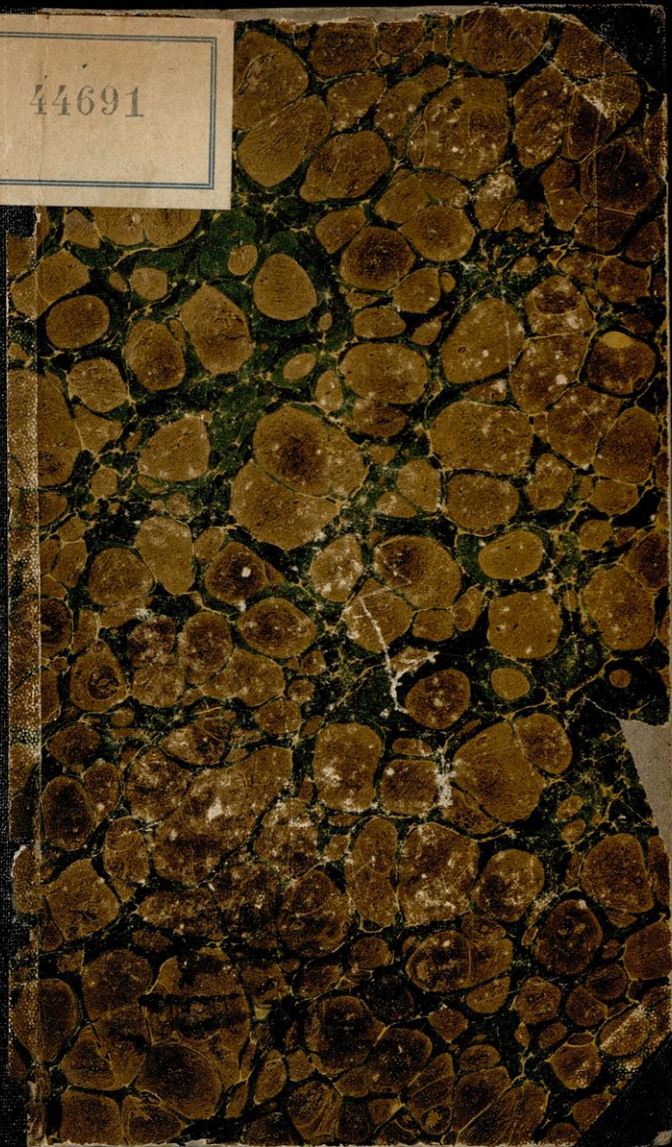
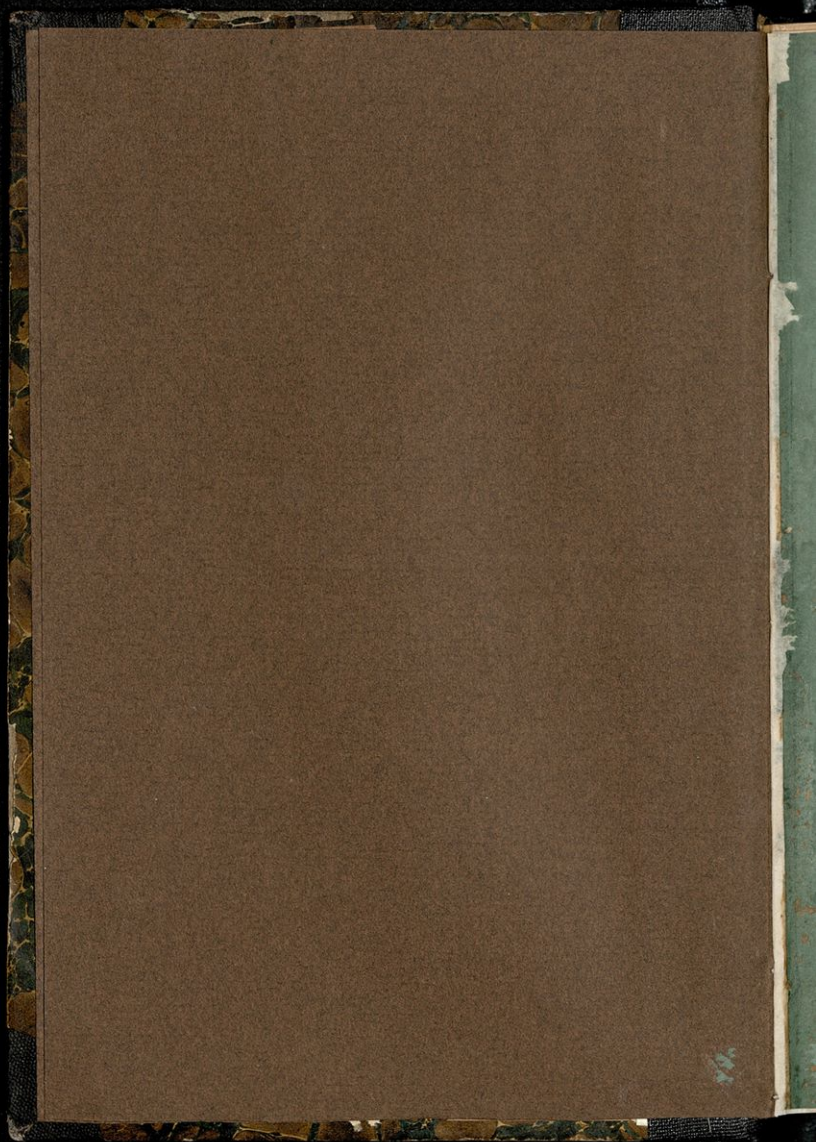

44691

Naše škodljive živali

v

podobi in besedi.

Opisal

Fr. Erjavec,
profesor v Gorici.

Na svetlo dala in založila

Družba sv. Mohora v Celovcu.

I. snopič.

1880.

Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu.

Naše

škodljive živali

v

podobi in besedi.

Opisal

Fr. Erjavec,
profesor v Gorici.

Na svetlo dala in založila

Družba sv. Mohora v Celovcu.

I. snopič.

1880.

Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu.

44691

Z dovoljenjem visokočastitega Krškega knezoškofijstva.

**Prejeto od urada
za upravljanje imovine
upornikov**

030021330

U v o d.

Življenje je boj!

Kamorkoli se ogledamo po širnej zemlji, povsod nahajamo nam neprijazna ali celò naravnost sovražna bitja, katera bi najrajša živela ob naših žuljih. Vsa ta bitja bi nas htela vreči iz težko pridobljenega užitka, ali bi nam ga rada vsaj kolikor mogoče ogrenila.

Boriti se nam je pred vsem s svojim bratom človekom, kateri izkoristi za se vse telesne moči in umne darove, ki mu jih je Bog dal, ter tako z boljšimi pridelki in lepšimi ter cenejšimi izdelki poskuša nas izpodrinuti. No tacega boja se ni nobenemu sramovati. Tak boj je pošten in zmagovalcu na čast.

To nas izbuja na delo, da tudi mi napnemo vse moči, da se vzdržimo v tem, kar smo in kar imamo. Iz tacega poštenega boja rája se častno tekmovanje, iz tega pa izvira napred ek. A stara je resnica: Kdor ne napreduje, nazaduje.

So pa še drugi bratje, s katerimi se nam je bojevati. Pač bratje, toda malovredni bratje, namreč: lenuhi, potépi, tatovi in rokovnjači, s kratka ljudjé, katerim mrzí vsako delo. Toda živeti vendar hočejo in sicer ne slabo, to se razumeva samo ob sebi. Ta sodrga bi htela žeti, kjer ni sejala, uživati, kjer ni delala in se trudila. Še prositi se jej ne zdí vredno, sama si jemlje, kar jej je po volji.

Življenje je boj! Bojevati se pa človeku ni samo s svojim bratom, temveč tudi z nešteto množico očitnih in skritih neprijateljev. Človek se rad véde kakor neki gospodar, komur je dano gospodstvo nad vsem, kar po zemlji hodi in lazi. Ako bi pa hotel govoriti vso resnico, moral bi priznati, da je to gospodstvo dostikrat samo umišljeno. Kamor stopi, kamor se ozre, kar počne, povsod ima polno sovražnikov, velikih in majhnih, ki to njegovo gospodstvo stavljajo na laž. Večkrat mu je celò težko razsoditi, kateri obojih mu delajo večo preglavico.

Človek, ki vso bistroumnost in vse znanje v prvi vrsti rabi v to, kako bi svojega brata pestil, strahoval in spravil pod peto, ta človek si mnogokrat v boji z živalskimi sovražniki ne vé pomagati. Bojuje se in bojuje, kakor najbolje umeje, naposled vendar omaga ter se umakne sovražnikom. Marsikak kos božje zemlje, katerega si je z velikim trdom in trdnim delom priredil v prijetno bivališče, moral je zopet ostaviti in prepustiti tem živalskim neprijateljem. In na mnogih krajih, kjer se še bojuje z njimi, živí morebiti v obilji, ali v neprestanem strahu. Krvoločni tiger na primer je zatrl v Indiji velika selišča, in v Braziliji so mravlje pregnale mnoge naselnike z najlepših zemljišč.

V naših krajih res ni takih silnih živali, ali tudi med našimi jih je brez števila nam neprijaznih in naravnost škodljivih. Nekatere zverí so tako močne ter mesa lačne in krvi žejne, da so tudi človeku opásne (nevarne). Pograbijo ga, raztrgajo in požró, zlasti, ako jih jes čimerkoli razdražil. No taci zverí je v naših pokrajinah malo in še te ginejo od dne do dne. Z orožjem v roci se jim človek tudi navadno lahko ubrani, dà, poišče jih celo v njih skrivališčih in brlogih ter jih ubije.

Druge zopet človeku s svojo telesno močjo ne morejo na hudi, majhne so in šibke, toda imajo strahovito orožje, strup namreč, katerega zadajajo z ostrim zobom drugim živalim in tudi človeku, ter mu tako otrujejo zdravje ali mu celo naklonijo smrt. Te so hujše od divje zveradi, ker se plazijo po tleh in ker so največ tako neznatne, da jih človek lahko pregleda.

Pa tudi te niso še najhujše.

Mnogo večo preglavico, nego strupena golazen, delajo človeku druge menjše, golemu očesu dostikrat nevidne živalice, ki so se naselile v njegovem telesu ter mu kvarijo zdravje in ničijo telesno moč. Ti sovražniki so toliko opásniši (nevarniši) in groznejši, ker so tako skriti, da človek mnogokrat ne vé za nje. Boriti se mu je z nečim, česar ne vidi in ne pozná. Sluti pač neprijatelja in čuti tudi njegovo škodljivo delovanje, ali prijeti ga ne more. Tak boj je najteži. Človeku najprej upade srce, kadar ima pred seboj napástnika, katerega ne vidi in mu zato ne more do živega.

Zabiti pa ne smemo še družih neprijateljev, ki nam in našemu zdravju sicer niso tako opásni, kakor malo prej omenjeni, a nam zato niso nič menj škodljivi, ali vsaj jako neprilíčni, sitni in nadležni. V mislih so nam oni nešteti

roji drobnih žuželek, katere vse skupaj Slovenec z eno besedo imenuje: mrčes. S temi živalicami se je človeku največ otepati in ubijati. Ta grizoča druhal uničuje mu prepogostokrat najlepše nadeje (upanja) ter mu jemlje veselje do dela. Povsod mu je za petami, naj si dela na vrtu ali na polji, na senožeti ali v vinogradu. Karkoli vseje ali posadí, vse zasežejo ti nezasitni požeruhi. Od njih grozi opásnost (nevarnost) vsakej bilki od nežne kalí pa do zrelega semena, njim zapade mehka cvetica na vrtnej gredici in trdi hrast na prisojnej pečini. Ti izpodjedajo koren, drugi so se zavlekli za lub, oni vrtajo v lesu, drugi spet obgrizujejo listje, kvarijo cvetje, obirajo sad ali luščijo seme. Konči je znano, da na samem hrastu biva in živi do 200 vrst raznih žuželek; to se zna, da nobena ni njemu na korist. Ta gomazen ne miruje, predno mogočnega drevesa ni raztočila v prah in zemljo — ako človek ne poseže vmes. In s kakim orodjem delajo ti delavci! Njim rabijo klešče in škarje, sveder, pila in raženj. Ako človek na tenko in drobno pregleda vse to orodje, potem mu je razumno, zakaj jim je delo tako hitro in vspešno.

Kar je človek v potu svojega obraza pridelal in kar je ubranil neprijateljske množici, spravi v hrame in suhote v živež sebi in svojim. Ali tudi tukaj pod ključem in zapahom ti pridelki niso varni. Tudi semkaj so se vtihotapili vsakovrstni škodljivci. Žito, moka, sočivje, kruh, zelenjava, okopávina, sir, maslo, slanina, olje, loj, ovočje (sadje) in kar je še take in enake robe, vse jim je po volji, enemu to, drugemu zopet ono. Pa ni še dosti s tem. Poloté se tudi obutve in kar je druge usnjene oprave pri hiši, vgnjezdijo se v obleko po omarah in skrinjah ter jo sklestijo, da naposled razpada kakor pajčevina. Dá, vselijo se tudi v les ter raztakajo pohištvo in podove, stene lesenim hišam in celò streho nad glavo. S kratka: lotijo se vsega, kar ni od kamena ali od kovine.

Vsacemu človeku je zatoraj več ali manj potrebno, da se sèznani s temi kvarniki, ker le potem, ako se ž njimi do dobra upozná, more jim priti do živega ter jih s pridom zatirati.

Namen tej knjižici je, tej škodlivej vojski pogledati bliže v obraz. Po vrsti privedemo žival za živaljo, postavimo jo bralcu v podobi in besedi pred oči ter povemo o njej ob kratkem vse, kar se nam zdí potrebno.

Da vso vojsko ložej razpregledamo, razvrstimo jo v osem krdel, katera bomo obravnavali v tem redu:

- I. Živali opásne (nevarne) človeku in njega zdravju.
- II. Živali škodljive našim domačim živalim.
- III. Živali škodljive po hišah in shrambah.
- IV. Živali škodljive sádnemu (ovočnemu) drevju.
- V. Živali škodljive zelenjadi.
- VI. Živali škodljive poljščini in senožetim.
- VII. Živali škodljive vinogradom.
- VIII. Živali škodljive gozdom.

Predno začnemo opisavati posamične hudodelce, moramo opomniti, da uže zarad omejenega prostora ne bode mogoče omenjati vsake živalice, katera je kedaj človeku kaj malega zakvárila, ali tacega kvara vsaj sumna bila. Govorili bomo tedaj samo o taci, ki so človeku in njega gospodarstvu na prvo roko škodljive ali nadležne. Takisto o krtu, o netopirjih in morda še kaci, družih umišljenih škodljivcih v teh bukvah ne bode ni sledú ni terú.

Pisatelj.

I.

Živali opásne človeku in njega zdravju.

Medved.

Na slovenskej zemlji, kar je je od sinjega morja do hladne Drave, ni tacihi zverí, ki bi človeka zalázovale, ali ga iz zaséde napádale in raztrgale. Pač pa jih imamo nekaj, ki so tako močne in divje, da utegnejo časi ljudém biti v resnici opásne (nevarne). Ne bode se pa lahko zgodilo, da bi kaka naša gozdna zvér iz lepega mira skočila na človeka, ali ga gonila in pregánjala. Vesele so, ako jih ta pušča na miru, in če bi se imele ž njim v gozdu sréčati, ógnejo se ga radovoljno. Uže na daljavo se mu umáknejo v goščo, kakor hitro ga opazijo ali ovohajo. Ko bi nič družega ne bilo, bil bi človek lahko zadovoljen, šel bi mimo zverí: meni nič, tebi nič, in obema bi bilo prav.

Toda človek ima drugo za bregom. Te zverine mu delajo škodo, časi prav veliko škodo, ker mu dávijo in trgajo na paši živino, v gozdu srne, zajce in drugo divjáčino, s katero bi se rad sam okorístil. Zato jih preganja na vse kriplje, strelja jih in ubija, stavlja jim pastí in prógle, pokláda jim na pota otrováno (ostrupljeno) vado, zasleduje njih brlóge ter jim jemlje mladiče. To gré zverini do živega. Ako je lovčeva krogla ni zadéla do smrti, vrže se kakor besna na svojega neprijatelja. Začne se boj, iz katerega človek večkrat odnese težke rane, katerih časi celò preboléti ne more.

Najopásniša naša zverína je gotovo medved, ki se še zmerom nahaja po naših pokrájinah, da si ga človek od nekđaj zatíra na vso moč. Biva povsod po velikih gorátihi gozdih, kjer v pečinah in med razsédenimi skálami nahaja obilo zavetja. Največ jih je na Kranjskem po prostránihi gozdih, ki pokrívajo svet okoli Snežnika ob hrvaškeji meji, od koder zahajajo v bližnje Kočévske in Ribniške gozde, z druge strani pa jim je pot odprt na Hrvaško in v gornjo Vojniško Krajino. V Hrušici in takisto tudi v sosednih Trnovskih in Idrijskih gozdih je uže nekaj časa zatrt. Še

zdaj pa gospodári po Kámeniških planinah, če tudi je ondi
 uže precej redek. Leta 1854 sem videl tri cente težkega, ki
 je bil na spomlad ustreljen v Bístriški dolini nad Kámenikom.
 Mnogo več jih stanuje po gorenjskih, zlasti po Bohínjskih
 planinah. Na Štajerskem so ga skoro popolnoma iztrébili,
 Pohorje ga nema več, samo v Savíjujskih (solčávskih) plani-
 nah ga še časi sledé, kamor pa lahko prehaja iz Kámeniških
 hribov. Sploh se ta zvér potépa rada daleč na okrog. Na
 Koroškem na primer medveda uže mnogo let ni več med

Medved.

stalno zveríno, ali malokatero leto mine, da ne bi sledili katerega, ki se je iz Gorenjskega tja priklatil. Na potu se posebno rad ogláša pri ulnjakih, kamor iz doline prinašajo bučele na planinsko pašo, ter si tu in tam privošči kakov panj, kajti znano je, da so mu med in bučele v največjo slast. Pred nekaj leti je tak kranjski uhajač raztrgal črez 100 panjev.

Da medved na Kranjskem še dandanes ni tako redka zvér, kakor bi morebiti kdo mislil, razvidno je uže iz tega, da so létošnje zime ob enem tri pritirali okrajnemu glavarstvu v Logatec na ogled. Znano je namreč vsacemu, da dežela lovcem v izpodbúdo daje na vsako medvedovo glavo nekoliko plačila. Po uradnih poročilih ubili so na Kranjskem od 1870—1879. leta 45 medvedov, od teh jih je 1879. leta palo 15.

Na Primorskem se o medvedih uže delj časa nič ne čuje. V Istri je bržčas zatrt. V Čičih se stari možje pač še spominjajo medvedov in boja ž njimi. Zadnjega pa so tam okoli 1860. leta gonili v Šiji nad Laniščem. Tudi po Goriškem so jih potrebili, edino na Bólskem svetu, v Koritnici in na izvíru Sóče, v tako imenovani Trénti, pokazal se je sem ter tja še kakov kosmatin, toda tudi po teh divjih in težko pristopnih gorskih samôtah gine od leta do leta. In prav verjetno je, da so vsi, ki so se zadnjih let sledili tod, prihajali iz bližnjih Bohinjskih planin. Star lovec, z imenom Tomaž Štrukelj iz Loga pod Predelom, ustrelil je njega dni v Koritnici dva medveda, in sicer enega meseca novembra 1835, drugzega konec novembra 1848. leta. Vodeč me na Mangart kazal mi je tudi mesti, kjer se je to zgodilo. V Trenti so zadnjega ubili 1871. leta na sv. Marka dan, a ta bode vsem Trentarjem ostal v spominu in še pozni rodovi bodo o njem govorili. Zasledili so namreč v Zadnjici medveda in kmalu mu je bilo nekoliko mož za petami, med njimi je bil tudi cerkvenec Anton Tožbar. Niso hodili dolgo, ko najdejo medveda v nekej strmini. Tožbar strelí in zadene medveda, toda ne do smrti. Ranjeni medved zarujove, da se je razlegalo po vsej Zadajici. Tožbar misleč, da je zver dobro zadeta, gré bliže ter jej zapodi še drugo kroglo med rebra. A medved zbère svoje zadnje močí in se razkačen vrže proti lovcu. Ta se mu hoče umakniti, v tem se mu spesne v snegu, mož pade in medved ga pograbi za spodnjo čeljust ter mu jo z jezikom vred odtrga. Bog vé, kako bi se bilo Tožbarju dalje godilo, ko ne bi bili priskočili tovariši, ubili medveda in tako rešili moža razdražene zveríne. Rana je

bila strahovita, a Tožbar jo je vendar prebolel in živí čvrst in zdrav še dandanes. Videl sem ga pol drugo leto potem, ko se mu je nesreča pripetila. Strašno ga je bilo gledati, ko je odvezal ruto, katero je navadno nosil obvezano okoli glave. Govoriti dakako se ni dalo ž njim, edina žena je uméla njegove hohnjave glasove. Jestí se vé da ne more ničesa, po líji (trahtarji) vliva tekočno hrano, z drobno razsékanim mesom va-se. Kadar boče jestí, vleže se na tla, v eno roko prime ogledalo, v drugo pa liječ.

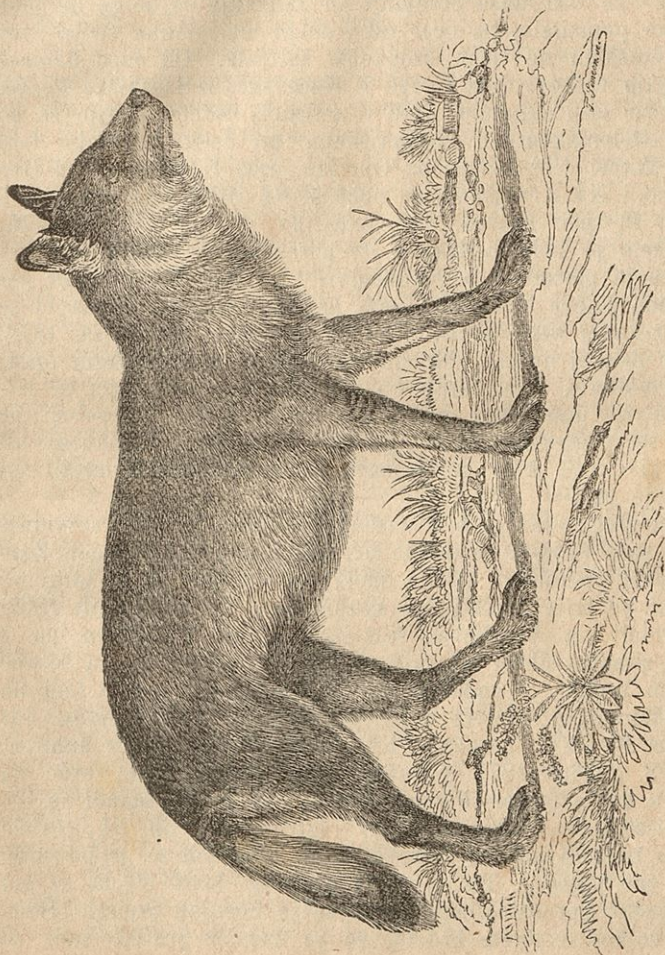
Medved je naša največa in najteža zvér. Kadar je dorasel, méri v dolgost malo ne seženj in tehta 150—200 kíl. Kakor je videti težák in neukreten, je vendar hitreji od vsacega moža, bodi si po ravnem ali v hrib. Znan je tudi kot dober plézavec, in v vodo gré ne samo v sili, temveč tudi za svoje veselje. V hrani ni izbirljiv, v tem je nekako podoben svinji. V mladosti hrani se največ z žitom, po katerem dostikrat naredi veliko škodo, ker vse poválja in pohódi, nadalje z raznim gozdnim sadjem, z bukvico in gábrico, z jagódami in góbami, za prigrizek je pa dobra vsaka, še tako drobna živalica, ki mu pride v kremplje. Ako ne najde boljšega, razkopava mravljišča in jé mravlje. Ko je pa okusil slast mesa, ne gredó mu lesnike in gobe več v tek, ampak zasleduje večé živali in dela pri živini, pasócej se po planinah, človeku veliko škodo. Kravo pográbi od zadaj, skočivši jej na hrbet, pregrizne jej vrat ter jo odvleče v goščo. Na lovu ga vodi največ dober nos; pravijo, da človeka ovoha úže na 200—300 korakov daljave. Po zimi spi v brlogu, kjer tudi medvedka skotí navadno po dva jako majhna in okorna slepa mladiča, od katerih se po več tednov niti za korak ne premakne. Še jedí in pijače prvi čas nema v mislih.

Od ubitega medveda ima človek dobršno korist. Koža jenskega ali zimskega medveda je zmerom vredna okoli 20 goldinarjev, meso je užitno, zlasti tace so neki slaščíca prve vrste.

Volc.

Druga zgrabljiva zverina, ki utégne časi človeku biti opásna, je požerúh volc. Grdoglédnik je sicer boječ in strahopéten, človeka se ogiblje na daljavo. Toda kadar pritisne glád, takrat se ujunači in pograbi tudi otroka ali celó ženo. Mož pa, če tudi praznih rok, ga je vendar strah, s čistega mira ga ne zgrabi lahko. Drugači pa je, se vé da, ako se mu je braniti proti človeku, bodi si, da ga ta móti pri krva-

vem delu, ali ga ostrelí na lovu. Takisto srčno se tudi samica zažene na človeka, ki se dotakne njenih mladičev. Pred nekaj leti bralo se je po časopisih, da je volk ob belem dnevi na Notranjskem napadel ženo, ki je prav sama delala na polji. Žena pa, zagledavši režečo zvér pred seboj, ne bodi lena zavzdigne motiko in oplázi volka tako močno po glavi, da se omamljen zvrne po tleh, kjer ga pogumna kmetica dotolče do dobrega.

Volk.

Volk je po velikosti in rasti podoben velicemu ovčarskemu psu. Medel je in koščén, čez trebuh preščipnen. Na prvi pogled se mu zná, da ga trápi vekovečen glad. Pri vsem tem je močán in žilav kakor jeklo. Od psa se razlikuje po širocih, zastavnih prsih, po debelem, zatepénem vratu in po viséčem repu, največ ga pa izdaje hudi in srepi pogled.

Volkov je po slovenskih deželah še zmerom več kot preveč, da si ga od nekdanj na vse kriplje preganjajo in pobijajo. In vse naše pobijanje in zatíranje še dolgo ne bode izdátno pomagalo, in sicer tako dolgo ne, dokler se ta zver po Hrvaškem ne bode krepkejšé zatírala. Od onod namreč prihajajo volkovi čez Kolpo v Kočevske in Snežniške gozde, od koder časi zahajajo daleč v notranjo deželo, klatijo se po vsem Dolenjskem in Notranjskem, po Istri in vsako leto zaíde kateri čez Nanos na Goriško, čez Hrušico pa na Gorenjsko. Na Kranjskem so počénši od 1870. leta pobili 146 volkov in sicer največ 1878. leta, ko jih je padlo 26. Na Goriškem je zadnjih dvajset let poraženih 14 volkov, za katere se je plačalo 215 goldinarjev. Na Koroško se prav porédkoma zatéče kak volk, leta in leta minejo, ne da bi se čulo o kakej takej zvéri. Zadnji je padel 18. sušca 1874. leta v Zilskeji dolini. Mnogo več imajo na Štajerskem opraviiti z volkovi, zlasti kraji ob hrvaškeji meji dobivajo te nevšečne in nepozvane goste iz sosedne dežele. Posebno po zimi se pogostoma kateri pritêpe v Breški, Kozjanski ali Rogaški okraj, kjer ga pa navadno kmalu zapodé nazaj, od koder je prišel.

Iz vsega, kar je bilo dozdanj povedano, je torej razvidno, da so naši volkovi večinoma hrvaški uskóki ali uhajáči. Zato se največ posamični klatijo okoli, k večemu se po zimi po dva ali po trije združijo na skupni lov. Vendar so jih 1867. leta videli na Vremščici šest skupaj. Na Hrvaškem pa v hudih zimah večkrat videvajo po šest do osem glav in še več v enem krdelu. Vendar se mi po vsem, kar sem o tem na Hrvaškem sam videl in slišal, nikakor ne zdí verjetno, kar Nemeec Brehm poroča o hrvaških volkovi. Piše namreč, da je 8. grudna 1871 v Suhaji gnal pastir čredo ovác na pašo, a ko je prišel sè svojo živinico na jasno, zakadí se 60, béri šestdeset volkov v ovce, raztrga mu jih 24, ostale pa mu razpodí na vse vetrove in od vseh teh se je povrnilo samo eno jagnje. To je očitna pomota, bodi si da se mu je napačno poročalo, bodi si, da se je učenjak zapisal. Šestdeset volkov v enem krdelu, to je vendar preveč, tudi za

Hrvaško preveč. Šest bi utegnilo tu biti pravo število. Dobro mi je namreč znano, da se je onde na velikih lovih ali hájkah, katere so razpisale politične oblasti na vedne pritožbe stanovnikov, in katerih se je udeleževalo na stotine lovcev in pogonjčev, vzdignilo navadno kacih pet ali šest volkov in še od teh je večina navadno odnesla zdrave pete, časi pa tudi vsi. Spominjam se, da lovci iz velicega lova na volkove niso prinesli družega plena, nego dolgoúhega zajca. Taki lovi koristijo edino s tem, da prestrašena zvér pobégne črez mejo na Štajersko, Kranjsko in v Istro.

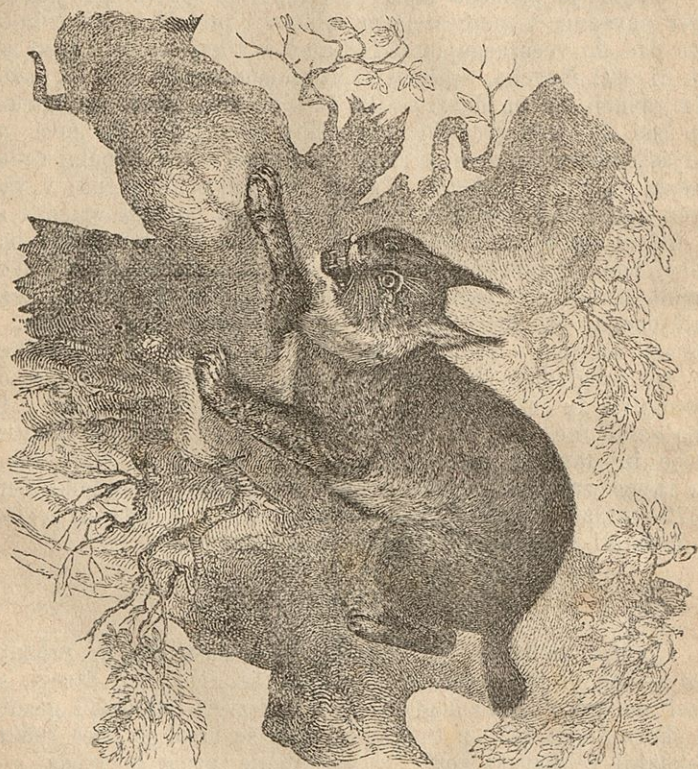
Volk je ponočna zver. Po dnevi se skriva po gozdih, kjer navadno v najgostejšem mladovji preleží in predrémlje ves dan do večernega mraka; samo v tihej samoti, kjer mu se ni bati človeka, vzdigne se uže popóludne in gré na préžo. Na ravnem se po dnevi potika tudi po žitu, zlasti po korúzi, in časi še celò prav blizu ljudskih stanovišč. Po noči pa dirjásti okrog in prehodi hribe in dolíne, da si napolni vedno prazni in kruleči želodec. Takrat ga glad prižene tudi v vas, kjer izpred hiš pobira domače pse ali pa poskuša spláziti se v kakov slabo zaprt ovčjak. Žré pa vse, kar mu pride pod zobe, bodi si miš, jež ali lisica, kuščar, kača ali žaba. Ako najde mrhovino, nažré se je do sitega, in če ni niti tega niti onega, okréne v polje ter si glad potolaži z bučami, s koruzo ali celò s krompirjem. No to škodo bi mu človek še rad pregledal, ko bi mrhar ostal pri tem. Ali bolje od krompirja in ježa mika ga srna in zajec, ovca in svinja. In ako zaide med nje, ne zadovoljava se z eno živaljo, temveč kolje in davi in mesari, dokler čuti kaj živega okoli sebe. In ravno zato mu je človek tako neusmiljen sovražnik. Leta 1879. zaklal je volk v Trnovskem gozdu v Krniškem lovišči v dveh ali treh dnevih 23 srn in srnjakov.

Ris.

Tretja divja zver, katere človek — zlasti ako je praznih rok — ne bi rad srečal srédi gozda, je ris. Kaj tacega se sicer ne more lahko dogoditi, ker te zverí po naših gozdih ni skoro nikjer več, in tudi onde, kjer še biva, je jako redka. Nekdanji velikanski gozdi, v katerih je poleg medveda gospodaril ris, so poráženi. Človeški rod se je množil od leta do leta ter je zato gozde preobrázil v črte in láze, v njive in senokoše, ali pa — v kraške kamenite puščave. Z gozdovi je šla tudi divjačina zmerom na menj; kjer pa ni gozdov in ni

divjačine, onde tudi risu ni obstanka. In ko bi človek tudi zašel v goščave, kjer še risi prebivajo, težko da bi katerega dobil na oči, ker tudi ta zvér se človeku uže od daleč umika. Strah pred risom je zatorej, ako ne popolnoma prazen, vsaj pretiran. Groznejšega nego je v resnici, delajo ga razne pravljice o njegovej nezasitnej krvoločnosti in neverjetnej bistrovídnosti. Ako bi bilo pravljici verjeti, vidi ris celò skozi steno. No tudi to je mogoče, toda gotovo samo onde, kjer je luknja v steni. Kdo bi se potem ne bal strahovite zveri?

Ris.

Toda govorimo brez šale. Iz lepega mira ris človeka ne napade, obstreljen ali drugače razkáčen mu je pa lahko prav

tako opásen, kakor volk ali medved. Noben lovec, ako je sam, ne spustí se ž njim rad v boj.

Na slovenskej zemlji je ris dandanes malo ne zatrt. Samo v velikih, uže omenjenih Snežniških gozdih se še nahaja, da si je tudi onde uže na majhnem številu. Od onod pohaja, zlasti po zimi, po Jávorniku, zaíde tudi v Borovniške gozde in tja v Hrušico. No kakor sem uže rekel, od leta do leta se čuje menj in menj o tej zverini. Po zimi na leto 1855. bilo je v Ljubljani h kratí videti tri rise, ubite v lovišči gosposčine Bistranske. Zadnjega so ubili 1870. leta. Na Goriškem je bil zadnji ustreljen v Tolminskih hribih okoli 1850. leta. Na Koroškem so ob Kranjskej meji rise sledili še pred kacimi dvajsetimi leti, zadnjega so menda ulovili leta 1858. Pozneje se ni nobeden več pokazal in lahko se reče, da so v Korotanu iztrébljeni, takisto tudi na Štajerskem.

Star ris tehta do 30 kíl in je velik kakor srednji mearsarski pes, samo da ni tako zalít in ne tako okoren. Na psa spominja tudi po visocih nogah, glava pa ga izdaja za zvér máčjega plemena. Najložej pa ga je poznati po črnih strčečih čopkih na ostro prirezanih ušesih in po kratkem, na konci zmerom črnem repu. Dlake je sivkasto rudeče, po trebuhu umazano belkaste, po životu in po nogah je rujavkasto pikast in lisast.

Ris ves dan presanjari v svojem brlogu, bodi si v kacem dúplu, pod kako pečino ali pa v mladem smrečji, kjer je najgostejše. Kakor vse mačke, se tudi on rad sólncí raztegnjen ali na hrbtu ležeč. O mraku oživí in gré na lov, po katerem ga vodi največ čuda tenek sluh in tudi bister víd, nos mu pa pri tem ni v korist, ker tako slabo voha, da nobene divjačine ne more slediti. Ako je ugledal kako žíval, katero si upa obladati, plazi se po mačje do nje in potem se v drznem, do pet metrov dáljnem skoku vrže na plen, zadere mu ostre kremplje globoko v meso ter mu pretrga vratne žile. Ako mu se prvi skok ni posrečil, ne skače rad v drugo. Največ škode dela ris med divjačino, posebno med srnami. Samo ob sebi se razumeje, da bi mu tudi bravína (ovčje meso) in prčevína (kozje meso) šla v slast, ali te pri nas ne dobode tako lahko, ker je ta žíval samo po dnevi zunaj, po noči se pa zaprê v kolikor toliko trdno stajo in tudi drugače je pod pazko. Ako se mu pa vendar posreči pritiho-tapiti se med dróbnico brez varuha, potem se pa naloče krvi do sitega. Kakor volk, ali pa še bolj pohlepno, trga in kolje

tudi ris brez usmiljenja, dokler čuti še kako živo glavo. Ris, katerega so na Koroškem ujeli, je enkrat v enej noči raztrgal sedem ovác, drugikrat pa osem, ne da bi bil kaj žrl od njih. Od drugod se poročá, da je ris v enej noči zaklal trideset ovác.

Pes.

Temu ali onemu se bode čudno zdelo, kako smo med zgrabljive zverí in druge človeku opásne živali mogli uvrstiti tudi psa, katerega vendar vsakdo pozná kot zvestega továriša človeku in dobrega pomočnika pri mnozem delu. Ta lepa svojstva pripoznávamo mu tudi mi v polnej méri, ali kraj vsega tega ga moramo prištevati najškodljivišim in človeškemu zdravju najopásnišim živalim. In sicer ga moramo v to vrsto vtakniti zaradi strahovite bolezni pasje stekline, ki se porodi v njem in potem od njega prehaja na druge živali in tudi na človeka. Od vstêklega psa oklána žival prej ali slej tudi vstêče in naposled pogine. In nič drugače ni pri človeku. Od vsteklega psa ali kake druge vstêkle živali popáden človek obolí za steklíno, in ako se je enkrat bolezen v njem zavrgla, ako je strúp prešel v kri, ni mu več pomóci. Gotovega zdravila proti steklíni še zdaj nemamo, kakor tudi za mnoge druge bolezni ne. Vse vélike države razpisale so na sto tisoče goldinarjev nágrade onemu, ki bi izumel lék od steklíne. In res so zdravniki in mazači nasvetovali in priporočali vse mogoče in nemogoče lekove kot najboljšo in najgotovišo pomoč v tej bolezni. A kdo se dandanes še spominja teh zdravil? Ta in oni se je pač širokoustil nekaj časa, da odsle more človeški rod mirno spat, ker se mu je posrečilo najti nepogrešno zdravilo. Nekaj časa se je potem o tem pisarilo in govorilo, a kmalu je zopet vse potihnilo. Teliko je gotovo, da si razpisanih daril dosle še nobeden ni zaslužil. Tudi od mnogih, zelo hvaljenih „domačih“ zdravil nobeno ni obveljalo.

Steklína se prikaže največ pri starih psih, redkokedaj pri psicah. Kako in zakaj pa nastane ta bolezen, še dandanes ni popolnoma razjasnjeno. Toliko je gotovo, da največ psov vstêče o velikej vrcíni ali pa v hudem mrazu, resnično je tudi, da bode najprej obolel pes, ki ne dobiva niti zdravega živeža niti dovolj čiste pitne vode in pa tisti, kateremu ni dano zadostiti spólnemu nágonu.

Ako imaš psa, skrbi torej, da bode zmerom dobival do-

volj hrane in vode, zlasti pri tacem, ki je priklenen. Tudi ne daj, da bi ga otroci dražili in ščuvali. Tudi za to imej skrb, da psu ne bode treba biti zdržema v prevelikej vročini ali na prehudem mrazu.

Psa moraš večkrat opazovati. Hladen in moker nos je pri psu zmerom znamenje zdravja. Pes s suhim in vročim nosom, zlasti, ako do jedi nema prave slasti, je gotovo bolan, in najbolje storiš, ako ga odvêdeš h kacemu živinskemu zdravniku. Ako pa to ni lahko mogoče, zapri ga in dan ali dva mu ne daj jesti, potem mu v jed pomešaj žlico lanenega olja. Tako stori dvakrat ali trikrat. Pozneje mu časi potrosi na košček kruha malo v prah stolčenega žvepla.

Ako pa pes neče jesti in ako ti je tudi po družih znamenjih sumen stekline, tedaj ga moraš neutegoma ováditi županu, sicer zapadeš kazni.

Bolezen bodeš poznal po teh znamenjih. Pes je čeméren in zaspán, rad léga na gorko, lazi okoli jedi, toda ne jé, pije pa večkrat po malo. Spodnja čeljust se mu pobési, kakor bi bila mrtvoúdna, iz gobca se mu cedi slína ali glén, iz nosa pa smrkelj. Oči so mótné (kalne), časi tudi zarudéle, konec jezika mu gleda iz gobca, mrzle stvari rad liže in hlastá okoli sebe, kakor bi muhe lovil. Najpreje bodeš pa steklega psa poznal po čudnem, hripavem lajanji, enkrat zalája potem pa túli in zavija, toda glas mu je ves izpremenjen, hreščav in zamolkel. Vode se pa ne bojí, kakor se navadno misli; res je ne pije, ker ga dávi v grlu, ali liže jo vendar in večkrat so videli steklega psa plavati prek vode, in ko je doplaval na drugo stran, grizel in popadal je živali in ljudi tako, kakor poprej.

To so znamenja bolezni. Dalje pa se ne razvija pri vseh enako. Nekateri stekel pes malo laje, tudi ne grize in ne misli na to, da bi utékel. Steklina je tiha. Od dne do dne mu upadajo moči, ves onemógel pade na tla in pogine šest do osem dní potem, ko so se pokazala prva znamenja bolezni. Nekaterega pa zviije úže tretji ali četrti dan, ali dalje od deset dní steklina nikdar ne traje.

Časi se pa bolezen prevrže v bésno steklino. Pes teka brez namena sem ter tjà, pa nikjer nema obstanka; leže pa kmalu ustane, zopet legne, večkrat menja ležišče ter se preklada na njem. Rad uhaja iz biše, klati se okoli, pa pride zopet domov. Ves čas je malomaren, potrt in nekam zamišljen, časi se zdrzne in popada, kar mu je blizu, časi tudi sam sebe. Vmes ima pa tudi jasne trenotke, takrat

pozna gospodarja, pozdravlja ga po svojej navadi, gré za njim in ga v vsem posluša, zlasti o prvem začetku bolezni. Navadna jed mu ne diši, a časi pohlepno žré kake druge stvari, na pr. zemljo, les, listje in celò svoje blato, ki pa jako porredkoma gré od njega. Pes zmedlí v kratkem, dlaka mu se ježí in rep se obesi, gobec mu je pa časi prav suh. S prva hodi dobro, pozneje se začne opotékati in zadnje noge so kakor mrtvoudne. Sploh se misli in govori, da stékel pes teče v eno mér in da gríze samo to, kar mu pride pod gobec. To pa ni takó. Stékel pes teče in hodi kakor zdrav, časi naravnost, časi kréne pa tudi v stran, kakor se mu zdí. Vsak pa gríze in popada, kadar ga bolečine huje zgrabijo, potem se pa za nekaj časa zopet umiri. Kadar ga popade hudina, leta sem ter tjà, kjer ugleda kako žival. Najrajši popada mačke, zatem pse in druge živali, človeku se nekako bolj umika. Naposled onemóre, obleží in pogine v hudih bolečinah, ako ga ljudje niso preje pobili. Na Kranjskem so zadnjih deset let zatolkli 42 steklih psov.

Hudina pasje stekline je v slini (glénu). Ako je z zobom kolikor toliko te slinè prišlo v živalsko ali človeško kri, mora živinče ali človek oboleti od stekline, ako mu se nemudoma ne pomaga. Pri oklanem psu pokaže se bolezen navadno v 4—6. meseci, časi še prej, redkokedaj pa pozneje.

Resnica je pa tudi, da v mnogih slučajih od steklega psa popáden človek ne dobí te strahovite bolezni, da ogriz sploh nema nobenih škodljivih nasledkov. To si lahko tako raztolmačimo. Zbesnel pes vgrizne časi s suhim zobom, na katerem ni prav nič otrovne (strupene) slinè; na dalje bi bilo tudi mogoče, da je zob sicer bil slínast, ali se je obrísal ob obleko ter se je suh zadrl v meso; naposled bi bilo tudi mogoče, da je nekoliko slinè prišlo v rano, ali jo je curlja-joča krí odplavila.

Popade li stekel pes človeka ali žival, takoj se mora rana izprati z octom (jesihom) ali slano vodo, tudi je dobro rano razšíriti ter na njo staviti rog, da izvleče zastrupljeno krí, najbolje je pa izžgati jo z razbeljenim železom, s hudičevim oljem ali s peklenskim kamenom. To vse pa se mora zgoditi hitro, predno je hudina zalézla v krí. A pred vsem je treba klicati večšega zdravnika. Takisto je tudi ravnati z vsacim ogrizenim živinčetom. Človek pa, ki zdravi od stekline obolelo živino, ali ima pri njej opraviti, mora dobro páziti, da se ne obrázi ob njene zobe. Prigodilo se je, da je hlapec od steklega psa oklanemu konju

vlival zdravilo v gobec, a pri tem delu si je obrázil roko ob konjev zob. Kmalu potem je tudi on obólel od stekline in umrl.

Steklega ali sumnega psa, ki še ni ogrizel nobenega človeka, je treba mahoma ubiti, takisto tudi vse pse in mačke, o katerih se vé, ali kateri so na sumnji, da so bili od steklega psa ali volka, od stekle lisice ali mačke ogrizeni. Sumnega psa, kadar okolje človeka, ni treba ubijati, dokler se bolezen na njem ni očitno pokazala. Vso tako mrtvečino je treba zakôpati globoko v zemljo, posúti jo z živim apnom in potem zagrebsti s kamenjem in zemljo. Pesják, v katerem je bival stékel pes, mora se do dobrega razkužiti (raztrovati) in družega psa ni vanj devati, predno ne preteče 12 tednov; lesén pesják naj se pa sežgé.

Od stekle živali (psa, volka, lisíce, mačke) ogrízeni konji, goveda, ovce, koze in svinje morajo biti pod strogo zdravniško pazko. Kadar tako živinče obolí od stekline, mora se hitro pobiti in zagrebsti kakor je bilo zgoraj rečeno. Takisto se mora staja ali hlev očistiti in raztrovati.

Goved.

Goved je človeku med vsemi domačimi živalimi v največo korist. Brez goveje živine ne bi mogli skoro obdelavati zemlje, in tudi mrtvo zná si človek tako izkoristiti, kakor nobeno drugo. No vendar moramo tudi njo zapisati v črne bukve. Kajti poleg vse pripoznane vrednosti je človeku časi vendar tudi pogúbľjiva. Med mnogimi boleznimi, katere napadajo govejo živino, je namreč tudi ena, ki prehaja od goved lahko na druge živali, in tudi na človeka. Ta kužna bolezen imenuje se črm, črmníca ali prísad na vranici (slezeni).

Črmníca se sicer poródi tudi na družih domačih živalih, na pr. na konjih, ovcah, kozah, svinjah, toda najrajša vendar na govédih. Krivda se dáje največ slábemu vzdúhu (zráku), ki se zlasti po močvirnih krajih vzdiguje iz presihajočih vodá, po katerih gnijó vsakovrstne živalske in rastlinske tvaríne. To je verjetno temveč, ker se ta bolezen poródi najrajša ob hudej vročini in se takrat tudi najpreje prijemlje družih živali in tudi človeka. Črmnica napada največ živino, katerej se poklada pokvárjena, plesnjiva klaja, ki se napaja z gnjilo in smradno vodo in mora stati v nizkih, zatóhlih in prenápolnjenih hlevih. Ta bolezen napada zlasti močno in dobro rejêno živino ter jo časi pokonča čuda hitro. V 5—10 minutah

je žival zdrava — vsaj na videz, in tudi mrtva. Začne so opotekati, zvrne se po tleh, zviija se in pogine.

Navadno pa bolezen traje vsaj nekoliko ur. Živinče neče jesti, zdaj ga preléta mrazčálica, zdaj zopet vročina, vsak čas se zdriza (stresa), hitro sôpe, opoteka se in pade na tla. Časi mu se tudi kri pocéja iz nosa, gobca in iz zadnjice.

V obeh omenjenih slučajih ni na bolnem govedu videti zunaj nikakoršnih znamenj. Največkrat pa se bolnemu živinčetu izpahnejo zarudele lise na jeziku, v gobci, na nebu, pa tudi na vratu, na danki (ob zadnjici) i. t. d. Te lise so s prva majhne, skoro pa se več bližnjih zlije v eno večo, ki hitro temní ter je kmalu višnjeva (modra ali plavkastá). Na lisah se izrinejo mehureci, ti popokajo in iz njih se cedí neka sékrovica. Brž pa pritisne prisad in mehureci se spremené v grda razjedajoča uljša (tvóre ali túre). Živinče hira in črm ga umori v nekoliko dnéh.

Tudi na človeku pokaže se črhnica navadno v tej obliki, namreč z uljši, in se razvija tudi tako, toda od človeka ne gré dalje po ljudéh.

Kadar se črhnica porodí v kacem hlevu, treba jo je brez odloga ovaditi županu ali okrajnemu glavarstvu. Kdor bi tega ne storil, zapade kazni. Zdravo živino osébi (loči) od bolne in ne daj, da bi hlapec ali dekla, ki ima zdravo živino na skrbi, zahajala tudi k bolnej. Kdor ima pri bolnej živini opraviti, operi si vselej roke v mlačnej (mornej) mjl-nici (žajfnici). Hlev, v katerem je stala crknjena živina, morajo do dobrega izkldati in počístiti, in potem naj bo 14 dní na prepíhu. Živino, ki je morebiti prebolela črhnico, ali je stala v okuženem hlevu, opêri z lúgom. Kdor je imel dela pri bolnej ali crknenej živini, očisti dobro sebe in svojo obleko; ako je mogoče, prekadi se s klorom, obleko pa vrzi v ogenj. Takisto je treba vso posodo v hlevu učístiti, kolikor se najbolj dá. Gnojne vile, in kar je družega železnega orodja, razbéli v ognji.

Živinče, ki je poginilo od črhnice, ima gosto, temno in smradno kri; vránica (slezena) mu je nabuhla in vsa preobražena, in mrhovína se jako hitro usmrádi. Zakopati jo je nemudoma daleč kje na samoti in potresti z živim apnom, a prej jej je treba kožo križem prerezati. Takisto mora se krí in sploh vsi odpadki bolne in crknjene živine globoko in dobro zakopati, ter je sosebno paziti, da druge živali, zlasti svinje, psi in kuretnina ne pridejo do njih, da se ne okúžijo in kužnine ne raznašajo. Dogodilo se je uže, da je muha,

sedeča na takej mrhovini, prenesla strup z nje na človeka. Samo ob sebi se razuméva, da se od črhnice bolna, ali te bolezni samo sumna živina ne sme klati, tudi se ne sme od nje jesti mesa, ker tako meso je človeku strup.

Konj.

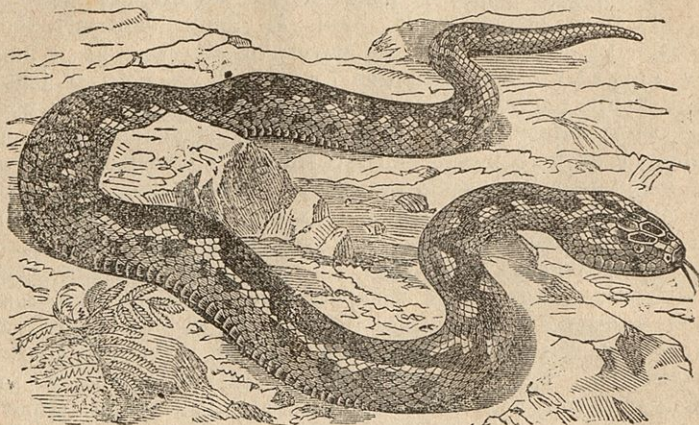
Tudi konj boluje od neke bolezni, katera gré hitro po konjih in se prijemlje tudi ljudi, ki imajo delo pri taci konjih, in potem prehaja od človeka do človeka. To je namreč smrkavost in podkožna črvivost. V nosu se izpahnejo konju majhni mehurci, ki se pozneje spremené v vdrtá ulésca, iz katerih se cedí moten (kalen), rumenkast, časi nekoliko s krvjo pomešan smrdljiv smrkelj ali vozger, ob enem se konju napnó medčeljstne žleze ali bezgálke. Smrkavost se navadno razvija polagoma, toda prej ali slej konja umorí. In ker se jako hitro širi od konja do konja, vелеva zakon (postava) vsakega smrkavega ali pod kožo črvívega konja ubiti brez odloga ter ga zakopati takó, kakor je bilo malo prej o črhnikavem govedu rečeno. Takisto je treba raztrovati in učistiti konjáke (konjske hleve), v katerih so stali smrkavi ali pod kožo črvivi konji. Zato se onemu, ki ima okoli smrkavih konj opraviti, ne more nikoli zadosti dopovedati, kako naj bode pazljiv in oprezen, da se ne bi nalezal smrkave hudine ali ne nadihal se smrkavih konj soparice. Nevarno je torej dolgo muditi se pri taci konjih, zlasti pa spati blizu njih. Kdor pa ima na sebi kako odprto rano, bodi si še tako neznatna, ne hodi blizu niti smrkavemu konju niti smrkavemu človeku.

Gad in modras.

Človek je vsakej kači neprijatelj in ubije jo, kjerkoli more, ako ga strah pred njo ni pognal v beg. Odurna mu je vsaka, še predno je katero videl, uže od mladih nog jo zná, kot svojo veliko sovražnico. In ta v mladosti po raznih pravljičah vcepljeni strah ostane človeku navadno za vse žive dni. Če je tudi morebiti uže slišal, da so med kačami tudi nedolžne ali še celó koristne živali, ga to vendar ne more ž njimi sprijazniti, ker ima vedno pred očmi, da so med njimi tudi take, ki mu lahko vzemó največje dobro — življenje. In tega jim ne more oprostiti. Zato preganja in pobija vse, kar je kača rodila in kar je kači podobnega, na pr. tudi nedolžnega in v resnici koristnega slepca. Kdo bo tu

med njimi še delal razločke, zlasti, ker jih premalo pozná, da bi vedel zmerom ločiti pravega sovražnika od navideznega. Toraj udri po vseh! In v resnici svet ne bi imel nikakoršne škode, ko bi se vsa ta golazen zatrla.

Pri nas imamo dve strupeni kači, namreč gada in modrasa, ki sta si jako podobna, ali vendar ni težko razločiti ju na prvi mah.

Gad.

Gad je blizu dva črevlja dolga kača ploščate glave, debelega trupla in jako kratkega repa. Na tenkem vratu sedeča glava je srčaste podobe ter je razen treh večih gladkih ploskvic vsa z luskami pokrita. Vsak gad ima po hrbtu temno-rjav ali črn, na rogle izveržen trak. Po tem traku, po neukretnem truplu in kratkem repku bodeš gada hitro izpoznal izmed vseh naših kač. Ako ga še bolj na tenko opazuješ, bodeš tudi videl, da ima v plamenečem očesi podolgasto, a ne okroglo zenico (punčico). Kar se tiče barve, je pri gadih tako različna, da ne dobodeš z lepa dva gada, ki bi bila po vsem enako pisana. Vendar so samci svetlejši, samice pa temnejše. Tudi so samci krajši in tanjši, a rep jim je nekoliko daljši, namreč $\frac{1}{6}$ vse dolgosti; samice so pa daljše in debelejše, a rep je krajši, namreč $\frac{1}{8}$ vse dolgosti.

Gad je po naših slovenskih deželah, izjemši Koroško, kjer biva tudi po dolinah, planinska žival. Nahaja se od Prestrelenika počenši po vseh Bolških, Tolminskih, Križkih, Kamenških in Savinjskih planinah. Sam sem ga uže opazoval

na Predelu, pod Mangartom, na Lemeži, na Volarskej planini: Duple, na Bohinjskej planini: Gonjač, na Črnej Prsti (zlasti po senožetih nad Stražiščem in Kalom), v Jelovici, na Zelenici, na Velikej Planini in v Sedlu med Brano in Veliko Planjavo. V doline gad ne hodi. Niže od 1000 metrov nadmorske višave ga na prisojnih obronkih navalno ni najti, na osojah gre pač tudi niže. Po planinah so samice pogostoma prav črne. Gadu najbolj ugajajo suhi in prisojni kraji: pečine, groblje, lazi in krčevine (črti) po gozdih, nizke hoste in z dračjem obrasla rebra. Tod prebiva po luknjah, ob lepem vremenu pa se hodi na solnce gret (znojiti). Len je in počasen, za človeka se ne zmeni, ako ga ni s čim razdražil. Bôsa je toraj pravljica, da se časi spušča za človekom ali se celo meče za njim. Z nočjo pa tudi gad oživi, plazi urno sem ter tja ter si išče živeža. Največ se hrani z miši, rovkami, krti in pticami.

Modras je gadu močno podoben, v vsem mu prav brat, a vendar ga je na prvi pogled lahko razločiti od gada. Na nosu namreč mu strči kratek mehak rožiček. Tudi je nekoliko večji od gada, glava je širja in bolj srčasta, vrat pa še tanjši. Ako ga prav z bliza pogledaš, opaziš tudi, da na glavi nema nobene ploskvice, temveč da je vsa luskava. Tudi modrasi so različno pisani, a nobeden ni brez temnega, zverženega traka po hrbtu.

Modras je po vsem Slovenskem razširjena in povsod znana strupena kača. Na Koroškem ga je na desnem bregu Drave po nižavah še dosti in tudi na levem se nahaja. Na Goriškem je povsod na apnenem svetu navadna kača, takisto tudi po vsem Krasu in po Istri. V Borjani mi je pravil star mož, kako je on njega dni kot pastir lovil modrase na Miji ob Benečanskej meji, in ž njim drugi pastirji, njegovi vrstniki. „Kadar je bil dan za to, ujel sem po štiri, po pet in še po več. Spravljaj sem jih v veliko nogovico. Po lovu smo se sèšli, kakor smo se prej dogovorili, in smo si pravili, koliko jih je kdo ujel. Časi se temu ali onemu ali pa meni ni verjelo, da jih imam res toliko. Pa sem prijel za nogovico, jo odvezal in iztresel modrase pred nje. Potem sem jih pa zopet sè šibico vganjal v nogovico.“ Vsa ta pripoved se mi je zdela nekako čudna. Mož je delal z modrasi, kakor bi bili ščurki. Ali starec je govoril tako ozbilno (resno) in je imenoval kot svedoka družega, še živečega moža, ki jih je ž njim lovil, da mu je človek moral dati vero. Vrh tega mi je modrasa tako dobro opisal, da ni bilo dvemiti, da ima pravo žival v mislih. A da bodeš znal tudi nagon, ki je te

pastirje gonil na nevarni lov, ti povem, ta so takrat modrase dosti dobro prodajali. Vsako toliko časa prišel je namreč iz Benedek modrasji prekupec, ki jih je skupljeval in plačeval po dvajsetici. V Benedkah so namreč takrat še varili tako imenovani terijak, ki je bil njega dni povsod jako čislano sleparsko zdravilo.

Na Kranjskem biva modras povsod po dolinah, po gričih in po nižih gorah. Po nekaterih krajih ga je najti prav pogostoma, tako na pr. nad Borovnico, južno od Ljubljane, in po goricah med Dolom pri Savi in Moravčami. Navadna prikazen je po vsem Notranjskem, po Kočevskem in Ribniškem svetu, po Dolenjskem ob Savi, dalje na podanku (podnožji) Kámeniških planin, v Kokri in dalje po Gorenjskem tja v Bohinj.

Na Štajerskem ga je, vsaj kar je meni znano, največ v Savinjskeji dolini od Celja do Zidanega Mosta, zlasti okoli Laškega Trga; pa tudi v gorenjej Savinjskeji dolini, na Rogaškem, Konjiškem in Pohorskem svetu tja do Maribora ga ne manjka.

Še neka tretja strupena kača biva na slovenskem svetu, toda ta ima pri nas jako majhen prostor in še na tem se nahaja le poredkoma. To je namreč vlaški ali Redijev gad, imenovan po talijanskem učenjaku Redi-ju, ki se je mnogo ukvarjal s temi gadi in njih strupom. Tudi vlaški gad je po vnanjosti in po drugih svojstvih podoben svojima bratoma. A pri vsem tem ga ni težavno ločiti od planinskega gada kakor tudi od modrasa. Od gada se razlikuje, da na glavi nema nobenih ploskvic; v tem je tedaj podoben modrasu, ki pa ima na nosu rožiček, katerega vlaški gad nema. Od obeh pa se razlikuje s tem, da na hrbtu nema zverženega temnega traka, katerega imata ona dva oba. Vlaški gad ima po sebi temne štirivoglate lise, katere so vzdolž hrbta več ali manj očitno postavljene v štiri vrste. Živí okoli Gorice v Brdih ob vlaškeji meji, v Starej Gori pri Gorici in morebiti še dalje po Ipavskem svetu. Goriška deželica hrani tedaj v sebi vse tri vrste gadov. Vsa Evropa jih ne zmore več.

Strup dela gada strahovitega in imenitnega. Ta strup je rumenkasta tekočina brez vsega duha in skoro brez okusa. Nareja in zbira se v dveh žlezah, kateri ima gad v glavi zadaj ob straneh, zato mu je tudi glava onde tako široka. Vzvezi s tema žlezama sta dva zoba v gornjej čeljusti. Ta

zoba sta tenka in špičasta kakor igla ter sta ota in nekoliko zakrivljena. Kadar je gobec zaprt, klecne zob nazaj ter se skrije v kožnato gubo. Zine li gad, postavi se zob po konci in je pripravljen ugrizniti, kakor kaže poleg stoječa podoba. Kadar hoče gad uklati, zine prav široko, hlastne po človeku ali živali in zabode ta dva zoba vanjo. V tem pritiskne zob na strupovito žlezo in kapljica tega strupa se po otlem zobu pcedi v rano in odtod zaide dalje v kri.

Razkačen gad piha ježno, hlastá okoli sebi in popada vse, kar mu pride pod gobec, tudi les ali železo. Na taci trdih stvareh mu se tudi odlomi tenak in krhak zob. Za ta slučaj ima uže pripravljenega družega, ki stopi na mesto prvega. In ko bi tudi ta odletel, jih je še nekoliko družih shranjenih za njim.

Ker torej ta strupena golazen, kakor smo slišali, biva na široko po naših krajih, ni čudo, ako se pogostoma zgaja, da gad ugrizne kacega pastirja, pastirico, delavca ali drvarja, sploh človeka, ki po delu zahaja na take kraje, kjer gadi ali modrasi stanujejo. Še večkrat pa strupeni zob zadene lovskega psa ali pasečo se živino. Nasledki gadovega pika niso zmerom enaki. Star gad je opasniji od mladega, tisti, ki uže dalj časa ni ugriznil, je hujši od onega, ki si je morebiti malo preje strup izpraznil. V vročini strup hitreje deluje nego v mrazu. Tudi ni vse eno, kje je rana. Ako je kaka večja žila zadeta, je opasnost (nevarnost) tudi večja.

„Od gadovega zoba zadeti človek čuti navadno oni hip neizrečeno bolečino, ki bliskoma preleti truplo, časi pa ne čuti skoro nobene bolečine. Kmalu potem obide človeka neka omotica, moči mu pešajo, truden je in zaspan, vid in sluh mu slabi. Vse to naznanja, da je kri otrovana (ostrupljena) in da se je začela razsedati. Bolnik začne bljuvati (rigati), iz ust, iz nosa in časi celò iz ušes poceja mu se kri in navadno pritiskne tudi driska. Kadar se kri hitro razseda, pičen ud skoro nič ne oteče; ako pa strup počasi deluje, zabuhne večkrat tako, da je grozan videti, in otok se hitro širi tudi naprej. Obličje je mrtvaško, telo mrzlo, človek slabi zmerom bolj, po malem izgublja zavest in počasi ugasne. Drugi zopet trpi ure in ure najstrašnejše bolečine, kriči in javka, da je groza. Naposled izgubi zavest in mirno izdahne.“

Tako deluje strup pri otrocih in slabotnih ljudeh. Krepak mož mu se uže bolj upira in le redkokateri umrje tako strašne smrti. Navadno po prvih slabostih bolniku odleže, bodi si, da je premalo strupa prišlo v kri, bodi si, da so

razni pomočki in zdravila kaj pomagala. Toda tudi tak največkrat boleha še tedne in mesece, predno popolnoma ozdravi. Nekateremu pa tudi za vse življenje ostanejo nasledki kačjega strupa.

Od gada pičena žival časi hitro pogine, navadno pa po daljšem ali krajšem bolehanji zopet okrevi. Ovca, koza ali pes pogine časi za nekoliko ur. Konj ali govedo pa navadno preboli, pa vendar se je uže prigodilo, da je v gobec ali v vime (grčo) ujedena krava poginila.

„Kogar je pičil gad, stori najbolje, ako rano izsesá, če je namreč na tacem mestu, da je to sploh mogoče. Izsesati pa rane ne smeš, ako imaš ranjena ali razpokana ustna. Izsesane otrovane krvi ne požiraj, temveč pljuni jo iz ust. Drugo, česar ne smeš nikdar zamuditi, je, da si rano kolikor se dá globoko izrežeš, ako imaš kolikaj ostrega rezila pri sebi. Najbolje so škarje, ako so hitro pri rokah, ako niso, dober je tudi vsak oster nož. Pičeno mesto izreži kolikor se dá globoko, da se rana izkrvavi in otrovana kri kolikor mogoče hitro odteče.

Izrezano rano je treba tekoj izprati z vodo, še bolje pa s salmijakovcem, lugom ali žganjem. Izpiranje pa pomaga malo ali celò nič, ako se rana ni popreje izrezala.

Dostikrat človeku ni pri roki ne noža, ne kacega drugega rezila. Takrat hitro obriši rano, pritisni na njo palec in tišči, kar moreš. Ker bi ti pa palec kmalu omagal, poišči si hitro kakov kamenček ali kako drugo trdo stvar ter jo kolikor se dá čvrsto priveži na rano. To imej tako dolgo privezano, da dobiš škarje ali nož v roke. Dokazano je namreč, da strup ne stopa dalje v kri tako dolgo, dokler kaj pritiska na rano.

Kadar je človek ujedjen v roko ali nogo, je dobro pičen ud prevezati nad rano. Preveza, ako je dosti čvrsta, stori, da otrovana kri ne more proti srcu. Ta pomoček sam pa ne velja toliko, kakor se navadno misli, kajti pičen ud kmalu oteče, in potem je treba podvezo premakniti ali jo razvezati.

Jako pametno stori, kdor si rano izžge, ali si jo dá izžgati. V ta namen služi najbolje razbeljeno železo, pa tudi žareč ogel ali tleča kresilna goba. Toda ta pomoček navadno ni hitro pri roki, in marsikateri se ga tudi boji. Pozneje, ko je strup uže zalezal v kri, bilo bi izžiganje nespametno.

Notranjih zdravil od kačjega strupa je neizrečeno mnogo. Saj skoro vsaka baba vé za gotov pomoček. Ali pri vsem tem moramo pripoznati, da gotovega zdravila od kačjega

strupa še nemamo. In temu se tudi ni čuditi, ker še do zdaj ne vemo, kako strup deluje na kri, da se začne razsedati. Izkušnje so dosle še najbolj potrdile amonijak ali salmijakovec in pa žganje, ali sploh vinski cvet.

Amonijak je uže precej dolgo časa znan pomoček. Ž njim so posebno v vročih krajih ozdravljali z največim vspehom. Amonijak, zmešan z vodo, daje se bolniku pogostoma piti; še bolje pa je, ako mu se ta mešanica brizgne v odprto žilo privódnico.

Najbolje zdravilo od kačjega strupa je pa vinski cvet v kakoršnejkoli opojnej pijači, bodi si žganje, slivovica, brinovec, rum ali močno vino. Od dne do dne mu raste slava. To zdravilo je vredno tem več, ker ga je povsod lahko dobiti; tudi v zadnji gorskej vasi ima ta ali oni merico žganja. To zdravilo je pri nas še prav malo znano, da si ga ni moč preceniti, in po drugih krajih, na pr. na Bávorskem uže davno v ta namen rabi ljudém z najboljšim vspehom. Ako te je torej gád popal, pij pogostoma močnega žganja (rakije) ali vina, in kmalu ti bode odleglo. Ni se ti bati, da bi se opil (upijanal), ako ga tudi črez mero popiješ.

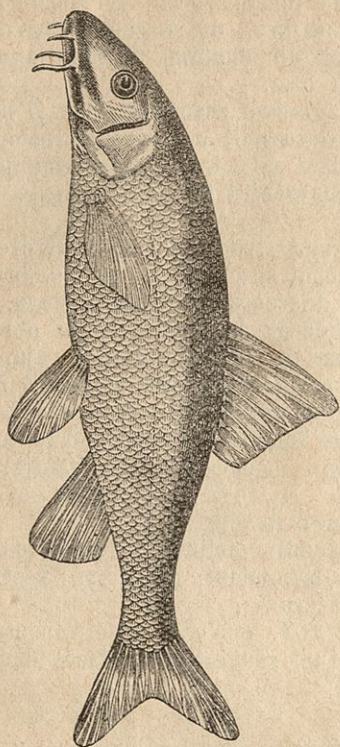
Vsi ti pomočki, toliko vnanji, kolikor notranji, so pa samo pomočki v prvi sili. Nemudoma pošlji po veččega zdravnika, a ne po kacega mazača.“

Tako po priliki sem pisal v V. vezku „Domačih in ptujih živali v podobah“, in temu tudi zdaj nemam ničesa dodati, ničesa odvezeti.

Mréna.

„No še tega je manjkalo! Zdaj so tudi nedolžne ribe prišle med škodljive in strupene živali! Tega še živ krst ni slišal, tudi brati o tem ni bilo nikjer. Kaj bode človek smel še jesti brez strahu?“ Tako bode morebiti mojih bralcev kdo vzkliknil ali si vsaj kaj tacega mislil, ko bode ugledal ta napis in poleg podobo bržčas znane mu ribe. Ali vse modrovanje in umstvovanje nič ne pomaga. Resnica je, da je treba tudi mreno prištévati tistim živalim, ki utegnejo človeku delj časa pokváríti zdravje. Mréna sicer ni strupéna, kakor je sploh ni ribe, ki bi zbírala v sebi strup, in ga zabádala v druge živali ali v človeka. Znájó se pa nekatere, ki so človeku gotova in hitra smert, ako bi jedel od njihovega mesa. No na vso srečo živé te ribe daleč od nas po vročih krajih, naše vode nemajo nobene take. A kaj pa potem mréna?

Mréna.

Mrénino meso nema posebne slasti, ali škodljivo ni. Ko bi toliko koščic ne bilo po njem, lahko bi se človek z njim sprijaznil. Kar je pa škodljivega na njej, ali prav za prav v njej, to so ikre. Mrenine ikre so v želodeci strup. Kakor hitro jih je človek kaj več dobil v želodec, napade ga neka slabost, vse moči mu upadejo. To je še dobro, da želodec tega strupa ne drži v sebi, temveč ga po obeh potih, navzgor in navzdol, tira iz sebe. Bljuvanje ne poneha, dokler je tega jedila še kaj v človeku. Bolnik mora v posteljo ker se čuti oslavljenega. Po vsem telesu ga začne ščepéti in kmalu se mu vsa koža opríšči, tudi voda se mu zapíra. Črez nekaj dní se mu prišč posuši in koža se začne lúpiti. S tem je navadno bolezen pri kraju. Nekaterim ljudém o-

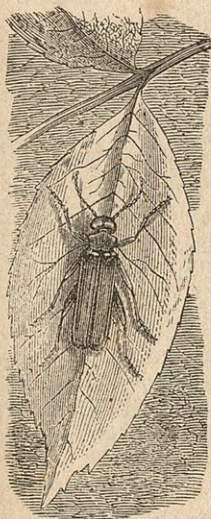
prišči se koža vselej, kadar rake jedó. Toda tak srbeč opríšč (srbečica) navadno mine hitro sam ob sebi, ne da bi človeka sililo na bljuvánje (riganje).

Mréna je po naših vodah povsod navadna riba, posebno jej ugajajo vode s peščenim dnom. Dobodo se do pol metra dolge in do dveh kil težke. Hitro jo je poznati po zabuhlih, mesnatih ústnicah in po precej dolgih mesenih brkih; dva jej visita spredaj na gobci, dva pa iz ustnih kotov. Prsne in trebušne plavute so blede rudečkaste, hrbtna je pa sivkasta in časi črno lisasta. Riba je zleknena in vretenasta ter je po hrbtu sivo zelenkasta, ob stranéh jasnejša in po trebuhu bela. Meseca maja se mrésti. Takrat se jih časi po sto in še več naniže (nabere) v dolgo vrsto, ki plava proti vodi. Spredaj plavajo samíce, za njimi sámci, razvrščeni po velikosti; najmanjši so zadnji.

Enako kakor mrénine ikre deluje izlasti pri slabotnih ljudéh, meso vsake ribe, ako ni bila présna (frišna). Sosebno po leti v velíkej vročini se vsaka riba hitro pokvari, zato ob- torej ne jēj ribe, o katerej nisi gotov, je li presna ali ni. Nos naj ti bode v tem vodník. Riba, ki kolikaj ne- ugodno vonjá (smrdí), ni za jéd.

Španska muha ali prišcnjak.

Pod večer vročega polétnega dne se gremo sprehajat po polji, kar nas ustávi neki čuden duh, ki nas prav neugodno zbada v nos. Rekli bi skoro, da smrdí po mrhovini, ali smrad je vendar nekoliko drugačen. Kaj bi moglo biti? Ko se ogle- dujemo okoli sebe, opazimo ne daleč od nas jesénovo drevo, čegar listje je nekako čudno ogrizeno, in prav od onod prihaja ta smrad. Radovedni pristopimo blíže in zdaj vidimo, da je drevo vse živo neke žuželke, in prav od te živalice prihaja ta neznani duh, to je namreč španska muha.

Španska muha.

Ker nismo še nikdar na-njo nale- téli, oglédimo si jo bolj potanko. Na prvi pogled nam je jasno, da to ni muha temveč hrošč ali keber. Največi med njimi so skoro palec dolgi, drugi so zopet znatno menjši, a vsi so lepo svetlo zeleni in se nekoliko v zlato spreminjajo. Podolgovato truplo je jako mehko, in iz njega se cedí oster in jédek sok. Ako si ž njim namažeš kožo, hitro se ti izpáhne boleč mehúr; v želodci je pa hud strup, ki te umorí, ako si ga nekoliko užil. Zato je treba s tem hroščem jako oprézno ravnati, najbolje storiš, ako ga ne prijemiš v roko.

Španska muha je pri nas navadna prikazen, zdaj se pokaže tu zdaj tam, in sicer zmerom v velikem številu. Potem pa mine časi mnogo let, tudi po dvajset, da od nje ni sledú ne terú, človek bi mislil, da je popolnoma zamrla. Kar se necega dne zopet prikážejo v velikih mnóžicah, kakor bi bile pále izpod neba. Prirodoslovci si te prikazni še zdaj ne vedó prav raztolmačiti, kakor je še marsikaj iz življenja te živalice

nerazjásnjenege. Še dandanes se prav ne vé, kakó in kje živé mlade španske muhe in kakó se razvijajo. Toliko se vé, da samice jajca polagajo v zemljo, kjer se iz njih izvalé mlade živalice (ličinke), kam pa te pozneje izgínejo, ni móči povedati. Mnogi mislijo, da te ličinke živé do svoje popolne preobrázbe na ósah in bučélah, kakor se to gotovo vé o nekaterih drugih njenih soródnicah. Ako bi tudi pustili to veljati, vendar s tem še ni razjásnjeno, odkod se po tolicih letih istega dné, skoro bi rekli isto uro zbêre toliko teh hroščev na enem drevesu. Gotovo pa tudi tej živálici razvitek pospešuje ali zadržuje vrême.

Španskim muham je jêsen najljubše drevó, katerega časi oskubejo do zadnjega perca, potem se preselijo na drugi. Ako ni blizu jesénovega drevesa, dobro je tudi kosteníčevje (kalinovina), in za silo tudi topóla.

Imenítna je živalica zarad jedkega soka, katerega je vsa polna. Uže prej je bilo rečeno, da je ta sok močán strup, a kakor drugi strupovi, služi tudi ta v lek. Navadno rabi v vnánja zdravila, tako imenovana priščila ali vezikatorje, časi pa tudi v notranja, med ostalim na pr. so ga priporočali tudi v lek od pasje stekline, kar pa ni obveljalo. Španske muhe se nabírajó, umoré v kakej peči in posušé, potem se spravijo v zaprto sklenico, in čakajo lahko mnogo let, ne da bi kaj izgubile od svoje močí. Priščila se navadno prilépljajo za uho. Delajo se iz španskih muh, stolčenih v prah, katerim se primeša nekaj smole, voska in loja. Vinski cvet izvléče strup iz hroščev, in v notranja zdravila rabi navadno tak razmòk na vinskem cvetu. Misli se, da zloglasna „aqua tofana“ ni bila družega, nego tak vinskocvetni razmòk hrošča priščenjaka. „Tofánska vodica“ je bila kakor voda čista tekočina brez duha in brez okusa. Nekoliko kapljic te „vodíce“ je človeka gotovo umorilo, sicer ne hipoma, temveč prav polagoma. Okoli leta 1700 so se v Italiji s to vodíco neki zgajala mnoga hudodelstva. V Palermi in pozneje v Nápolji jo je prodajala neka babura Tofa ali Tofana, dokler jej pravica ni ustavila gróznega rokodelstva.

Pri nas imamo še necega družega hrošča, ki je tudi poln ruménkastega in smrdéčega sóka. Imenujemo ga travníca, ker ga na prvo spómľad vidévamo láziti po travi. Palec dolg hrošč je debel in prav neukretno kobáca po travi. Lehko ti ga je poznati po kratkih pokrôvkah (gornjih krilih), katere mehkega in napetega zadka niti do polovice ne pokrivajo.

Črn je in se spreminja na modro (plavo), nahajajo se pa tudi zeleni, ki se spreminjajo na višnjevo. Samci so mnogo manjši in tanjši, drugače pa samicam podobni. Ako se travnice dotakneš ali jo vzameš v roko, pritegne noge in tipalnice k sebi in iz vseh kolén pušča tist oljasti sók, ki ima tudi nekoliko ostrine v sebi. Prav nežna koža tudi od njega zaprišči ali se celò podmehuri, ali vendar kratko in malo ni tako jédek, kakor od španske muhe. Živinskim zdravnikom rábila je nekđaj v zdravilo pri konjih.

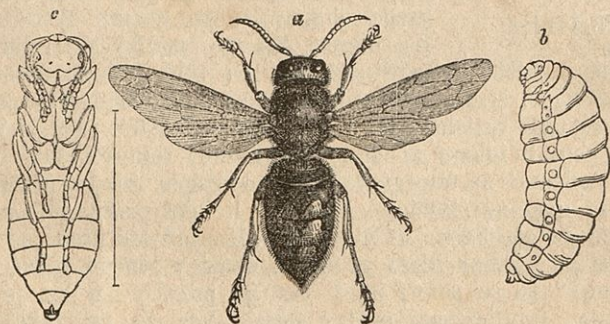
Travnica.

Travnica je še tudi drugače škodljiva. Bučelárji bi jej bili posebno gorki neprijatelji, ko bi jo dobro poználi. Dávi in žré jim namreč zalégo v satovji. A kako pride ta spaka v panj? To se godí takó. Samica zdolbe s prednjima nogama v zemlji jamico in znése va-njo kupček jajec ter jo lepo s prstjo zagrne. Pozneje izkoplje še drugo, in če je treba, tudi tretjo jamico, ker je jako rodovitna ter vsega skupaj znése gotovo tisóč jajec. Za mesec dni po priliki priríjejo predrôbni mladiči (ličinke) na dan in hité brž na blizu stojéce cvetíce, zlasti na premnoge zlatíce in slanóvrate, na ktere se tudi bučele, čmrlji in drugi medičarji radi spúščajo. Toda tem ličinkam ni stalo do medú, temveč vsaka se le pášči splezati na kacega tacega medičarja, ki je prišel sem nabírat medene slaščice. Tako je ličinka prišla na „konja“, in drží se ga, kakor uš človeka. „Konju“ navadno ne stori nič žalega; kakor hitro pa domá opazi v lončku jajce, zleze s „konja“ in se polotí jajca ter je požré. Ko se je tako oteščala, gre jej tudi med v slast. Vse to jej tako dobro tekne, da se hitro razvija in preobrazi v popolnega hrošča. Pri ličinki zelene travnice se je pa tudi uže opazoválo, da je umoríla bučelo, zabôdši se jej v trebuh.

Sršen.

Kar je gád med káčami, to je sršen med žuželkami. Sršéna se tudi vse bojí, in uže pregovor te učí, da ne dráží sršénov. In res, ako se držíš tega nauka, bodeš dobro izhajal, kajti sršen je sam ob sebi miroljúbna žival, človeka vsaj ne napada in njemu nasproti rabi svoje oróžje samo za obrambo. To orožje je želó konci zadka in v zvezi ž njim

je mehurček poln jédkega soka. Vsa ta priprava nekako spomina na gadovo strupeno orodje. Kakor gad vseka z zobom, tako zabôde sršen ostro bodalce človeku v mesó, in ob enem se pocedí nekoliko tega jedkega soka v rano. Vbodeno mesto ščepí in sklí, koža okoli zapríšči in otêče več ali menj. Čim néžniša je koža na vbodenem mestu, tem večí je otok. Vbodeno lice na pr. mnogo bolj bolí in otêče, nego pičena rôka. Vsaka hladéča stvar, pokládana na rano, utoláží bolešino, razen tega tudi dobro dé, ako se vbodeno mesto pomaže z amonijákom (salmijakovcem), z razproščeno (raztopljeno) pepelíko (potašelj) ali sodo, in če kaj tacega ni hitro pri roki, tudi z oljem. Posámičen vbod nikdar ni opásen (nevaren), drugače je pa stvar, ako se več sršenov ali celò ves rôj zaleti v človeka. Trpeti mu je strašne in dolgotrajne bolečine in še dobro je, ako jih prebolí. Prigodilo se je tudi uže večkrat, da so sršeni konja do smrti opikali. Opomniti nam pa je, da samcem to orôžje ni dáno, temveč zgol samícám in delavcem.

Sršen.

Sršen spada med ôse in sicer je naša največa osa, ker je časi daljši od palca. Naša podoba ga kaže v naravnej velikosti. Pod zimò poginejo samci in delavci, samice pa prezimijo v kacem zavetji. Na spómlad se probudí in postavi nekoliko lončkov in položí v vsak eno jajce, iz katerega se izvalí bela črvasta ličinka, ki je v naši podobi zaznamovana s črko *b*). Ko doraste, zapréde se in spremeni v bubo (v podobi pod črko *c*), iz katere se preobrázi mlad delavec. Ti delavci zidajo potem nove lončke, zmerom

več in več, in ob enem preskrbujejo hrano vedno množičnemu se zarodu. Še le pod jesen izvalé se iz jajčec tudi samci in samice. Najrajši gnejdijo v duplih ali pa na kacam podstrešji. Sršeni so zgrabljive živali, ki napadajo druge žuželke in jedó celó meso, jeseni pa tudi radi obírajo sladko sadje.

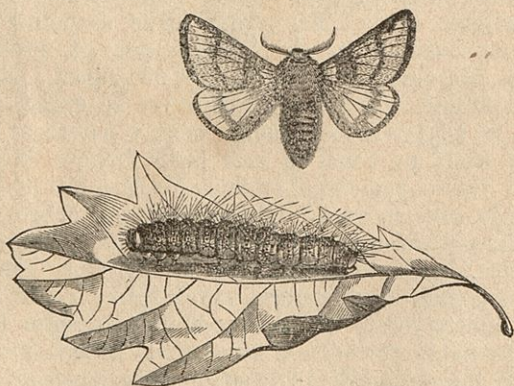
Kar smo rekli o sršenovem želu in njegovem jedkem soku, velja več ali menj tudi o ôsah in bučelah. Bučela žela navadno ne more izdreti iz rane, utrga se jej torej in pri tem se tako povrédi (pohabi), da vsled tega umrje. Jédka tekočina, katero vse te žuželke spuščajo v rano, je neka kislina, ki jo imajo tudi mravlje v sebi, ter se zato tudi imenuje: mravska kislina. Da je tudi mravljam dáno to orožje, izkusil je vsak, kdor je kedaj potáknil roko v kako mravljišče ali pa sédel v travo na gnezdo drobne rujavkaste mravlje drnovščice.

Sprevodnica,

Počasi se pomíka pótnik po prašnej cesti, utrudila ga je dolga pot, in željno se ogleduje, kje bi mogel počiti v hladnej senci. Cesta se zavije, in glej nekoliko v stran stoji kakor nalašč mogočen hrast, ki te vábi pod svoje gostoljubne veje v prijeten hlad. Zadovoljen zlékne se potnik pod njim in polagoma zadremlje. Iz lehkega sna ga probudí huda bolečina. Na vratu ga peče, kakor živi ogenj, zdí se mu, da gorí. Drgne se z roko, ali čim več se drgne, tem hujše ga peče, in zdaj ga zaščepí tudi po roci, s katero se je drgnil. V strahu skoči po konci in beží izpod drevesa, ki ga je tako mamljivo vabilo pod svojo streho. Vplášen hiti do prve vode, tu si umije roke in vrat. Hladna voda mu dobro dé, ali ko se nekoliko potolažen napóti dalje, zapeče ga z nova strahovito, nič drugače, kakor bi mu bil kdo žive žrjávice vsul za vrat. Kolikor mu dadó trudne noge, stopa hitro, da bi čim preje dospél v mesto ter onde našel pomoči neznosnim bolečinam. In res je najde pri véščem zdravniku, ki mu je tudi razjasnil, kaj mu je zadalo to neznano in neizrečeno bólečino.

Te bolečine je potniku napravila neka gosénica. Ko se je upehan vlegel pod hrast, siromak ni opazil, da je poln gosénic in da je od njih uže na pol okleščen, pa ko bi bil to tudi opazil, najbrž ne bi bil slutil, da bi mu taka majhna živalica mogla zadati take bolečine.

Govor je tu o nekej gosenici, sprevódnici imenovanej, iz katere se razvije meseca julija ali avgusta majhen metulj kosmate glave in češljastih tipalnic. Prednji krili ste rjasto pepelasti, zadnji pa blede rumenkasti. Prek prednjih je, zlasti pri samcih, opaziti dva temna pasa, prek zadnjih pa zabrisan trak. Kmalu potem znese samica 150 — 300 jajčec v razpokano hrastovo skorjo, kjer prezimijo. Prihodnje vzpomladi izvalé se meseca maja iz njih drobne gosenčice. Po dnevi ostanejo vse na kupu in se ne premaknejo nikamor, kakor pa nastane mrak, oživé in se gredó past na mlado hrastovo listje (perje). Znamenito je pri teh gosenicah to, da hodijo zmerom zdržema v dolgej vrsti gosenica tik gosenice, kakor v sprevodu ali v procesiji; zato smo jej tudi nadeli ime sprevodnica. Prva gre vodnica, za njo nekoliko gosenic po dve in dve, potem po tri, po štiri, po pet i. t. d. v enej vrsti. Tako marširajo na pašo in zopet s paše domov v kako rogovilo ali v kako drugo zavetje. Ako je pa družba manjšega števila, hodijo posamične, gosenica za gosenico. Nikoli se pa nobena ne izgubi od svojega krdela. Kar jih je ena mati rodila, ostanejo nerazdružne do zadnjega v istem gnezdu. Samo onde, kjer je na istem drevesu blizu skupaj več krdel, zgodi se časi, da se dve krdeli, ki ste se na potu srečali, zlijeta v eno.

Sprevódnica.

Naša podoba nam kaže pod metuljem na hrastovem listu (peresu) doraslo gosenico sprevodnico. Žival je po hrbtu modrasto (plavkasto) črna, ob stranéh pa belkasta. Posuta

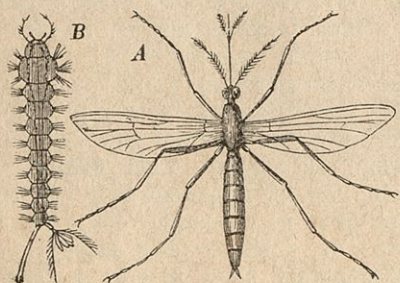
je z drobnimi, rudečkastimi bradavicami, ki so osute z belkastimi, krhkimi dláčicami. In prav v teh dlačicah je strup, ki človeku lahko napravi veliko preglavico. Polne so namreč one jedke mravske kisline, o katerej smo otodi pri sršenu govorili. Pade li človeku gosenica ali nje lev (slečen meh) na golo kožo, ali naj kakorkoli pride ta dlaka nanj, hitro se mu zabode v kožo, kjer mu napravi hude bolečine. Še nevarniše so pa dlake, ako zaidejo človeku v oči, v grlo ali v dušnik, kar se je uže večkrat dogodilo ljudém, ki so imeli delo blizu hrastov, polnih tacih gosenic. Unamejo se vse notranje sluzne kože, in ako ni hitre pomoči, bati se je najhujega. Takisto ne hodi nikdar kopat se v vodo, kjer stojé blizu okoli hrasti, obloženi s to gosenico. Ako imaš delo blizu tacih hrastov, namaži si obraz, vrat in roke večkrat z oljem, uneto kožo pa moči z razsolom (slano vodo). Kakor smo rekli, je strup v teh dlakah mravska kislina, in zato bi tudi v tej bolezni utegnili amonijak (salmijakovec), pepelika (potašelj) in soda biti najboljša zdravila. Kakor sploh vse gosenice so tudi sprevodnice jako požrešne. Kadar je mnogo krdel na enem hrastu, oklestijo ga do zadnjega peresca, da je videti kakor po zimi. Tedajci se napotijo iskat družega. V najlepšem redu gredó z debela na tla in potem dalje po tleh do bližnjega hrasta; ako pa blizu ni nobenega, dobro je tudi vsako drugo listnasto drevo, dà, v sili še celo smreka. Po dnevi se drzé gosenice zmerom na kupu in črez se naredé tenek zapredek, ki se pa vedno bolj gostí ter je naposled podoben velikej mošnji, iz katere vsak večer v znanem sprevedu prihajajo gosenice, dokler se vse v tej mošnji ne zabubijo. Tedaj je najlepša prilika zamoriti tega škodljivega metulja s tem, da se te mošnje snamejo in sežgó. Razumeva se pa, da je pri tem delu treba vse opreznosti.

Na boru živi še neka druga sorodna gosenica, borova sprevodnica, ki časi po borovih gozdih dela veliko škodo, tako na pr. pred nekoliko leti v Dalmaciji. Da je tudi ta gosenica strupéna, izkusil sem sam na sebi.

Komár.

Kdo ne pozna tega tencega krvoloka, ki je suh in lehak kakor misel. Vsak ga je uže opazoval, kako mu je sedel na roko in tenko sèsalce zabadal v kožo tako dolgo, da mu je prišel do živega, to je: do krvi. In kako je vlekel kri va-se, kako se mu je napenjalo in rudečilo tenko truplo! Ko se je

napil, izdrl je sesalce in urno odletel, ako ga ni poprej zadela maščevalna roka. Kmalu potem pa te začne onde ščepeti in srbeti. Ne utрпиš, da se ne bi drgnil, a več ko se drgneš, bolj te srbi. Ubodeno mesto se uname, oteče in pozneje nekako zakrknje, časi se še celò ognoji. Ta ali oni je morebiti tudi opazil, da je bolečina in srbečina mnogo večja, ako je komarja na mestu zmastil (stlačil), a menjša, ako ga je pustil piti po volji. To si je tudi lahko raztolmačiti. Ubiješ li pijočega komarja, to ostane v rani sesalce in izlasi njega ostre ščetine, s katerimi v kožo zabada; ako pa more ščetine izdreti, ne ostane za njim družega sledú, nego malo jedkega soka v plitkeji ranici. V ostalem pa tudi bolečina od komarjevega pika hitro odjenja, kakor jo pomažeš z amonijakom (salmijakovcem).

Komar.

Komar človeku res ni, da bi rekel, posebno škodljiv, samo nadležen je in neprilichen. Človek bi mu še privoščil ono kapljico krvi, ko bi le ne puščal za seboj tako nevšečnega srbečega sledú. A tako mu dela večo preglavico, nego mnoga zgrabljiva zver. Zveri se še ubraniš, komarju ne. Zapiraj se kolikor hočeš,

po noči te spečega ovoha in potem ne miruje, da pride do tebe. Tako dolgo išče in išče, da najde kako poko ali luknjico. Ako ne spiš, ovadi ti ga kmalu njega brneč glas. Neznaten in tenak glasič, ali vendar ima v sebi toliko moč, da občutljivemu človeku lahko ukrade kako urico krepilnega spanja. Kdor je kedaj spal v kacem komarjevitem kraju, zlasti v primorskih mestih, rad pritrđi mojim besedam. Gorje ti pa, ako, ne misleč na te krvoloke, pri odprtem oknu z lučjo v roci stopiš v spalnico, ali če, želeč se užiti hladnega zraka, nisi oken zaprl. Potem pa z Bogom vse spanje! Zavijaj se v ponjavo in skrivaj pod odejo kolikor ti drago, krvopivci te vendar najdejo in ti puščajo tudi skozi ponjavo. Vso noč bodeš omamljen prekladal trudne ude po vročej postelji, še le proti jutru onemogel zaspiš. Ogledavši se potem o belem dnevi, ustrašiš se samega sebe. Videti si, kakor bi se ti bile izpahnile osepnice.

Komar preživi svojo mladost v vodi in sicer v stoječej vodi. Zato je te živali največ po močvirnih krajih ali ob rekah, kjer so od pomladnih povodenj zastale vode mrtvice in luže. V tako vodo znese samica do 300 jajec, iz njih se izvalé dolge, črvaste ličinke, katere se poniglavo jako živahno prevračajo po vodi, loveč si v hrano vsakovrstno nesnago in tudi predrobne živalice. Kónci trupla imajo postransk, cevast odrastek za dihanje. Ko so se trikrat prelevile (slekle kožo), spremené se v debeloglave bube, iz katerih se za osem dni izkobacajo dolgonogi komarji, in kmalu potem veseli plešejo po zraku. Vsa preobrazba traje štiri do pet tednov. Če pomislimo, da mlade samice hitro zopet ležejo jajca, iz katerih za nekoliko tednov prihaja nov pomnožen zarod, ne bomo se čudili, ako jih vidimo časi v gostih rojih, dimu enako, valiti se po zraku.

V podobi vidimo pod črko *A* komarja samca, katerega je lahko poznati po perastih tipalnicah. Resnici za ljubav ga moramo pohvaliti, kajti on ne muči niti ljudi niti živali, to delajo zgol samice. Podoba pod črko *B* nam pa kaže ličinko. Oba, komar in ličinka, sta v podobi jako povečana.

Ti naši nevšečni zbadljivci so pa nedolžne živalice v primeri z drugimi sorodniki po vročih deželah. Ljudjé se jih onde bolj bojé nego leva in tigra, nego krokodila in vseh strupenih kač. Ob reki Orinoki v južnej Ameriki se obilo najrodovitniše zemlje ne more obdelati samo zarad komarjev. Na spodnjej Donavi, v Banatu in v Srbiji prikaže se časi po leti v gostih rojih neka drobna mušica, ki ljudém pri živini dela veliko škodo. Zažene se na ovce, konje in goveda ter je takó opika, da uboga žival dostikrat pogine. Leta 1783. skončala je ta mušica v Banatu 52 konj, 131 goved in 316 ovac. Tudi otroka so uže umorile.

Bolha.

Majhno živinče, velika moč! Skoro ne vidiš je, ali tem bolje jo čutiš. Da si je mičkena, vendar gane najtežega možaka, kako ne bi ženske, ki je mehkejšé kože in torej bolj čutljiva za vbodce predrzne skokice. Da pa časi ta nemirna drobozen tudi ožikanega moža lahko razdraži, pritrdil mi bode vsak, kdor je na potu kedaj zašel v kak bolšják. Truden se vržeš na ležišče, uže te je prevzel sen, kar te nekaj zasklí. Nevoljen posegneš tja in prepodiš sitnega draživca. A kaj ti to pomaga? Enega si odgnal, a h krati te

napadeta dva druga, zdaj uže trije, sam ne veš, kje bi se prej podrgnil; vse ležišče je oživel. Tu ne boče miru vso noč. Odrečeš se torej mehkejši postelji ter počitka potrebne ude razporediš po kacej klopi ali mizi. Tudi tukaj te še nekaj časa vznemirjajo rujavi krvopivci, katere si s postelje seboj prinesel, a ko se ti nasitijo, imaš mir.

Tega mrčesa je največ v poletnej vročini meseca julija in avgusta. Takrat so tudi najhujše. A kakor je bolha neprilčna, je vendar nedolžniša nego komar, ker vsaj ne pušča za seboj nikakoršnega bolečega sledú. Takrat pač zbode, kadar človeku zapiči svoje bodalce v kožo. To je pa tudi vsa bolečina, k večjemu zarudí koža okoli pika, pa tudi to kmalu izgine. Mnogi celo trdijo, da prava človeška bolha niti tacega nedolžnega sledú ne pušča za seboj, temveč da pičeno mesto samo takrat zarudí, kadar človeka okolje bolha, ki je od psa ali mačka uskočila. Pes in maček imata svojo posebno bolho, ki sicer sama ne gre rada od njiju, ali ako si jo prepodita in otreseta, prehaja na človeka ter se lačna poloti tudi njegove kože. Pasja in mačja bolha pa mnogo hujše kolje nego človeška. Razen psa in mačka imajo še mnoge druge živali svoje posebne bolhe, na pr.: netopir, jež, krt, jazbec, kuna, veverica, podgana in miš.

Bólha.

Samec bolhač je manjši od bolhe samice, kakor je tudi videti v naši podobi, kjer samec stoji pod črko *a*, samica pa pod črko *b*, med njima nad črko *c* vidi se boljše jajce, a vse troje je znatno povečano. Bolha nema kril, zato ne more leteti, a tem bolj zaskakati. To zmožnost naznanjajo

uže dolge in močne noge. Posebno samec je znan kot drzen skakač. Če je treba, preskoči svojo dolgost 200 kratov. Kdo bi mogel ž njim tekmovati?

Marsikdo verjame še dandenes, da se bolhe lahko zaredé same ob sebi, zlasti v poscanem žaganji. Toda ta je bôsa. Kakor vsaka druga žival izleže se tudi bolha samo iz jajca, katero je druga bolha zaleгла. Samica znese kacic dvanajst jajec, toda ne na človeka, temveč na tla med poke in raze izbenega pôda, v pljuvalnik in v smeti, sploh koder koli je kaj nesnage. Zato je tega mrčesa največ po hišah, kjer so podovi umazani, kjer je več majhnih otrok in kjer se ne gleda mnogo na snago in čejo. Pri nas je po mnogih hišah

navada, da potresajo mokro žaganje po izbi, predno jo izmejejo. V tako, s smetmi pomešano žaganje bolhe posebno rade zalegajo jajca, zato je moraš tekoj odstraniti iz stanovanja. Po leti se v šestih dneh izvalí iz jajca majhen bel črviček, ki sicer nema nog, ali vender se dosti hitro pomika po tleh, zvijaje se kakor kačica. Hrani se z razno nesnago, s posušenimi pljunci in drugimi odpadki. V enajstih dneh doraste in potem se zabubi v tencem zapredku, iz katerega za enajst dni smukne drzen skakavec. Po leti je vsa preobrazba dovršena v štirih tednih. Nekateri mislijo, da le samice koljejo in kri pijejo, samci pa ne. Mogoče, ali poročstva za to trditev ne dajemo.

Najlaže se rešiš bolh s prahom, ki se napravlja iz cvetja nekaterih rastlin, rastočih v Kavkazu. Dobiva se po prodajalnicah pod imenom: perzijski prah proti mrčesom. Popotnik naj bi zmerom nosil seboj nekoliko tega praha.

Stenica.

Stenica je najnagnjusniši mrčes. Proti njej je bolha samo objestna draživka, in tudi uš človeku ni tako mrzka kakor stenica. Mnogi se zdrzne, če jo vidi vpodobljeno, ali če sliši o njej govoriti. Za nobenega družega mrčesa si človek ni toliko belil glave, kakor za stenico; kakó bi jej namreč prišel do živega ter jo popolnoma zatrl. Kdo bi vedel naštetí vse pomočke, ki so se uže priporočali kot najgotoviša otrovila steničneje zalegi. Še zmerom se bere po časopisih, kako ta ali oni ponuja sto cekinov vsacemu, kdor bi, kupivši njegovo drago mazilo, našel še kako stenico. Vsak pameten pa vé, da možu s to ponudbo ni resnica, da je to le prodajalčeva sleparija.

Stenica.

Stenica je 5—8 milimetrov dolga, jako tenka in plošnata žuželka rjaste barve. Drobnemu kljuncu podobno sesalce je pregneno in leži v plitkem žlebu na prsih, iztegne je samo takrat, kadar hoče vbosti. Kril nema, zato ne more leteti, toliko hitreje jo pa nosijo noge. V naši podobi je žival precej povečana. Samica znese štirikrat v letu, namreč meseca marca, maja, julija in septembra vsak pot do petdeset belih podolgovatih jajec. Zadnji zarod pa jeseni navadno pogine. Pod

zimo obumre in v svojem skrivališči žedí do pomladi. Zimski mraz je ne umorí z lepa. Takisto tudi lahko strada po pol leta in še delj, če je treba, se vé, da je potem tenka in prozorna, kakor bi bila od stekla.

Odkod se je vtihotapila k nam stenica, ne vé se prav. Največ se misli, da je zanesena iz Vzhodnje Indije. Starim Grkom in Rimljanom je bila uže znana in tudi pri njih prav tako na slabem glasu, kakor je še dandenes povsod. Vendar so mislili, da je dobro zdravilo od kačjega strupa. V naše kraje se je najbrž dotepla v 10. ali 11. stoletji, ali pa tudi še pozneje. V Strasburg je prišla v 11. stoletji, v London pa neki še le okoli 1670. leta, in sicer da so jo iz Francoskega pregnani Hugenoti zanesli v svojih posteljiščih. Drugi pa to zopet pobijajo, rekši da se omenja uže l. 1503. Dandanes je zatročena po vsem svetu, koder bivajo ljudjé, največ pa je je po večih mestih, sosebno po starih hišah. Toda se ne nahaja samo na ljudéh, temveč tudi na nekaterih živalih, izlasti pa na netopirjih (pirhpogačicah), lastovicah in golobih. Imel sem v rokah mlade lastovice iz gnezda, ki so bile pod perutnicami vse žive tega mrčesa. Zato so nekateri tudi tega mnenja, da je stenica s prva zajedala samo te živali in da je kasneje z njih prešla tudi na človeka. Morda je v tem kaj resnice, toliko je vsaj gotovo, da so netopirji, golobi in lastovice pomagale jo razširjati.

Ko sem bil še dijak na ljubljanskej gimnaziji, opazili smo necega poletja, da so se stenice pokazale v našem razredu, njih število je raslo od dne do dne in kmalu so jih bile polne tudi druge šolske izbe. To je bila nenavadna prikažen, zato so stvar zasledovali in kmalu se je vse razjasnilo. Na prostranem podstrešji šolske zgrade je bivalo sila netopirjev, a vsi so bili polni stenic. Onega leta so se stenice najbrž močno zaplodile ter na netopirjih niso več imele dovoljne hrane, zato so se izseljevale. Mogoče je pa tudi, da je med netopirji nastala kakova bolezen, vsled katere so jih stenice popustile.

Stenica je ponočen krvolok. Po dnevi se skriva po raznih temnih skrivališčih, v pohištvu, sosebno v posteljah, pod podom, za podobami, v zidnih razpokah, za podboji pri durih i. t. d. Po noči pa podmolklo napada speče ljudi in jim pušča s tiha. Sploh se trdi, da se stenica tudi s stropa spušča na spečega, ako drugače ne more do njega. In to je prav verjetno. Ako še omenimo, da daje od sebe jako sopern smrad, je lahko umeti, zakaj je ta žival človeku toliko odurna.

Doúmnno je, da je človek od nekđaj poskušal vse mogoče, da bi se rešil te ostudne glote. Ali večini teh hvaljenih „gotovih“ pripomočkov ne gre dati veliko vere. Eden priporoča fižolovo perje, drugi crehovo, tretji zopet obeljene vrbove šibe, in če bi bilo verjeti četrtemu, ni ga boljšega pomočka, nego so obrezki od konjskega kopita na vodi kuhani. Peti zopet zagotavlja nas, da je vse poskušal, a nič se mu ni sponeslo; zdaj pa vé za gotovo sredstvo, ki pomaga, „kakor bi odrezal.“ In to je olje, v katerem se je kuhal kak bakren denar (krajcar ali sold) tako dolgo, da je olje temno zeleno. Profesor Leunis pa živo priporoča to sredstvo: Na drobno razreži 6 lotov presnih (frišnih) vršičkov smrdečega brina (*Juniperus Sabina*) in naliij na-nje bokal žganja in dva bokala vode ter jih postavi nekoliko dni na solnce ali na kak topel kraj, potem precedi in tej tekočini primešaj en lot bele mišice (arzenika) in tri lote živosrebrenega sublimata. S to tekočino namaži dobro vsa steničja skrivališča, in sicer na spomlad, predno so stare stenice zalegle jajca. Dobro je tudi, ako ob enem zidove dobro odrgneš in z nova pobeliš. — Ta pomoček bi utegnil v resnici dober biti, ali še bolje in hitreje ti pomaga petrolej (kamenno ali rudninsko olje), kateri je zdaj povsod pri roki. Luknje in poke razkopaj, namaži je dobro dvakrat ali trikrat s petrolejem in potem je zamaži.

Najgotoviše ti pa zatre stениco v stanovanji pridna roka, zlasti ako jo v tem delu podpira dobro oko. Stenico, katero si zmastil s svojo roko, te gotovo ne bode več nadlegovala. Posteljo imej čisto, posteljišče večkrat pregledaj, in ako zapaziš steničine sledove, iznesi je na jasno (na prosto), razderi je in očisti do dobra, zlasti po pokah in skladih. Če mrčes sedí tako globoko, da mu ne moreš do živega, popari ga z vrelo vodo in potem namaži posteljišče po vseh kotih še s petrolejem. Tako delaj vsak mesec, počenši od marca do oktobra, gotovo ti bode pomagano. Iz vsega pa, kar smo o stenici povedali, je razvidno, da so železna posteljišča najboljja.

Potnik pa naj nosi seboj uže pri bolhi omenjeni perzijski prah, ki odganja tudi stenice. Ako pa tega prahú nemaš pri roci, in si prišel v posteljo, katero imaš na sumnji zarad stenic, ali si morebiti celò zasledil ta mrčeš, ne ugašaj sveče, temveč ostavi jo, naj gorí vso noč. Kakor vsem nočnim hudodelcem je tudi stenici luč zoperna.

Uš.

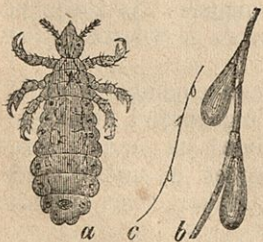
Kjer se govori o bolhi in stenici, mora se tudi uš imenovati, kajti premnogokrat se prvima pridruži še počasna lázica. Potem je zbrana lepa krvoločna trojica, ki zajeda ubozega človeka.

Uši so drobne, sploščene žuželke, ki nimajo kril in se nič ne preobrazujejo. Iz jajca namreč se izvali majhna živalica, ki je svojej materi uže vsa podobna, samo, da je manjša. Na majhnej glavi so zgoraj videti kratke tipalnice in predrobna očesca, na spodnji strani pa ima sesalce in dve mičkeni, kleščicam podobni čeljusti, s katerima ujeda ter tako sesalcu odpira pot do krvi. Uš torej v resnici grize in potem pije kri. Noge imajo na zadnjem členu močno in gibljivo kvačico (krempelj), s katero se za kožo ali za las čvrsto prikvači. Samica znese kacic 50 podolgovatih jajec, katerim pravimo gnide. V osmih dneh se iz njih izvalé mlade uši, ki so v treh ali štirih tednih uže dorasle in se zopet plodijo. Nekdo je izračunal, da se od ene same samice v osmih tednih lahko nakotí do 5000 uši.

Človeka zajedajo trovrstne uši, namreč uš na glavi, bela uš in kršelj.

Uš na glavi je sivkasta, ob robéh na zadku nekoliko temnejša. Nahaja se samo na glavi, posebno za ušesi in proti tilniku, kjer tudi samica najrajša prileplja gnide na lase. Najbolje jej ugaja otročja glava, na odraslem človeku — sosebnost na dobro rejenem — navadno ne ostane, ako tudi zaide nanj, če se kolikaj čisto drži. Vendar so časi umazani in malomarni odrasli ljudje vsi živi te uši, a rajše ženske nego moški. Takim ljudém se koža po glavi rada oprišči, nekaj od uši, še bolj pa od vednega praskanja. Taki prišči se časi izvržejo v velike kraste ali grinte, v katere se skrivajo uši.

Ušivej glavi ni težko odpraviti uši. Pred vsem lase na kratko ostriži, in potem je gost glavnik najizdatniše orodje. Pa tudi lov s prsti se dobro izplača, zlasti prvi čas, ko je še dosti divjačine. Glava naj se vsak dan umiva in češe. Tako delaj nekaj časa in uši bodo kmalu zatrte. Tudi perzijski prah ti v ta namen dobro služi, kakor tudi ušjakovo (omejevo) in ostróžnikovo seme, v prah stol-

Uš z glave.

čeno in v lase zatrošeno. Živosrebrenega mazila iz lekar-nice ti ne bi svetoval, ker je strupeno, da si gotovo in hitro pomaga.

Na našej podobi je videti uš in poleg nje las z gnidami v naravnej velikosti in tudi znatno povečan.

Bela uš je daljša in oža nego ona z glave, zadka tudi nema temno obrobljenega, zato je videti belejša. Nahaja se povsod na golej koži, a rada se skriva v obleko, sosebno v preobleko (srajco, svitice ali gače), kamor tudi med šive znese jajca. Najrajša se drži okoli pasa, kjer se obleka tesneje prijema života. Tudi ta uš nadleguje samo zanikerne in zanemarjene ljudi, izlasti take, ki se po redkem preoblačijo. Vojaki v vojnah navadno mnogo trpé od tega mrčesa. Kjer se je bela uš zakotila, uname se koža, izpahnejo se mehurci, ki pozneje vpadejo ter se onde naredo plitke jamice, po katerih sedi na tisoče uši. Pa tudi njo zatareš z lehka. Sleci ušivo obleko, kopaj se v mlačnej (mornej) vodi, peri se z lugom ali zelenim mjiлом (žajfo), maži še z janeževim ali ter-pentinovim oljem, še bolje pa z bencinom, in večkrat se preobleci. — Obleko tacega ušivca sèžgi, ako se ti je pa škoda zdí, luži (žehtaj) jo v močnem lugu, ali pa jo potakni v vročo peč, da vročina zamorí uši in njih zalego. Takisto je treba delati tudi z ušivčevo posteljino.

Kršelj je ušjega rodu tretji zajedavec na človeku. Na prvi pogled ga lahko spoznaš in ločiš od onih dveh. Kratek je in širok, skoro štirivoglat, sivo rumenkast, v sredi pa rujavkast. Kršelj se drži človeka povsod, kjerkoli je kosmat, samo v lase ne gre. Najrajši biva v mednožji, po trebuhu, po stegnih, na prsih, pod pazuho, v bradi, v obrvah in celò na očeh med trepalnicami. Kršelj se zarije globoko v kožo in zabode vso glavo va-njo, zato ga je časi še težko opaziti. Čutiti ga je pač, ker jako grize, da človeka močno srbi ter se mora neprenehoma praskati in garati. Zato je tudi navadna beseda: praska se, kakor bi imel kršelje.

Razen nevšečnega srbeža kršelji na životu človeku ne delajo hujše preglavice, k večemu, ako se onde, kjer jih mnogo blizu skupaj sedi, koža nekoliko zaprišči. Opasni (nevarni) so pa časi med trepalnicami, ker se od njih unamejo nežne očesne kožice, da časi vsled te vnetice celò vid oslabí.

Kršeljev ni tako lahko iztrebiti, kakor druge uši. Sama čēja navadno ne pomaga, ker se mrčes preveč zadolbe v kožo. Tu je treba uže kake maže. Gotovo in hitro se jih iznebiš, ako se namažeš z živosrebernim mazilom. Te strupene maže

bi ti vendar ne priporočali, zlasti ker imamo v petroleji prav tako dober pomoček. Takisto bi ti utegnil služiti tudi tobakov sok iz pipe.

V starem veku so bili ljudje trdno preverjeni, da se uši lahko zaredé same ob sebi, bodi si iz mesa, bodi si iz pokvarjene krvi. In še dandanes se ne manjka ljudi, ki tudi to trdijo. Uže od starinstva se tudi pripoveduje o nekež čudovitej bolezni ušivosti, v katerej človeku uši kar vro izpod kože. Čisti bolnika ali ga ne čisti, vse eno je, pomagati mu ni. Naposled uši vsega pokrijejo in ga konečno umoré. Imenujejo se celò zgodovinski in imenitni možje, katere so „snedle“ uši, tako na pr.: vandalski kralj Honorik, danski kralj Scio, Sulla, bosniški paša Skanderbeg, ki je tudi po slovenskih pokrajinah plenil in požigal, nadalje nemški cesar Maksimilijan I. in španski kralj Filip II. V starejših knjigah se zato opisuje še neka četrta uš, bolniška uš imenovana, ki se na taci h bolnikih zavrže sama ob sebi, a ne prehaja na zdravega človeka.

Kakor navadno v vseh pravljicah je tudi v tej zrno resnice, samo da je zavito v mnoge izmišljije in prikrpine. Resnica je, da so uši uže umorile človeka, ako so se na njem razmnožile in mu dan na dan toliko krvi izpile, da je naposled vsled slabosti umrl, ne da bi bil še drugače bolan. Ali kaj tacega je mogoče samo pri medlem človeku, ki je vsled drugih bolezni oslabil. Dokazano je, da nekateri prej imenovani možje niso bili ušivi, temveč so болоvali od drugih bolezni, največ od ulés (tvorov), v katere se je zavrgla črvad, od kakove muhe zasrana; drugi zopet so bili srahljivi (garjevi ali rušavi).

Nadalje je gotovo, da ušljivosti ni kriva neka posebna uš, temveč navadna bela uš. Tako zvane bolniške uši ni, bila je samo izmišljena. Pri starih, onemoglih ljudeh, ki se sami ne morejo več čistiti, ali pa tudi pri mlajših zanikernih in popolnoma zanemarjenih se bela uš tako zaplodí, da se jim v pravem pomenu besede zajé v kožo in naredi vrede grahove do lešnikove debelosti. Te vredi so ali odprti prišči ali pa podkožna ulesa, katera pa niso gnojna, temveč polna uší. Tako podkožno ulé je nekoliko napeto, rudečkasto, pokriva ga tenka koža, a pod prstom se ti zdí, kakor bi bilo z drobnim peskom napolnjeno. Pogledaš li kožo nad ulesom s povečalnim steklom, opaziš, da je v koži vse polno luknjic, kakor bi bila z iglo izprebadana. Ako se tako ulé prereže, vsujejo se uši iz njega. Kako so prišle pod kožo? Ali so se onde zakotile same po sebi, ali so morebiti samice pod kožo

jajca zalegle? Niti prvo, niti drugo. En sam pogled na izprebadano kožo nas uči, da so se uši pregrizle skozi kožo. Temu se ne bomo čudili, ker vemo, da imajo sicer majhne, ali ostre kleščaste čeljusti.

Človeška koža je vsa polna mastnih žlezic, iz katerih se skozi preboje (luknjice) cedi po malem zmerom nekoliko masti; zato je zdravega človeka koža vsegdar več ali manj mastna ali tolsta. Ta tolšča pa kratko in malo ne ugaja (ne prija) ušém, zato se na zdravem in dobro rejenem človeku nikoli ne bodo tako razplodile, da bi mogle njega zdravju nahuditi. Ne ugaja jim pa zategadelj ne, ker mrčesu zagati (zamaši) dušnice (luknjice za dihanje) ter ga s tem umorí. Toliko veselejša je pa uš suhe, blede in malokrvne kože, kakor jo dobi hirajoč človek, ali pa tak, ki je prebolel kako težko, dolgotrajno bolezen.

Ušljivost torej ni posebna bolezen. Ako si bolniku zatrl uš, si ga ozdravil. Kako se zatira, bilo je zgoraj pri belej uši že povedano.

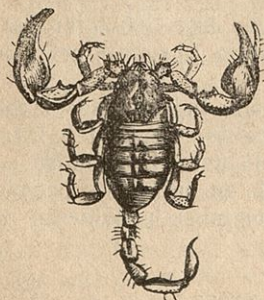
Znano je vsacemu, da uši zajedajo tudi domače živali, na pr. psa, svinjo, konja, kozo in govedo. Vsaka teh živali ima svojo posebno uš, govedo pa celò dve. Živalim se odpravljajo uši, kakor človeku, najcenejše in najboljše s petrolejem. Samo ob sebi se umeje, da namazanemu živinčetu ne smeš priti z lučjo preblizu.

Ščipavec ali skorpijon.

Ščipavca ali skorpijona pozna pri nas vsak človek, ako ne drugače, uže iz svetega pisma, ali še bolj gotovo iz pratike ali koledarja, ter tudi vé, da je vzet med nebeška znamenja. Ti si pa gotovo videl uže živega, ako si privzdignil kakov kamen ali trhle vino. Zanimala te je morebiti čudna živalica z rakovimi škarjami, ki je pregnana iz temnega skrivališča s povzdignjenim repom nemirno tekala sem ter tja, iskaje si novega zavetja, katerega je tudi kmalu našla, ako je nisi prej pobil, spomnivši se nje strupenosti. Skorpijon je namreč še zmerom razkričan kot velik strupenjak. Strah pred njim bil bi še večí, ko bi sosed ne imel skorpijonovega olja, to je namreč navadno olje, v katerem je nekoliko skorpijonov namočenih. Res je, da v vasi nobeden ne pamti, da bi bilo komu treba tega olja, ali tako imenitno zdravilo je vendar dobro imeti pri hiši. Kaj se ve? Nesreča nikdar ne spí. In kaj pa tisto, kar se bere v starih bukvah

o njem? Ako ga zajame kolobar žarečega oglja ter vidi, da mu je umreti v ognji, zabode se sam s strupenim želom. Ali to ni junaštvo?

To bi bila res junaška smrt, ko bi ta pripovedka ne bila od kraja do konca izmišljena. Pa tudi kar se hudine njegovega strupa tiče, dela se mu prevelika čast. Skorpionov pik ni nič opasniši (nevarniši) od sršenovega. Ubodeno mesto otêče in zarudí, rana te pêče in ščepí, a hujših nasledkov nema. Vsako hladilo ti tolaži in manjša bolečino. Najbolje pa tudi proti skorpionovemu piku deluje amonijak (salmi-jakovec) in, če tega ni pri roci, dobra je tudi pepelika (potašelj), ali pa nekoliko zmočen tobakov pepel. Olje nikakor ne more škoditi, celò dobro je, ker hladí. Ali so se pa skorpioni v njem močili ali ne, je pač vse eno.

Ščipavec.

To vse velja pa samo o našem skorpionu. Drugod, sosebno v vročih krajih, nahajajo se mnogo večí in strupeniši ščipavci. Njihov pik deluje kakor kačji strup. Pičenega človeka vije krč, napadajo ga slabosti in omotice, in goni ga na bljuvanje. To traja več dni in, da si mu pozneje odleže, vendar časi še dolgo boleha. V Afriki in Vzhodni Indiji so pa tudi taki, ki človeka umoré v nekoliko urah.

Po slovenskih deželah živí ena sama vrst skorpiona, namreč navadni evropski, samo v Primorji nahaja se poleg njega še drugi večí in temnejši laški. Do dveh palcev dolga žival ima precej širok, v obrisu jajčast život in tenak členast rep ter je oblečen v roženo, rujavo kožo. Na životu opazimo razen velicih ščipalnic ali škarij še štiri pare nog. Repov zadnji člen je nekoliko napihnen ter se končá v otlo želo, po katerem se iz mehurca izcedí kapljica strupa v ranico. Razen dveh večih očes ima na vsakej strani še 2—5 manjših.

Ščipavec se po dnevi skriva pod kamenje, za lub, v star les, v zidne razpoke in druga enaka skrivališča. Zahaja pa tudi v hiše ter se potika po temnih kotih in zablodi tudi v postelje. Po noči teka okoli in si loví razne žuželke in pajke (palke) v hrano. Hiter je in teče tudi navstran ali po rakovo navzad, rep zmerom kvišku držeč. Plen pograbi s ščipalnicami, ga nekoliko privzdigne in zabóde z želom. Živalica se

malo strese in uže je mrtva. Ščipavec jo potem izsesá in ostavi (pusti) prazen meh, če je bila pa mehka, jo raztrga in požre kos za kosom.

Samica rodi 20—50 živih mladih, ki tekoj zlezejo na svojo mater in ne gredó od nje, dokler živí. Ta hira in se po malem suší ter naposled pogine, a mladiči se razkropé na vse vetrove.

Klôp ali kléšč.

Tega nevšečnega gosta pozná vsak, ki je večkrat, bodi si na lovu, bodi si v družem delu, hodil po hosti, ali je posedal kraj grmovja. S tiha se ti priplazi suha in tenka živalica, pa ako se te je le doteknila z eno nožico, poprime se te takó čvrsto, da je ne otreseš z lepa. Poleg ostrih kvačic (krempeljov) ima namreč na nogi še ploskvico, s katero se prilepi na te. Zato tudi slovenski pregovor pozná klopá zaradi tega svojstva. „Drži se me kakor klôp“, pravimo o človeku, katerega se ne moremo otresti, o vsiljivcu, ki nas spremlja kakor naša senca.

Klôp.

Ako se je klôp prijel človeka, zaíde mu na kožo ter mu se kolikor mogoče globoko va-njo zarije. Potem zabode močnemu rilecu podobno sesalce v meso in začne vleči kri va-se. Sesalce je obraseno z majhnimi zobci, katerim so ostre konice (špice) nazaj obrnene. Zato se rilček tudi ne dá tako lahko izdreti, ker se konice temu upirajo. Ako ga hočeš siloma izdreti, pretrga se ti navadno in rilec ostane v koži. A to je slabše, nego da si pustil klopá piti, kajti sedaj se ti ubodeno mesto uname in naredi se ti boleče ulé (tvor). Zato najbolje storiš, ako na klopá, ki se ti je zaril v kožo, kaneš kapljo tobakovega soka ali žganja. Kmalu bodeš čutil, da klop popušča in izdira rilec. Takisto dobro je tudi klopá in kožo okoli njega polagoma mazati z oljem. Najhitreje ga pa umori kaplja bencina.

Na tešče klôp je majhna, ploska, jako tenka osmonožna živalica, kakor jo kaže naša podoba *a*. Samec je zmerom suh in majhen, ker ne pije krvi. To delajo zgol samice, ki so na tešče tudi tako suhe, a ko so se napile krvi, raztegne se jim čudovito usnjasta koža, da so debele kakor grah ali celó kakor droban lešnjak. Podoba nad črko *b* stavi nam pred oči samico, polno krvi.

Mnogo več pa, nego človek, trpé od klopov nekatere živali, bodi si domače ali divje, ki bivajo ali zahajajo v hosto. Tako na pr. ovce, goveda in pred vsemi lovski psi, zato se navadni klôp tudi imenuje pasji; od divjih pa lisice in véverice.

Samica znese na stotine jajec in pogine. Mladi prvi čas jedó svojo mater in se skrivajo pod njo, potem se razidejo in po daljšem preobrazovanji dorastejo.

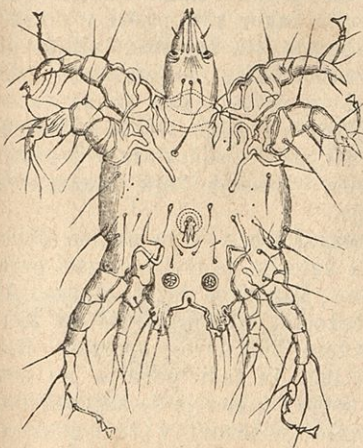
Tu in tam se nahaja po golobnjakih še neki drugi klop, ki po svojih navadah spominja na stenico. To je golobji ali obrobljeni klôp. Po dnevi se skriva kakor stenica, po noči pa hodi golobom kri pit, zlasti mladičem, ki časi vsled tega tudi poginejo. Kjer so golobnjaki obešeni na hišah, zahaja ta klop tudi v ljudska stanovanlišča in pušča kri spečim ljudem, a napivši se, hitro odnese pete. Pri luči se ne gané, temveč se pritají, kakor bi bil mrtev. Pik golobjega klopa je jako boleč, po več dni človeka neizrečeno srbí, koža se uname in pri tenkopoltnih ljudéh, na pr. pri otrocih, izpahnejo se mehurji, kakor bi se bili opekli, in bolečina se širi daleč naprej po žilah.

Ta klôp je velik kakor srednja stenica, toda na jajčastem telesu nema nobene zareze. Rjasti hrbet mu je nekoliko vdrt in krog in krog belkasto obrobljen, zato ga takó imenujemo. Tudi noge (8) in trebušna stran mu je rumeno belkasta, kadar je na tešče.

Srbec.

Človek ima občutljivo kožo in dostikrat boluje na njej. Število različnih kožnih bolezni je neverjetno veliko, in nekatere gredó tudi dalje po ljudéh, ali, kakor navadno pravimo, so nalezne ali prilepčne. Med temi je jako neprilichna in tudi gnjusna bolezen, ki se s r a b, g a r j e ali r u š e imenuje, a je po kacam kraji morebiti znana tudi še pod drugim imenom. Ta bolezen prikaže se najrajša na roci med prsti, na zapestji, na notranjej strani lehta, pod kolenom, na nogi okoli prstov, časi tudi na stegnih, in ako se zanemarja, tudi drugod po životu, nikdar pa na obrazu. Bolezen se izdaja po tem, da človeka koža na teh mestih neizrečeno srbí. Ako onde kožo ogledujemo s povečevalnim steklom, vidimo tu in tam mičkene mehurčke, a vsak mehurček je začetek neke krajše ali daljše vzvišene črte. No nikdar ne ostane pri teh mehurcih, ker se človek zaradi neznosnega srbeža neprestano čehlja in

drgne. Razpraskani mehurci se opriščijo in se spremené v večje ali manje kraste, katere bolnik zopet odrgne, s čimer mu pa, se ve da, ni pomagano, kajti ob noč naredé mu se nove še večje, in časi se prišči celò ognójé.

Srbec.

V prejšnjih časih so zdravniki mislili, da ta bolezen izvira iz pokvarjene krvi. Ali zdaj pa za trdno vemo, da neka živalica dela to bolezen na koži. Ta živalica se imenuje srbec, in je tako mičkена, da je človek navadno ne opazi. Samo tedaj, ako ga kdo na njo opozori, ugleda jo — ako ima dobro oko — kakor malo belo pičico. Ako jo pa gledamo kacijh stokratov povečano, pokaže se nam neka negnjusna grdoba čudovite postave, ki človeka nekoliko opomina na želvo. Grdi nestvor ima osem nog ter je tu

in tam po životu in po nogah obrasen z dolgimi ščetinami in drugimi kožnatimi izrastki. Samec ima na zadnjih dveh nogah ploskvice, samica pa samo ščetine. Poleg samcev in samic nahajajo se tudi še mladiči (ličinke), ki imajo pa samo šest nog. Dorasla samica je blizu pol milimetra dolga, samec je pa na polovico krajši.

Staviš si li srbea na kožo, hitro se ti zagriže va njo in spusti nekaj ostrega soka iz sebe, in onde si ti kmalu izpahne mehurček. Toda živalica ne ostane v mehurci, temveč rije pod kožo dalje in dela one rove, katere večalno steklo kaže kakor neke vzvišene črte. V mehureih, v priščih in pod krastami nikoli ni videti nobenega srbea, zato tudi mnogi dolgo časa niso hoteli verjeti, da bi kakova živalica mogla to bolezen zakvariti. Ako pa tak rov potanko opazuješ, ugledaš na konci srbea kot belo pikico, s tenko iglo ga celò lahko nabodeš in privlečeš na dan. Toda v vsacem rovu ne najdeš živalice, ker so te že pobegnile iz njih in začele nove kopati. Takó delajo samci in mladiči, zategadelj ti človeka največ trapijo. Samice dolbejo daljše rove, kamor tudi jajca polagajo in potem konci rova poginejo. Iz jajec izlegli se mladiči za-

puščajo stare rove in si drugod nove dolbejo. To se godi navadno po noči, ko se je bolnik v postelji segrel.

Brez srbea torej garje (srab) niso mogoče, zato ta bolezen prav za prav ni kužna, temveč samo na toliko prijemljiva, ker se živalica in nje jajca od bolnika lahko prenesó na zdravega človeka, ki je z garjevim kakor koli prišel v dotiko. Srbei sicer sami ob sebi ne uhajajo od bolnika, ali ta jih sam trosi okoli sebe, ker se vedno čehlja in praska ter tako z nohtmi trga jajca in živalice iz rogov. Teh pa se lahko naleze vsak, ki se dotika garjevca ali njega obleke, ali sede na mesto, kjer je on prej posedal, ali se celo vleže v posteljo, kjer je prej ležal garjev človek. Resnico tega dokazale in potrdile so premnoge poskušnje.

Garjevec ozdravi, če si pomori srbea. V ta namen dobro služi bencin ali tudi petrolej, s katerim je treba mazati garje (ruše), ali, če so zelo razširjene, ves život razen obraza. Ali pomneti ti je, da ste obe ti tekočini jako unetljivi in hitro se zgodi nesreča, ako nisi pri tem delu dovolj oprezen. Bolnika torej ne gré mazati pri luči in tudi pozneje ne hodi z lučjo v bolnikovo izbo tako dolgo, dokler je še kaj bencinovega hlapú v njej. Niti žepenic (klinčkov) v tem prostoru ne smeš prižigati. Ako ti to ni po všeči, priporočamo ti še drugo hitro in vspešno zdravljenje. Bolnik naj se najprej koplje v gorkeji vodi in z mjiлом (žajfo) dobro opere, potem s kacíim priprostim črnim ali zelenim mjiłom (žajfo) vsega čvrsto namaži, zavij ga v ruho ali ponjavo (prostiralo), pokrij ga z volneno odejo ter ga pustí ležati 24 ur, a v tem ležéčega namaži še dvakrat z mjiłom, potem naj se zopet okoplje — in zdrav bode. Tudi peruvanski balzam v tej bolezni dobro služi. Samo ob sebi se razumeje, da se mora vsa bolnikova obleka in posteljina očistiti, kar se najbolj dá. Potakni jo v vročo peč in potem jo še luži z močnim lugom.

Srbec spada v prirodopisu med pršíce ali grinje, ki so vse silno mičkene, klopom ali pajkom podobne živalice. Nekatere med njimi zajedajo razne živali, druge zopet živé ali na zemlji ali v vodi, ali pa po hišah na raznih jedilih. Razen srbea nahajata se na človeku časi še dve drugi zajedavi pršici, namreč senenec in kurjenec. O kurjenci govorimo še pozneje, tukaj ob kratkem omenjamo senenca.

Marsikomu se je uže prigodilo, da je, želež si počiti v novem senu, našel se senencev, ki mu vso noč niso dali mirú. Ta pršica živí meseca julija in avgusta na rastlinah,

posebno rada na suhej travi, ki je videti, kakor bi bila z rudečimi pikicami posuta. Ako sedeš ali ležeš v tako travo, gredó senenci nate, ter se ti zarijejo v kožo in pijejo kri, kar te neizrečeno grize in srbí. K sreči pa ti trapileci na solnci navadno zopet odpadejo in izginejo.

Kakor srbec človeka, zajedajo druge, njemu podobne pršice razne živali, posebno domače, tako na pr. psa, mačka, ovco, govedo, konja, svinjo. Garjevim živalim se izprišči koža, izpade jim dlaka, in od vednega čehljanja se naredé širne kraste. Garjevo živinče tekoj loči od zdravih in namaži je ob dnevi s petrolejem ali bencinom.

Mešičar.

Mešičar.

Kakor bi človeku ne bilo uže tega, dosle opisanega, zajedavega mrčesa dovolj, prisojen mu je še eden, kateri mu sicer navadno ne dela posebne preglavice, ali časi mu zná vendar nagrditi najplemenitiši del njegovega telesa. Ta zajedavec se je namreč nastanil na človeškem obrazu, katerega se druga mrčesja zalega ogiblje. Imenujemo ga mešičar. Ne smeš se pa ustrašiti njega podobe, kajti ta se lesorezcu ni posrečila.

Gotovo si uže kedaj ali na svojem, ali na kacega družega človeka obrazu opazil črne pike, katerih nobeno pranje ne odpravi. Največ jih je na nosu, ali vsaj blizu njega, časi pa se videvajo tudi po čelu. Ako tako piko stisneš z dvema prstoma, skoči iz kože neka stvar, ki je vsa podobna belemu črviču s črno glavico. Ali vendar bi se motil, ako bi ta iztisek imel za žival. Kaj je prav za prav, jasno bode kmalu vsacemu.

Pogledaš li človeško kožo na obrazu ali tudi kje drugje, opaziš na njej polno jamic ali prebojev, iz katerih prihaja pot ali znoj. Iz tacih jamic rastó na glavi lasje, po obrazu pa kratke in neizrečeno tenke dlačice, tako imenovani púh. Vsak las in tudi vsaka dlačica pa stoji v majhnem mešičku, iz katerega rase. Ob stranéh pa ima vsak las in vsaka dlačica mičkene grozdaste žlezice, katere iz sebe izceejajo neko lojeno tolščo, zato jim tudi pravimo lojnice. Pri nekaterih ljudéh izločujejo te lojnice preobilno tolščo, zató zastaja v prebojih in se strdi, ter potem tičí v koži kakor kakov zamah ali zatik. Od zunaj se pa v te jamice zasede prah in druga ne-

snaga in tako dobí lojeni zatik črno glavico. To prikazen v obrazu imenujemo: čadavce. Ako to dolgo traje, oteče tudi lasni mešiček, koža okoli se uname in naredí se rudeč brbonček, ki se časi tudi ognuji. Te brbonce imenujemo: ogerca.

Ako čadavci niso živali, kje so potem zajedavci?

Ti živé v lasnih mešičkih, ter smo jih zategadelj tudi krstili mešičarje. Živalice so črvičaste s kratkim rilcem in osmimi nožicami, ki se pa pozneje skrčijo, da jih skoro ni videti. V enem mešičku živi po dvoje, troje ali četvero mešičarjev, ki so tako mičkani, da jih gre deset na eno črto. V majhnem številu ne delajo nikakoršne nadlege, človek niti ne vé za nje; samo onde, kjer so se v posamičnih mešičkih jako namnožili, izpahnejo se potem nevšečna ogerca.

Čadavcev in mešičarjev se rešiš, ako jih večkrat polagoma z nohtom iztiskaš in potem onde kožo umivaš z benzojevim razmokom (benzojevo tinkturo). Koristilo ti bode tudi, ako se z zobno ščetico (krtačico) in mjiлом (žajfo) večkrat krepko drgneš. Ne moreš li jih odpraviti s tem, tedaj se umivaj z žeplnim mlekom, ali se maži z žeplenatimi mazili.

Glista.

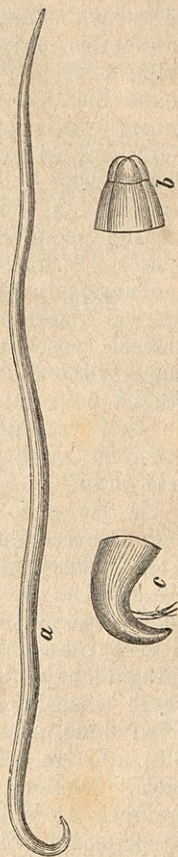
Uže je skupaj lepo številce živali, ki nas zajedajo in nadlegujejo, ali vendar z njimi še nismo pri kraji. Je namreč še dolga vrsta taciñ neprijateljev, ki so nam v toliko večo preglavico, ker se skrivajo po notranjih udih, kjer jim dostikrat ne moremo do živega. Znanih je uže več nego trideset taciñ napastnikov in ni ga mesta v notranjem človeku, ki ne bi ugajalo temu ali onemu. Največ se jih nahaja v črevih, toda tudi drugo drobovje ni brez njih. Srce, pluća, jetra, obisti, meso, kri, možgani, vse to in še drugo jim je po volji. Dá, vtihotapijo se celò v oko. To so neprijatelji, katerim se z vsem svojim umom ne moreš ubraniti. Ko bi človek večkrat razmišljal o njih, pokvaril bi si marsikako veselo urico.

Če pomislimo, da vse te živali na skritem živé in skrivnostno snujejo, ni čudo, da nam o tej in onej ni vse jasno. O mnozih še zdaj ne vemo, po kacem potu prihajo v človeka, ali toliko znamo, da se nobena ne zavrže sama ob sebi, kakor so preje mislili, iz „slabih sokov“, temveč da je vsaka imela svojega roditelja. Takisto tudi vemo prav gotovo, da se mnoge njih čudovito preobrazujejo, predno dorastejo. — Vse te notranje zajedavce prištevamo velikemu krdelu črvov,

in vse skupaj imenujemo gliste. Nekateri med njimi so prav nedolžni, druge nadlegujejo človeka več ali manj, druge zopet mu zadajajo strašne bolečine, katerih ga dostikrat reši samo smrt.

V podobi imamo pred seboj navadno glisto, katero je gotovo uže vsak videl živo. Dolga je 6—15 palcev, ob sredi debela kakor gosje pero, proti koncema pa tanjša. Samec je zmerom manjši in znati ga je tudi po vkrivljenem repu. Naša podoba nam kaže najpred samca v naravnej velikosti *a*, potem glavo *b* in rep *c* nekoliko povečana. Na glavi je uže z golim očesom opaziti tri ustnice.

Ta glista je najnavadniša v človeškem črevesu, nahaja se pa tudi v nekaterih domačih živalih, sosebno v svinji. Zgodilo se je tudi, da se je iz črevesa prevrtala v trebušno otlino, in da je celò pri popku pririla na dan. Redkokateri človek je vse svoje življenje brez gliste, navadno jih ima ali jih je imel vsak več ali menj, sosebno v mladosti. V kacem človeku jih je na stotine, dà, časi celò do dveh tisoči, in sicer so vse ali popolnoma, ali pa vsaj do polovice razvite. Jajec in mladih v človeku ni nikoli najti, kar je gotovo znamenje, da se razvijajo zunaj njega, ali kje in kakó, ne vemo niti dandenes. Takisto se tudi ne zná, v kakovej podobi in po katerem potu prihajajo v človeka. Toliko je gotovo, da se plodé v neverjetno velicah množicah, kajti ena sama samica znese do 60 milijonov jajec. Jajca so neizmerno mičkена in so za vse vremenske nezgode neobčutljiva, niti mraz niti vročina jih ne zamori, in pri najneugodniših okolnostih čakajo lahko leta in leta, ne da bi izgubila kaljivost. Prava sreča pa je za človeka, da se ta žival plodi zunaj njegovega črevesa, ker sicer bi se mu pri tej rodovitnosti črevo hitro tako napolnilo, da bi marsikdo moral od glist umreti.

Navadna glista.

Kakor smo uže rekli, nemamo nič gotovega znanja, kje in kakó se človek naleze teh jajec, toda najbrž zadenemo pravo, ako rečemo: po jedi in pijači. Okolica, kjer stanujejo glístavi ljudje, je prenapolnjena teh nevidnih kalí, izlasti onde, kjer se ne gleda mnogo na čistoto po hiši in okoli hiše. Zato se ne bodemo čudili temu, da so glístavi ljudje po hišah, kjer nemajo pravih stranišč (zahodov) in kjer vidvamo na dvorišči kupe gnoja, od katerih se poceja gnojnica po dvorišči in okoli hiše. Gospodar, pri katerega hiši kaj tacega vidimo, je v prvi vrsti popolnoma neveden ali pa do kraja zanikeren kmetovalec, ki ne pozná vrednosti gnoja pri poljedelstvu, a v drugej vrsti po svoji nemarnosti truže zdravje in moč sebi in svojim. S tacih gnojišč dež in veter raznašata jajca in ja trosita po okolici, po tem potu prihajajo tudi v vodnjake in potčke, iz katerih ljudje zajemajo pitno vodo. Pa tudi iz umno narejenih gnojišč se naposled gnoj izvaža v vrte in na njive, od koder se po sto in sto potih jajca zapet vseljujejo v človeka, posebno po hrani, katero surovo uživamo. Otroku prinaša glisto rudeče jabelko, katero je pobralo na vrtu, pastirju na polji surova repa, tebi pa lepa zelena salata. Zdaj bode tudi vsacemu razumno, zakaj so posebno otroci radi glístavi in zakaj med domačimi živalimi svinja največ glíst v sebi hrani.

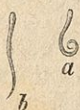
Na vso srečo pa glista človeku ni opásna (nevarna), edino otrokom je časi nadležna s tem, da jim draži črevo, pa tudi tem je lahko pomóči. Kadar opaziš, da je otrok glístav, daj mu santónína, ki je najboljši in najgotoviši lek od glíst. Mazanje s čimer koli po trebuhu prav nič ne pomaga, takisto tudi česen, na nit navezan in otroku okoli vratú obešen, še ni pregnal najmanjše gliste. Vedeti je pa treba, da nemamo nobenih vnanjih znamenj za glístavost. Navadno se misli, da bled obraz, srbeč nos in modri kolobarji okoli očí ovajajo gliste, ali vsa ta znamenja prihajajo tudi od pokvarjenega želodca. Dokler nisi videl iti gliste od otroka, ne moreš za trdno reči, da je glístav. Sploh se pri bolehavih otrocih marsikaj pripisuje glístam, pri čemer so one popolnoma nedolžne. Resnica je, da so drugače zdravi otroci najrajši glístavi in da gliste većinoma gredó same ob sebi iz človeka, ako obolí od kake hude bolezni, na pr. od mačúha (tifusa). Časi se prigodí, da glista iz črevesa prestopi v želodec, kjer pa uže dela večje neprilike, dokler je človek ne izbljuje.

Takisto navaden kakor glista je v človeku, zlasti v slepem črevesu, črvič lasoglav imenovan. Dolg je blizo dva palca in v sprednjem konci tenák kakor las. V človeka prihaja po istem potu, kakor navadna glista. Njega jajca lahko leto in dan ležé vné v največem mrazi in na solnčnej žégi, ne da bi izgubila kaljivost. Lasoglav je po vsem nedolžna glista, ki tudi v velikem številu človeku ne dela nikakoršne preglavice. Takó se vsaj navadno misli, ali nekateri zdravniki trdijo, da je časi povod hude bolezni v možganih in celò smrti.

Toliko opásniša (nevarniša) je pa velikanska glista, ki se nahaja v konjskih, pasjih, volčjih, lisičjih obistih, in časi — da si prav redkoma — tudi v človečjih. Ta glista je lepo rudeča in kakor prst debela, ter meri v dolgost skoro en meter. Velikanska glista je gotova smrt, ker razdene obisti.

Otročja glista ali podánčica.

Tretji, povsod razširjen in znan zajedav črv je podánčica ali otročja glista, zato tako imenovana, ker se nahaja najrajša v otročjem črevesu. S tem pa ni rečeno, da bi bil vsak odrasel človek brez nje. Biva v debelih črevih, najrajša v danki in sicer navadno v velikem številu, časi na tisoče in tisoče, ter se potem sama ovadi z nevšečnim, čestokrat prav neznosnim srbežem.

Podánčica je majhna in tenka, 4 do 6 milimetrov dolga glistica, ki se od vseh drugih loči po tem, da ima glavico z neko kožico obrobljeno, kakor je to videti v naši podobi pod črko c. Tudi otročja glista se plodi v velikih množicah in se dalje razvija kakor navadna glista. Jajca namreč gredó od človeka in prihajajo z jedjo in pijačo

Otročja glista. zopet vanj. To je pri tej živalici toliko lažje, ker so jajca tako mičkена in lahka, da jih veter vsikod raznaša. Tudi muhe jo pomagajo razširjati. Ta nadležna glóta namreč poseda tudi po vsakej nesnagi in potem prenaša glistina jajčica na razna jedila, katera človek uživa.

Razen silnega srbeža podánčica navadno ne dela drugih bolečin. Odženeš si jo pa z istimi zdravili kakor navadno glisto, toda vselej tudi santonín ne pomaga, ker živalica biva pregloboko v črevesi. Najhitreje in najgotoviše jo izženeš, ako glistavca klistiraš z mrzlo vodo, ali s slano vodo, ali pa

z vodo, na katerej si kuhal ali čžél nekoliko pelína. Čestokrat pa ta glistica sama gré iz črevesa. Ako je množica te potujoče črvadi velika, vzrokuje strašanski srbež in časi celo božjastne napade.

Lasníca ali trihína.

Najimenitniša med vsemi glistami je lasníca ali trihína, o nobenej se namreč ni zadnjih let toliko pisalo in govorilo, in nobena ni ljudém zadajala toliko strahú, da si je še le dvajset let, kar jo dobro poznamo. A zdaj vémo, da je med vsemi zajedavci trihína človeku največa neprijateljica. K temu spoznanju prišli smo posebno po nekaterih žalostnih dogodkih, ki so se gajali zlasti na Nemškem. Naj omenim tukaj samo dva, ki sta zaslula po vsem svetu. Prvi se je dogodil 1863. leta v Hettstedtu blizu Eislebena. Po nekej slovesnosti, pri katerej se je tudi jelo in pilo, obolí h krati 159 ljudi, ki so se vsi deležili te pojedine, in sicer je bolezen bila pri vseh ena in ista, čreva so se jim namreč unela. Od teh obolelih umrlo jih je osemindvajset. In ko so sodniki in zdravniki to stvar preiskavali, so našli, da je mesar v Hettstedtu za to slovesnost zaklal prešiča ter ga podelal v klobasice, katere so ljudje jeli polu pečene. Otrovali so se tedaj s svinjskim mesom. Ni še govorica o tem slučaju prav potihnila, uname se 1865. leta iz nova hrup na trihine, ko je v Hederslebenu — tudi na Nemškem — od trihín obolelo 300 ljudi, od katerih jih je 120 umrlo.

Iz tega se dá povzeti, da lasníce ali trihíne po svinjini prihajajo v človeka. In temu je res tako. Prešičevo meso je namreč časi polno predrobnih belih pikic, meso je videti, kakor bi bilo posejano z najdrobnejšo kašico. Samo dobro in pazno oko jih ugleda. Ako pa tako zrnce stavimo pod drobnogled (mikroskop), opazimo v njem več ali manj razločno mičkenega, kakor lás tencega črviča; le kadar je zrnce apnasto ali kredasto, ter popolnoma neprozorno, takrat ga nam drobnogled ne more pokazati. A tekoj se nam odkrije, ako to zrnce prerežemo ali kakorkoli odpremo. V njega votlini leží zvít kakor kačica. Te trihine zovemo mēsne.

Mēsna trihína se v svinji nič več ne spreminja, a vendar nje tek še ni dokončan. Da se pa more dalje razvijati, mora dospeti v želodec kake druge živali ali pa tudi v človekov. Da se pa to zgodi, mora časi dolgo čakati, a ona lahko čaka. Če je treba, čaka tudi deset let ali pa še več. Te mēsne

se v mesno vlákence ter vrta in rije dalje po njem tako dolgo, da si najde ugodno mesto, kjer se ustavi in zvije kakor majhna kačica. Okoli nje se naredí ovojek iz tenke kože, ki je s prva popolnoma prozorna, pozneje pa nekam odebelí in, ker se začne apno va-njo vsedati, se pomoti in s časom povsem zbeléje (zbelí). Tako nastajajo ona bela zrna v mesu (mèsne trihíne), katera smo zgoraj omenjali.

Dodana podoba kaže nam pri I. samca, ki ima pri A usta; pri II. trihinjavo meso s prerezanimi ovojki *a*; pri III. mesne trihine v apnastih ovojih *c*, in naposled pri IV. samico, iz katere lezejo mlade. Vse je jako povečano.

Takisto kakor se v človeku iz použitih mesnih trihin razvijó črevesne, katerih zarod potuje po človeku ter se naposled spremeni zopet v mesne trihine, prav tako se ima stvar, ako bi trihinjavega mesa — bodi si svinjina ali kake druge živali meso — dali svinji, teletu, zajcu, psu, mačku, miši ali podgani. Od teh živali pa služijo samo prve tri človeku v hrano, in ker govedo in zajec uže po svojej naravi ne marata nikakoršnega mesa, ostane le še svinja, ki utegne človeka otrovati s trihinami. Na njo je torej treba obračati vso pazko.

Ta ali oni bi zdaj utegnil prašati, odkod pa svinja dobí trihine, saj jih vendar ne pitamo s svinjino, pa tudi ne s pasjim in ne z mačjim mesom. Ako pregledamo vrsto zgoraj imenovanih živali, ustavijo nam se oči na miši in podgani. In zadeli smo pravo. Saj vémo, da svinja o priliki požré tudi miš ali podgano, ki stika okoli njenega korita.

Ne govorili bi pa toliko o tej, skoro nevidni glistici, ko bi se njeno vseljevanje v človeka godilo mirno in brez boleti. Temu pa ni tako, temveč baš nasprotno. Vsak si lahko misli, da človeku ne more goditi, ako mu se na sto tisoče črvičev previja po črevesu, čegar notranja plat je posuta z néžnimi in jako občutljivimi gobastimi rísicami. Črevesna slúznica se uname, človek obolí od opásne (nevarne) in boleče bolezni, od črevesne unéti ce, ki mnogega spravi pod zemljo. Le krepak in inače zdrav človek jo more preboleti, ako ni dobil preveč trihin va-se.

Pa denimo, da je človek prebolel to bolezen, to vendar bolečin še ni konec. Začné se druga bolezen, ki je časi še hujša od prve. Človeka neizrečeno bolí meso po vsem životu, niti kolena niti lehta ne more pregniti. Kakor se gane, zdí se mu, da ima rezne nože v mesu. Ležati mora mirno kot mrtvoúden. Teh novih bolečin so krive trihine, ki rijejo in

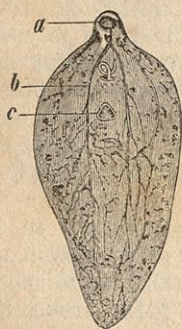
dolbejo po mesu. Mnogi, ki je prebolel črevesno vnético, umrje na tej drugej bolezni, zlasti pa šibki in bolehavej ljudjé. Kdor pa prebolí tudi to drugo bolezen, temu trihine, ki so se v tem vpokójile in zaprle, ne delajo nobene neprilike več. Jako zanimiv je dogodek, ki se je pripetil v majhnem saskem mestu. Leta 1845. zajutrekovalo je o priliki šolskega ogleda onde v nekej krémi sedem gospodov, ki so imeli dela pri ogledu. Jeli so klobase in svinjsko gnjat ter pili belo in črno vino. Hitro potem oboli opásno (nevarno) vseh sedem in od teh umrjó štirje. Ker se necemu gospodu, kateri je pozneje nadóšel v družbo, a ni nič družega užil nego kupico črnega vina, ni zgodilo nič hudega, mislilo se je sploh, da je bilo belo vino otrovano (zastrúpljeno). Preiskovalo se je, ali nič se ni izvedelo. Sumnja na krčmarja je bila vendar tolika, da je bil primoran izseliti se iz onega kraja. Leta 1863. dal si je eden izmed trojice, ki so takrat ozdraveli, rezati neki otok na vratu in tedaj je zdravnik v vratnem mesu opazil vse polno zaprtih mesnih trihin. Tako se je oni čudni slučaj črez osemnajst let razjasnil, in potem so se ljudje tudi spominjali, da se je bolezen tako začela in vršila, kakor sploh pri ljudéh, ki so se otrovali s trihinami.

Da se mi pa, dragi bralec, preveč ne prestrašiš in se morebiti iz samega strahú pred trihinami po nepotrebnem ne odrečeš klobás in svinjske pečenke, vedi, da je trihinjavo meso samo takrat škodljivo, ako je ješ surovo ali polu surovo. So namreč taki ljudjé, katerim tudi surovo meso gré v slast, dà, časi je celò zdravniki priporočajo slabotnim otrokom ali ljudém, oslabeledim po kakej dolgej bolezni. Skoro vsi pa radi jemo surove prekajene (prevojene) meséne klobase, gnjati in plečeta, ki so le nekaj dni visela v dimu. V tacem mesu ostanejo trihine dolgo žive in lahko jih z njim dobimo v se. Dobro prekuhana, dobro prepečena ali dobro prekajena (prevojena) svinjina pa nikakor ne more nahuditi dobremu želodecu, kajti vročina, sol in dím zamorí tudi trihine.

Najhuje so trihine dosle razsajale v Nemcih in Dancih, o katerih se zná, da jim gré surova ali samo površno prevojena svinjina v slast. Pri nas na Slovenskem se ni o njih še nič ovedelo, morebiti prav zato ne, ker ne maramo jésti surovine. Mogoče je pa tudi, da se bolezen ni spoznala ter se je pripisovála kakej prehlaji. A pri vsem tem je imeti zmerom in povsod odprte oči, zlasti je mesovnim oglednikom vestno na to paziti in vsako zaklano prase natanko ogledati po nauku, ki ga dobé od okrajnega zdravnika. Vsaka trihi-

njava žival ima največ trihin v prepóni, tako se namreč imenuje kóžnato meso, katero kot neka stena delí prsno otlino od trebušne. Takisto ostro, ali pa še bolj, treba je paziti na svinjske gnjati in sploh na svinjino, ki se od drugod uvaža in na semenj postavlja. Zadnjih let začela je zlasti Amerika tudi naša mesta preplavljati s sušeno svinjino. Na te ameriške gnjati je treba imeti posebno pazko, ker prav te so šestokrat trihinjave. Starešinstvo tržaškega mesta je lanskega leta zaseglo mnogo tacega blaga, in tudi v Gorici našlo se ga je nekoliko.

Jeterni metúljl ali motíljl.

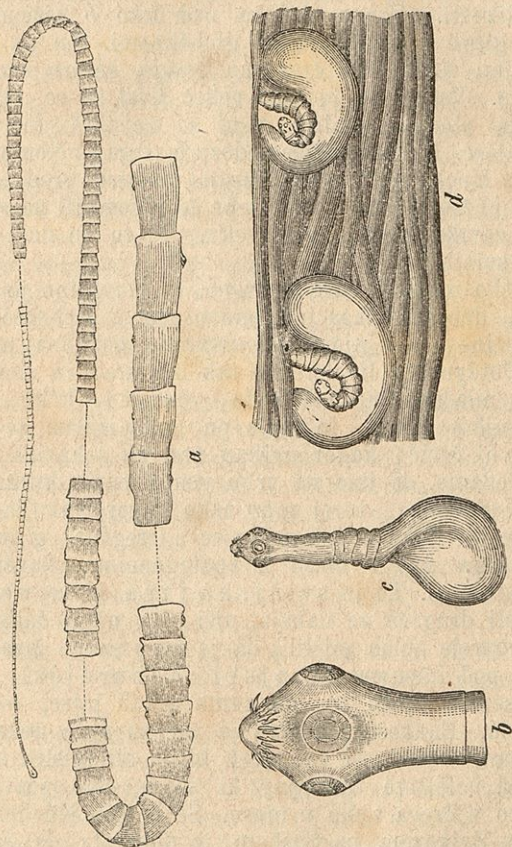
Jeterni motíljl.

V človeških jetrih biva časi osobiten zajedavec črvjega plemena, ki pa po svojej vnajnosti ne opomina prav nič na črva. Ploščat je in tenák, bolj kakej kožnatej krpici nego živali podoben. V poleg stoječej podobi ga vidimo od spodnje strani, na katerej ima dve globelici. V gornjej *a* ima usta, s spodnjo *c* se samo oprijemlje. Po sebi ima vse polno luskavih bôdcev.

Jeterni metulj živi v jetrih, in sicer v žolčnih prehódnikih, toda se ne hrani z žolčjo, kakor so do nedavna mislili, temveč s krvjó. Uže zaradi tega je škodljiv, a uprav zdravju opásen (nevaren) je zato, ker se preriva skozi ozke prehódnike ter s tem razdeva jetra. Pri tem delu mu dobro služijo omenjeni bôdei, ki branijo, da ne zdrsne nazaj. Tak motilj upropásti človeka prej ali slej, zlasti ako njih več ob enem dolbe po jetrih. Prehódniki se namreč unamejo, krvni obtok v jetrih se obustavlja in žolč se ne more redovito odcejati. Vsled tega je vsa hranitba popačena, človek izgubi slast do jedí, slabeva in hira, dokler se ga naposled ne poloti vodeníca. Metuljávemu človeku ni pomôči, ker neprijatelja ni mogoče pograbití, niti mu s čim priti do živega. Na vso srečo se pa motilj v človeku sploh le redko nahaja, toliko večo škodo dela pa pri ovcah ter je gotovo največi strah vsem ovčarjem. Zato o njem pregovorimo še besedo v drugem poglavji pri živalih, ki napastujejo našo domačo živino. Onde tudi povemo, po katerem potu se ta zajedavec vtihotapi v ovco in dosledno tudi v človeka.

Trakúlja.

Poglavje o živalih, kvarljivih človeku in njega zdravju, končaj dostojno glista trakúlja, ki je uže dolgo znana trapilka človeškega rodú, samo da se ni vedelo, kako se zavrže v črevesu. A sedaj nam je to povsem jasno in odkrito nam je vse njeno življenje in preobraževanje.

Trakúlja.

Trakulja je okoli tri metre dolga in ploščata, ózkemu traku podobna glista. Spredaj je tenka kakor nit, potem pa zmerom širja in prav razločno élénasta. Členi so različne

oblike, a zadnji so vedno daljši nego širši. Vseh skupaj je kacic 700—800. Spredaj na nitkastem konci ima glavico, drobno kakor makovo zrno. Pod povečalom je na glavici zgoraj videti venec ostrih kvačic (kaveljcev), s katerimi se zakvači za črevesno sluznico. Takisto jej služijo tudi štiri plitke globélice s katerimi se prisesa za črevo. V naši podobni imamo zgoraj nad črko *a* doraslo glisto, ki pa je tu in tam prekinena (pretrgana), da jo moremo predóčiti v naravnej velikosti. Druga podoba nad črko *b* kaže nam jako povéčano glavo s kváčicami in globélicami. Ust pa ta glista nema nikjer, hrani se s črevesno mezgo, katero vsrkava vsa njena koža. Vsak člen je tako rekoč žival za se, in res ima vsak svoja plodila. Zadnji členi so najstarejši ter so polni drobnih jajčec. Kadar ta jajčeca dozore, trga se člen za členom od dolzega lanca (veržice) ter izpade z blatom vred iz človeka.

Taka je žival. Zdaj pa je treba še odgovoriti na vprašanje, odkod se zavrže trakulja v človeku. In tu se nam je zopet ozreti po svinji.

Svinjsko meso je časi íkravo, to je: polno je majhnih mehurec, debelih kakor ječmenovo zrno. Mehurec je poln neke tekočine, a v njem leži stvarca, podobna májhnemu črviču. Potégnemo li oprezno tak mehurec iz mesa ter ga denemo v mlačno (morno) vodo, opazimo, kako se začne nekaj v njem gibati, in malo po malo izplazi se iz njega oni dozdevni črvič, kakor uvihan prst na rokavici. S povečalom ugledamo, da ima na vrhu venec ostrih kvačic in pod njim štiri globelice, torej prav tako kakor trakulja. V podobni vidiš pri črki *c* tak mehurec z iztegneno glavo, a nad črko *d* ležita dva v mesu z vpotegnenima glavama. Vsi trije so povéčani. To je svinjska ikra, ki se v svinjskem mesu nikoli drugače ne nahaja, niti se v njem dalje razvija. Zato so popreje sploh mislili, da je to posebna žival in opisali so jo pod imenom svinjski mehurnjáak. Kako pa je prišel sem in kako to, da nema nikoli jajec, temu niso vedeli glasú. Enakost v glavah je pač napótila nekatere, da so čutili neko sorodnost teh dveh bitij, ali mislili so, da so mehurnjaki boléhavé trakulje, ki so zgrešile pravi pot ter so namesto v čreva zašle v meso. Še le Dr. Küchenmeister, zdravnik v Zvikovem na Saskem, je dokazal, da mehurnjak ni samostalna žival, temveč mlada trakulja, ki v svinjskem mesu le čaka, da pride v človeka, kjer se razvije v popolno trakuljo.

Ako namreč človek pojé živo svinjsko ikro, odpade jej

v želodeci mehur, katerega želodečni tok prebavi, glava pa ostane cela in živa ter se s prekúhano hrano pomakne dalje v čreva. Tu se takoj prikvači in prisesá, ter začne iz sebe poganjati člene, da v kratkem naraste več lehtov dolga glista. Zdaj bode tudi vsacemu jasno, zakaj so zadnji členi največi in zakaj se trakúlja ne skrajša, če tudi se vedno členi trgajo od nje. Zadnji členi so namreč najstarši in kolikor jih zadaj odpade, toliko ali še več jih sproti od glave z nova naraste.

Da se edino po tem potu trakulja vseli v človeka, dokázano je s tólikimi poskušnjami, da o tem ni več dvomiti. Te poskušnje so se delale toliko na živalih, kolikor na ljudéh. Dr. Küchenmeister dal je na smrt obsójenemu hudodelcu, ne da bi bil ta za to vedel, dva meseca in pol pred smrtjo v klobasi pojesti dvajset svinjskih iker. In ko so tega človeka po smrti razpárali, našel je omenjeni zdravnik devetnajst trakúl, in med temi jih je imelo enajst uže zrele člene. Takisto so nekateri mladi zdravniki, zgol iz želje, da se spozná resnica, užili radovoljno žive svinjske ikre, in za tri mesece so uže čutili na sebi vsa známenja trakúljiné bolezni, med katerimi je bilo najgotoviše to, da so zreli členi šli od njih.

Iz vsega tega povzamemo, da je mehurnjak ali ikra samo nezrela, razvijajoča se trakulja, prav tako, kakor je na pr. gosénica nezrel, razvijajoč se metulj. Kakor se iz gosénice preobrazi metulj, tako iz mehurnjaka trakúlja. Zato se mehurnjak ne razploduje, kakor se tudi gosénica ne.

Ako je temu tako, potem mora trakúlja biti mehurnjaku to, kar je metulj gosénici, to je: njegov zaroditelj. Iz trakuljinih jajec morajo nastati mehurnjaki, kakor se iz metúljevih jajec izležejo gosenice.

Da! tako je ta stvar gotovo. Uže sama ob sebi je verjetna, ko bi je tudi ne bila do cela potrdile premnoge poskušnje.

Svinja bode ikrava samo tedaj, ako je požrla zrel člen, ki se je utrgal od človeške trakúlje. Ni mi treba potanko opisavati, kako se to godí. Vsak, ki vé, kako nesnažna in požrešna je ta žival, se temu lahko sam domisli.

A kako dospó jajca iz svinjskega želodca v meso?

Tudi na to uprašanje imamo odgovor. Svinjski želodec prebavi členovo kožo, in jajca, ki so bila v členu, se zdaj razspó po želodeci. Jajec želodečni sok ne more prekuhati, temveč zdaj še le oživé in odvržejo s sebe debelo in trdno

kožo, ki jih je dosle oklepala ter branila vsakovrstnim vremenskim neizgodam. Drobnogled nam pokaže zdaj mlado živalico jajčaste podobe, ki je oborožena s šestimi kljukicami, dve ima spredaj, a po dve na vsakej strani. Te ključice so imenitno in potrebno orodje mladej živalici, ki ne more ostati v svinjskem želodci, temveč mora nastopiti dolg in težaven pot. Kakor si človek, ki bi se iz velike stiske rad preril, pomaga z glavo in z lehtmi, prav tako se ta živalica prevrta skozi želodčevo kožo in rije potem med drobom in po mesu dalje, dokler ne pride na njej ugodno mesto. Tukaj odvrže orodje, katerega zdaj več ne potrebuje, ter se malo po malo spremeni v mehurnjaka (ikro).

Mehurnjak v svinjini ima isto osodo, kakor mesna trihina. Pride li živa v človekov želodec, naraste iz nje v črevih trakulja; ne pride li živa v človeka, ne bode nikdar trakulje iz nje. Da se pa prvo zgaja večkrat, nego bi si kdo mislil, vidi se uže iz tega, da trakulja pri človeku ni nobena nenavadna prikazen. Kakor smo uže pri trihini omenjali, jedó nekateri ljudje surovo svinjino, in kako lahko se z mesom pojé tudi iskra, katere nobeden opazil ni. Pa tudi drugače je še sto potov, po katerih ikra lahko dospe v človeka. Dokazano je, da sosebno mesarji, kuharji in kuharice bolehajo od trakúlje. In to je tudi prav naravno, kajti ti ljudje imajo zmerom dela z mesom. Le opazuj svinjskega klalca pri delu. Kadar ima dela za obe roki, kam najrajši spravi nož, s katerim je rezal meso? Vtakne si ga v usta. Sesékano meso mora poprej pokusiti, da li je dosti osoljeno in drugače začinjeno, predno je začne v klobase podelávati. Na dalje. Ali ni mogoče, da se sluzava ikra, ali tudi samo odrézana nje glavica, prime prsta na rôci? In vsi vé no, da od roke do ust ni daleč. Tudi se ni čuditi, da je sploh več žensk trakúljavih nego moških. Nekaj zato, ker imajo vedno dela z mesom, še več pa, ker so od moških bolj snedne in obližave. S kratka: ako je le svinjska ikra pri hiši, lahko se po tem ali onem potu zanése v usta. In ena sama zadostuje, da človeka trapi leta in leta. Ta nêstvor živi namreč v človeku deset do dvanajst let, se vé da, ako si ga ni prej odpravil. — Vse to velja pa samo živej ikri. Ako je svinjina, če tudi ikrava, dobro kuhana ali skozi in skozi prepečena, smeš jo jesti brez strahú.

Trakúlja pa ni vsem ljudém enako huda preglávica. Nekateri je niti ne čutijo, drugim zopet zadaje velike bolečine. Taki ljudje so slabih in razdraženih živcev, pogostoma

jim šumi v ušesih, trga jih po udih in čestokrat jih napada slabost, časi celò božjast. V tacih boleznih se je najbolje uteči k veščemu zdravniku, kajti če bi si bolnik tudi sam znal odgnati trakuljo, bi si vendar ne vedel pomoči v drugih boleznih, ki so časi opasniše (nevarniše) nego trakulja sama.

Trakuljo izganjamo z mnogovrstnimi lekovi. Najstarejši in najnavadniši lek je koren naše praproti podlesnice (*Aspidium filix mas*), nekateri tudi priporočajo seme naše navadne buče (tikve ali koče). Najgotoviši pomoček je pa kúso, tako se namreč imenujejo cvetni vršički neke v Abesiniji rastoče rastline (*Brayera anthelminthica*). Tudi lub s korenine granatove jablane ali margarane (*Cortex radicis punicae granatorum*) jo prežene. Razumeje se, da je bolnik samo takrat ozdravljen, ako je trakulja z glavo vred šla iz črevesa, kajti drugače hitro zopet naraste nova vrsta členov.

Tudi človek je časi ikrav, in sicer se te ikre ne nahajajo samo v mesu, temveč zaidejo tudi v drob, na pr. v jetra, v pluća, v srce; dà, celò v oko in v možgane. V mesu človeku pač ne delajo nadlege, ali drugače je stvar, če ikra zaleze v oko ali v možgane. Ako je ikra v sprednjem očesnem prekatu, torej pred očesno lečo, ne jemlje človeku vida popolnoma, temveč mu ga le slabí. Na tem mestu se dá ikra tudi izrezati. Tiči pa ikra v zadnjem prekatu, torej za lečo, potem očesu ni pomoči, malo po malo izgubi vid po vsem. Ikra v očesu ni tako redka prikazen, kakor bi kdo mislil. Gräfe, slavní zdravnik za oči, izrezal je več od sto iker ljudem iz oči. Še opasniša (nevarniša) je ikra v možganih. Tacega človeka boli glava, napadajo ga omotice, um in spomin mu slabí, časi celò zblazni (obnori) ali tudi umrje nagle smrti. — Po vsem, kar smo dosle slišali o ikrah, nam je lahko razsoditi, da človek po istem potu dobí ikre va-se, kakor svinja. Doumno je, da se to ne zgaja tako lahko, kakor pri svinji, ali nemogoče vendar ni. Pomislimo samo, da od trakuljavega bolnika zreli členi ne gredo samo z blatom, temveč dostikrat tudi sami po sebi, ne da bi človek za to vedel, na pr. v snu. Dà, ti členi se nekoliko gibljejo, lazijo okoli kakor polži in iztresajo jajca. Ali ni mogoče, da se tako jajce prime roke, in da je ta nehoté in nevedé prinese v usta? Takisto je mogoče, da pride v človeka po salati, ki se je polivala z gnojnico. Naposled je še tudi to mogoče, da takrat, kadar se trakuljavemu človeku vzdiguje na bljuvanje (riganje), prestopi kakov člen iz črevesa v želodec.

Trakulja, o katerej smo govorili, imenuje se ozka trakulja. Razen te bivate v človeku še dve drugi, namreč gologlava in široka trakulja. Gologlava trakulja je ozkej močno podobna, samo da je debelejša in tudi daljša. Najhitreje in najgotoviše jo pa razpoznaš od ozke po tem, da nema na glavi nikakeršnih kvačic, temveč samo štiri globelice, ki so pa dobršno večje in tudi globejše nego pri ozkej. Njen mehurnjak živi v govedih in prihaja v človeka po surovej govedini, prav tako, kakor svinjska ikra po svinjini. No vendar govedče nema menda nikdar toliko iker v sebi, da bi človeka bôle v oči, temveč le posamične. Govedo je namreč mnogo čistejše nego svinja, zato se mu le poredkoma pripetí, da požre cel trakuljin člen z nekoliko tisoči jajec. Najpredi bode govedče ikravo onde, kjer se travniki in zelenjava poliva z gnojico. V Abesiniji je ta trakulja tako navadna, da je le malokdo brez nje, in zdí se jim, da ni prav zdrav, kdor je nema. Z druge strani se pa tudi zna, da se nikjer ne pojé toliko surovine, nego onde; toda nič svinjine, temveč sama govedina in bravina. V Evropi opazujejo na mnogih krajih, da se zadnja leta gologlava trakulja širi bolj in bolj. Zdravniki to prikazen pripisujejo temu, da so ljudje, ostrašeni po trihinah, opustili surovo svinjino ter se poprijeli govedine.

Naposled je še široka trakulja, ki se nahaja sosebno na Ruskem in Poljskem, pa tudi v Švici in na Francoskem. Njeni zreli členi so kratki, a široki, in plodilna jamica je sredi člena, dočim je pri prvih ob strani. Glava je kijasta in ploščata, ter nema na sebi niti kvačic niti globelic, temveč ob vsakej strani samo podolgovato globoko jamico. Med vsemi je najdaljša, kajti naraste do osem metrov v dolžino ter šteje potem okoli štiri tisoč členov. Popolnoma nam je neznano, kje živi kakor ikra in po katerem potu prihaja v človeka. Široko trakuljo je najlažje odpraviti.

Da nas ne bi kdo dolžil površnosti, moramo končno vsaj ob kratkem omeniti neko ikro, ki se časi tudi v človeku nahaja ter je dostikrat kriva njegove prezgodne smrti. To je namreč lopusnik, tudi človeški mehurnjak imenovan. Biva povsod v človeku, časi celó v kostéh, no najrajši v jetrih. Časi je droben, kakor makovo zrno, drugikrat zopet ima velikost kurjega jajca, dà, tu in tam naraste celó do otročje glave. Lopuśnik ima to posebnost, da prvotni mehur poganja navznoter nove mehurje, iz katerih raste

zopet drugi in tako naprej, a vsak ima svojo glavico. Naposled je lopušnik velika zbirka premnozih mehurnjaških zarodov, katere vse krije prvotni mehur. Razumeje se, da se tak mehurnjak more razviti le na veliko kvaro onega uda, v katerem se je nastanil in da ga naposled povsem razdene. Lopušnik se pa ne nahaja samo v človeku, temveč tudi v drugih domačih živalih, v ovcah, govedih, zlasti pa v prešičih.

Trakulja tega mehurnjaka živi v psu. Dolga je samo štiri milimetre in se od vseh družih razlikuje tudi v tem, da jajca dozore že v tretjem členu, ki je sam tako dolg, kakor glava in prva dva člena skupaj. Lopušnika dobi človek prav tako, kakor vsako drugo ikro, ako namreč požre jajce lopušnikove trakulje iz pasjega črevesa. Da je tudi to mogoče, priznal mi bode vsak, kdor pomisli, kako zvesto se pes drži človeka. V Islandiji, kjer človek s psom stanuje v tesnih, podzemeljskih prostorih, je ta mehurnjak jako navaden zaje-davec. Od sto ljudi umrje jih onde dvajset za lopušnikom.

II.

Živali škodljive in sovražne našej živini in divjačini.

Primorski Slovenec svojo živino pred vso drugo imovino imenuje: blágo, in to po vsej pravici. Kaj bi bil poljedelec brez „blaga“? Vzemi mu živino, in njega gospodarstvu si podvezal glavno žilo, dà, uničil si ga. Brez vozečega konja, brez orjóčega vola bil bi kmetovalec ubog trpín; kakor krt moral bi vedno riti in kopati po zemlji, in pri tacem delu bi se s časom sam poživinil. Živina nam pa ne pomaga samo pri poljskih delih, temveč nam služi tudi v hrano, in tudi z njeno kožo, z dlako, s tolščo, z rogovi in družimi odpadki se vémo okoristiti. Živina je glavni steber umnemu gospodarstvu, okoli nje se kmetovalcu vrtí svet. In kakor beremo o svetopisemskih očakih, da se jim je bogastvo cenilo po številu govéd in ovác, prav tako še dandenes kmet, kadar govóri ob imovini tega ali onega soseda, nikoli ne pozabi povedati, koliko glav te in one živine redí v svojih hlevih.

Ker je tedaj živina poljedelcu tak neprecenjen zaklad, mora vso svojo skrb obračati v to, da mu je zdrava in da se dobro redí. Kakor pri človeku, takó je tudi pri živini čėja prva stvar. Zatorej jo postavi v čiste in zračne prostore, pokladaj jej dovoljne in zdrave krme in napajaj jo s čisto vodo. Najboljšega plemena živina, stoječa v smradnih in zatohlih hlevih, mora hirati. Stara resnica je, da en sam pogled v hlev in na gnojišče hipoma ovadi umnega, kakor tudi nemarnega gospodarja. Čėja živino čuva od mnoge bolezni, in na dobro gledanem živinčetu se raznovrstni mrčes nikoli ne zaplodí takó, da bi mu v resnici zamogel nahuditi, kajti gospodarjevo skrbno oko tacega kvarljivca hitro zagleda ter ga še za goda zatré.

Kakor človeka napastujejo namreč mnogovrstni zajedavci tudi naše domače živali. Uže v prvem poglavju smo nekatere omenjali mimogredé, o drugih govorimo v drugem. Takisto smo o zgrabljivih zveréh rekli, da nam delajo veliko škodo pri živini; a razen medveda, volka in risa je še nekaj manjše zveradi, ki sicer človeku samemu ne more z lepa storiti kaj žalega, ali vendar nam je časi v veliko preglavico, ker nam dela kvaro na našej živej imovini. Vsi ti živinski neprijatelji so torej na drugo roko tudi neprijatelji človekovi, zategadelj jih preganja in zatira, kolikor najbolj more. Začnimo z znanim smrduhom in kurjim prijateljem — dihórijem.

Dihór.

Kaj dihór prijatelj kuram? No da, prijatelj jim je, ali prav za prav prijatelj kurjemu mesu in kurjim jajcem. Resnica pa je, da to prijateljstvo nikomur ne prija (ne ugaja), izvzemši se ve da njega samega, kokošim pa gotovo najmenj. To prijateljstvo je krivo, da mnoga mlada gospodinja malo po malo izgubi vse veselje do kokošarstva. Koga bi tudi ne pogrelo, ko mu ob noč izgine najlepša čopka, ki je tako pridno jajca nesla in tako rada valila, zdaj zopet presrčna grahasta jarica, ki je bila neke posebne pasmine in od nekod daleč prinesena. Kdo bi se ne togotil, ko vidi, da se jajca v gnezdu ne množé, da-si kókoši tako pridno nesó; dà, v gnezdu na podstrešji, kamor zahaja brdka sršica, gre njih število od dne do dne na manje. In vse te hudobije ima na vesti dihor. Dolžé ga celò, da je zaklal dete v zibeli.

Tihotapec je zleknenega in vitkega trupla ter se zato lahko prevleče skozi ozke raze in tesne vrzeli. Ako le pretakne drobno in ploščato glavico, za drugo ga potem ni skrb. Po leti biva v kakej podzemeljskej luknji, v duplih in grobljah ali pa pod drvi, toda nikoli ne gré daleč od hiš. Na zimo se pa mrazu rad umakne na kašče, v hleve in svisli. Po dnevi tičí v svojem skrivališči in dremlje, po noči pa hodi na lov. Oprezno lazi okoli in stikuje povsod za hrano, splazi se v kurnik ali v golobjak ter kolje in davi in vlačí v svoj lož. Kakor je bilo uže rečeno, odnaša tudi jajca, katera izpije v kacem kotu. Tudi méd mu gré v slast, in po zimi poloti se časi bučel. Poleg tega žrè pa tudi miši in podgane, žabe in ribe, celò kače in kuščarice, sploh vse, kar mu živega pride pod zobe.

Dihorja znajo povsod kot strahovitega smrduha. Kadarkoli je v kakej stiski, spušča iz dveh žlez pod repom neznanek smrad, ki dostikrat, vsaj za hip, odvrne preganjalca. Vendar ni težko smrdljivca ujeti v kakršnokoli past ali proglo, v katero se mu je jajce ali kaj drugega nastavilo za vado. Po hrbtu kostanjeva, na trebuhu črnikasta in ob bokih rumenkasto-rujava kožica stroji se v krzno, ki pa ni posebne cene, ker iz nje skoro nikdar ni moči popolnoma odpraviti nevšečnega smrada. Dihórjevega mesa nobena žival ne okusi. Dihór je

za čudo trdoživ. S preklano glavo, z razparanim trebuhom in s prodrtimi prsmi bode še na te hreščal in pihal.

Iz dihórjevega rodú je pri nas še nekaj živalic, ki vse človeku delajo škodo pri kokoših in golobih. Te živali so: mala in velika lasica, in potem dve kuni, namreč kuna belica in kuna zlatica.

Mala lasica, tudi podlasica imenovana, je med njimi najmanjša, kajti žival z repom vred ni daljša od pedi. Zgoraj je rujava, spodaj pa bela, po zimi dobiva tudi po

hrbtu bele lise in proge. No pri vsej malosti je lasica drzovita in krvoločna zverka, celò zajca napade, skočivši mu za vrat. Ker podavi veliko množino miši, podgan in drugih kvarljivcev, bi je človek ne preganjal, ko bi mu le piščeta in golobe pri miru pustila. Ali kaj, ker tega ne utрпи!

Velika lasica je nekoliko večja od prve, katerej je drugače vsa podobna, samo da ima nekoliko daljši čopast rep, ki je na konci zmerom črn, tudi po zimi, ko žival vsa zbeli. V vsem dejanji in nedejanji je podobna malej lasici.

Kuna belica je nekoliko večja od dihórja in je sivo-rujavkaste dlake, a na prsih ima belo liso, po katerej se tudi imenuje belica. Kakor dihór biva tudi ona najrajša blizu selišč ter si po zimi tudi išče zavetja po suhotah. Človeku dela še večo škodo nego dihór, ker je krvoločniša in ne neha daviti, dokler čuti še kaj živega. Nje kožica dá lepo krzno.

Kuna zlatica je kostanjeve dlake, a na prsih ima lepo rumeno liso. Biva navadno po velicih in samotnih gozdih, kjer med divjačino dela znatno škodo; po zimi jo pa časi glad prižene do ljudskih selišč, kjer potem grdo mesari med kuretnino. Pleza in skače kakor divja mačka. Zlatičina koža daje dragoceno krzno, zato jej po zimi loveci nastavljajo vsakovrstne pasti in progle. Pri nas je ta žival už precej redka.

Lisíca.

Te na tenko pretkane malopridnice pač ni treba na drobno opisávati, kajti znana je širom po deželi kot drzna in zvita roparica. Nje prevéjanost se slavi v pregovoru, in lisjaka imenujemo tudi lokávega človeka, komur ni nikdar prav upati in pred katerim je zmerom treba biti na oprezu. Lokávost je lisíčino osobitno svojstvo, katero se jej nikoli ne izneveri, bodi si, da sama loví, bodi si, da njo kdo preganja. Le poslušaj lovce, kadar si začnò pripovedovati, kaj je ta ali oni skusil na lisíčjem lovu. Bodi si, da ti možje, kadar so prav tako med soboj, časi povedò kaj več, nego je resnica, ali pri vsem tem je gotovo, da naši logi in gozdi ne premorejo krivičnišega sleparja in zavitišega liceméra (hinavca).

Lisico imajo na rovaši sosebno gospodinje, ker jim odnaša njih ljubljene kokoši, race in gosí. Na samotnih seliščih, zlasti na taci, kjer nemajo dobrih pasjih varuhov, iztrebi malo po malo vso perutnino. Tu postane tako preširna in drzovita, da se o belem dnevi prikaže na dvorišče

in večkrat ljudém izpred oči umakne pišče ali kokoš. O lepej priliki kolje iz zgol krvoločnosti več, nego potrebuje.

Lisíca.

Gorki so jej pa tudi lovci, ker jim pri divjáčini na polji in v gozdu dela veliko škodo. Res je, da loví tudi miši, kobilice, hrošče in drugi mrčes, kar bi jej človek vse rad privoščil. Ali kaj, ker rajša sega po zajcih in mladih srnah, po jarebicah in prepelicah, in kar je še druge slastne divje letávine. Zato jo lovec sovraži in preganja na vse kriplje. Največ lisic se pobije po zimi, nekaj zato, ker je takrat koža največ vredna, nekaj pa, ker jo je ob onem času najlaže slediti po snegu. Kadar je lovec zasledil lisico, počaka jo zjutraj zarana pred luknjo, ko se tatica vrača domov, ali pa spustí pse za njo ter ustrelí domov pribežavšo. Ako je pa lisíca domá, zamaši lisíčini vsa vrata do enih, potem jo ali izkoplje, ali pošlje psa jazbečarja po njo, ali pa jej v odprta vrata nastavi skobca. Toda takrat mora paziti in vsako toliko hoditi gledat, ker drugače mu ujeto raztrgajo in požró druge lisice ter ga takó prevarijo za lepo kožo.

Pri vsem tem, da so jej lovci zmerom za petami, je vendar ni móči popolnoma zatreti, kar najbolj svedoči o njenej pretkanosti.

Kakor pes obolí tudi lisíca časi za vsteklino. Vstekla lisíca izgubí vso plahost in pride tudi k hišam, dà, celò v vežo ali v hlev. Potoma popada živali, človeka pa vendar ne z lepa. Palice se ne bojí. Vsaka od take lisíce oklana

živina, bodi si konj ali vol, ovca ali svinja, vsaka pogine. — Blizu Št. Vida na Koroškem je vstekla lisica prišla v svinják, a pri pobijanji ujela je hlapca v mezinec. Rana je bila pa prav neznatna in hlapec ni mislil na njo. Nekaj tednov potem je bival nekako omamljen in čemeran, do jedí ni imel nobene slastí in v požiraku ga je davilo. Odpravili so ga v bólnico, kjer je nekoliko dní potem umrl za vsteklostjo.

Divja mačka.

Še slabejše nego lisica zapisana je pri loveih divja mačka. Da si tudi ona pojé več miši, podlásic, kun, véveric in polhov, nego druge plemenitiše divjáčine, lazi vendar prerada za gozdno letečino ter napada o priliki tudi zajce, srniče in jelenčke. A tega jej pravi lovec nikdar ne odpustí, tem menj, ker je prav takó kryoločna, kakor ris, ter davi in mesari tudi brez potrebe. Človeku se sicer umiče, ali vendar se lovcu ni šaliti ž njo. Obstreljena ali kako drugače razkačena zapraší se v človeka in ga s kremplji in z zobmi strahovito obdeluje. Taka razdražena divja mačka je tem opásniša (nevarniša), ker sega človeku v oči ter ga poskuša oslepiti. Da se mu časi lahko še kaj hujega pripetí, svedoči žalostni dogodek, katerega smo opisali na dotičnem mestu v bukvah „Domače in ptuje živali v podobah“.

Divja mačka nahaja se pri nas še povsod po prostranih gozdih. Najrajša vendar biva po temnih borovih in jelovih gozdih, zlasti onde, kjer je svet pečinast in skalnat. Svoj lóž ima navadno po starih zapuščenih jazbinah ali lisíčinah, kjer pa taci ni, v kacam podmolu ali duplu, časi pa tudi kar na tleh sredi nepristopne gošče. Po zimi pritihotapi celó do samotnega, ob gozdu stoječega selišča ter se ukéri na svislih ali skednjih. Ne misli pa, da je vsaka v gozdu živeča ali ustreljena mačka v resnici divja. Mnogo je med njimi po divjanih domačih, ki so od hiše pobegnile v gozd, ter so podivjale popolnoma. Taka mačka je časi divjej zelo podobna, a po nekaterih znamenjih se vendar razlikuje od prave divje.

Divja mačka je zmerom večja in teža, glave je debele, trupla tršatega in zajetnega. Najpopreje jo prepoznaš po kratkem in skozi enako debelem repu, ki je na konci zmerom črn, pred koncem ima tri črne širje, proti korenu pa tri ožje kolobarje. Po témenu jej gredó štiri črne, prekínene proge, na plehíh ima dve kljukasti morogi, med katerima se začné temán trak, ki se vleče po vsem hrbtu do repa. Od tega hrbtnega traka sega nekoliko nejasnih prog prek trebuha.

Povsod je gosto in dolgo kosmata, in ima tudi večje zobe in daljše brke, posebno je pa hudih, skoro groznih očí. Po hrbtu je rumenkasto siva, po trebuhu rjasta, pod brado blede rjasta, na grlu pa bela. Domača in tudi podivjana mačka ima daljši in proti koncu stanjššan rep, ne gledé na druge razlike.

Divja mačka.

Kakor drugi taki roparji, tudi divja mačka najrajša saméva. Redkokedaj je najti dve blizu skupaj, tudi mladiči gredó zgodaj od matere in se razkropé na vse vetrove. V lov hodi po noči. V tem kakor tudi v vsem svojem vedenji je podobna svojemu rojaku risu, o katerem smo uže govorili.

Vidra.

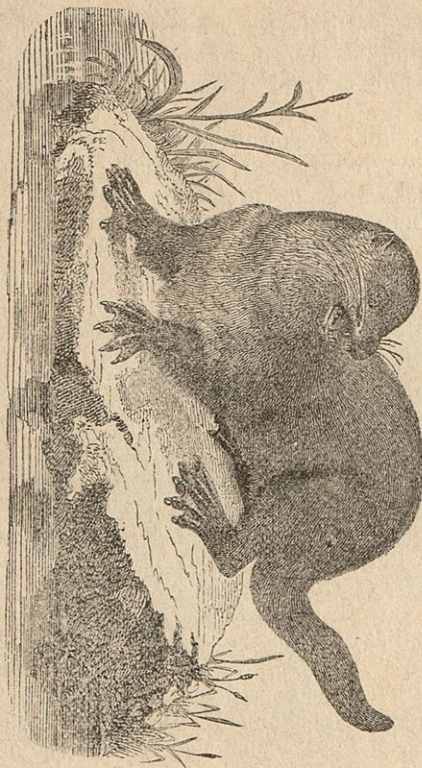
Na vznožji naših planin izvirajo mrzli studenci in bistri potoki, ki v razpenjenih sopotih in šumečih slapovih črez kamenje in skalovje hité navzdol, kakor bi se jim Bog vedi kako mudilo, da čim preje z rojstnih gorskih višav dospó v meglene nižave. Po teh prozornih vodah plavajo rudeče pikaste postrvi (postre) in srebrno se leščeči lipani. Lepe ribe, dobre ribe! Naše vode ne premorejo slastniših. Mnogemu sladogoltu prihajajo oskomine, samo ako sliši imenovati lepoglasni imeni, tem ribam na ljubav da zapreči mnogi meščan ter se vozi „v gore“, bojda je tolik prijatelj planinskemu zraku in gorskim studencem. Pa kakor povsod, kjer je kaj dobrega užiti, ima človek tudi pri postrvih silnega tekmeča med živalimi in to je: vidra, ki menda tudi vé, kaj je dobro, in se zato najrajša drží gorskih potokov in plemenitih postrvi. Nahaja se pa tudi ob večih rekah, takisto tudi kraj ribnikov in jezer.

Vidra stanuje zmerom blizu vode, bodi si pod koreninami kacega drevesa, bodi si v starej, zapuščenej lisičini, ali pa tudi v kacem duplu. Po dnevi ne gré rada iz svoje jame, ker je jako plaha in oprezna, samo onde, kjer je vse mirno, pride se časi na solnce gret. Z nočjo oživi tudi ona in gre v vodo. Na suhem je precej neukretna, ker kratke noge težko nosijo dolgo, valjasto truplo, ali vendar se časi napoti daleč po suhem, bodi si, da jej kraj več ne ugaja, bodi si, da gre po plemenu. Videl sem sosebnó veliko staro vidro, ki je bila ustreljena na otelski planoti (Otlica nad Ajdovščino), na katerej nikoli nikjer ni žive vode. Ne gre drugače misliti, nego da se je od potoka Hublja črez strme skalnate vrhove napotila proti ribovitim vodam na idrijskem svetu. Toda na potu so jo zasledili psi in jo ovadili lovcu, ki se ni mogel dosti načuditi tej povodnjakinji v pustih robovih. Na tacih potih jo menda največ vodi čuda dober nos. Zna se vsaj, da se na ribnjakih, iz katerih se je zarad ribjega lova odpustila voda, shajajo vidre iz dalnje okolice.

Ribštvu je vidra jako kvarljiva zver, ker lovi in mori mnogo več, nego jej je potrebno. Velikey ribi iztrga časi samo kos mesa iz hrbta, ostalo gre po zlu. Poleg rib já prav rada tudi rake, v sili i žabe in sploh vsako žival, katero more zgrabiti. Plavajoča pod vodo popade raco ali gos za nogo in jo potegne pod vodo. Tudi večó ribo prijema najrajša

od spodaj za trebuh in jo iznese na suho, manjše pa požira sproti v vodi.

Vidra.

Ker je vidra ribarjem tolika preglavica, preganjajo jo povsod strastno, ali ker je jako oprezna in prevejena tatica, je skoro ni mogoče popolnoma zatreti. Največ se jih ujame v razne proggle in skobce, toda celò ujeta vidra časi zmete lovcu račun. Ako se je namreč na suhem ujela za nogo, odgrizne si jo in odhramlje na treh. Najbolje je torej obteženo proglo ob vodi tako nastaviti, da mora z ujeto vidro vred pasti v vodo, kjer se žival utopí, predno si je mogla odgrizniti nogo. Ustreliti jo je težko, ker lovcu ne dá blizu. Najpreje mu se to še posreči

po zimi, ako jo gré čakati na led pred luknjo, kjer zahaja v vodo. A pri tem delu mu je biti jako pazljivemu, a pred vsem mu je treba obilno potrpeža in vstrajnosti.

Mlade vidre meso je okusno in veljá za postno jed. Še več pa je vredna koža, zlasti zimska, ki se stroji v lepo krzno, iz katerega se izdelujejo sosebno kape „vidrovke“.

Mlada vidra se za čudo hitro udomači, ter bode povsem pitoma in človeku zvesta kakor pes. Môči jo je celò naučiti, da gré na zapoved v vodo gospodarju ribe lovít.

Planinski ôrel.

Naš svet je gorât. Ob Dravi, Soči, Savi in Savini vzdigujejo se več ali manj strma in visoka gorovja, ki ločijo Koroško deželo od Goriške, Kranjske in Štajarske, in takisto Kranjsko od Goriške in Štajarske zemlje. Na dnu so te gore lepo obrastene, mimo gorskih in samotnih selišč stopamo ob brstnih njivah in po sočnih travnikih polagoma navzgor. Pod nami v jarku šumí najbistrejša vodica v hladu jesenovih in brekovih dreves, a tu in tam se čez njo nagiblje grozdovetni nêgnoj. Črez strmo melíno vodi nas steza zdaj skozi gozd, ki pa skoro ni vreden tega imena. Bukovje je krivenčasto, razpokano in vse z mahom prerasteno, in tudi jelovju, ki je namešano po bukovji, sodeč je po vsêhljih vrhjih, ne gaja se tukaj posebno dobro. Čim više se spenjamo, tem več zaostaja bukova rást in naposled umakne se popolnoma in prepušča mesto planinskeje smrdéki, ruševji in nekaterim pritlíkavim vrbam. Pred nami je še jako strma in dolga planinska senožet, a ko utrujeni prekoračimo tudi to, stopili smo na brezvodno, neizrečeno pusto in žalostno planoto. Prav za prav to ni planota, temveč grd in raztrgan svet, poln jam in prepádov, iz katerega se vzdigujejo premnoge, iz sivega apnenca zložene kôpe, navpične stene, strmoglavi robovi, ostri grebeni in mnogolični rogovji, čerí in igle. Planota pa je posuta s kameni in s skalami vsakeršne velikosti, ki so se ob svojem času utrgale z višav ter vzropotale v nižavo. V brezdni in po osojinah sneg nikoli ne skopní, na prisojih pa med kamenjem poganjajo v kratkem poletji sočne in dišeče planinske zelí. Da bi si tudi te, kolikor mogoče, izkoristili, gonijo planinci na dva ali tri mesece govejo živino na te višave in pridelujejo sir in maslo; kjer je pa svet pregrd, ali kjer govedom ne daje dovoljne paše, onde lehkónoga ovca pomuli sleherno bil.

Po teh tihih in veličastnih goličavah bíva naša največa in najdrzniša ujéda, bíva planinski ôrel. Dolg je skoro 1 meter, a z razgrnjenimi perutnicami zajame do dva metra. Perja je temno rujavega, na tilniku nekoliko jasnejšega, v starosti pa dobí na plečih nekoliko belih peres. Rep je v prvej tretjini bel, potem črno lisast ali pasast, na konci pa črn. Voskasta koža ob temno modrastem kljunu in prsti na pernatih nogah so rumeni.

Planinski ôrel stavi si gnezdo najrajši v strmih in nepristopnih pečinah, navadno ob kakej steni, do katere ni

Planinski ôrel.

môči blizu od nobene strani. Zlasti po volji mu je taka, ki ima kakov podmôl ali kako globél, ki mu je v zavetje od dežja in vetra. Redkokedaj si v gnezdišče izbere vrh kacega visocega, starega drevesa. Gnezdo ima v podstavo kûp debelih vej, zgoraj je pa nastlano z drobnejšimi vejicami in češuljami, a kotlina sama obložena je navadno še s kako mečjo navlako. Kjer se je ôrel enkrat udomil, postavivši si gnezdo, onde ostane s svojo verno družico vse svoje življenje, ako ga kaj posebnega ne prežene. Blizu sebe

pa ne trpí drugzega orla, sploh se ne druží rad, tudi z ujedami ne.

Naših ptičev menda nobeden ne učaka take starosti, kakor ôrel. Zna se, da je v suženjstvu živel čez sto let. Zunaj pa pri nas gotovo malokateri učaka ta leta, ker mu človek ne dá miru. Prej ali slej prodere ga svinčeno zrno iz lovčeve puške, ali pa se ujame v nastavljeno past. Zato je planinski ôrel na čez precej redek ptič. Sovražen mu je pa človek zategadelj, ker mu pri domačej živini, kakor tudi pri divjačini dela veliko kvaro. V zraku ga namreč ni predrznišega roparja od njega, kajti napada vsako žival, bodi si četveronožec ali ptič, ako si le upa vzdigniti jo in odnesti. Dober je pes ali maček, kozlič ali járe (janček), zajec in srnič, takisto pa tudi lisica in kuna in vsaka ptica. Po planinah se pasoča drobnica nema večega sovražnika, nego je ôrel. Pazljivo spremlja njegovo oko tudi lovca, ki zasleduje

divje koze po planinah. Ako se zadeta žival prekopicne črez kako steno, ali se strmoglavi v kako brezdno, hitro je ôrel pri njej, jo razporje in se nažré, predno more lovec do nje. Sploh se mu ne upira niti mrtvečina (mrhovina), ako ni uže gnjila. Možje, vredni vse vere, tudi pripovedujejo, da časi obletava lovece, ki so v slepej strasti do lova zašli na opasna (nevarna) mesta, ter je skuša s perutnicami pomesti v prepad. Tudi je dokazana resnica, da je pograbil in odnesel otroka.

Drzovitost planinskega ôrla spričuje dogodek, ki se je 1869. leta dogodil v Ratečah blizu Kranjske Gore na Gorenjskem. Neki kmet se je vozil v hrib po steljo, in hlapec je bil ž njim. Za vozom je pa tekkel domači pes srednje velikosti. Potoma ugledata v brezdnu pod seboj crkнено govedče, kateremu se je poznalo, da so je uže zveri obirale. Vozeč se dalje začujeta neko vihranje in, ozrši se, ugledata ôrla, sedečega na nekej skali. Kmet na to hitro ustavi voz, priveže konja k bližnjemu drevesu ter začne pobirati kamenje, hlapec pa tudi tako, in zdajci začneta vsak od svoje strani kamenjati ôrla. V tem tudi pes zagleda ptiča in skoči proti njemu. V tem hipu se vzdigne ôrel v zrak, a ko dobi psa na oči, zaprašči se nanj ter mu kremplje zasadi v prsi, pes pa v tem popade ptiča za kljun. Nekaj časa se tako mikastita, ali ôrlu je bilo boja uže dosti, torej razgrne kreljuti ter se s psom, ki ga je pa še zmerom držal za kljun, vzdigne v zrak in zletí prek bližnjega jezera. Bodi si, da mu je bil pes pretežek, bodi si, da se ni mogel po volji gibati, s kratka: ôrel se spuščá niže in niže in naposled padeta v jezero. Ta neljuba kopelj je menda ohladila oba, kajti hitro sta bila narazen. Orel bi se bil rad plavajoč odnesel, toda pes je bil kmalu zopet za njim in z nova bi se bil pričel boj v vodi, ako bi kmet z ostrimi besedami ne bil odgnal psa. Orel je bil videti truden, plaval je h kraju, da bi si oddehnil in si posušil perje. Zdajci pa vrže kmet svojo suknjo črez-nj in skoči na njo z obema nogama. Nebore orel je bil ujet. Kmet in hlapec mu zvezeta noge ter ga odpravita domov.

Zgodaj na spomlad znese samica, ki je zmerom nekoliko večá od samca, po eno ali po dve jajci in valí sama. Po petih tednih izvalí se s sivim puhom obrasten mladič, kateremu oba roditelja skrbita za hrano. Te dobiva v tolicem obilji, da je gotovo večá polovica segnjije na gnezdu, ki je časi v resnici podobno kakej mesnici. Mladiči pred desetim letom niso popolnoma dorasli in nemajo tako stalnega domovanja, kakor stari, temveč se klatijo daleč na okrog. Tudi

niso tako obzirni in oprezni kakor stari, zato pa tudi mnogega zgrabi železna past.

Pri nas prebiva še drugi ôrel, ki ni nič manjši od planinskega in se belorepec imenuje. Perja je sivo-rujavega, po glavi in po vratu bledejšega, rep je pa — pri starem vsaj — bel. Noge, kljun in voščenica ob kljunu je rumena. Mladiči imajo pa temno-rujav rep in črn kljun.

Belorepec drži se bolj nižave, izlasti morja in pa jezer in večih rek, posebno, ako so v sosedstvu veliki gozdovi, kjer tudi gnezdi. Tudi on lovi vse vprek, kar dobí na oči, najljubše so mu vendar ribe, katere zna prav spretno loviti. No časi se mu pripetí, da pograbi večo ribo, katere mu potem ni moči iz vode vzdigniti, in ker tudi globoko v meso zadržanih krémpljev ne more hitro izvleči, potegne ga riba pod vodo, kjer potem neslavno pogine.

Da si tudi belorepec človeku dela kvaro, ga vendar glede tega ni smeti primerjati planinskemu ôrlu.

Sôkol sélec.

Od planinskega ôrla nič menj pdrzen in — ako mogoče — še spretniši ropar je sôkol sélec. A ker je mnogo manjši, tudi kvara, ki jo dela človeku s tem, da mu pobira koristne živali, ni tako znatna. Kozličev vsaj in janjcev mu ne odnaša, kakor tudi zajcev in srničev ne. Sploh preganja le ptice, a teh pa vsako od vrabca do race, in celò gos, da-si je večja in teža od njega. Zato pa nastane med pticami zmerom strah in trepet, kadarkoli se pokaže ta sôkol. Celò vrane, ki sicer vsako ujedo napadajo, ali — če jej drugače ne morejo do živega — jo vsaj z vriščečim krikom preganjajo, celò te se odnašajo, kar hitreje morejo, da pridejo temu ptičjemu strahu iz vida.

Sôkol sélec si za svojo potrebo vse sam sproti lovi, mrhe nikdar ne okusi. Ko ugleda kako ptico, spusti se kakor strela hitro za njo. Človek vidi, da nekaj po zraku svrčí, ali kaj je prav za prav, ne more razložiti. Manjšo ptico zadavi tekoj v zraku, večo pa tako dolgo mikasti, da pade z njo na zemljo, kjer jo potem usmrti. Ko jo je površno oskubel, začne jo jesti. Manjšo pojé vso, od večje pa čreva zmerom ostavlja.

Nekaj posebnega je pri tej ptici to, da svoj plen, kadar letí ž njim po zraku, zmerom prepušča vsakej drugej ujedi,

ki se spusti za njo. Zato ima navadno dosti prežavcev, ki so sami preleni ali preneukretni, da bi si potrebno hrano sami lovili. Ni moči reči, ali stori to od straha pred preganjalci, ali z neke velikodušnosti, češ, naj živi tudi ta prosjaška glota (druhal), saj za-se me ni skrb. Gotovo pa je, da je človeku s tem škoda mnogo večja. Na rovaši ga imajo zlasti lovci, ker davi njih ljubljene jarebice, in tudi golobarji so mu gorki, kajti tudi med njihovimi ljubljenci grdo gospodarji.

Sôkol sélec je pepelaste glave in pepelastega hrbta s povprečnimi črnimi lisami, črno obrobljeno grlo je belo, trebuh pa zamazano rudečkasto-bel s povprečnimi temnimi lisami in progami. Dolge in ozko prirezane perutnice so črnikaste, rep pa je pasast. Lepo vkrivljen kljun ima na zgornji čeljusti zobcu podobno izrezo ter je modrast (plavkast), a voskasta kožica ob kljunu in noge so rumene.

Ta ujeda nahaja se povsod pri nas, če tudi ne pogostoma. Najrajša biva po lesovih s kamenitimi vrhovi in strmimi stenami, kamor si tudi navadno postavlja gnezdo. Tu in tam videva se celò po mestih. Poleti živé na pare, na zimo se pa združijo in potujejo na jug, k nam pa pridejo od severa drugi njegove vrste. Zato ga tudi imenujemo selec.

Nekedaj so ga tomljali in poučevali v lov na druge ptice, katere je lovil in gospodarju prinašal. Dobro izučen sôkol veljal je 500—800 goldinarjev.

Omeniti nam je tudi sokoliča, ki ni večji od grlice, ali je vendar ogrozna prikazen vsem našim malim pticam. Tukaj ne bodem na drobno opisaval, kako hiter in spreten je v letanji, naj zadostuje, ako povem, da mu celò urna lastovica ne uteče. Mnoge ptice, ugledavši sokoliča, popadajo

Škodljive živali.

Sôkol sélec.

od straha na zemljo, druge zopet iščejo zavetja in obrambe, kjer si bodi, dostikrat tudi pri človeku. A sôkol je tako naporen na nje, da v lovskeji strasti časi prileti za njimi celô skozi odprto okno v hišo. Posebno gorak je poljskim škrajncem.

Kragulj.

Bolje nego ôrla in sôkola poznajo pri nas ljudje kragulja, po imenu vsâj in po malopridnih delih. Hodeč po slovenskih vaséh največkrat bodeš tega hudodelca ali pa njegovega manjšega sorodnika skôbca videl viseti pribitega na kacihi vratih ali na kadem paži. No kmečkemu lovcu, pa tudi nedeljskemu mestnemu, primeri se dostikrat, da namesto kragulja ubije nedolžno kanjo, ki mu na polji miši lovî, ter se vé da tudi njo na kako očitno mesto stavi na ogled, bojda drugim ujedam v strašilo. V svojem neznanji pa ne pomisli, da v pribitej kanji razkazuje le svojo nevednost in nehvaležnost.

Kragulj.

Pod nebom ga ni silnišega, predrznišega, požrešnišega in zvitišega roparja, nego je kragulj. Od jutra do večerane misli na drugo, nego na lov in plen. Tudi o poldnevi, ko druge ujede navadno počivajo, kragulj ne miruje; kajti nikdar ni sit, kakor volka in morskega sôma trapi tudi njega vekovečen glad. Ako mu je prilika ugodna, grabi in davi kolikor more in potem še le začne žreti. Od krepkega divjega petelina do drobnega vrabca si ni noben ptič v svesti, da ga kragulj ne pograbi, pa tudi raznokak zajec, večerica, in kar je še družih manjših živali

pogine pod njegovimi kremplji. Zraven je tudi sladkosneden in na tanko zna ločiti meso od mesa. Najljubši so mu tetrebi (fazani), jarebice in kokoši, potem še le golobi in drugi ptiči. Ako ima na izber, drži se zmerom prvih. Zato je tudi kvara, ki jo dela človeku ta ropar, neizmerno velika. Po mnozih krajih prav zaradi kragulja ne morejo rediti kuretnine, ker jim sproti vse odnese. V enem poletju ugrabil je pri enej samej hiši do 50 glav kokoši, jarec in piščet, vse kar so imeli. Tako še dihor ne gospodari! To velja sosebeno o seliščih in vaséh, ležečih ob gozdu ali sredi gozdov. Kakor vihra hitro prisvrči na dvorišče in pade med ostrašene kokodačke, in še predno se človek razbere, še predno vé, kaj in kako, uže je izginil ropar s plenom v krempljih za strešnim slemenom ali med drevjem. Ptičarju je uže odnesel z gumna vabca s kletko vred. Za golobi priletí na golobnjak, skače po njem in otepa s kreljutimi, da bi katerega preplašil in pregnal iz varnega zavetja. A joj onemu, ki se dá prevariti! —

Kragulj pa ni samo spretna in drzovita ujeda, temveč je tudi prevejan in pretkan, kakor največi slepar. Otrokom in ženam jemlje kar izpred oči, na tanko pa tudi loči nedolžnega pastirja ali kmeta od lovca. Kadar ima ta puško pri sebi, se kragulj ne dá videti, a kadar je brez nje, pleni mu pred nosom. Sploh vé za svoja hudodelstva ubrati zmerom najugodnejši trenotek.

Kragulj je krepka ujeda, ki meri blizu 60 centimetrov v dolgost, a kacihi 120 v širjavo, z razgrnjenimi perutnicami namreč. Samica je zmerom večja od sameca, kar se sploh pri vseh ujedah opazuje. Zgoraj je sivkasto rujav, spodaj pa bel in z valovitimi temnimi progami vprek pisan in tudi na vsacem peresu po dolgem počrkan. Rep je mnogo daljši od perutnic ter ima pet temnih pasov. Mladiči so bolj rujavkasti in nimajo na prsih onih valovitih prog. Noge so rumene, takisto tudi voščena kožica ob kljunu, močan in kljukast kljun je pa črn.

Samo ob sebi se razumeva, da je vsacemu in vselej dovoljeno ubijati kragulja. To pa ni tako lahko, ker je jako oprezen in zvit. Najlaže ga je prelestiti z nastavljenim virom (z veliko uhato sovo), katero strastno napada. Najbolj v živo ga pa prijemaš, ako mu zasleduješ gnezdo ter pokončaš vso zalego. Z gnezda tudi ni težko ubiti valeče samice. Drugače ga lové tudi v nastavljene progle in pastí, v katere se mu za vado priveže živa ptica, golob na primer. Gnezdo si po-

stavi zmerom v gozdu vrh visocega drevesa, navadno v kako rogovilo blizu debla.

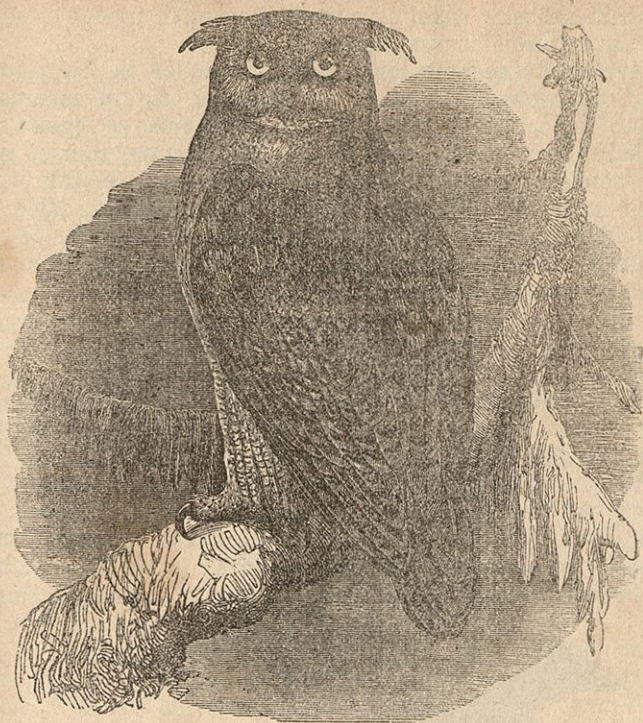
Uže zgoraj smo omenili tudi skôbca, kateremu se na prvi pogled pozna najbliže sorodstvo s kraguljem. Oblečen je prav tako, kakor kragulj, krvoloč in nezasiten tudi, drzen in uren, oprezen in pretkan pa tudi. Razlikuje se samo v velikosti, kajti je za polovico manjši, in proti temu loví tudi manjše ptice. Vendar se polotí celò odraslega piščeta ter ga tudi odnese.

Vír.

Med ptice, katere loviti in ubijati je vsacemu in ob vsacem času dovoljeno, spada tudi vír. Po debelej, med pleči stisnenej glavi, po velicih, naprej obrnjenih mačjih očéh, po obilnem in mehkem perji, iz katerega skoro ni videti kljukastega kljuna in po kratkih, tja do ostrih krempljev pernatih nogah naznanja nam se na prvi pogled sova. In sicer je vír naša največa in najmočnejša sova, in edina v resnici škodljiva. Vse naše manjše sove namreč hranijo se večinoma z raznovrstnimi mišimi, zlasti s poljskimi. Da tu in tam časi katera pograbi tudi kacega ptiča, se sicer ne dá tajiti, ali ta kvara z ozirom na veliko korist z druge strani še ni vredna, da bi se o njej govorilo. Jako nespametno in le kmetu v škodo dela zatorej vsak, kdor preganja in strelja manjše sove. Sicer tudi vír podavi mnogo miši in podgan, ali poleg teh pa tudi sila zajcev, gozdnih kokoši, jarebic, rac in gosí, dà, mnogi loveci celò trdijo, da poseže tudi po mladem srniči. Zlasti kadar imata mladiče v gnezdu, oba stara ne mirujeta vso noč, temveč lovita in znašata vsakovrstne hrane v tolikej obilnosti, da bi poleg njih še toliko ljudi imelo dosti mesnine. Tacih zlodejstev ni moči nikomur oprostiti, brez milosti naj se zatira vir in rod njegov.

Do tri dobre pedi dolga ujeda je rjastega, zgoraj temnejšega, spodaj jasnejšega perja, ki je po hrbtu črno-lisasto, po trebuhu pa črno-počrkano, a na podbradku čisto rumenkastobelo. Še bolj pošastno, nego je glavana uže sama ob sebi, delata jo dva prnata, črna čopa, ki sta videti kakor dva uhlja; zato jej tudi pravimo *v é l i k a u h a t a s o v a*. Kljun in kremplji so tudi črni, oči pa rudečkasto-rumene.

Vír biva pri nas povsod po velicih gozdih, sosebno onde, kjer se nahajajo pečine in strme stene. Po dnevi sedí mirno

Vír.

v kacam podmolu, ali pa se stisne v vrhu kacega gostega drevesa ob deblu in dremlje. Vendar je zmerom na oprezu, najmanjši šum ga predrami, debelo gleda zdaj v to, zdaj v ono stran, privzdiguje čope in se priklanja, da bi videl, kaj ga moti. Ako ga kaj vznemiruje, odletí in si poišče kak mirniši kot. Slabo se mu pa godí, ako ga opazi kaka ptica, kajti hitro ga ta ovadi vsej okolici s strastnim vriščanjem, in kmalu se okoli ponočnjaka zbere veliko in malo, kar le nosi perje. Drobiž samo kriči in zabavlja, večje pa, kakor so na pr. šoje, vrane, krokarji in manjše ujede se pa togotno zaganjajo vanj, ter ga kljujejo in skubejo, kolikor se da, popolnoma se pozabivši. To strast si ptičarji in lovci obračajo v korist. Na kako očitno mesto namreč privežejo ob belem dnevi uhato sovo, in potem iz zasede streljajo po pticah (po

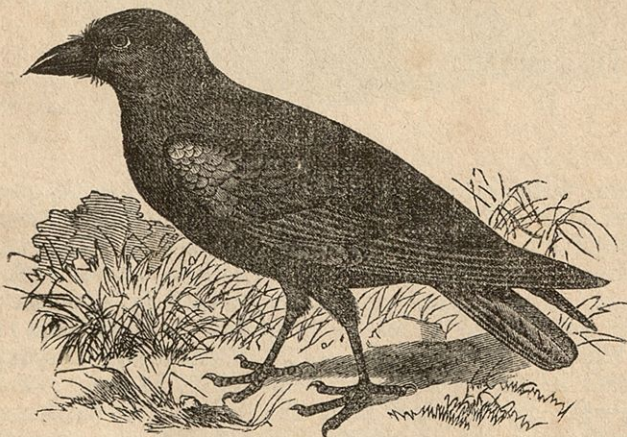
kraguljih, skôbcih, sokolih in drugih manjših ujedah), ki se okoli sove zbirajo iz vse okolice.

Zvečer, ko nastane tema, zleti vír na lov in leta tiho in precej nizko ob tléh. Glas mu je neko otlo in zategneno ukanje, kakor bu-buj. Posebno pogostoma se oglašá na spomlad, ko se pari. Tákrat ne bubuka samo, temveč tudi jezno sopiha in hrza, vmes bevška in časi se zakrohota na vso moč. V tihej noči se ti glasovi razlegajo daleč po gozdu in so časi res tako ogrozni slišati, da ni čudo, če nevesčega in praznovernega človeka zona obhaja, češ, sam peklenščak se tu glasi.

Krokar ali vrán.

Še so nekatere ptice, ki sicer ne spadajo med ujede, ali nas v svojem vedenji živo spominjajo na nje, ter se morajo vsekako prištevati škodljivim živalim.

Med njimi stoji v prvej vrsti krokar ali vrán, ki prebiva pri nas povsod po prostranih gozdih; sosebno po gorah, da-si tudi ne v tolikem številu, kakor vrane in druge njegove sorodnice, temveč samo na pare. A dva v par združena krokarja sta nerazločna in si ostaneta zvesta do smrti.

Krokar ali vrán.

Krokar je močan in drzovit ropar, zraven pa za čudo plah, oprezen in zvit. Lepo ga je gledati, kadar plava in kroži po zraku, kakor kakov sokol ali kragulj, vse drugače nego

se
in
no
na
di
ota
po
ne-
pe-

ali
ajo

ki
po
ge
ru-
rti.

vrana. V jedi ni prav nič izbirljiv, lahko se reče, da je ni stvari, ki bi se mu upirala, ako je sploh užitna. Vsaka mesnina, bodi si presna ali stara, vsako brstje, semenje in sadje, vse mu je po volji. Po travnikih pobira polže in črve, po njivah lovi žužke in miši, napada pa tudi jarebice in zajce. Z mladim zajčkom je hitro gotov, stari, se vé da, se brani na vso moč in skuša uteči, ali navadno omaga, ker se mu je zmerom braniti, ako ne več, vsaj dvema neprijateljema. Bijeta ga z močnim kljunom in merita sosebnost na oči, dobro vedoč, da oslepljen jima ne uide več. Zlasti v novem rahlem snegu je zmerom zgubljen. Takrat ga poiščeta in prepodita z loža. Na spomlad in po leti krade pticam iz gnezd jajca in jih izpija, ako so pa uže izlegli se mladiči, pohrusta dakako tudi te. Da mu gre tudi mrha v slast, znano je sploh. Zato spremlja tudi ôrla — se vé da v pristojnej daljavi — in preži na njegove ostanke. Da časi celô kozličem in janjem izkljuje oči in je potem razmesari, je prav verjetno, zlasti po krajih, kjer ga ljudje ne preganjajo toliko, in kjer zarad tega tudi raste njega drzovitost.

Čudno je to, da vrane, kavke, srake in šoje krokarja ne morejo videti, kadarkoli se pokaže, napadejo ga strastno, kakor vsako drugo ujedo, a vendar je njihovega rodu. Beseda: „Kri ni voda“ torej pri njih nema veljave.

Krokarju ni lahko priti do živega, ker nobenej kolikaj neznanej prikazni ne upa. Največ izdâ, ako mu se dozna za gnezdo, katero navadno napravi vrh visocega drevesa ali pa tudi v kakej pečini, ter mu se poberó jajca ali mladiči, ki so strahoviti požeruhi, nikdar siti. Valí pa prav zgodaj na spomlad, uže meseca sušca najti je jajca v gnezdu.

ndo
roži
ego

Tudi povsod znana **sraka** je malopridna tatica, ki ne zasluži nobene milosti. Čim več jih pobiješ, tem več korist ti bode donášalo polje, sosebnost pa sadna drevesa. Onde namreč, kjer se jej pušča vsa oblast, prežene ta jezična vlačuga iz okolice kmalu vse drobne ptičke, ki nas kratkočasijo s svojim ugodnim petjem in so ob enem neutrudni zatiralci raznovrstnega in mnogoštevilnega mrčesa. A ne prežene jih z žlobudravim svojim jezikom, temveč s tem, da jim razdira gnezda, jim pleni jajca in neusmiljeno daví mladiče. Družinica za družinico izgine, razmrevljena od te okrutne morilke. Nobena manjša ptica si pred njo ni svesta života. Pa tudi s prve roke dela človeku kvaro, ker mu odnaša piščeta in račice od hiše.

Sraka.

Sraka biva najrajša ob gozdih in po lokah in dobravah, kjer je med polji in travniki kaj lesovja. Rada se nastani blizu človekovega selišča, ako je nihče ne vznemiruje. Leta prav nespretno in polagoma, zlasti o vetru jej dolgi rep dela zapreko. Zatorej se navadno izpreletuje samo z grma v grm, od drevesa do drevesa. Največ živé na pare, pozneje se starima pridružijo tudi mlade in ostanejo ž njima do prihodnje spomladi. Jako so glasne in zgovorne, za tega delj jih zná tudi pregovor.

Kakor vse ptice vranjega rodu, je tudi sraka pametna in premetena, da se jej moraš čuditi. Zato jo je težko dobiti na strel. Lažje se jej dozná za gnezdo, ki je precej veliko zaradi goste trnjeve strehe, s katero je zmerom pokrito. To pa dela bržčas od strahú pred ujedami, katerim je veliko gnezdo na lepem videži.

V imenik malopridnih in škodljivih naših ptičev zapišemo tudi šoja. Sicer nam je žal te brdke ptice v sivo-rudečkastej suknjici s prekrasno preramnico in s pernato kučmo na glavi. Radi tudi priznavamo, da bi jo težko pogrešali v naših gozdih, katere ona oživilja takó, kakor nobena druga ptica. Če tudi se ti ne dá rada gledati, jo vendar čuješ pogostoma. Zdaj se ti oglašá s svojim vriščečim glasom, katerega se je od matere učila, zdaj zopet s kacim izposojenim, kajti ta šegavka zna posnemati in oponašati vsako gozdno ptico; kadar je pri volji, tudi zamijavka, zakukurika, zakokodače ali zarezgeta kakor žrebe na paši. No to vse ni nič napačnega, ko bi se le pod to gizdavostjo in šegavostjo ne skrivalo hudobno srce. Kar smo prej povedali o sraki, vse to in še v večej meri velja tudi o šoji. Malim pevcem razdira gnezda, izpija ali vsaj pohablja jajca, ter neusmiljeno mikasti in davi mladiče. In to vse počenja tudi, če nema potrebe, zgol od objesti in hudo-mušnosti. Kdo bi jej bil potem še prijatelj?

Šoja se drži gozda, bodi si uže jelov, bukov ali hrastov.

Na polje, in sploh na jasno se ne spušča rada, ker slabo letí in je zategadelj zmerom v opasnosti (nevarnosti), da je ne bi kakova ujeda pograbila. Tudi šoja spada med vrane in je prav tako prevejana, oprezna in sumljiva, kakor vse ptice tega rōdu, kakor hitro opazi kaj sumnega, skrije se v goščo in se dēre na vse grlo in s tem tudi druge ptice kliče na pozor. Najlažje jo je loviti z uhato sovo.

Škodljivim pticam se navadno prištevajo tudi naše tri vrane, namreč siva, črna in pōljska, in naši lovski zakoni (postave), kakor tudi ukazi na obrambo poljščini dovoljujejo ubijati je in loviti ob vsakem času. No mi bi se vendar predrznili potegniti se za to prostaško gloto. Ne rečemo, da so po vsem nedolžne, zlasti sivka ima marsikaj na vesti. Tudi ona raznokacemu pevcu v gnezdu zavije vrat, polotí se celò negodnega ali obstreljenega zajca in na polji kluje mehko mlado koruzo. Ali pri vsem tem je vendar resnica, da pohrusta največ hroščev (kebrov), podjedov in poljskih miši. Posebno veljá to o pōljskej vrani. S koruze jo najboljše odganjaš, ako eno ustreliš ter jo na kak kol obesiš v strah drugim.

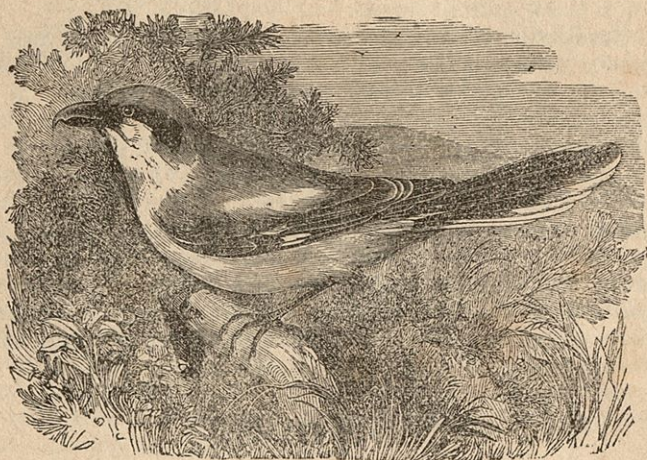
Srákoper.

„Kaj tudi tí, o srákoper? Kaj bi mogel ti zakvariti, saj nisi skoro nič večí od vrabca. Kdo neki se bođe tebe bal? Ko bi se bili gospodje morebiti vendar pregledali?“ Tako bi ga utegnil kdo zagovarjati, ki ne pozná zaviteca do dobrega.

Niso se zmotili ne! Na velikost se tukaj ne gleda, ampak na hudobijo. Majhen mož, velik hudodelec. Ti pa, ki še zmerom nekam neverno stresaš glavo, pristopi bliže, da ti nekaj pokažem. Poglej si ta kljunček. — Nič napačen kljun, prav brdak in močan, in kako lepo kljukasto je vkrivljen na konci. — Kaj pa to? — Saj res, zgoraj ima neko zarezo, prav kakor majhen zobček. Nekaj takšnega sem uže nekje videl, samo domisliti si hitro ne morem, kje. — Čakaj, pomorem ti, da si ne razbijaš glave. Tak zobec ima sôkol. — Sôkol! Pa ne tisti, ki tako strahovito loví in davi ptiče? — Tisti, tisti. No kaj praviš? — Hm, hm. Naposled bi utegnil ta zobec res kaj pomeniti. — I se vé da pomenja. Ta zobec ti je znamenje mesarskega rokodelstva. Sicer pa ni treba na slepo verjeti mojim be-

sedam. Prepričaj se sam, opazuj o priliki ptiča, kaj dela in ne dela.

Pri nas prebivajo štirji srákoperji, ki so si več ali menj podobni. V vrsto škodljivcev devamo pa sosebnó dva, namreč vélicegea in rujavega srákoperja, ostala dva nista také grozovita rokóvnika.

Vélíki srákoper.

Vélíki srákoper je drózdove ali skvôrčeve velikosti. Zgoraj je pepelast, spodaj bel, rep in perutnice so črne. Najljubša prebivališča so mu grmovi ob gozdu in gošče kraj senožeti in med njivami. Tu sedí navadno v vrhu ali konci veje in opazuje z bistrim očesom vse, kar se godí okoli njega, pod njim in nad njim. Z vsem ptičjim svetom živí v sovraštvu, manjše loví in nabada na trne ter je potem razdeva in žrê, na večé, zlasti na ujede, se pa togotí in je s krikom preganja in tako ovaja drugim ptičem. Silovit krvnik je sosebnó mladim ptičkom, ki so se še le izpeljali iz gnezda, ki neukretno letajo in neizkušeni še ne poznajo hudobnega sveta. Pa tudi v večé ptice se rad zadira in z vsako začne prepír. S samico živí v prijaznosti samo ob valitvi in tudi mladiče požene od sebe, kakor hitro jih je izuril v krvavem obrtu. Po zimi se kakor pravi hinavec pomeša med vrabce in strnade, dela se nedolžnega in brska z njimi po tleh, kakor bi tudi on pobiral malóvredna zrnca,

ali črno oko potmajeno strelja sem ter tje, in ko si je izbral ubozega vrabca, vrže se na-nj, pograbi in pritisne na zemljo, stopi mu na prsi in ga s kljunom obdelava tako dolgo, da mrtev obleži. Po leti lovi pa tudi metulje, kobilice, kačje pastirje, murne in druge žuželke. Gnezdo si napravi, ako je le možno, v glogovem grmu ali pa na kakej lesniki.

Srákoper človeku ne da lahko k sebi. Najlažje ga je ujeti jeseni na gumnu, skoro še bolje se pa izplača lov z uhato sovo. Tudi na limanice ga ujameš, ako je znaš prav razpoložiti po grmu, kjer navadno biva.

Rujavi srákoper je samo nekaj malega veči od vrabca. Pisan je skoro kakor véliki, samo da so pleča rujava in bele prsi rudečkasto nadahnene. Samica je spodaj blede-rumenkasta in ima rujavkaste valovite preke.

Rujavi srákoper.

Ta ptič živi pri nas samo kake stirimesee, namreč od maja do konec avgusta, da izvalí in odgojí mladiče. Pa tudi za svojega kratkega bivanja je velika preglavica vsem drobnim ptičkom, ki nam ugajajo s petjem in, kar je še več vredno, nam čistijo vrte in polja požrešnih gosenic in kar je še drugega, enacega mrčesa. Onde, kjer

človek temu krvoloku dá gospodariti po volji, kmalu ni slišati nobene ptice več, nekaj jih je požrl, ostale pa pregnal. V svojej okolici pretakne vse drevje in grmovje, in ako najde gnezdo, pokonča mladiča za mladičem. Ko ga je umoril, natakne si ga v svojej hiši na kak trn, kamor nabada sploh vse, kar lovi, tako na pr. hrošče, kobilice, žabice i. t. d. Grm, v katerem prebiva, je v resnici časi podoben majhnej mesnici.

Kako je sosebno na ptiče naprežen, presodi se lahko iz tega, da je skušal pevca iz kletke izvleči, kakor mačka.

Rujavega srákoperja je pri nas najti povsod, kajti nikjer ne manjka gostih grmov, brez katerih mu ni obstanka. Najljubše so mu trnjeve gošče po pašnikih, ob njivah in vrtilih.

Glas, ki ga ima srákoper od svoje matere, je neprijetno vreščanje; ali spak ima dobro glavo, zapomni si popevke drugih izvrstnih pevcev in je zná tudi dobro posnemati. Zato ga sem ter tje tudi kdo vtakne v kletko.

Najuspešniše ga zatiraš, ako mu razdereš gnezdo in pokončaš zalego.

Siva čaplja.

Uže v vidri smo spoznali hudo sovražnico ribam. Zdaj nam pa je govoriti še o drugej, namreč o sivej čaplji, katero ti kaže poleg stoječa podoba. Kvara, ki jo dela ta ptica ribičem sicer ni toliko, kakor od vidre, in tudi ne more biti, uže zato ne, ker biva pri nas samo kacega pol leta, potem se odmakne na jug, kjer vode ne zamrznejo. Ali tudi za tega pol leta napravi tako znatno škodo, da jo brez pomisleka vrstimo med one ptice, katerim človek ne more biti milostljiv, kajti nema od njih nikakeršne hasni, nikakeršnega užitka, temveč zgol škodo.

Čaplja ne more plavati, to se jej precej vidi. Take dolgo-vezne noge niso za ta posel ustvarjene, pač pa lahko brodi po plitkih vodah. Ali ni videti, kakor bi si bila golenice zavihala čez kolena? Tudi tenki iztegneni vrat in dolgi suličasti kljun dobro pristoji ribiškemu rokodelstvu. Suha in mršava postava oprezno in nekako bojéče vzdiguje po plitvicah nogo za nogo, in sicer tako polahko in tiho, da ni čuti najmanjšega ploskanja in brbukanja. Živo rumeno oko jej pa strélja na vse strani in ostro nabrušeni kljun je zmerom pripravljen pograbit vse, kar se gane okoli nje. Časi se pa ustopi na eno nogo in s sključenim vratom in z navzdol obrnjenim kljunom stoji vso uro, kakor bi bila pribita. Človek bi rekel, da je, vtopljena v globoke misli, odmrta vsemu svetu. Ali hipoma sproži se vrat kakor zvita vzmet in kljun šine v vodo, kakor bi z loka izpustil strelico, a ko se zopet prikaže iz vode, trepeče v njem ped dolga ribica in zdaj uže polzí v požrešni želodec. Škoda, ki jo dela ribštvu je tem večja, ker za ribje mrestí požre mnogo zalege (iker). Ribe jej

gredó najbolj v slast, zraven pa je tudi žabe, kače, miši, krte in polže.

Siva čaplja.

Ako jo človek gleda, kako je vsa zamaknena v ribjo lov, bi rekel, da se pozabi popolnoma in da ne vidi in ne sliši, kar se godi okoli nje. Ali temu ni tako. Ako le kolikaj zaškrtnje ali zašumi, hitro se vzdigne iz vode in odleti. Leteča čaplja zviže vrat, iztegne noge in silno maha s perutnicami.

Siva čaplja je največa naša močvirnica, kajti je do 120 centimetrov visoka. Po hrbtu je pepelasta, po trebuhu črna, tudi proga za očesom in perutnice so črne. Na temenu je bela, po sivkastem vratu črno-lisasta. Kljun je rumen, noge črnikaste. Kakor posebno gizdo ima na tilniku tri trakasta črna peresa. Pri vsej velikosti tehta samo dve kili.

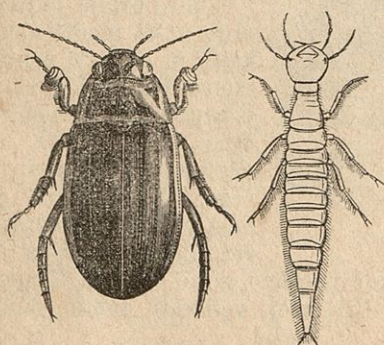
Čaplja gnezdi na drevesih sredi velicah, nepristopnih barij (močvirij), najrajša v družbi. Vse ujede, pa tudi vrane in krokarji so valečej čaplji velika preglavica, ker tako rekoč izpod nje kradejo jajca in mladiče, in stara si ne vé pomôči, da si ima v kljunu strahovito orožje, katero pa proti tej druhali ne zná ali si od straha ne upa rabiti.

Živo ujeto ali obstreljeno čapljo je treba prav previdno prijemati, ker seka okoli sebi in zadaje hude rane. Najrajša meri na oko.

Kozák.

Po mrtvih vodah, po otoncih in ribnikih z blatnim dnom, katero prerašča raznokako barsko in povodno rastje, živí

razen rib in žab, poleg močeradov in rakov še nešteta množica raznovrstnega gomazečega drobiža. A v tem nahaja se skoro povsod neki gost, katerega razumen ribič ne gleda z milostljivim očesom. Ta gost je neki hrošč (keber), kateremu pravimo kozák. Naša podoba nam kaže v naravnej velikosti kozaka samca in doraslega mladiča, ali njega ličinko. Telo mu je ustrojeno jako prilično za življenje pod vodo. Ko bi ga človek videl kjerkoli, hitro bi v njem spoznal vodnega prebivalca. Ploščat je, ali vendar na obeh straneh nekoliko vzbočen in ostro obrobljen. S prednjima in srednjima nogama se oprijemlje in pleza po rastlinah, z zadnjima sploščenima pa krepko veslá. Črn je in nagiblje nekoliko na zelenkasto, samo ovratnik in pokrovke so ozko rumeno obrobljene, tudi nitkaste tipalnice so rumene in takisto vsa spodnja plat. Samec je gladek, samica pa — toda tudi ne vsaka — ima pokrovke v prvej polovici brazdaste.

Kozák.

Ako postojiš kraj take vode, opaziš večkrat kozaka, kako vzplava na vrh, pomolí zadek nekoliko iz vode in nekoliko privzdigne pokrovke. Takrat smreca zrak v sé, brez katerega ne more živeti. Zvečer in po noči vzdigne se tudi iz vode in leta okoli, posebnost takrat, ko začne voda vsihati in mu je treba iskati družega bivališča.

Vspomladi znese samica doberšno število ru-

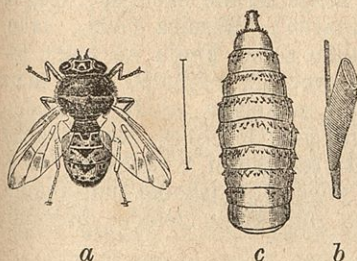
menkastih jajec, iz katerih se dvanajsti dan izvalé rumenkasti črvički. Ti živahno kobacajo po vodnem gostiši in družega jim ni v misli, nego žretje. Ni si lahko misliti silniših požeruhov, nego je ta zgrabljiva drobozen. Tudi med seboj se žró neusmiljeno, največ pa podavijo komarjevih ličink in druge enake gomazni. Ko so nekoliko poodrasle, napadajo tudi ribjo zalego in mlade ribice. Svoj plen pograbi s kleščastimi ostrimi čeljustimi in ga izsesajo, časi se celó velikim ribam zajedó globoko v truplo.

Dorasla ličinka se zabubi in za tri tedne izpreza se iz bube kozák.

Konjski zôlj.

Uže v prvem poglavji, ko smo govorili o človekovih zajedavcih, omenjali smo mimogredé, da iste ali njim podobne živali zajedajo tudi našo domačo živino. Razen onih, uže imenovanih pa še druge nadlegujejo in trapijo konje, osle, goveda in ovce, a nekatere iz posebne prijaznosti tudi človeka.

Semkaj gredó v prvej vrsti neke muhe, bodi si, da jim pijó kri, bodi si, da se redé in preobrazujejo na njih troške. Zadnjim prištevamo zôlje.

Konjski zôlj.

Meseca julija in avgusta obletava konje, osle, mule neka muha, velika skoro kakor bučela. Oprsje jej je rujavkasto-kosmato, onde pa, kjer so temno-poprskana krila vrastena, črno-lisasto, zadek je redko dlakav in na konci skoro rumen. Nitkaste tipalnice so jako kratke. To je konjski zôlj.

Ta muha tedaj išče konja na polji ali na cesti — v hlev ne gre za njim — sede na-nj — najrajša na prednji nogi in na prsi — in mu na dlako prilepi eno jajce, potem odletí, pa kmalu se mu zopet bliža ter mu z nova obesi jajce. To traje tako dolgo, da oddá kar mogoče veliko število jajec, a teh ima okoli sedemsto v sebi. Jajca so čudovite podobe (nad črko b), s prva bela, potem rumenkasta. Za nekaj dní izvalé se iz njih majhni črvički (ličinke), ki se vsi plazijo konju proti gobcu. To se sicer vsem ne posreči, ali nekaterim vendar. Mnogim pa konj sam pomaga, da pridejo na zaželeno mesto, onde namreč, kjer se plazijo ti črvički, konja srbí, in ker si drugače ne more pomôči, se liže in políže tudi črviče, ki potem s hrano in vodo potujejo v želodec, kamor so bili namenjeni. Tukaj je najdemo za nekoliko časa kot debele, kakor polt rudeče črve, ki se kakor pijavke držé želodčeve kože. V našej podobi vidimo tako ličinko pod črko c. Na tanjšem konci ima usta in kraj njih dve roženi kljukici, s katerima se zakvači v kožo, da ne odpade pred časom.

Želodčeva koža je zelò občutljiva in onde, kjer se je ugnezdila zôljeva ličinka, se vname, potem se ognojí in naredí

se jāmica, v katerej leži zajedavka in se hrani s tem gnojem. Še le, ko so popolnoma dorasle — za kar pa potrebujejo navadno do deset mesecev — popusté kožo in popadajo v želodec, iz katerega potem prestopijo v čreva in, prepotovavši ga po vsej dolgosti, naposled z blatom vred izpadejo iz konja meseca maja in junija.

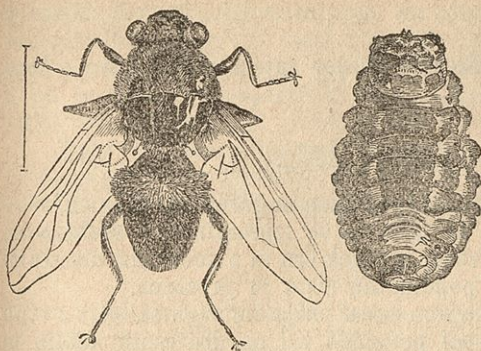
Dospévši na tla, zabode se ličinka z glavo naprej v zemljo, da je vsa pokrita, potem se obrne in se zabubi. Za kacih šest tednov se buba odpré in iz nje izletí muha — zôlj — v višave, kjer se plodí. Samica pa potem zopet poišče kacega kopitarja, da obesi nanj svoj zarod.

Nekateri mislijo, da zôlj konju ni nič škodljiv, drugim zopet se zdí jako opásen (nevaren). Resnica bode, kakor navadno, bržčas v sredi. Nekoliko zôljev konju ne more nahuditi, takisto je pa tudi gotovo, da najboljši konj mora hirati, ako mu se na stotine teh zavaluhov zajeda v želodec. Opásnost je tem večja, ker se na potu iz gobca skozi požirak kakov zôlj zgubi tudi v dušnik ter obtiči v jabolku. Konj potem težko sope in časi mu se vsled zôlja jabolko tudi uname. Dogodilo se je tudi uže, da so zôlji konju želodec prevrtali ter ga takó umorili.

Najboljši pomoček proti zôljem, kakor sploh proti vsem mrčesom, je čistota (čeja). Ako konja vsak dan dobro učistiš — zlasti o poletnej vročini, ni se ti bati zôljev. Priporoča se tudi konje in njih usnjeno opravo mazati z žltavim surovim maslom. Meseca maja obesi v dobro zavezanem lenčku surovega masla na solnce in takó naj visí tja do žetve. S tem kislim in žltavim maslom potem namaži časi konje in njih opravo. Vsem muham je neki ta duh jako zoperen in jih odganja od živine. Drugi zopet priporočajo mazanje s pelinovo vodo. Eno in drugo se lahko poskusi. Proti zôljem v želodci hvalijo kís ali ocet (jesih), drugi zopet ne vedó boljšega pomočka, nego so drobno sèsekane svinjske ščetine, ki se dadó konju požreti.

Goveji zôlj.

Tudi goveda imajo svojega zôlja, ki je sicer konjskemu podoben, toda se razvija vse drugače nego konjski. Velik je in debel kakor mesarska muha, ali je, razen rujavih nog, črn in tudi krila so videti, kakor bi bila okajena. Truplo je gosto dlakavo, in sicer rujavo, črno, sivo in na konci rumenkasto.

Goveji zôlj.

Ta muha po-
kaže se po leti v
najhujšej vročini,
sosebno o soparnih
popoldnevih, pri
govejej živini na
paši. Ko živinče
začuti zôlja, vède
se kakor besno in
mu skuša uteči.
Kmalu zapazijo to
tudi druga goveda
in vsa čreda je
silno razburjena.

Nemirno teka sem

ter tja, muka in puha srdito, pobeša glavo in naposled z
vzdignjenim repom dirjasti v kako goščo ali pa v vodo; ako
je blizu dóma, pa naravnost v hlev. Toda zôlj se ne dá
odpraviti, sicer odleti, pa se zopet povrne in naposled se mu
vendar posreči iznebiti se svojih jajec.

Poprej se je sploh mislilo, da zôlj volom in kravam
jajca vzdolž hrbta zabada v kožo, in v resnici ima samica
na zadku precej dolgo cevko, iz katere spušča jajca. To se
je zdelo toliko verjetniše, ker se živina te muhe tako straho-
vito bojí. Novejši opazovalci pa to prerekajo in trdijo, da
tudi goveji zôlj, kakor konjski, jajca samo na dlako prileplja,
in da se izlegla ličinka sama zabode pod kožo. To je lahko
mogoče, ker v resnici ima črvič tacemu delu vse potrebno
orodje, namreč spredaj sveder in ob strani dve kvačici. Ko
se je zavlekel pod kožo, naredí se okoli njega vrečica in na
onem mestu je koža nekoliko privzdignena, kakor bi bilo
kako zrno pod njo. Vrečica se ognoji in prodere in v
tem gnoji živí ličinka. Ako to uljé stisneš med dvema
prstoma, brizgne gnoj iz njega in tudi ličinka se pokaže. S
prva bela, potem rujavkasta ličinka živí do prihodnje spomladi
v uljesu, potem izleze in pade na zemljo, kjer se zabubi, a
nekoliko tednov pozneje izletí iz nje gotov zôlj v višave, kjer
se zaplodí. Samec hitro pogine, samica pa se napoti iskat
goved. Dovršen zôlj ne potrebuje nikakeršne hrane, zato tudi
nema ust.

Koža zôljavega govedčeta nema polne cene, ker je luknjata.
Mazanje z žaltavim maslom ali s pelinom, pa tudi s terpen-
tinom in petrolejem odvrča zôlja od živine. Ako pa že

Škodljive živali.

opaziš ličinke pod kožo, ne daj jim zoriti, temveč iztisni je s prsti in zmasti je.

Druge vrste podkožnih zôljev zajedajo tudi ovce, koze, srne in jelene.

Ovčji zôlj.

Ovčji zôlj je manjši od konjskega in govejega. Rumenkast-siva muha je malo ne gola in se izpremina na srebrnasto, čelo in oprsje je zrnasto, a zadek črn in z mehкими dlačicami belo pisan. Krila so popolnoma čista in prozorna.

Ta muha se nahaja meseca julija in avgusta blizu ovčjih pašnikov. Najrajša sedi po zidéh ali na drevesnih deblih in je s prva nekako obumrla in lena, ne izletí, če jo tudi drezaš. Ko pa je dozorela, izletí toplega solnčnega dné in išče ovác, katere s svojo prikaznijo povsem zbega. Nemirno drepljejo sem ter tja in cepetajo z nogami, nekatere utaknejo glavo med prednji nogi, druge polegajo po potih, po peščenih jamah in melinah, druge zopet se ustopijo v kolobar in staknejo glave vkup, vse pa tiščé z gobcem na zemljo. Človeku, ki to prvokrat vidi in si tega početja ne vé tolmačiti, zdí se ta metež čuden in smešen, hitro ga pa razume, ko izvé, proti kaceму neprijatelju se je ovcam braniti.

Ovčji zôlj namreč jajec ne polaga ovci na volno, temveč na nos, ali prav za prav od daleč jej brizgne nekoliko mladih ličink v nozdrvi. Pri tej muhi se namreč ličinke izležejo uže v samici. Zôlj torej obletava ovco in kadar opazi zgodnjo priliko, se hitro obrne in štrkne iz zadnjice kapljico necega vodenega soka in v njej nekoliko živih črvičev (ličink) v ovčjo nosnico. Ovca puha, smrka in kiha na vso moč, stresa z glavo ter si briše in tare nos ob sprednji nogi in ob zemljo. Vidi se jej, kako rada bi se iznebila nadležnih gostov. Vsled silnega drgnjenja unamejo se nosnice in časi celò krvavé. Ali ves trud je zastonj, vsiljiva črvad se ne dá odgnati, še dobro, ako se v tem muha ni zopet približala in ni zadnjice drugič sprožila va-njo.

Ako si novorojeno ličinko bliže ogledamo, hitro razumemo, zakaj je ovca s kihanjem ne more vreči iz nosa. Spredaj ima namreč dve ostri kvačici, s katerima se prikvači za sluzno kožico v nosu, pa tudi drugače ima po sebi več vrst trnjevih bradavic, ki se vpirajo v slúznico in jo dražijo, da daje iz sebe več smrklja (vozgra), kajti o njem živí ličinka. Ta pa ne ostane spodaj na smrčku, temveč se plazi dalje gori v

nosnice in pririje tja pod čelo. Navadno se pa v ovci nahaja samo kacih sedem ali osem zôljevih ličink. S prva so bele, pozneje zarujavé. Ko so popolnoma dorasle — za osem do devet mesecev — popusté kvačice, ličinke se pomaknejo navzdol, se dadó izkhati in se potem zabubijo v zemlji.

Proti ovčjemu zôlju pač ni nobene pomoči. A da zôljave ovce mnogo trpé, si lahko mislimo.

Razen ovce nadlegujejo nosni zôlji tudi kozo, srno, jelena in kamelo.

Obàd.

Od živinotrapnih zôljev obrnemo se h krvoločnim obàdom, ki so po leti živini, pa tudi ljudém še hujša preglávica, kajti zôljev je razmerno malo, kar tudi ni čudo, ako pomislimo, po kako čudnih in opásnih (nevarnih) potih hodijo v mladosti.

Obadje, katerim po nekaterih krajih tudi breki in brenclji pravijo, so velike muhe široke glave, debelih očí in kratkih tipalnic. Spodnja ustnica je preobražena v nóžnico, v njej je skrito štiri ali šest ostrih in širokih bodalec, katera živini zabadajo v debelo kožo — človeku tudi skoz obleko — ter si tako odpirajo pot do krvi.

Obàd.

Najnavadniši pri nas je goveji obàd, skoro palec dolga, zamoklorujava muha zelenih očí in ploščatega zadka, na katerem je videti vzdolž vrsta trivoglatih belkastih peg. Prikaže se v drugej polovici meseca junija in glasno svrčeč išče goveda, konje, osle, mule, da jim pušča krí. Živina pozna tega napastnika uže po

glasu in skuša ubežati mu v senco ali domov, ker obàd leta le po solnci, in sicer neznansko hitro šviga sem ter tja. Časi visí hipec kakor pribit na enem in istem mestu, zgane se in izgine kakor misel, pa se zopet pokaže. Posebno silni so o soparnej zatohlici pred nevihtami, takrat drzno pritiskajo za živino, pa tudi za človekom. Samice so neki hujše in krvoločniše od samcev, njih vbodi so sosebno boleči in rana krvaví tudi še potem, ko se je muha napila in odletela. Vbodeno mesto človeka ščepí in peče, potem mu zarudí in oteče, in otok sega ob žilah časi prav daleč. Ob slabem vremenu poseda muha po drevesih, zlasti na polomljenih hrastih, kjer liže sok, ki se poceja iz rane.

Ko je samica nekoliko časa tako udelavala, zletí na travnik in znese na kako bilko kupček jajec — tri do štiri sto —, iz katerih se za kacic deset dní izvalé majhni črvički — ličinke. Te gredó na tla in živé v rahlej zemlji in jedó travne koreninice. Zimo prespi otrpla v zemlji, na spomlad zopet oživí, žré dalje in je meseca maja dorasla. Lehko jo je poznati po svetlo-rujavej, zašiljenej glavi. Dorasla se leví, potem se zabubi in za nekaj tednov je obàd gotov.

Poletne mesece goveda in konji neznansko trpé od tega napastnika, ki dobro vé najti taka mesta, na katerih jim je najlažje in najhitreje priti do živega. Časi se obàd tišči obàda, a uboga žival si ne more pomagati, sicer maha z repom, stresa glavo in bije z nogami, ali to vse obadov ne prežene, ako človek ničesar ne storí. Gospôda obeša na svoje konje mreže, ki neki najboljše odganjajo obade, drugi zopet mažejo živino z raznimi dišečimi mazili. Priporočajo zlasti lavorjevo (lorberjevo) olje, pa tudi petrolej in terpentinovo olje neki prav dobro služi. Poskusi naj se tudi mazanje z žarkim maslom, kar smo uže pri zôljih pohvalili. Tudi voda, na katerej se je kuhalo orehovo perje, neki v ta namen dobro rabi.

Precej manjši je **deževni obàd**, zato tako imenovan, ker je najsilniši ob sparnih dneh pred nevihtami in kadar ob enem deží in solnce sije. Takrat se tudi človek temu krvoloku težko ubrani, tem težje, ker tiho sede na človeka in ne „poje“, kakor goveji obàd.

Deževni obàd je samo nekoliko večí od navadne hišne muhe in je zamoklo-rujav in sivo pisan. Krila so na temno-sivem dnu jasno-marogasta. V mladosti živí prav tako kakor prejšnji, muha se pa prikaže nekoliko pozneje. Deževni obàd ne zbada tako boleče kakor goveji.

Tretji krvosès, ki nadleguje ljudi in živali je **zlatoóki obàd** z zelenimi, na zlato se izpreminajočimi očmí. Velik je skoro kakor deževni, samo da je širji in v zadku bolj zaokrožen. Meseca maja in junija poseda po cvetji in še le pozneje z rastočo vročino in nastopajočo sparino izbudí se v tej muhi želja po krvi, do katere si zná tudi skoz obleko odpreti pot. Kadar je začela vleči kri v se, je tako zamaknena, da nič ne vidi okoli sebe, dá se torej prijeti in zmastiti. In to je edino dobro svojstvo, ker drugače je silno nadležna.

Konjska muha.

Na konjih — časi tudi na govedih — videva se neka rujava muha, ki nekako nerodno skače in se skriva v dlako. Najrajša se drži blizu repa in na družih manj dlakavih mestih. Kakor je videti nerodna, je vendar ne bodeš z lepa ujel, da si ne odleti rada, temveč se skriva v dlako. Čuditi se jej moraš, kako urno se plazi po dlaki, zdaj naprej, zdaj nazaj, zdaj zopet v stran, kakor je treba. In če jo naposled tudi dobiš pod prst, ne bi rekel dvakrat, da ti zopet ne uteče, kajti je za čudo opolzla in gladka. Ker je zraven tudi trda, se ne dá lahko zmastiti, navadno se spesne izmed prstov.

Konjska muha je ploščatega trupla in tudi stegna so sploščena. Vsa je nekako rožena ali usnjasta in svetla. Barve je rujave, samo močni in nazobčani krempeljci na nogah so črni. — Neka druga, tej podobna muha živi na jelenih.

Ta muha pije konjem kri in spada zatorej med zajedavce, ali vendar jim ne preseda takó, kakor obadje ali zólje, uže zarad tega ne, ker se plodí prav po malem. Za čudo je namreč pri tej muhi, da samica vselej izleže po enega samega mladiča, in sicer poleže živo ličinko, ki je uže popolnoma dorasla in gotova, da se zabubi. To je pri žuželkah kaj posebnega, kajti navadno nesó jajca ali pa ličinke, ki so malo prej izlezele iz jajec. Prej imenovana mazila preženó tudi to muho.

Ovčja uš imenuje se neki zajedavec na ovci, ki je pa prav za prav tudi muha in bližnja sorodnica konjskeje muhi. Med njima je razen velikosti samo ta razlika, da ovčja nema kril, in ker se ljudém ne zdí primerno žival, ki ne more leteti, imenovati muho, ukrenili so, da je uš. Na toliko se tej misli ne dá prerekati, ker se res tudi ta žival drži kože in ker pridno pije kri. Ušivo ovco ostriži do kože in potem jo namaži s terpentinovim oljem ali pa s tabakovim lugom.

Velikej večini mojih bralcev povem kaj novega, ako rečem, da ima tudi človekova prijateljica, pridna bučela svojega zajedavca, svojo uš, ki hodi po njej in skrbi, da jej pregosta kri ne dela nadlege. Pa tudi bučelina uš je v resnici neka muha, ki pa je samo poldrugi milimeter dolga in nema niti kril niti očí, je torej slepa. Trda in svetlo-

rujava živalica lazi po bučeli in prehaja tudi od buče do buče, bodi si delavka ali trot, najljubša vendar jej je matica, na njej se najde tudi po več uší, kakor bi vedele, da je ona najmočnejša, da jih zatorej tudi lahko več preredi. Prisesana uš leži mirno na bučeli in vleče kri va-se, potem se pa zopet sprehaja. To je vse nje delo, in pa da se plodi. Samica namreč vsako toliko časa porodi po eno doraslo ličinko, ki se tekoj zabubi.

Dlakar in perjevec.

Naše domače živali vse vprek imajo časi po sebi vse polno živega drobiža, katerega naši ljudje tudi uší imenujejo. Neúkemu človeku tudi ni zameriti, ako ves ta mrčes meče v en koš, saj je ta golazen ušém res tako podobna, da bi časi tudi učenjaka premotila. Uší pa vendar to niso, in sicer zato ne, ker ne pijó krvi, temveč žró dlako in perje, zato jih tudi dlakarje in perjevece imenujemo.

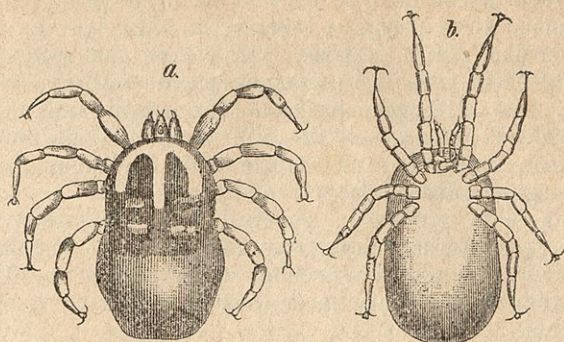
Oboji pilepljajo jajca na dlako ali na perje in izvalivši se mladiči so roditeljem popolnoma podobni; tedaj vse, kakor pri ušéh, samo usta so drugačna.

Dlakarji živé na sèzavcih in jedó dlako in kožni prhljaj. Pes, mačka, konj, koza, ovca in govedo, vsaka teh domačih živali ima svojega dlakarja, samo svinja ne. Kdo bi grizel trde ščetine?

Perjeveci živé na ptičih, na domačih in divjih, in obgrizujejo perje. Znan je sosebno kurji perjevec, kateremu po nekaterih krajih tudi rekajo tekút, po družih pa kurják. Kokoši so časi vse žive te gomazni, pa tudi golobje, gosí in race imajo svoje posebne perjevece.

Krpelj.

„Čakaj, krpelji te pojedó!“ slišal sem ob beneškej meji groziti se ženo bosopetemu paglavcu, ki je, ne zmenivši se za njeno prepoved, vzplezal na staro murvo pred hišo, da bi se nazobal sladkih murvic. Ker sem želel znati, kake so te zverí, sem ovédal in doznal, da so to majhne živalice, ki po noči na murvi spečim kokošim pijó kri in gredó tudi na človeka. To razjasnilo mi je bilo dovolj, da sem v krpelji spoznal zajedavca, kateremu drugod pravijo kúrjenec, ki je bližnji sorodnik uže prej enkrat omenjenemu senéncu.

Krpelj.

Krpelj je drobna, še ne prav poldrugi milimeter dolga, pajku podobna živalica. Naša podoba nam ga kaže znatno povečanega, in sicer od zgornje in spodnje platí. Rjast je in belo-lisast, in ima osem skoro enako dolgih nog. Nahaja se največ po golobjakih in kurnikih, pa tudi v ptičjih kletkah. Po dnevi se skriva v kake jamice in otlíne, po noči pa zleze na ptice in jim pušča kri. Da prehaja na človeka, bilo je uže rečeno. Opazovali so ga časi v velikem številu sedečega v podkožnih jamicah in uljesih. Krpelj av človeka trpí neznosen srbež. Odpravlja se kakor bela uš.

V kletkah zaprte ptiče pevce prav pogostoma napadajo krpelji, česar pa človek ne opazi tako hitro, ker se mrčes skriva po kotih. Ako vidiš, da ptiči hirajo in da si neprestano trebijo perje, so skoro gotovo krpeljavi. Tedaj jim kletko dobro očisti in namaži z bencinom, s petrolejem ali s peruvanskim balzamom. Najbolje pa storiš, ako jim v kletko ustaviš otle klince, na pr. od bezgovih vejic ali pa še bolje od trstike, in ako vsako toliko časa te klince pregledaš in iztepeš. Ako so sploh krpelji v kletki, gotovo bodo po dnevi v teh otlinah, ki so jim najzgodniša skrivališča.

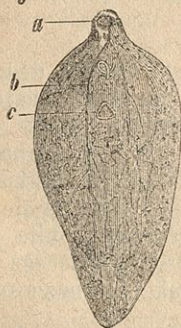
Krpeljem podobne živalice (pršice) zajedajo tudi netopirje ali pirhpogačice in celò žuželke. Znani hrošč, govno-brbec ali govnač, ki brba po konjskem blatu na cesti, je navadno poln tacih rujavih pršic.

Metulj ali motílj.

Z motíljem smo se uže preje sèznanili ter smo rekli, da se časi nahaja v človeku, in sicer v jetrih. Mnogo več

pa od tega zajedavca trpé ovce in na drugo roko, se vé da, gospodarji, ki se pečajo z ovčarstvom. Te časi metuljavost bridko udari, dostikrat jim pobere nad polovico ovac. Na Angleškem vsako leto povprek pogine milijon ovac od te bolezni. Leta 1812 pocepalo je na Francoskem samo v Arlskem kraju 300.000 glav, a v letih 1853 in 1854 izgubili so ovčarji po mnogih krajih do tri četrtine svoje dróbnice. In vse te neštete zgube zakvaril je črv motílj.

Kak je ta zajedavec, povedali smo uže spredaj, tukaj nam je spregovoriti o njegovem razvitku in o čudnih potih, po katerih hodi motílj, predno se za stalno naseli v ovci ali pa tudi v človeku, na kolikor so namreč ti potje do zdaj znani.

Jeterni motílj.

Motílj znese sila jajec, katera iz jeter z žolčjo potujejo v črevo in z blatom na zemljo, kjer za svoj daljni napredek ne potrebujejo drugega nego vode, ali vsaj mokra tla. Iz jajca se za nekaj časa izleže trepavičasta živalica, ki s prva plava sem ter tja, ali se tega kmalu naveliča ter se zarije v kacega polža, katerih se po taci krajih nikjer ne manjka. V polži se mladič ves preobrazi, premeni se namreč v neki mešiček, v katerem se zarodí nov zarod predrobnih živalic. Ta nova bitja so repata in spominjajo po svoji podobi nekoliko na mlade žabice ali butoglavce,

samo da so neizmerno mičkena. Te živalice — učeni svet je cerkarije imenuje — izprezajo se iz mešička in iz polža, v katerem so dosle živele, in se gibljejo zopet prosto in živé na svojo roko. Pa rekel bi, da jim svoboda ne ugaja, ljubše jim je gostovati, zato si vsaka zopet poišče novega gospodarja in se vanj zarije, pri tem delu pa izgubi rep. Novi gospodar je navadno zopet kak polž ali pa tudi kaka žuželka. Vselivši se v novega gospodarja se stisne v oblico in okoli nje se naredí tenka kožica. Tukaj čaka dalnje osode. Ako tega polža pojé kaka toplokrvna žival, ali pa tudi človek, preide z njim v tretjega gospodarja, v katerem se preobrazi v popolnega motílja.

Za mnoge motílje je uže dokazano, da se takó razvijajo, za ovčjega pa to ni še do zadnje pike dognano; da-si je verjetno. Toliko je gotovo, da mokrota pospešuje metuljavost, in na tanko se vé, da je paša po nekaterih mokrotnih seno-

žetih in po močvirjih ovcam strup. Po tacih senožetih je tudi vse polno majhnih polžkov, ki so sicer povodni, ali vendar lazijo tudi po mokrih tleh ter se skrivajo v travo. Ovčarjem je znano, da iz Angleškega ni moči dobiti za plemo zdravih ovac, vsaka onod kupljena pogine od metuljavosti. Ne gré pa misliti, da so onde vse ovce metuljave, pač so pa Angleži tako sebični, da prodane ali za prodajo odločene ovce prej ženó na tako pašo, od katere dobro vedó, da pride ovca bolna z nje.

Samo ob sebi se razumeva, da tudi človek po istem potu dobí motilja, kakor kaka druga žival. Vsako surovo hrano je treba s sumljivim očesom gledati in skrbno učistiti, zlasti táko, ki je iz vode vzeta. Kako lahko se na pr. pregleda polžič na bobóvníku (na povodnej kreši), katerega nekateri jedó namesto salate. Tudi piti ni treba iz vsake mlake.

Kakor uže vemo, živí motilj najrajši v jetrih, časi pa tudi v črevih. V metuljavih ovcah je teh črvov na stotine, dostikrat so jetra vsa razorana in prevotljena. Ovci se upira hrana, zató hira in gine in naposled se je loti vodenica. V Istri sleparski prekupei zaganjajo jeseni ovce na tako pašo, da ometuljavé, bojda potem odebelé, a v resnici so vodeníčne, in vsled tega teže od zdravih.

Od metuljavosti ni leka. Srbi imajo o tem šaljivo pripovedko. Nemci so ujeli hudiča ter so ga prašali, kaj je lek od motílja, a on jim je rekel: Kadar pocrkajo vse ovce do ene, tedaj primi to poslednjo in nesi okoli ovčare (ovčje staje), pa ti razen nje nobena več ne pogine.

Na pozno jesen prigodí se večkrat, da ovce začnó močno kašljati. Vzrok temu suhemu ovčjemu kašlju je neki črv, kateremu pravimo ovčja glista. Ta črv je tenek kakor nit in je do tri palce (8 cm.) dolg. Nahaja se v ovčjem dušniku v velikej množini, in sicer v klopce zviti. Odkod in kako prihaja v ovco, ne vemo, ali skoro gotovo ga žival pobere na paši po mokrih travnikih.

Neko enako bolezen, namreč čuden hripav kašelj opazujejo ptičji prijatelji večkrat pri svojih priljubljenih pevcih in gospodinje pri perutnini. Tudi temu kašlju je vzrok neki črv, ki tičí v dušniku. Časi je tega črva toliko, da se dušnik zagatí in da se ptič uduší, pa tudi v manjšem številu ga črv večkrat umorí, ker mu pije kri in se ves dušnik uname. V blatu tacega kašljavca najdeš zmerom vse polno drobnih

jajčec, po katerih se bolezen dalje širi po zdravih ptičih, ti namreč s hrano dobé tudi jajca v se, in ta v goltu obvisé na jabolku, onde se dalje razvijajo in naposled zaplodé. Pri kašljanji in hrkanji zleté jajca v usta in potem gredó po črevih skozi ptiča. Kakor hitro med svojimi ljubljenci opaziš tacega kašljavca, tekoj ga osebi od družih ptičev, če ne, ti lahko eden otruje vse. Mrtvih ptičev ne polagaj v posodo, kjer rediš móčne črve pevcem v hrano, ker tudi po njih se ta bolezen lahko širi.

Vrtoglavec ali brvica.

Po pravici bi se nam očitalo, da smo površni, ako tukaj ne bi govorili še o nekej ovčjej bolezni, ki je tudi velika nadlega ovčarjem in je uže mnogega spravila na beraško palico. Ta ovčja bolezen je vrtoglavost. Ovca, ki je obolela od vrtoglavosti, je s prva nekako omamljena in zaspana, opoteka se in rada polega; časi se zdrzne, skoči k višku in nemirna teka sem ter tja; plašna je in zbegana ter se začne vedno v isto stran obračati ali pa se vrti v kolobar, naposled se zvrne po tleh in pogine. Takó druga, tretja in vse dalje, da je groza. Ovčar stoji poleg in gleda žalostnega srca, kakó mu gine svojina, a pomagati si ne vé na nobeno stran. Niti v snu mu ne pride na misel, da bi njegov zvesti tovariš in pomočnik, njegov pes utegnil biti kriv velike nesreče.

Ako človek razpara mrtvo ovco in jej pregleduje drob, ne najde nič sumnega. Ako jej razkolje še črepino, ker se mu je dozdevalo, da bi hudina tej bolezni utegnila biti v glavi, ugleda pač nekaj sumnega, namreč pod zaselo krvjó vodén mehurec grahove, lešnikove ali celò orehove debelosti, čegar kožica je na notranjej plati posuta z belimi zrnci. Sumljivo ogleduje in obrača ta mehurec, zdí se mu, da je zasledil vzrok smrti, ali na vsa vprašanja, ki se nehoté oglašajo v njem, ne vé nobenega odgovora. Kaj je to? kakó se je zavrglo tukaj ali kako je prišlo sim? Kdo bi znal to razjasniti?

Še pred dvajsetimi leti res nihče ni znal odgovoriti na ta vprašanja. Ali dandenes smo s to stvarjo popolnoma na čistem. Tistim mojim bralcem, katerim morebiti še ne bi bila znana, razjasnim jo v kratkem.

Vsem je še menda v dobrem spominu vse, kar je bilo povedano o svinjskej ikri in o človeškej trakulji, kako namreč človek, ki je pojedel živo svinjsko ikro, dobí trakuljo, in

kako bode po drugej strani svinja ikrava, ako je požrla kak zrel člen človeške trakulje, ali vsaj nekaj jajec iz tacega člena. Prav tako se ima stvar z mehurnjem iz ovčjih možganov. To je namreč mehurnjak, iz katerega v nekej drugej živali naraste trakulja, razloček je samo ta, da svinjska ikra ima eno samo glavico, zatoorej more iz nje nastati tudi ena sama trakulja, ovčji mehurnjak jih ima pa prav mnogo — namreč vsako ono zrnce na notranjej plati mehurjeve kožice je taka glavica, zategadelj se pa tudi v dotičnej živali zavrže toliko trakulj, kolikor glav je imel mehurnjak. To je pač vsacemu doumno.

A katera žival je to?

Ta žival je pes, tisti pes, komur človek toliko zaupa in pod čegar posebno obrambo so ovce postavljene. Res je pogumno brani volkovom in tatovom, na drugej strani pa med svoje branjence skrivno trosi najhujšega neprijatelja, ki med njimi grje razsaja, nego najkrvoločniša zver. Se vé, da je on v tem tako nedolžen, kakor njegov nevedni gospodar.

V psu tedaj živí trakulja, in od te se trgajo — kakor nam uže znano — zadnji zreli členi in padajo z blatom vred iz njega. Pes leta za ovcami in tako trosi po paši člene in jajca, ki zlasti na mokrih tléh ostanejo dolgo živa in kaljiva. Ovca muli travo in ž njo vred pobere tudi in požré tak košček trakulje. V nje želodci se jajca razspó, oživé in se prav takó, kakor smo to uže čuli pri svinjskej ikri, prevrtajo skozi želodčevo kožo, potem dolbejo in potujejo dalje po ovčjem telesu. Premnogo teh potnikov zgreši pravi pot, zaide v kraje, ki jim ne ugajajo, onde obtičé in poginejo, ali pri tolicem številu je vendar mogoče, da eden najde pravi pot, namreč skozi vrat v glavo do možganov in ta, prišedši na to zaželeno mesto, ustavi se in se premení v mehurnjaka, ki potem za malo časa umorí ovco. Mogoče je pa tudi, da od vseh potujočih zamečkov nobeden ne dospe na pravo mesto, da vsi zablodijo. No potem je tudi gotovo, da ovca ostane zdrava.

Zdaj ko nam je znana zveza med pasjo trakuljo in ovčjim mehurnjakom, vémo tudi na prvi hip, kakó se trakulja zavrže v psu. To je mogoče samo takrat, ako je pes pojedel mehurnjaka. I kako pa pride do njega? Kako neki, ako ne drugače, dá mu ga človek v svojem neznanji sam. Da namreč ne izgubi vseh ovac, zakolje bolno vrtoglavo in jé nje meso, kar je gotovo pametno in ni malo škodljivo. Možganov in glave sploh pa nikdo neče jesti, dobí jih torej pes

in jih prav slastno požré. In tako ovčar skrbí sam, da vrtoglavost v njegovej čredi ne zamre.

Ako imaš psa pri ovcah in se ti porodí med njimi vrtoglavost, preženi psu trakulje, a ta čas ga imej zaprtega. Najbolje pa storiš, ako ga ubiješ. Glave krepanih ali tudi prej zaklanih bolnih ovac kratko in malo ne mēči psom, temveč zakopaj je globoko, da psi ne morejo do njih.

III.

Živali kvarljive in nadležne po hišah in shrambah.

Podgana.

Nekatere živali je človek vzel pod svojo posebno obrambo, daje jim mesta pod svojo streho, skrbí jim za potrebno hrano in tudi drugače jim rad ugaja, kolikor more. To so domače živali, ki pa človeku obilno plačajo ves trud, ki ga je imel ž njimi. Razen teh mu pa silijo v hišo še drugi nevabljeni gosti, nadležni in požrešni drobiž, ki povsod najde človeka in se nastani poleg njega, ne da bi ta opazil kakó in kedaj.

Med te vsiljence spada tudi podgana, ostudna dolgorrepka. Njo najdeš povsod, po vaséh in mestih, po kočah in palačah, in v hiši ga od podzemeljske kletí do podstrešja ni prostora, kjer se nesnaga ne bi vtihotapila. Po volji so jej celó najsmradnejši in najnegnjusniši koti, kakor na pr. záhodi (stranišča), greznice in smradotoki. Nje se ne ubraniš, zapiraj se kolikor ti drago pred njo, prej ali slej si naredí pot do tvojih hramov. Podruje in prevrta ti najdebelejši zid, in ni je tako debele deske, da je ona ne bi preglodala; ako treba, gre tudi v vodo in plava daleč, da pride do človeškega selišča. In ako se je vgnezdila v kako hišo, potem glodíva grdoba zaseže vse, kar človek spravi v hrano sebi in svojim. Da-si je glodavka, jej vendar gré mesnina bolj v slast, nego kaj družega. V tem ima prav zverski značaj. Po kurnikih kolje piščeta, za mladimi račicami in goskami gré v vodo, se potopí, pograbi je od spodaj za noge in potegne pod vodo, da se udušé. Meni je v nekoliko dneh zaklala dvanajst mor-

a vr-
vrto-
tega.
tudi
som,

skih prešičkov. Sploh ima na svojej vesti mnogo hudobij, katerih navadno dolžé dihorja ali podlásico. Resnica je, da se podgana loti žive opitane svinje, ki se zarad prevelike debelosti ne more braniti. Dogodilo se je celò, da so podgane umorile in objele dete, katero je neskrbna mati brez váruha ostavila. Da se tudi med seboj koljejo in žró, je sploh znano.

Podgana.

ambo,
hrano
omače
imel
bljeni
oveka
kedaj.
dolgo-
čah in
šja ni
so jej
or. zá-
oraniš,
naredí
ši zid,
a; ako
eškega
glodíva
svojim.
e, nego
rníkih
vodo,
d vodo,
st mor

Pa ne samo s tem, kar požró, ampak tudi drugače po suhotah in hramih delajo škodo, ki je časi še večja od prve. Vse namreč, kar ni od kamena ali kovine, vse oglojejo in pokvarijo, posebno usnje, papir in knjige. Mornarjem so podgane na ladijah največa preglavica, katere se nikakor ne morejo rešiti. Vse ladje so jih polne, one jih tudi prenašajo od mesta do mesta, in dandenes se lahko reče, da je ta nesnaga razširjena po vsem svetu.

Pri nas živite dve podgani, namreč črna in siva, a na Primorskem druží se jima še tretja, namreč belica. V starem veku pri nas menda ni bilo nobene, še le pozneje se je dotepla iz Azije črnica. V naše kraje je skoro gotovo prišla iz Laškega ter smo z živalijo dobili tudi ime.

Ta črnica je potem pri nas gospodovala sama do polovice preteklega stoletja. Ta čas se je prikazala sivka, ki je do tedaj živela v Indiji, ter je, zmerom za solncem gredé, poplavlila Evropo in se od tod z ladjami razširila po vsem svetu. V sivki je črnica dobila hudo zoprnico, tekoj se je med njima unelo očitno sovraštvo, boj na življenje in smrt. In ker je sivka močnejša, predrzniša in silniša, podlegla je črnica v neenakem boji, ter se je povsod morala umikati zmagovitej pritepenki. Zato je črnica zdaj uže precej redka, največ jih je še po gorskih vaséh in samotnih seliščih, ali sem ter tja se nahaja še tudi po mestih, takó na pr. v Gorici, toda zmerom v višavi, na kaščah in skednjih, v podzemnih in pritličnih prostorih pa sivka gospoduje samooblastno.

Te dve podgani lahko razločiš na prvi pogled, kajti črnica je črnikasta in se izpreminja nekoliko v modrasto, sivka je pa rujvasto-siva. Prva je manjša, ali ima razmerno daljši rep, namreč 19 cm. na 16 cm. trupla, sivka pa samo 18 cm. dolg rep na 24 cm. trupla. Po trebuhu ste obe jasnejši.

Iz Laškega sili zdaj k nam še neka tretja podgana. Imenujemo jo belico, in sicer zató, ker je po vsem trebuhu lepo rumenkasto-bela, in ta belôta je proti sivih bokih razločno omejena, kakor prirezana. Velika je kakor črnica, a rep je še nekoliko daljši, namreč 20 cm. na 16 cm. trupla. Podobna jej je tudi v tem, da rajša biva po suhih prostorih. V Gorici sem jo našel v družbi s črnico na gornjih podovih, pri tleh pa tudi tukaj sivka uživa vse svoboščine, torej živé tukaj v enej in istej hiši vse tri evropske vrste.

Človek uže od nekdaj poskuša vse mogoče, da bi zatrl te ostudne požeruhe, ali vsaj zmanjšal njih število, toda navadno z majhnim vspehom. Posebno po mestih jim skoro ni môči priti do živega, zlasti ako pomislimo, da je nesnaga za čudo rodovitna in da se na leto vsaj trikrat plodí. Sreča je še, da se ta požrešni skot med seboj preganja in žré, drugače bi človeka časi izgnale iz hiše. Kanje, sove, podlásice pokončajo mnogo podgan, tudi nekateri psi so na nje vsi napreženi, toda vse to bi malo izdalo. Dober maček je zná najbolje krotiti, ali dober mora biti, ne omehkužen. Človek jim nastavlja vsakovrstne pastí in progle in truje je tudi z mišjico ali z fosforom. Tega pomočka, strupa namreč, vendar ne bi priporočali, ker se zná, da otrovana podgana strup rada izbljuje, in je prav lahko mogoče, da ga zatrosi kam med živež. Bolje storiš, ako jim v ječmenov slád namesaš živega apna; ko se nažró te mešanice, začne jih žežati,

napijó se in ugašeno apno jih umorí. Čul sem tudi hvaliti rastlino, ki neki hipoma prežene vse podgane, tako jim je bojda zoperna. Ta rastlina je pasji jezik ali mišjak (*Cynoglossum officinale*), pri nas po pustih krajih povsod rastoče zelišče sivkastega, ostrega listja in rudečega ali višnjevega cvetja. Meseca junija ali julija poreži stebelca, je malo zgnječi in pometaj po kotih, kjer so podgane.

Naposled naj omenimo še neke pastí, ki se neki prav dobro plača. V kacam kotu, kamor podgane posebno rade zahajajo, izkoplje se precej globoka jama, v katero se potem vzida pet kamenov, prvi štirivoglati pride na dno, ob stranéh pa ostali štirje, ali ne navpik, temveč nekoliko navznoter nagnjeni. Tako nastane obzidan prostor, ki je zdolaj najširji, navzgor se pa zožuje. Na dno zlij nekoliko raztopljene masti in z vodo pomešanega medú in to potresi z rezanico, da se kamen ne bode videl. V pripravno posodo vloži potem slanine, žita, konoplje, bučnega (kočnega) semena, sploh, kar podgane rade jedó, ter postavi jo na dno. Posoda bodi odprta, ali imej takó ozko grlo, da podgana ne more do slaščic. Luknjo zgoraj pokrij z mrežo, da namreč ne bi kako pišče ali kaj tacega va-njo palo. Ko si to uredil, ni se ti treba dalje brigati za napravo. Podgana se na svojem potu ustavi pri jami, iz katere prihajajo tako mamljivi duhovi in brez premisleka skoči va-njo. Notri vohta sem ter tja, vzbuja se jej sumnja, zató poskuša ob stenah, kakó bi se prišlo ven; spenja se in skače, pa vse zastonj. Zdajci cepne druga podgana skozi mrežo. Povchate se in z nova se prične skakanje in spenjanje — zopet brez uspeha. Prva se stisne v kot — rekel bi, da se je vdala v osodo, — a ko druga mimogredé zadene ob njo, hlastne ta po njej, začne se krvav boj, ki ne končá, predno prva ali druga ni mrtva. Zmagovalka pa požre mrtvo neprijáteljico. To se ponavlja, kolikorkrat doide nova podgana; v jami je zmerom samo ena.

Miš.

Tudi miš je šla s človekom po vsem svetu. Kjerkoli si postavi dom, bodi si na gori ali v ravnini, kmalu se pokaže miška poleg njega kot verna družica. V novo zidanih hišah je ona navadno prva stanovnica, da-si jej te ne ugajajo takó, kakor stara poslopja in podrtije, kjer je vse polno kotov, lukenj in družih skrivališč. Tu se potikajo ob dan, zvečer pa, ko ljudje poležejo in se vse vmiri, oživé stari zidovi in

začne se dirindaj, ki vsacemu ostane v spominu, kdor je kedaj prenočeval v takej hiši. Vso noč ni mirú, tu človek še le spozná, koliko je dobra mačka pri hiši vredna. Samo pokaže naj se, in hipoma je vse mirno. Onde pa, ker tega potrebnega straha ni pri hiši, se ta druhal prevzame, véde se preširno in uganja svoje burke tudi ob belem dnevi.

Miš je podgana v malem. Sama ob sebi sicer ni tako zoperna, ko bi je človek ne poznal drugače, bi skoro rekel, da je čedna živalica. Ali takó se nikakor ne more sprijazniti z njo. Kakor podgana ogloje tudi ona vsakovrsten živež, a rekel bi, da je bolj sladkosneda in oblizava. Posebno rada pije mleko, liže smetano (skrlúp) in sreblje olje, tudi sir, cvrtje in razno pecivo jej gré v slast. Ako ima v čem izbiráti, izbere si zmerom najboljše. Pa naj bi jej uže bilo to, kar pojé! Ali mnogo večja je kvara v tem, kar od objesti zgrize in sklesti po skrinjah in omarah, zlasti papir, bukve, usnje in kar je še druge take robe. Kolikokrat so miši razgrizle človeku papirnati denar ali druga pisma velike vrednosti.

Miš.

Kjer imajo miši dosti hrane, onde se neznansko hitro plodé. Po petkrat ali šestkrat ima na leto mlade, in sicer skotí navadno od pet do osem, časi pa tudi še po več mladičev. Sova, jež, dihór, podlasica pokončajo mnogo miši, ali mačka je vendar njihova najstrašovitša sovražnica.

Mnogo se jih pa poloví tudi v raznokake pastí in progle.

Zima prižene, zlasti na kmetih, v suhote še dve drugi miši, ki po leti živite zunaj v vrtih in po hostah. To je namreč gozdna miš in dimasta miš. Gozdna je sivo-rujavkasta in je nekoliko večja od pobišne. Dimka je pa iste velikosti, toda je bolj zagorele ali dimaste dlake in po hrbtu ima črno progó. Najrajši bivata po skednjih in kaščah.

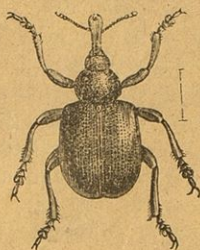
Naše škodljive živali

v

podobi in besedi.

Opisal

Fr. Erjavec,
profesor v Gorici.

Na svitlo dala in založila

Družba sv. Mohora v Celovcu.

II. snopič.

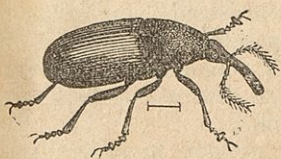

1881.

Štampala tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu.

Žužek.

Po žitnicah, v kaščah in po mlinih in sploh povsod, kjer se hrani žito, nahaja se prav pogostoma mičken in droben hrošček temno rujave ali črne barve. Ako ga očesu bliže pri- makneš, opaziš, da mu je glava zašiljena v tenak rilček, in človek bi s prva sodil, da je to sesajoča žuželka. Temu pa ni takó. Konec tega dozdevnega rilčka ima namreč sicer majhne ali vendar prav krepke čeljusti, s katerimi zgrize tudi prav trda žitna zrna. Ako ga gledaš skozi povečalno steklo, vidiš, da je ovratnik, razen svetle črte po sredi, posút z globocimi pikicami, pokrovke so pa pikčasto progaste in tako trde, da hrustajo, ako stopiš na hrošča. To je žužek. V poleg stoječej podobi ga vidimo znatno povečanega, črta pod njo nam pa kaže njegovo pravo dolgost.

Žužek.

Ako po zimi ali na prvo vzpomlad pometeš po žitnih hramih prašne kote, raze po tleh in poke po tramovih, gotovo najdeš več ali menj tega mrčesa, ki v teh skrivališčih prezimuje. Vzpomladna gorkota ga prebudí iz zimskega spanja in samica začne nesti jajca, in sicer na žito, najrajše na pšenico ali rež, pa

tudi na ječmen in na koruzo. S čeljustimi izdolbe v zrnu majhno jamico in položi vanjo eno jajce. Za kacih deset dní izvalí se iz njega mičken črvič (ličinka), ki se zavrtá globokeje v zrno ter je počasi popolnoma izjé, da ne ostane v njem niti mrvíce moke, temveč sama prazna luščina in pa črv v njej. Ta je v tem dorasel in se zabubi v pornem (praznem) mehu, a meseca julija izide iz njega gotov žužek, ki je s prva bolj rujavkast, pozneje pa potemní. Kmalu potem se hrošči plodé in samice zopet polagajo jajca in do jeseni je dozoril uže drugi zarod, ki pa prezimi in se na vzpomlad plodí, kakor je bilo zgoraj rečeno. Najrajši se vselijo v debele kupe žita; zlasti na dno ali pa v kot, kajti žužek in njegova ličinka ljubi toplino.

Žužek napravi časi po žitnih zalogah neizmerno škodo. Tudi mu je težko priti na sled, ker na žitu ni videti, da črvi v njem glojejo; edino s tem se ovadi, da so taki kupi nekam segreti, kar večša roka kmalu opazi.

Temu škodljivcu ubraniš se najpreje, ako so tvoje žitnice

Škodljive živali.

svetle in zračne, ako v njih žito ne leži preveč na debelo in ako skrbiš, da bodo zmerom čiste. Večkrat tudi odpiraj okna in vrata, da zrakprepiše vse prostore, ter pregrebaj žito in premešavaj. Zlasti vzpomladi ne bodi ti žal tega dela, ker nič ni žužku neprijetniše, nego hladen zrak in prepah. Prav zastran tega je koristno v velikih zalogah uvesti neko drenažo, to je, polagati skozi žitne kupe cevi, kakeršne rabijo za odtakanje vode na mokrih senožetih. Po teh cevéh prihaja vnanji hladnejši zrak, ki stori, da se žitni kup ne more takó segreti, da bi žužkom ugajalo. S tem se najbolje ubraniš škodljivega mrčesa. Ako so se ti pa žužki uže zavrgli v žito, potem glej, da čim preje tem bolje v krušnej peči zamoriš zalego in potem žito zmelješ in porabiš.

Največ bode pa izdalo, ako hrošče pridno pokončuješ in sicer o pravem času, predno so namreč samice začele jajca leči. Ako so žužki uže v žitnem kupu, treba je vse žito presejati in potem škodljivce ali pohoditi ali pa sežgati. Dobro je tudi, če po žitnici tu in tam razpoložiš suhe cunje, ker izkušnja uči, da se pod njimi žužki posebno radi zbirajo. Še vspešniše bode to pokladanje, ako ob surovem vzpomladnem dnevi v cunje zaviješ vroč kamen ali kos razgrete opeke (cegla), kajti toplota jih sosebno vabi in mami.

Pokončavati jih pa moraš trikrat na leto, prvokrat vzpomladi, ko so se hrošči prebudili iz zimskega spanja in se pripravljajo k ploditvi, drugič prve dni meseca julija, ko se prikaže prvi zarod in potem še enkrat v začetku meseca septembra, ko je dozoril drugi zarod, ki bi se množil prihodnje vzpomladi.

Po žitnej trgovini zanesel se je žužek iz jutrovih dežel po vsem svetu, dasi ne more leteti. Temu podoben žužek živi v rajži.

Gráhar.

Poleg žita je sočivje najboljši in najtečnejši rastlinski živež, pa tudi tega človeku kratijo neke živalce. Vsaka kuharica in vsaka gospodinja vé, da je grah rad piškav. Ako ga dene v vodo močit, vzplava ga mnogo na vrh, časi več, nego ga ostane na dnu. Pregleduješ li bliže ta zrna, hitro opaziš, da ima vsako na sebi okroglo luknjico, ali pa zelenkasto okroglo liso, kakor je namreč letni čas. Ako razkrojiš nekoliko teh zrn, pokaže se ti, da so ona luknjičasta prav prazna in do luščine izjedena, v družih pa najdeš stisnenega majhnega hrošča, in zrno, se vé da, tudi izjedeno. Ta hrošček je gráhar, katterega nam kaže podoba v podvojenj velíkosti, zraven pa na

desnej zgoraj ličinko (črvičastega mladiča), spodaj pa bubo; z leve strani spodaj ličinko v grahovem zrnu, zgoraj pa piškav grah.

Gráhar.

Gráhar je črn in porasten z gostimi sivkastimi in rumenkastimi dlačicami. Belopasaste pokrovke trupla ne pokrivajo popolnoma, takó, da se vidi belkasti zadek in na njem dve goli črni pegi. Usta so podaljšana v gobček, ali tacega rilca nêma, kakor žužek.

Gráhar prezimi uže kakor gotov hrošček v grahu, na vzpomlad pa pregrizne luščino in se skozi narejeno luknjico izkobaca iz tesnega stanišča. S prva, zlasti dokler je vreme še neprijetno, pritají se in leží zá-mrtvo med grahom. Ob toplih in solnčnih dnéh pa ožíví, lazi okoli in leta po hramih, sosebnó okoli oken, ker bi rad prišel na jasno. Oplojena samica poišče cvetoči ali otódi odcveteli grah in položí na mladi grahov strok (kozuljo) eno ali tudi več podolgovatih, žoltih jajec. Ko je vsa odložila, pogine. Iz jajca izleze ličinka, se zabode v strok, poišče mlado grahovo zrnice ter se vanje zadolbe. Luknjica na stroku in tudi na grahu se popolnoma zaraste, tako, da od zunaj ni znati, je li zrno zdravo ali ne. Grah raste in se debelí, a ž njim tudi ličinka, ki pa s perva le po malo jé, da more grah zoriti, in še le potem ga v hramu dalje razjeda.

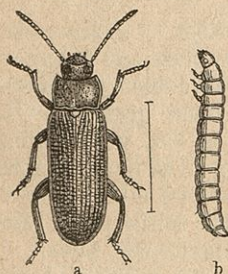
Gráharja najlaže zatréš, ako ves piškav grah, ki plava na vodi, vržeš v ogenj. Pred vsem pa glej, da ne bodeš tacega graha sadil, ampak samo klenega in težkega. Prav pametno storiš, ako grah, predno ga spraviš, dobro posušiš, bodi si na peči ali v peči, samo na to pazi, da toplota ne bode višja od 41 Reaumurovih stopinj. Izkušnja namreč uči, da ličinka pri tej toploti pogine, grah pa vendar ne izgubi kaljivosti.

Pravijo, da smo tega škodljivca še le preteklega stoletja dobili iz Amerike, kjer je takó navaden in škodljiv, da so prav zastran njega po mnogih krajih opustili grah popolnoma.

Gráharju ves podoben je bôbar, samo da ima nekoliko daljši ovratnik in da je drugače pisan, zlasti prednje noge so rjaste, pri graharji pa črne. Živi v bobu, in vse, kar smo rekli o graharji, velja tudi o njem. Tretji škodljivec tega rodú je lečar, zato tako imenovan, ker razjeda lečo.

Mókar.

Mókar je prav navaden hrošč, biva povsod po hišah, so-
sebeno po málinih in pri pekarjih. Še bolj nego hrošč znane so
njegove ličinke, rumeni in gladki črvi, tako imenovani močni
črvi, s katerimi pitamo slavce in druge prijetne pevce. Ti
črvi so skoro palec dolgi, gladki in trdi in se zato lahko iz-
muzajo izmed prstov. Nahajajo se često po hramih, v kuhinjah,
na svislih in v kaščah, in sploh po kotih, kjer leže žitni in
močni ostanki ali pa živalski odpadki. Ako imajo dosti hrane,
razmnože se časi takó, da tudi škodo delajo.

Mókar.

Ptičarji, ki imajo več žužkojedih
pevcev na skrbi, redé si potrebne črve
v nalašč zato napravljenej godilnici, kjer
jim vse leto ne zmanjka potrebne za-
lege. V kakov lonec ali kako skrinjico
vložé nekoliko črvov in je pokrijejo z
otrobi ali z moko, vmes položé tudi
kako cunjo ali kos starega usnja in sem
ter tje potaknejo tudi kruhove ostanke
in pa kakovo kost, katere se še kaj
mesa drži. Takó napolnjeno posodo po-
stavijo na suh in topel kraj, in jemljó

iz nje črve, kolikor jih potrebujejo. Posoda mora pa biti po-
krita, da hrošči iz nje ne uhajajo, temveč da so prisiljeni plo-
diti se v godilnici. Črvi se štirikrat levé, a po četrtem levu
izpremené se v bele mehke hube, na katerih je uže vne po-
znati obrise prihodnjemu hrošču. Vse preobraževanje traja
malo ne leto dni.

Mókar je nekaj črez pol palca dolg, precej ploščat hrošč
temno rujave, po trebuhu nekoliko rudečkaste barve. Četvero-
voglati ovratnik je širok skoro kakor plitvo brazdičave pokrovke.
Najrajši leta zvečer.

Slaninar.

Slaninar ali špehar je hrošč, na polovico manjši od
mókarja, kvara pa, ki jo dela človeku, je mnogo večja. Oglejmo
si najpreje hudodelca, potem začnemo tožbo nanj. Kakor vsa
malopridna svoját, skriva tudi on glavo pod širok ovratnik in
si ne dá v obraz pogledati, samo betičaste tipalnice molé izpod
njega. Ako se ga pa dotakneš, skrije tudi te, pritají se in ob-
leží za mrtvo. Ker je ovratnik širok kakor pokrovke, zato je

truplo nekako valjasto. Ves je črnkast, samo pokrovke so v prvi polovici sivkasto rujave in črno pikaste.

Slaninar.

Slaninar biva povsod, kjer najde svojim mladim pristojne hrane, namreč kakeršnekoli živalske ostanke in odpadke. Posebno rad se drži mesarjev, krznarjev in strojarjev, pa tudi drugače je menda malokatera hiša brez njega. Najbrže ga najdeš v kuhinji ali pa v hramu, kjer hraniš slanino in prekajeno (prevojeno) meso. Zeló nevšečen gost je tudi po muzejih, kjer se hranijo nagačene ptice in druge živali, katere slaninar-

jeve ličinke razjedajo in raztakajo. Ako po leti kamorkoli v hiši položiš mrtvega ptica, kmalu opaziš, da je na njem vse polno slaninarjev, ki tu na mrtveca jajca polagajo. Ako jih ne motiš v njihovem delu in pozneje tudi ličinkam daš gospodariti po volji, videl bodeš, kako ti ptica oglojejo do golih kostí. Dorasle ličinke so še enkrat daljše od hrošča, spodaj so bele, zgoraj rujave, pred vsem pa jih je lahko poznati po dolgih rujavih kocinah, ki so na zadku zbrane v dolg čopek. Po tem, ko se je štirikrat olevila, je dorasla in se zabubi.

Ničevedec, ki vidi zvečer netopirje letati skozi odprta okna v hrame, kjer visí slanina in suha mesnina, hitro je gotov s svojo sodbo in obsodbo: netopirji žró slanino, škodljivi so; zaprimo jim pot in stavimo mreže na okna. In res netopirji ne morejo zdaj več do slanine, slej ko prej pa morejo do nje slaninarji, mokaarji, molji in še drugi mesojedni mrčesi, katerim se zdaj posebno dobro godí. Njihov največji sovražnik, ki jih je prej tako neusmiljeno hrustal, požrešni netopir ne more jim več do živega. Ti pa brani in zagovarjaj nedolžnega prhutarja, kolikor ti drago, ničevedcu je in ostane slaninožerec.

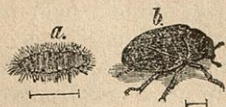
Slaninarjeva ličinka polotí se tudi živalske kože, bodi si surova ali ustrojena, gola ali kosmata.

Goger se kliče drug majhen hrošček, ki je v rodu s slaninarjem in mu je tudi podoben, samo da je skoro na polovico manjši in da ima na vsakej pokrovki drobno belo pikico. Na vzpomlad ga je pogostoma videti po izbah in okoli oken, ob katera se zadeva, želeč izleteti ven na jasno. Hrošček namreč pohaja po cvetji, kar ni napačno in prav nedolžno veselje, ali vendar storiš prav, ako zmastiš vsacega, katerega ugledaš. Gogrova ličinka namreč razdeva najrajša živalsko dlako, bodi si kakeršnakoli; mehko krzno (kožuhovina) ali

svinjska ščetina, konjska žima ali ovčja volna in kar je od nje spletenega ali tkanega, vse jej tekne. Vgnezdi se posebno po tacihi hišah, kjer žimnic, volnenih prostiral, krznene in druge take robe nič — ali le poredkoma — ne zračijo, ne iztepajo in ne nosijo na solnce. Gogrova ličinka je slaniinarjevej podobna in tudi kosmata, ali je manjša od nje.

Muzejnik.

Učenci gimnazijskih in realskih šol v prvem ognji do prirodopisnega nauka začno zbirati razne živali, seosebno hrošče in metulje, nabadajo je na medene igle in zatikajo v lesene škatlje. Na čelu prvakuje navadno kleščar rogač in poleg njegova mnogo ponižnejša samica, potem pa v dolgih vrstah razna krdela, razvrščena največ po velikosti. Nekaj časa ima pravo veselje ž njimi, vedno je ogleduje in kaže drugim, celo v sanjah mu dadó opraviti. Veselje mu kalí samo to, da zdaj pod tem, zdaj pod onim ljubljencem opazi kupček rujavega prahu. Nekako nevoljen ga razpihne in postavi škatljo zopet na svoje mesto, ali ko jo drugi ali tretji dan zopet odpre, kupček je z nova tu in še večji je nego zadnjič. Da bi videl, kdo mu dela to, izdêre nagrizenega hrošča iz vrste in kmalu opazi na trebuhu luknjico, iz katere se melje rujava črvojedina. Rado-veden razkroji hrošča in v njem najde kosmatega črviča, katerega tudi mi vidimo tukaj v podobi pod črko *a* nekoliko povečanega. Kako se je spak zavrgel v zbirko? Učenec tega navadno dalje ne preiskuje, tudi se ne briga, kaj bode iz tega kosmatina, no toliko je vendar gotovo, da ga zbirka več ne veseli. Pozabljena stoji na kakej polici, in ko jo po dolgem presledku slučajno zopet vzame v roke, joj kaka sprememba! Igle še stojé po konci, ali so večinoma prazne, na tej ali onej pač še visi kakov hrošč, ali vsacemu kaj manjka, temu glava, onemu zadek, tu tipalnica, onde par rog. Na dnu pa je vse živo kosmatih črvov razne velikosti in malih pisanih hroščev, ki brbajo med ostanki nekdanje zbirke, katero je učenec s tolikim trudom znašal.

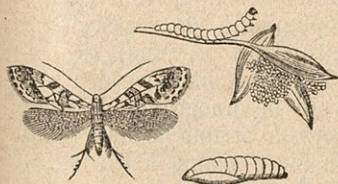
Muzejnik.

Muzejnik je okroglast majhen hrošček, spodaj sivkast, zgoraj temno rujav in s sivimi in rumenkastimi luskicami pokrit. Te luskice sestavljajo na pokrovkah tri nejasne, sem ter tja ogoljene pase. Majhna glavica je stisnena pod ovratnik.

Tudi muzejnik se klati po cvetji, pa biva tudi po hišah. Kadar mu pa pride čas, ko bi rad odložil in preskrbel jajca, tišči v prostore, kjer čuti živalske snovi, naj si bodo žuželke v zbirki, ali nagačene živali in ptice, ali pa krznina (kožuho-vina). Ker je hrošček mičken, zavleče se tudi v omare, ki se prav dobro zapirajo, in bi kdo mislil, da skoro ni mogoče, da bi se moglo vanje kaj podkrasti. Še ložej pa človeka prevari predročena ličinka, ki se vtihotapi skozi najmanjše poke in raze. Največo preglavico dela ta mrčes čuvajem in paznikom po muzejih, kjer so na ogled izpostavljene vsakovrstne nagačene živali. Tem ličinke objedajo kožo na smrčku in ob nogah in glojejo dlako in perje. Kjer so se vgnezdili, jih je težko popolnoma zatreti. Po muzejih imajo nalašč za to napravljene skrinje, v katere vlagajo nagrizene živali, med nje stavijo posodico z ogljenčevim žveplecem in potem zapró skrinjo. Ogljenčev žeplec hitro izhlapi in njega pare pomoré hrošča in njegovo zalego. Razumeva se samo ob sebi, da je treba tudi omare, v katerih se živali hranijo, na tanko pregledati in dobro učistiti.

Žitni mólj.

Strn, ki je srečno ušla vsem vremenskim nezgodam, ter naposled bila požeta, omlačena in v žitnico spravljena, zasežejo dostikrat še pod kmetovalčevo streho nevaobljeni gosti, ter mu s tiha uničijo ali vsaj pokvarijo, kar si je z velikim trudom pridobil. Razen glodive podgane in miši spoznali smo uže žužka kakor tacega neprijatelja, a prav tak, če ne še večji je žitni mólj.

Žitni mólj.

Žitni mólj je metulj, in sicer prav rahel in nežen metuljček, še nekoliko manjši, nego ga vidimo v naši podobi. Po dnevi sedi mirno po stenah, krilec drži zganena v podobi strehe, a na glavi ima čopek rumene dlake in pa črne nitkaste tipalnice. Krilec so tenka

in ob krajih — razen prednjega — obrobljena s svilastimi pretencimi dlačicami ali résicami. Prednja krila so na sreber-nastem dnu rujavo in črno pisana, zadnja pa sivkasta brez vseh lis in morog.

Metuljček se prikaže navadno meseca junija, časi tudi uže preje ali pa pozneje, in ko se je zaplodil, poišče samica

žitne kupe in prilepi na vsako zrno eno ali dve jajci. Ko je vse oddala, pogine. Za kacic dvanajst dni izvali se iz jajca bela ličinka z rujavkasto glavico. Ta mala živalca nema drugega dela, nego dolbsti zrna in razjedati moko. Ko je z enim zrnem gotova, loti se drugega, potem tretjega in tako naprej, a vsa ta zrna se držé skup, ker jih je gosenčica prepredla in zvezala z necimi nitimi. V takem spredku je časi po 20 in še več zrn, sredi njih je ličinka in okoli nje vse polno blata. To blato smrdí in tega smradú navzame se več ali manj vse žito, in ima tudi moka iz tega žita neprijeten duh in okus. Pravimo: žito je okopelo, in moka iz njega je zatóhla.

Meseca septembra je gosenčica dorasla. (V našej podobi z desna zgoraj je nekoliko povečana). Tedaj preneha jesti, gré iz svojega spredka in lazi nemirno sem ter tje, iskaje si kacega kotička, kjer bi se mogla zapresti. Tak kotiček najde navadno kje na tléh ali na steni, na samem žitu se jih zaprede prav malo. A lazeč pušča za seboj povsod svojo prejo, takó, da je časi ves žitni kup ž njo preprežen. Ko si je našla kotiček po vseči, napravi si od smeti in oglodanih trščic rahel zapredek, v katerem prezimi še kakor ličinka in še le na vzpomlad se zabubi, a nekoliko tednov pozneje se prikaže metuljček.

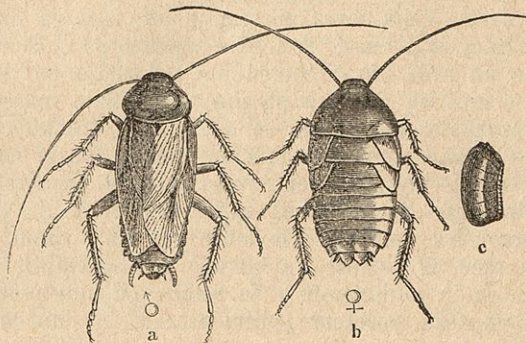
Čeja po žitnici, mazanje lesovine s katranom, često odpiranje in zračenje in večkratno pregrebanje žita odganja tudi žitnega mólja. Ako so se ti pa vendar zavrgli, polagaj na kup mokre plahte, okoli pa nasuj malo žita. Gosenčice, kar jih je v žitu, pojdejo na mokro plahto in potem jih lahko obereš ali pa drugače pomoriš. Metulji pa, kar jih še ni odložilo jajca, ne morejo na kup in so prisiljeni znesti jih na žito, potreseno v ta namen. Razumeva se, da moraš to žito potem tudi odstraniti, takisto mi ni treba še opominati, da zmásti (stêri) vsacega metuljčka, ki ga vidiš v žitnici ali pa zunaj kje. Svetoval bi ti tudi, da postaviš okoli kupa nekoliko posod z vodo. Leteči molji se zbirajo radi pri vodi in mnogo se jih potopí.

Moljavo žito spravi hitro s pota, a predno je daš v mlin, prepraži je v krušnej peči, ki mu sicer vzame kaljivost, ali ta pri mlinskem žitu tako nema nobenega pomena.

Ščurek.

Kar je podgana med sesavci, to je ščurek med žuželkami. Tudi on se je priklatil od vzhoda, tam od nekod iz Azije v Evropo ter se je po njej hitro razširil, največ ob velikih trgovskih cestah, sosebnó po mestih. To vseljevanje pa tudi pri

njem ni bilo brez boja. Pred njim je namreč uže imel tod domovinsko pravico njegov sorodnik švaba, ali sila se ne briga za pravico. „Kdor je jači, ta kvači“, veljal je uže takrat, in slabši švaba moral se je umakniti močnejšemu ščurku. Pregnan iz svoje starodavne lastnine, bežal je v gozde, le tu in tam še životari poleg mogočnejšega ščurka, drugod pa je izginil popolnoma. Takó je ščurek poplaval vso Evropo, a od tod so ga zanesle ladije tudi v Ameriko in naprej po vsem svetu, kajti tudi njemu je ladija najprijetnije stanovišče. Kakor smo rekli, podgana in zopet podgana.

Ščurek.

Tega negnjusnega mrčesa znajo pri nas povsod predobro, po nekaterih krajih pravijo mu žohar, zopet po družih živka. Po mestih je redka hiša brez njega, tudi v novozidane se dostikrat z mišjo vred nastani še pred človekom. Najrajši se drži pekarjev, mesarjev, mlinarjev in gostilničarjev, in lahko si je misliti, zakaj posebno teh. Takisto ni težko razsoditi, zakaj so mu pivarne in prodajalnice z jedilnim blagom tako priljubljene.

Dorasel ščurek je palec dolg in ima velik ovratnik, pod katerega se skriva glava z velikimi očmi in nitkastimi tipalnicami, ki so daljše od sploščenega, ostrorobega trupla. Samec ima štiri krila, zgornja so precej trda, spodnja mehka, ki pa zadka popolnoma ne pokrivajo. Samice so brez kril, in zato tudi ne morejo leteti; namesto kril je videti samo kratke krpice, ličinke pa tudi teh nêmajó. Žival je rujava, časi bledejša, časi temnejša.

Ščurek je ponočnjak. Po dnevi se skriva pod podom, po luknjah in pokah v zidu, pod ognjiščem, za omarami, sploh

po temnih kotih. Po noči pa, ko vse poleže in luči pogasnejo, hité iz skrivališč in se razkropé po kuhinji in po hramih ter oblazijo vse, kjer čutijo kaj jedilnih ostankov. Ako prideš z lučjo med nje, pobegnejo kakor strele in se poskrijejo. Požeruhom je vse dobro, bodi si od moke, od mesa, ali od tolsče. Glad (lakota) jih zažene tudi na usnje, na knjige in slike, in celó na volneno in bombažovo robo. Zategadelj je ne samo nadležen, temveč tudi škodljiv mrčes, zlasti na ladijah je mor narjem velika preglavica.

Proti ščurkom je dosti pomočkov, ali pri vsem tem jih ni lahko zatreti. Velik sovražnik jim je jež, zato ga ljudje radi jemljejo v hišo, da jo čisti. Tudi race zapirajo po noči v kuhinje, kajti i one jih rade žró. Drugod jim pokladajo po tleh limanice, da se lové na nje, ali pa jim nastavljajo lonce z vodo, da vanje pocepajo, toda lonec se mora oviti s kako cunjó, ali pa se kako drugače naredi mostič, da morejo ščurki na posodo. Za vado jemljejo pivo, ječmenov slad, korenje (mrkva), ali pa tudi kaj družega. Še več izdá, ako staviš pred nje kako slaščico, katero si z belo mišjico dobro potresel, samo to ti je paziti, da race ali kokoši ne pridejo do otrovanih ščurkov. Čeja v kuhinji in po hramih je in ostane pa tudi proti ščurku najboljši pomoček, seosebno jedilni ostanki in odpadki naj se sproti odnašajo.

Vzpomladi znese samica precej velik, rumenkast mešiček, ki pa kmalu sčrni. (V našej podobi se vidi z desna poleg samice.) Ta mešiček je podoben mičkenej blazinici, ki je videti, kakor bi bila na enej strani po dolgem sešita. Mešiček je vzdolž pregrajen, a na vsakej strani je zopet šest pregradkov ali prekatov in v vsacem leží eno jajce. Vsega skupaj znese torej samica dvanajst jajec, ali časi odloži za nekoliko dni še drug in tretji mešiček. Mladiči rastejo počasi in se šestkrat olevé. Po petem levu se pokažejo samcem krila, po šestem so pa dorasli in se plodé. Ako stopiš na tak mešiček — ali pa tudi na samico, razpokne se glasno, skoro kakor bi stopil na ribji mehur.

Švaba je na polovico manjši in je blede rujavkast, na ovratniku pa ima dve podolgovati črni lisi. Oba, samec in samica sta okriljena, ali samičina krila so nekoliko krajša od zadka.

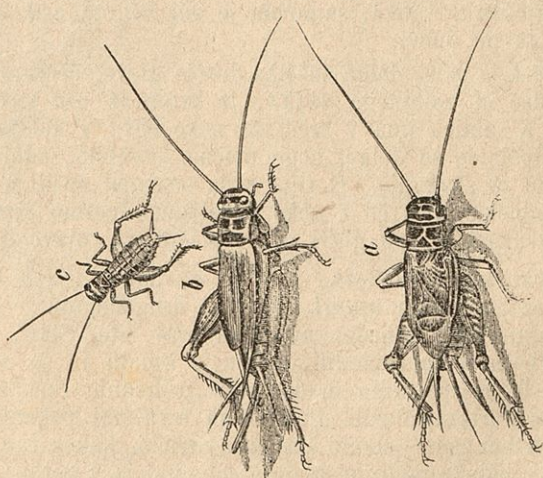
Zgoraj smo rekli, da se je ščurek z ladijami naselil tudi v Ameriko, toda tudi ta nam ni ničesar dolžna ostala, poslala nam je v zameno svojega, ki je še napačnejši od našega. Ame-

rikanski ščurek je nekaj večji in rjast, spodaj bledejši, in zaokrožen ovratnik je zadaj bledo obrobljen. Neznansko je požrešen, človeku požre celó z nog podplate na črevljih. Do zdaj se drži še primorskih mest, ali tu in tam uže sili naprej v deželo.

Pred nekaj leti bili so uže v goriškej in ljubljanskej cukrarnici, dokler sta še delali. Ali so se pa pozneje vzdržali ali ne, mi ni znano.

Striček.

Striček je ščurku najbližnji sosed. I on se je kakor gostač nastanil pri človeku, tudi na hrani je pri njem. Te mu sicer ne daje radovoljno, temveč jemlje si jo sam, ali to njemu človek ložej pregleda, ker ni tako silen in glodiv požeruh, kakor ščurek. Vsaj usnja in volne ne razjeda, in navadno se tudi tako ne množi, da bi se o kakej večej škodi moglo govoriti. Sem ter tje celó niso neradi, imeti ga v hiši in mnogim je ponočni godec še po vseči. Njega godba je sicer prav revna, škripanje v resnici, in vrh tega nateplje zmerom eno in isto pesem, ali pri vsem tem nekaterim prijetno doní in je hitro zaziblje v sen. Hiša s stričkom za pečjo diši mnogemu nekako po „domaćem“.

Striček.

Pri nas se ljudje navadno malo brigajo za strička. Škriplji mrčes ali ne škriplji, kdo te posluša! Samo goriškim Cerkljanom se je ta nepridiprav do konca zameril. Tem ljudem je striček kar naravnost sramota za hišo in za gospodarja, ki ga trpi pod svojo streho. Zato ga pa tudi nobeden ne trpi. Ako se kateri kje oglasi, hitro so mu na sledu in ne nehajo, predno ga niso skončali, tudi peč bi podrli zaradi njega, če bi bilo treba. Cerkljani, potujoči po Kranjskem, ne morejo se dosti načuditi, da se onde ljudje za stričke nič ne zmenijo ter jim dade cvrčati po volji. „Taka hiša! tak kmet! pa trpi kaj tacega v svojej hiši! Škoda!“ Takó modrujejo možje in zmajujejo z glavami.

Vsak mojih bralcev je pač uže slišal strička, videli ga pa niso vsi, ker po dnevi skrit žedi v kakej luknjici in se prikaže še le, ko ugasnejo vse luči. Takrat napne svoje strune in je drgne neprestano v pozno noč. Gode pa le samec, in sicer samici na veselje in zabavo. Za gosli mu služijo trda gornja krila ali pokrovke, katere nekoliko privzdigne in potem brusi na vse pretege desno ob levo. Če si tega škripača ogledamo tu v podobi, ki nam kaže spodaj samca, zgoraj samico in nad njo še nedoraslega mladiča, dozdeva se nam nekako znan, ves nas spomina na poljskega murina, cvrčka ali krikoveca, ki v luknjicah prebiva po gričih in suhih senožetih. In v resnici sta si najbližnja rojaka, samo da je oni bel, ta črn, oni gode po noči, ta po dnevi.

Striček je palec dolga žuželka debele glave, četverovoglatih širokih pleč in zajetnega zadka, iz katerega mu strčita dva rožička, a samica ima v sredi še neko cev, s katero polaga jajca. Tipalnice so dolge, noge močne, sosebno zadnje, ki so vstvarjene za skakanje. Gornja krila so trda, spodnja mehka, vzdolž zganena in strčé z neko podaljšano ščetino črez zadek. Sivo rumenkast je, po glavi in po plečih pa rujavo lisast.

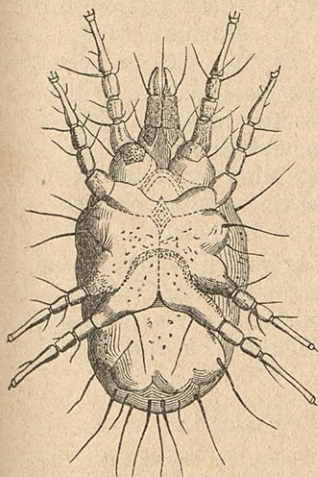
Stričku ugaja toplota, zato se navadno drži kuhinje in peči, mraz ga kmalu umori. Pa tudi drugače mu je življenje kratko odmerjeno, nobeden ne učka prav leta. Stari, ki so se v poletnih mesecih zaplodili, poginejo kmalu in se umaknejo mladim. Ti prespé zimo in dorastejo prihodnje vzpomladi, ko so se prej štirikrat olevili. Po tretjem levu jim poganjajo krila in po četrtem začnó samei škripati. Strički, kakor tudi ščurki, se torej iz ličinke malo po malo preobrazujejo v gotove žuželke, ne da bi se prej kako zaprle ali zabubile, temveč se neprestano gibljejo in žró.

Kakor smo uže zgoraj rekli, striček navadno ne dela velike škode, če tudi je kruh in sploh močnate jedí. Samo v pekarijah časi dela kvaro, še bolj pa je neprijeten zarad škripanja. Enega ali dva človek še posluša, ali kjer jih sto in sto gode ob enem, onde ni moči bivati človeku, ki ima kolikaj občutljive živce.

Zatirajo jih kakor ščurke. Najgotoviše jih pomori mišjica, potresena po nastavljenem jedilu.

Sirska pršica.

Star sir je zunaj navadno bel, kakor bi bil prašen ali z moko potresen. Ako imaš pa dobre oči in si ta prah bolj pazljivo ogledaš, uveriš se, da je živ. Sicer ne moreš razložiti, kaj je prav za prav, ali toliko vendar vidiš, da so bele pikice, ki gomazé druga vrh druge. Ako bi pa imel pri roki povečalno orodje in bi pod nje stavil tak prašek, zgrozil bi se o podobi, ki bi se ti prikazala. Če si zamerljivega želodca, ne bi bilo čudo, ko bi se odrekel siru za vselej. Zato je dobro, da človek vsega ne vidi. Ali mi, ki tukaj govorimo o škodljivih živalih, moramo ti tudi sirsko pršico postaviti pred oči. Podoba ti jo

Sirska pršica.

kaže od spodnje strani, in sicer jako povečano. Žival nas spomina nekoliko na srbca, o katerem smo rekli, da je vzrok nevšečneje kožne bolezni. In v resnici sta si v rodu, samo da je sirski kvarljivec bolj podolgovat in da živi le na siru, katerega s škarjičastimi čeljustimi malo po malo zmelje v belkast prah, ki pa ni nič drugega, nego slečeni mehovi (levi) in blato te drobne živalce. Do tega vendar navadno ne pride, ker jim človek lahko ustavi delo, namočivši sirov hleb s slano vodo. Povedati pa moram, da pravi sladogolti hrepené po tacem siru, bojde ga ni slastnejšega od tacega.

O tem je težko govoriti, saj vemo: kolikor glav, toliko misli. Pa kaj čemo? Da jim le tekne, nam mora biti prav. Ko bi jim zarad tega še katero rekli, mogli bi nas zavrtniti: „Kaj pa vi, ki tako slastno jeste suhe češplje in slive, črešnje in smokve, in ližete sladki prah

ž njih? Kaj res mislite, da je to cukar? Tudi vi jeste pršice, samo da so druge vrste, nego je naša sirska. Zdaj pa še govorite, da niso dobre.“

Dobro so nas pobili! Zdaj pa jezik za zobe! ni drugače. K večemu bi se mogli izgovarjati z nevednostjo, češ: česar človek ne vé, to ga ne jé. Kar pa se stvari same tiče, moramo priznati, da imajo sirovci prav. Tisti cukrasti prah na suhem sadji so največ same pršice, na tisoče jih je časi na enem samem kosu.

Pa so še druge!

V starej moki, zlasti v takej, ki je narejena iz okopelega žita, ali ki se hrani v vlažnih (mokrotnih) in zatohlih shrambah, živi **móčna pršica**. Ako opaziš tega mrčesa v moki, razgrni jo zunaj na jasnem in presušaj jo dan ali dva in potem jo hrani v zračnem in suhem prostoru. Tudi vročina jih umori.

Mlečna pršica biva po mlečnih hramih, zlasti na starej smetani (na skrlupu) in na mlečnih posodah, ki niso dovolj učiščene.

Pivarska (olova) pršica živi v sodččkih, kjer se hrani pivo (ol), zlasti pohabljen pivo, in zdravniki trdijo, da ta pršica použita vzrokuje drisko ali derečino, časi še celó grižo.

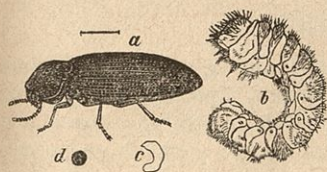
Slaninska pršica nahaja se pogostoma na slanini, na suhem (prevojenem) mesu in na suhih mesenih klobasah in salamih, ki se hranijo v zatohlih in vlažnih hramih. Ta pršica je v naših kmečkih hišah prav navadna prikazen in mi je večkrat pokvarila slast do suhe mesnine. Pršice preženeš, ako mesnino obesiš nekaj časa na zrak in na solnce.

Krompirjeva pršica je na krompirji videti kakor siv prah. Nekaj časa se je mislilo, da bi ta pršica utegnila biti vzrok strahovite krompirjeve bolezni, ali gotovo je le nje nasledek, in pršica se pokaže le na krompirji, ki ima v sebi že bolezenske kalí.

Kukec ali trdoglav.

Po noči, pa tudi po dnevi, ako je v izbi vse tiho, slišimo večkrat v lesu neko struganje, kakor bi nekdo vrtal. Posebno po hišah s starim pohištvom in starim lesovjem, je tako škripanje prav navadna godba. Ako ogledujemo tako lesovino, ne najdemo s prva nič sumnega, k večjemu bi po dolgem iskanji našli kako majhno luknjico. Za nekaj dni pa ugledamo kupček rumenega praha pod luknjico, odpihnemo ga, ali ne traje dolgo

in kupček je zopet tu. „Črv“ je v lesu in ta moka je „črvojedina.“ Ako raztrgamo tak črvojedena les, najdemo v rovu polno črvojedine in na konci majhnega belega, nekoliko dlakavega črva z roženo glavico in šestimi prekratki nožicami.

Kukec.

Na poleg stoječej podobi vidimo tega „črva“ pri črki *c* v pravej velikosti, pri črki *b* pa močno povečanega, a črka *d* nam kaže velikost luknje ali rova, ki ga je zvrtil v lesu. Ta „črv“ je mladič (ličinka) necega hrošča, kateremu pravimo kukec ali trdoglav.

Zadnje ime so mu naredili zaradi tega, ker je sila termast in svoje glave. Ako se ga dotakneš, pritegne ti tipalnice in vseh šest nog k sebi, pritají se in obleží za mrtvo. Delaj ž njim, kar češ, ne gane se. Vrzi ga v vodo, ali ga peci pri luči, nabodi ga na iglo ali ga razčetrí, to je pač vse eno, on ti ne bode trenil z nobeno tipalnico. In paglavec je tako mičken, nič večji od črte pri črki *a* v naši podobi, ki nam kaže tudi hrošča samega precej povečanega.

Do pomladi doraste ličinka v lesu in se zabubi v nekoliko razširjenem rovu, a za nekoliko tednov izmota se iz bube gotov junak kukec. Sicer ne pride tekoj na dan, ali glasi se vsaj. Ta ali oni mojih bralcev je gotovo užel tam meseca maja v črviem lesu neko pokanje ali kljuvanje, kakor bi kdo s kako večjo iglo trkal ob les. To je kukec, ki s svojim trdim čelom in ovratnikom tolče ob desko. Čemu neki? Praznoverna ženica, ki streže bolniku, je uverjena, da to pomeni smrt, a v resnici pomeni življenje. Kukec vabi in snubi, kukčevka v drugem rovu ga je slišala in razumela, ter mu odgovarja z enakim trkanjem, in naposled se pregrizeta skozi les in se najmeta.

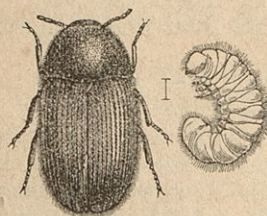
Kukec je zamoklo rujav hrošček, valjastega in trdega trupla. Ovratnik je jamičast in zrnast ter pokriva vso glavico, pokrovke so pikčasto progaste.

Pomočka proti kuku menda ni. Kjer se je vgnedil, raztoči naposled lesnino v zgol črvojedino. Toliko je gotovo, da se najrajši zavrže v les, ki ni bil popolnoma suh. Rezbarije in kipi naj se namažejo z živosrebrim sublimatom, na močnem vinskem cvetu razproščenim, pa tudi petrolej bi utegnil dobro služiti. Gotovo je tudi, da večja vročina umori črva v lesu, ali to se dá le redko kedaj izvesti. Priporočajo tudi, da se les,

predno gre v delo, moči ali stroji v vodi, na katerej se je kuhalo orehovo perje (listje) ali pa zelene orehove lupine (oblakovje). V lěšč (polituro) pa naj se vmeša nekoliko áloje.

Krúšnar.

Prav takó kakor trdoglav udelavajo še nekateri drugi sorodniki v mehkiem lesu, zlasti v jelovini, lipovini in topolovini, ter ga malo po malo raztakajo v prah in drobír. Posebno po starih hišah, v zapuščenih gradovih in po cerkvah gospodarijo strahovito. Največ so ti kukci krivi, da gredó po zlu in da razpadajo dragocene rezbe, starinsko pohištvo, leseni kipi in druge take stvarí, ki so časi posebne znamenitosti in velike vrednosti. No vsi ti kvarljivci so zgoraj opisanemu kukcu ali trdoglavu močno podobni, bodi si gledé vnanjosti, bodi si gledé življenja, zatorej se tudi pri njih ne bomo dalje mudili. Samo ob enem porečemo še nekoliko besed, a tukaj poleg podajemo ga tudi v podobi.

Krúšnar.

To je namreč krušnar. Ime samo uže odkriva, da ne živí v lesu, temveč v kruhu, a zató ni nič menj škodljiv.

Krúšnar je bledorjav in rumenkasto dlakav hrošček, ki je še nekoliko manjši od trdoglava. Široki, skoro ploščati ovratnik se spredaj zožuje, pokrovke so pikčasto progaste. Hrošč in njega ličinka sta v naši podobi deset-

krat povečana, črta med obema pa kaže hroščevo pravo dolgost.

Krušnar živí v starem, časi kakor kamen trdem kruhu, med posušeniimi rastlinami (v herbárijih), v raznem semenju, s kratka: biva povsod, kjer je kaj močnatega ali cukrovitega. Ako nema tega, polotí se tudi živalske kože. Tako n. pr. gloje nagačenim pticam kožo na nogah. Največ ga je pa najti po pekarnicah, lekarnicah in v prodajalnicah vsakovrstnega semena. Jako nevšečen je rastlinoznancem, ker se jim rad zavrže v njihove rastlinske zbirke. V največjo preglávicó je pa mornarjem, ako se jim je zaplodil v krušne zaloge. Po toplih suhotah najti je ob vsacem letnem času ličinko, bubo in hrošča h krati.

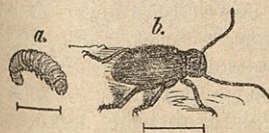
Proti temu škodljivcu ni druge pomoči, nego suha vročina, se vé da samo takrat, ako so stvarí, v katerih krušnar živí, take, da jih smemo brez kvare staviti v peč. Rastlinoslovceem pa svetujemo, da vsak zvezek potisnejo v prteno vrečico ali

prévlako. Suhe cvetice, katere nekateri radi stavljajo pod steklo v okvir, in pa noge nagačenim pticam namaži s živossrebrnim sublimatom, razproščenim na močnem vinskem cvetu.

Tihotapec.

Mladenič, učeč se poznavati rastline, uname se lahko za to ljubko znanost, in dokler gorí ogenj prvega oduševljenja, ni mu žal niti časa niti truda, kadar gré za to, da mu se zbirka pomnožuje in dopolnjuje. Neutrujen znaša od vseh strani rastline, vklada je in preklada ter posušene uvrstuje v zbirko, ki mu na veliko njegovo radost narašča od dne do dne. Pozna jesen še le ustavi pridno delo. Nastane zima, ki nam svoje osobitne cvetlice riše na okna, a vrh tega še mnogemu mlademu rastlinoslovcu omrazi vrstoma med papirjem vložene nekdanje milke. Pozabljene ležé v kacem prašnem kotu. In če jih po dolgem presledku zopet enkrat vzame v roko ter jih začne pregledavati, ne more se načuditi premenbam. Nekdanje zbirke skoro ni moči poznati. Debeli skladi papirja so prevotljeni in prejedeni, a rastline razgrizene in skleščene, da je groza. So-sebno rastline z debelimi cvetnimi glavicami so razmrvljene do konca. Čim dalje pregleduje, tem večja pustoš se prikazuje. Med drobirjem ležé majhni kosmati črviči in tu in tam koraka mičken rjast hrošček, hudodelec, ki je vse to zakvaril. Nejevoljen pograbi mladi rastlinoznanec vse skupaj in vrže na smeti. Ta hrošč je kriv, da ga je minulo vse veselje k rastlinstvu, rastlin vsaj več ne bode nabiral in sušil.

Oglejmo si tega hudodelca malo bliže. Neznatni, samo polčetrtri milimeter dolgi hrošček je rujavkaste ali rjaste barve, in njega tenke nitkaste tipalnice niso skoro nič krajše od telesa. Glava je skrita pod okroglim ovratnikom, ki ima štiri, z dlačicami obrasene grbice, pa tudi sicer je ves

Tihotapec.

posút s tencimi dlakicami. Samec je valjastega trupla, samica pa jajčastega.

Ličinka — v naši podobi pod *a* — je podobna dlakavemu črviču sivkaste barve in rujave glave. Ako jo ostreje pogledaš, opaziš izza glave tri pare kratkih nožic, zadek pa nosi zmerom podvit. Meseca avgusta je dorasla in se zabubi, naredivši si od zgrizkov vrečico, iz katere se za štirinajst dni prikaže gotov hrošček.

Škodljive živali.

Ta ne bodigatreba nahaja se povsod po hišah, posebno po ne-snažnih kotih. Ličinki gre v slast vsaka hrana, bodi si taka ali taka. Najljubše so jej vendar, kakor smo uže slišali, suhe rastline in poleg teh tudi zbirke metuljev, hroščev in družih žuželek. V take zbirke, tudi če so dobro zaprte, vtihotapi se škodljivci, ne da bi človek vedel kakó in kedaj. Zató smo ga tudi krstili v tihotapca. Nevšečen gost je tudi lekarničarjem in krznarjem.

Tudi tihotapca zamori suha vročina. Rastlinske in živalske zbirke je treba večkrat pregledavati, dobro oko in pridna roka je tu najboljša pomoč. Po hišah in hramih ga zatreš, ako mu zvečer po kotih nastaviš mokre cunje ali kupčke vlažnega sena. Tihotapeci so namreč po dnevi leni, po noči pa živahno lazijo po stenah ter se zbirajo pod cunjami in pod senom, kjer jih potem ni težko pomoriti.

Ríbica.

Poleg tihotapca biva po hišah, sosebno po starih, še neki drug, sploh znan mrčes, po imenu ríbica. Živalca je res nekoliko podobna premajhnej ribici, in vrh tega se še lepo sveti, kakor bi bila posrebrnjena. Vznemirjena smuče hitro sem ter tam in išče novega skrivališča, ter tudi v tem spomina na žival, po katerej se imenuje.

Ríbica.

Ríbica je zleknenega in vretenčastega, rekše: spredaj širjega, zadaj ožjega telesa. Malo glavico je komaj opaziti, mnogo večji in širji so prvi trije telesni obročki, na katerih so vrastene noge. Zadek je pa zložen iz deset ožjih obročkov ter se okončuje v tri skoro enako dolge nitke. Ploščata živalca je spodaj rumenkasta, zgoraj pa je pokrita s svetlimi, srebrnastimi luskami, ki se pa ž nje lahko obrišejo, kakor na primer z metulja. Na glavi nosi precej dolge nitkaste tipalnice in za njimi na vsakej strani dvanajst predrobnih, v kupček zloženih očesec.

Ríbica stanuje po enacih krajih kakor tihotapec. Najti jo je torej največ po temnih in zatohlih izbah, po kuhinjskih omarah, po predalih v hramih in v prodajalnicah, sploh povsod, kjer ni presvitlo in kjer v raznokakih odpadkih in smetéh nahaja primerne hrane. Nočna živalca je, zato se ob dnevi potika po temnih kotih, po razah in pokah, v hramih skriva se pod lonce, v omarah med obleko. Tega mrčesa opazuje se

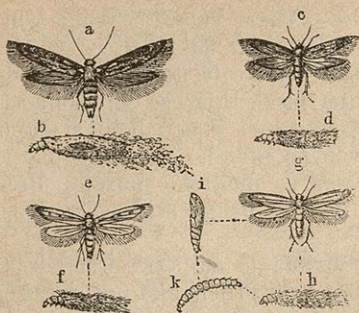
največ konec poletja, in sicer se takrat videvajo vsake velikosti živalce, ki se se v poletnih mesecih namnožile.

Dasi je ribica majhna živalca, vendar je škoda, ki jo dela človeku, dosti znatna, sosebno po hišah, kjer so jej okolnosti ugodne. Loteva se namreč vsakovrstnega blaga, bodi si papir ali usnje, ali sukno in druge volnene tkanine. Še celó platno ni varno pred njo, platno, katerega še molji ne marajo. Pred vsem pa so jej po volji cukar, med in druge sladke stvari po hramih in po prodajalnicah.

Zračni prepah, svitloba in čistota je najboljše orožje proti temu neprijatelju. V živo ga bodeš tudi prijel, ako mu zamažeš vse raze in poke, v katerih nahaja zavetja. V večjem številu jih dobodeš skupaj, ako jim na primernih krajih nastaviš volnene cunje in krpe, ter jih potem pohodiš. Še bolj gotovo jih privabiš, ako jim pod te nastavljene cunje potreseš malo cukra, ali položiš kosček papirja, z medom namazanega.

Môlji.

Tihotapec in ribica sta torej prava malopridneža, zato smo ja tudi postavili na sramotni oder. No da jima ne storimo preveč krivice, moramo priznati, da škoda, ki nam jo ta dva delata, še spomena ni vredna proti onej, ki jo imamo od družih mrčesov. V misli imamo môlje, ki nam povsod silijo v stanovanja. Ti nam razjedajo in razdevajo dragoceno krznino, suknena in volnena oblačila, žimnice in pernice na posteljah, naslonjače, sedala in drugo z živalsko dlako nagačeno pohištvo. Takisto kvarijo môlji ptice in sesavce po prirodopisnih muzejih, kajti pred njimi ni varna nobena stvar, ki je od perja ali pa od živalske dlake. Vrh tega se še hitro plodijo, tudi majhni so in delajo takó na skrivnem, da jim človek navadno pride na sled še le tedaj, ko je uže na škodi. Še vesel mora biti, ako jim ustavi pogubno delo in da reši vsaj nekaj. Jeseni, ko si je treba poiskati toplejše obleke, toži se vse vprek na môlje. Temu so razorali suknjo, da jo bode mogel obleči samo še za silo, a onemu so jo prevotlali in sklestili takó, da ni več za nobeno rabo. In vendar je siromak mislil, da jo bode nosil vsaj še tri zime, če ne več. Najmenj belijo môlji glavo tistemu, ki ima eno samo suknjo, ki jo nosi po leti kakor po zimi, o petkih in svetkih. Kajti tega še ni nihče videl, da bi bili môlji komu suknjo požrli na živem životu. Kakor druga kvarljiva svoját tudi oni niso prijatelji belemu dnevu, še menj pa dežju in vetru.

Štirji navadni môlji v naših stanovanjih: Močni môlj (a, b); suknjarski môlj (c, d); krznarski môlj (e, f); perni môlj (g, h, i, k).

smukne urno izpod prstov in navadno uide. Ako loviš letečega, pade hitro na tla in se skrije v kako razo. Največ so neznatne barve, sivkasti ali rujavkasti, ali vendar nahajajo se med njimi prelepo risani in pisani metuljčki. Ako jih s povečalom ogleduješ, priznati ti bode, da so môlji najkrasnejši metulji. Ali kdo jih gleda?

Môlj v popolnej podobi, kot metuljček ne dela nikakeršne škode, ker nema grizočih čeljusti, temveč samo zvito srkalo. Škodljiv je le v svojej mladosti, ko je še ličinka, rekše: gosenica. Môljeva samica znese predrobna bela jajčka na primerno mesto, kjer mladi takoj najdejo hrane. Gosenice so drobni belkasti črvički rujavoglavec. Vsak tiči v majhnej cevki, katero si je spolstil od zgrizene robe. Ta cevka je na obéh koncéh odprta in gosenica jo vlačí vedno seboj. Pod zimo jo prilepi na kakšno steno, bodi si v omari, bodi si na zid in še le prihodnje vzpomladi se v njej izpremeni v bubo, iz katere naposled izide metulj.

Môljev se ubraniš najbolje s tem, da sukneno in volneno obleko, krznino in kar je še drugih tacihi stvari, večkrat obešaš na zrak in na solnce ter ob tej priliki vse dobro iztepeš in učištiš. V shrambah pa imej vse v platnenih rutah zavito. Resnica je tudi, da nekatere močno dišeče tekočine odvrčajo môlje, tako n. pr. terpentínovo olje, karbolova kislina in petrolej. Sitno je samo to, da vse te stvari tudi človeku smrdé in da nobeden ni prav pri volji take duhove imeti v stano-

Môlji so metulčki, zelo mičkani metuljčki. Znati jih je po strččej glavi, po drobnem telesci in po ozkih in dolzih resastih krilih, ki so v miru v podobi strehe zganena, ali pa okoli trupla ovita. Na glavi nosijo dlakav čop in poleg velikih oči precej dolge nitkaste tipalice. Nekaj posebnega so dolge resice, s katerimi so krila zadaj obrobljena. Te resice tudi delajo, da so krilca videti širja, nego so v resnici. Metuljčki se pokažejo časi uže meseca maja in letajo najrajši zvečer. Po dnevi žedí mirno po temnih kotih, ako ga hočeš prijeti,

vanji. Pravi perzijski prah proti mrčesom med obleko potresen tudi odganja môleje.

Po naših hišah bivajo posebno štiri vrste môlejev, namreč: móčni môlej, suknjarski môlej, krznarski môlej in perni môlej. Vse te kaže nam naša podoba z gosenicami vred.

Prvi je **móčni môlej**. Metuljček ima belo glavo, prednja krila so siva in temno morogasta ter imajo v sredi tri črne pike v enej vrsti; zadnja krila so jasnejša. V miru drži krila ravno. Njega gosenica živi v moki, v otrobih, pa tudi v volnenih tkaninah in v dlaki. Metuljček leta zvečer in po noči skoro vse leto. V podobi je pod *a* metuljček, pod *b* pa gleda gosenica iz vreče.

Suknjarski môlej ima srebrnasta krila in na korenu ob hrbtu na vsakej strani belo piko. Gosenica živi v suknu, v volnenih oblekah, v preprogah, posteljah, v sedalih in tudi v krznu. Metuljček leta uže meseca maja in za tri mesece je gosenica uže dorasla. V podobi vidiš pod *c* metuljčka, pod *d* pa gosenico v mešičku.

Krznarski môlej nosi na glavi čop rumenkaste dlake; prednja krila so rumenkasta, zadnja sivkasta, a oboja se močno svetijo, kakor bi bila od svile. Prednja krila imajo navadno — pa ne vselej — dve manjši temni piki v gornjej polovici in eno večjo v spodnjej.

Ta môlej polaga svoja jajca najrajši na mrtvo živalsko dlako, tedaj na krznino, žimo, nagačene živali, pa tudi na volneno obleko. Po hišah, kjer se temu mrčesu ne stopa krepko na prste, videti je jeseni in po zimi na stenah in na stropu vse polno visečih mešičkov s prezimujočimi gosenicami. Te mešičke je treba skrbno obrati ali omesti ter jih pohoditi ali pa sežgati. Da ti ne oglojejo dragocene krznine, prezračí in očisti jo precej vzpomladi, potem jo s perzijskim prahom potreseno in v prtenino zavito hrani med perilom, v katero nobeden môlej ne zahaja. Samo ob sebi se razumeva, da suha vročina zamori tudi krznarskega in sploh vsacega môleja. — V naši podobi nahaja se metuljček pod črko *e* in njega gosenica pod *f*.

Četvrti v tej malovrednej družbi je:

Perni mólj, katerega vidiš upodobljenega pod črko *g*, pod *h* je zopet gosénica v mešičku, pri *k* gola, brez mešička in naposled pod *i* njega bubica. Perni mólj je krznarskemu močno podoben, zlasti tacemu, ki na prednjih krilih nema nikakeršnih pik. Prednja krila so jasno rumena in nagibljejo nekoliko na polteno, zadnja so pa blede sivkasta in se svetlikajo rumenkasto. Tudi so ožja in na koncéh ostreje prirezana, nego pri krznarskem, ki je vrh tega za mrvo večji.

Živí v perji, pa tudi v vsakej drugej tvarini, ki je narejena od živalske dlake. Gledé zatora velja o njem vse, kar smo prej o družih povedali.

Po raznih knjigah in po časopisih hvalijo se in priporočajo hitri in gotovi pomočki proti móljem brez konca in kraja. Lehko bi ž njimi napolnil nekaj strani. Tega vendar ne storim, ker bi mi bralci za to vedeli slabo hvalo. Enega samega mislim tukaj omeniti, če tudi mu sam ne dam mnogo vere, ali poskuša se lahko in toliko vem, da škoditi ne more. Ta mnogo hvaljeni móljski strah je neka rastlina, rastoča pri nas povsodi okoli hiš, ob potih in po mejah in cvete od junija do jeseni. Imenuje se medena detelja, tudi k o t e c, nemški: Steinklee, latinski: *Melilotus officinalis*. Ta rastlina zraste časi možu do pasa in ima trojnate liste (peresa), rekše, zmerom stojé po trije listi skupaj. Drobní, lepo rumeni in močno dišeči (vonjajoči) cveti nabrani so v podolgastih grozdih. V knjigi: Prirodopis rastlinstva, ki jo je izdala Slovenska Matica, najdeš to rastlino narisano na 35. strani. Te rastline tedaj natrgaj in potakni nekoliko vršičev med obleko, po posteljah in povsod, kjer ti mólji zadajejo strah. Vsi mólji pobegnejo in družih ne bode blizu, ako medene detelje hvaliveci — resnico govoré. V ostalem poskuša se lahko, kakor sem uže zgoraj rekel.

Razen teh pobišnih móljev je še vse polno družih, ki živé zunaj in delajo škodo na sadežih in drevesih. Toda tukaj o teh ne bomo govorili, pozneje uže pridejo nekateri na vrsto.

Vešče.

Zvečer in po noči letajo po suhotah še drugi, móljem zeló podobni, ali nekoliko večji metuljčki. V poletnih mesecih videvamo jih pogostoma osmucavati se okoli goreče sveče ali

lučnice, pri kateri se dostikrat tako osmodé, da pocepajo na tla ali na mizo. Rekamo jim: veščé. Vse imajo dolge nitkaste tipalnice, tenko truplo in trivoglata krila, ki so v miru v podobi strehe zložena, a zadka popolnoma ne pokrivajo. Nekoliko jih je tudi škodljivih, med njimi prvuje:

voščarska vešča, ki biva v panjéh pri bučelah. Njena gosenica razjeda satovje in napravlja s tem neródnemu ali brezskrbnemu bučelarju dostikrat prav občutno škodo. Samica je večja od samca in meri z razpetimi krili do 33 milimetrov. Njena prednja krila so pepelasta, na notranjem robu pa rumena kakor usnje in ruso lisasta; samčeva so jasnejša, samičina temnejša. Zadnja krila so pri samcu siva, pri samici belkasta. Glava in ovratnik sta blede rumenkasta.

Voščarska vešča se nahaja po uljakih in po panjéh. Meseca maja užé najdeš metulja in potem skozi vse poletje, ker se mrčes v védno toplem panji hitro plodí. Metulj teka jako urno in je po noči, ko buče mirujejo, posebno živahen. Samica polaga kupčke jajec na satovje; če je zunaj panja, pa v njegove raze in razpoke. Gosenica je zamazano blede rumenkasta, spredaj in zadaj nekoliko tanjša in na obročkih kakor prevezana. Dorasla je palec (27mm.) dolga. Biva navadno v starem satovji, po katerem ruje in dela dolge rove in žre vosek. Tak rov je opreden z neko svilasto prejo, v kateri visí vse polno goseničinega blata. Satovje je naposled vse preorano in prepredeno, ter razpade. Gosenica v treh tednih doraste in se zabubi v nekem rujavem zapredku.

Buče poznajo dobro svojo neprijateljico in jo tudi na vso moč preganjajo, zato se vešče v močnem panji z mladim in zdravim zarodom ne morejo prav vgnezditi. Dokler so gosenice še majhne, iznosijo jih buče sproti iz panja. Skrben bučelar, ki svoje živali pogostoma pregleduje, bode po smetéh in po voščenih mrvah kmalu prišel veščam na sled ter jim bode hitro ustavil škodljivo delo. Nagrizeno satovje je treba tekoj izrezati in veščino zalego pokončati. Panj, v katerega si nakanil ogreniti nov roj, bodi do dobrega učiščen in imej vse raze in poke zamazane. Samo do konca nemarnemu bučelarju se more zgoditi, da mu gre po zlu panj za panjem.

Po naših stanoviščih gostujejo še nekatere vešče, ki nas pa toliko ne zanimajo, da bi jih obširneje opisavali. A ne zanimajo nas zato ne, ker se pri njih o kakej škodi ne dá dosti govoriti, če tudi je res, da se pasejo ob naših žuljih.

Vse poletje nahaja se po naših stanoviščih, posebno po

Móčna vešča.

hramih, žitnicah, mlinih in drugih tacihi prostorih prav lep metuljček, katerega nam podaja tudi poleg stoječa podoba, a to je:

móčna vešča. Po zidih sedeči metulj ima temnorujava prednja in pepelnata zadnja krila. Sredina na prednjih je jasnejša in je na obéh straneh omejena z belo črto. Krila drži nekoliko razprta in zadek ima navzgor zavrt. Po tem ga najlaže spoznaš. Gosenica živi v moki in drugih močnatih rečéh, ter je časi škodljiva.

V maslu, loji, slanini in zaseki, sploh v vseh tolščah živi rujavkasta in svitla gosenica, ki vzpomladi dorasla lazi v hramih po zidu, iščóč si prikladnega mesta, kjer se potem zabubi. Nekoliko tednov pozneje izleze metuljček s strehasto zganenimi, zadek pokrivajočimi krili. Zovemo ga **tolščarska vešča**. Prednja krila so mu rujavkasto siva, zadnja jasno siva in zaokrožena. Na prednjih se vlečeta prek njih dva črna, nazobčana pasa. Dogodilo se je uže, da je človek s tolščo vred pogoltnil tudi več ali menj gosenic omenjene vešče, in da ga je potem ujedalo, dokler jih ni vrgel iz sebe.

Sušna vešča končaj to poglavje. Gosenica živi na vsakorvrstnem sušji (posušenem sadji): na krljih, hruškah, češpah, pa tudi na posušenih rastlinah. Kjer se je ta vešča močno zaplodila, škoda ni neznatna. Od jeseni do prihodnje vzpomladi sklesti sušje ter je izpremení v kupček goseničinega, z nitkami prepreženega blata. Mičkeni, samo 17 milimetrov v šir zasezajoči metulj je na prednjih krilih rujavkasto pepelast, na notranjem robu rudečkast, na zadnjih pa jasno siv. Prek prednjih gresta dve sivi progi.

Pohišna muha.

Krvi nam sicer ne pušča, ali vendar vsiljiva in nadležna je ta nadloga takó, da jo je Slovenec porabil v pregovor: Siten si kakor muha. In s tem pregovorom je pogodil resnico. O nje sitnosti tebi, dragi bralec, ni treba mnogo razlagati. Saj jo poznaš dobro. Devetkrat jo odženeš nejevoljen, a desetikrat ti zopet priletí v obraz, ker se hoče po vsej sili prehajati po tvojem čelu, ali bi ti rada brbala okoli nosa. Po leti se te po južini polastí zaspanec, rad bi malo zamignil in podremal. Ali vse zastonj, muhe ti ne dadó spati, ako se ne vležeš v temno

pro-
daja
ima
rila.
obéh
oliko
ga
uzih

stanico. In kakó nagajive in dosadne so pri jedi! Sam ne veš kedaj in kakó ti cepne v žlico ali v skledo, če je treba tudi dve h krati. No taka, ki je pred teboj pala v jed, še ni tolika nesreča, mnogo huje te prime tista, katero zmečkano in skuhanano najdeš na dnu sklede. Taka mnogemu želodcu pokvari vso južino ali večerjo. O pasjih dnevih dela ta mrčes kuharicam in gospodinjam silno nevolje in zamere. Sicer nas zagotavljajo, da gledajo in pazijo, kar se dá, ali da vse nič ne pomaga. In to jim radi verjamemo.

živí
i v
tem
asto
ska
siva
na-
vred
ga

Muha pa ni samo sitna, temveč je tudi negnjusna in tudi škodljiva. Negnjusna je, ker lazi po najsmradnejših in najostudnejših krajih in od onod seda na vsakovrsten človeški živež. Posebno rade se zbirajo okoli sladkarij, ker so glasovite sladkosnede. Cuker raztopé in potem ga srkajo. Nevšečne so tudi zategadelj, ker povsod puščajo sled za soboj, znane črne pikice. Okna, stene, podobe, zemljovidi, pozlačeni okvirji in kar še podobnega visí po zidéh, vse je pokaljšano z mušjim blatom. Z oken se sicer dá oprati, s papirja in z okvirjev pa ne, brez kvare vsaj ne.

ako-
pah,
za-
ladi
ami
ase-
na
red-

Muha je tako navaden in sploh znan mrčes, da mi je menda ni treba še posebej opisavati. Omenim naj samo velike, z nekim rudečim sokom napolnjene oči, prekratke tipalnice in usta, ki so preobražena v otlo srkalo, ki je na konci nekoliko razširjeno. Zanimive so tudi njene noge. Na stopalu imajo namreč pod krempeljci dve krpici, s katerima se vzdržujejo na najgladkejših stvaréh. Zató muhe tudi brez vse težave pohajajo po oknih, po steklénicah i. t. d., kar drugim žuželkam ni mogoče. Da ima muha samo prednji dve krili, je sploh znano in je videti tudi na naši podobi, ki nam kaže muho nekoliko povečano.

Pohišna muha.

žna
iten
nje
j jo
at ti
po
e po
Ali
mno

Mušja nesnaga obeša se povsod na človeka, zató jo je najti po vsem svetu v človeških stanoviščih. S prvimi solnčnimi dnevi mladega leta prikažejo se tudi muhe po sobah in zunaj na pri-sojnih zidéh. Nekako medle so in malo jih je. Večino lanskih je vzela mrzla jesen, samo nekatere so prezimile v kacam toplem zavetji, največ v hlevih in izbah. Te je zdaj vzbudilo pomladno solnce. Od dné do dné so živahnejše in kmalu se začnó množiti. Samica poišče kako nesnažno mesto, najrajše kako

smetišče ali gnojišče, v izbah tudi pljuvalnike in onde odloži kupček jajec, kacih petdeset do sedemdeset. Uže za dvanajst ur se v toplih dneh — v mrzlotnih nekoliko pozneje — iz njih izvalé mičkeni, mehki, beli in prozorni črvički brez glave in brez nog. (Glej podobo.) Svitloba in zrak jim ne prija, torej se globokeje zarijejo in žró v eno mér. Zató tudi hitro rastó in so v štirinajstih dneh uže dorasli in nehajo jesti. Tedaj se razlezejo in vsak si poišče suh in miren kotichek. Tu se skrči in tudi koža na njem se uskoči, zraven se utrdi in potemni. Ličinka (črvič) se je premenila v bubo, ki je mičkenemu sodčeku podobna. (V podobi spodaj na levo.) V tem sodčku počiva žival najdalje štirinajst dni, potem odskoči gornji del sodčka kakor pokrovec in gotova muha se izkobaca.

Vse preobraževanje tedaj še ne traje prav mesec dní. In ker se tako hitro množi rod za rod, ni čudo, da je meseca avgusta vse živo z muhami. Ob enem bode tudi vsacemu jasno, zakaj je po vaséh več muh, nego po mestih, dasi tudi se jih tu ne manjka. Takisto menda tudi ni treba razlagati, zakaj jih je največ ob velikih cestah, v gostilnicah in pri mesarjih.

Muhe bi bile človeku še bolj nadležne, ko bi ne bilo nekaterih ptičev, ki jih prav pridno lové. Posebno brhki pri tem delu so muharčki, taščice, pastiričice (pliske), pred vsemi pa lastovice. Mnogo jih obvisi tudi v pajkovej mreži, še več pa jih polové ôse, katere ž njimi pitajo svojo zalego. Zarad muh prileti pri odprtem oknu ôsa v izbo. Velika neprijateljica muham je tudi neka plesen, ki časi podavi sila muh. Z razkrečenimi nogami in z napetim zadkom (trebuhom) sedé take muhe mrtve po stenah in po oknih.

No pri vsem tem je muh povsod še preveč. Ljudje se jih branijo, kakor le vedó in znajo. Po mnogih krajih sem videl, da obešajo v kuhinjah in izbah šop praproti pod strop. Zvečer se muhe rade skrivajo v te šope, po noči jih ljudje otresejo v kako vrečo, kakorkoli pokončajo in potem vržejo kokošim. Drugod jim nastavljajo z lepkom namazane šibice (limanice), prote (brgone) ali deščice. Vsaka muha, ki sede na ta lepek, obvisi na njem in crkne. Pri nas raste povsod mûšnica, zeló strupena goba, ki ima lepo rudeč in belo lisast klobuk, spodaj je pa čisto bela. To gobo kuhajo na mleku, jo še malo prisladijo in potem vse skupaj, ali sámo mleko, ali pa tudi v njem namočen papir razpostavijo muham. Stvar je dobra, samó na to se mora paziti, da otroci ne pridejo do tacega mleka. Samó ob sebi se tudi razumeva, da crknjenih muh s tega papirja ne smeš dajati kokošim v zobanje. Tu in tam se prodaje

tudi „mušni papir“, to je papir, ki je strojen v mišjici (arzenik) in je zatorej strupen. Ta papir se položi na kak plošček, se pomoči in s cukrom potrese. Na papirji je kmalu vse polno muh, ki vsled svoje sladogoltnosti na hrbtu ležeč erkavajo. Ali pri vsem tem bi tega mušnega papirja vendar ne priporočali, ker je mišjica hud strup in ker je pri vsej pazljivosti vendar mogoče, da kaka ostrupljena muha zabloudi v kako jedilo. In pa saj imamo razen zgoraj imenovanih še druge dobre muholovne in muhomorne naprave.

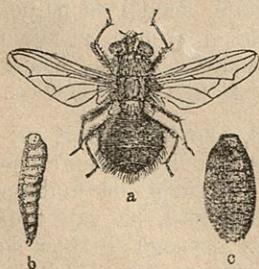
Priporočali bi kvasijo (Quassia, mušji les), ki človeku ni škodljiva, muhe pa silno davi ali jih vsaj na delj časa popolnoma omamlja. Tega lesa nekoliko nastrži, potem ga kuhaj na vodi, pridene še malo cukra in razpostavi obarek na papirji ali na plitvih ploščekih. Kokošim vendar s kvasijo ostrupljenih muh ne dajaj, najbolje storiš, ako jih pomečeš na ogenj.

Po kmetiskih krčmah imajo priproste muholovke, ki pa prav dobro služijo in imajo zraven še to lepo svojstvo, da skoro nič ne stanejo. V večjo ali manjšo kupico nalije se do polovice piva ali slabega in z vodo pomešanega žganja. Na kupico se potem pokrije kaka tenka deščica ali urezanica kruha z malo luknjico v sredi, okoli katere se še potrese nekaj cukrovih drobtin. To je vsa naprava. Muhe so hitro pri cukru in rado vedno lazijo druga za drugo skozi luknjico in omamljene od vonja pocepajo v nastavljeno pijačo. Nekaj let sem prodajejo se steklene muholovke, ki so na istej misli osnovane, samo da so lepše izdelane. Zvončasta, na treh nizkih nogah stoječa sklénica ima na vrhu kratek vrat s steklenim zamahom (čepom). Dno te steklenice je kopičasto vdrtó, kakor pri butilijah, a na vrhu ima majhno odprtino, da gre muha lahko skozi njo. Od zgoraj se vlije nekoliko vodenega žganja, spodaj se pa potrese malo cukra. Muhe prihajajo od z dolaj v zvonec, pohajajo nekaj časa po steklu in naposled vse popadajo v žganje. Kadar je muholovka polna muh, izprazni se, očisti in z nova nastavi.

Najbolje bodeš pa z muhami izhajal, ako jim braniš pristop v svoje izbe s tem, da staviš na okna okvirje, preprežene s tenčico in da vrata zmerom zapiraš. Drugo je, da muham nikoli in nikjer ne daješ paše. Prilika dela tata, pa vabi tudi muhe. Po hišah, kjer po vseh kotih leži nesnaga in kjer se tu in tam puščajo jedilni ostanki in neumita posoda, mora biti muh brez števila, zlasti jeseni, ko so noči nekoliko hladnejše in mrčes uže sam po sebi tišči v hiše.

Mêsna muha.

Kdo je ne pozná? Od prve vzpomladi do pozne jeseni nadleguje nas po hišah. Hipoma pribrní v izbo in bum! zaleti se v okno, kakor bi je htela z glavo prebiti. Od močnega udarca nekoliko omamljena zvrne se vznak, pa kmalu si zopet opomore in glasno godrnjaje pleše po oknu. Nekoliko odletí, pa se zopet zažene z vso močjo proti steklu. Ne neha, predno se ne ubije, ako ni po sreči našla kak izhod. Nekaterikrat delj časa ni nobene videti, ali položi kam pri odprtem oknu kakeršne koli mesnine, bodi si surova ali kuhana. Ne bode ti treba dolgo čakati, kmalu jih bode nekoliko na mesu. In če si to potem malo bliže ogledaš, vidiš na njem bele kupčke, zalego mêsne muhe. V vsacem je po dvajset do sto jajec, katerih vsaka samica znêse do dve sto. Uže za nekaj ur izvalé se iz podolgovatih jajčec beli črvički (ličinke), ki se zarijejo v mesó in ne prestando žró in se zato tudi za čudo hitro razvijajo. Nekdo je natanko opazoval rast mušnih črvičev. Uže drugi dan so bili še enkrat večji nego prvi dan, ali vendar še zmerom tako majhni, da jih je petindvajset do trideset tehtalo en gran. Tretji dan je pa uže vsak posamičen tehtal sedem granov, torej se je v enem dnevu utežčal blizu dvestokrat. To je vendar od sile. Potem ni čuda, da uže v štirih ali petih dnéh doraste in se zabubi v rjastem sodčeku. Ako ličinkam zmanjka hrane, začnó se žreti tudi med seboj. V enem letu je torej več zarodov, in ko bi imele dovolj žretja in nikakeršnih neprijateljev, namnožila bi se ta glota, da bi bilo groza. Nekdo je preračunil, da bi se od enega samega para v enem poletji naplodilo do pet sto milijonov muh.

Mêsna muha.

Po hišah je tedaj mêsna muha zeló nadležen mrčes. Po leti mesnine skoro ni mogoče ubraniti tej muhi, ako jo le za hipпустиš nepokrito, uže je zraven. Zató se najčistejšej gospodinji pri vsej pazljivosti lahko prigodi, da postavi na mizo mrzlo pečenko, posuto z mušjo zalego. Prav takó preseda mesarjem po mesnicah in klalnicah. Ali vsaka stvar ima dve platí, in po enej plati je tudi ta mušja nadloga koristna, sosebno po toplih krajih. Kjerkoli na planem leží kaka mrhovina, tekoj

je ta muha na njej ter izpremina v novo življenje gnjusno gnjilobo, ki bi drugače zasmradila okolico in okužila zrak.

Resnica je, da so muhe živim živalim in tudi človeku v rane zalegle jajca. Navadno pa to nema nobenega slabega nasledka. Na otoku Jamaika pa živi neka velika mesna muha, ki posebno nadleguje od mrzlice oslabele bolnike. Polaga jim jajca v nos, od koder rijejo črviči dalje proti možganom in zgodilo se je, da so taki bolniki vsled tega umrli v strašanskih mukah. Iz Evrope je znan en sam slučaj, da so mušji črvi človeka zajedali pri živem telesu. Pred mnogimi leti našli so na Angleškem bolnega prosjaka (berača) na polji, kjer je uže nekaj dni ležal. Ko so ga onde našli mimo gredoči ljudje, imel je po životu vse polno črvičev, ki so se pokazali kot mušja zalega. Berač je imel navado spravljati kruh in mesó za srajco na golem životu. Ko je na polji — bilo je po leti — onemogel in zaspal, prišle so muhe do mesá in zalega se je potem razlezla in načela kožo. Prenesli so ga v bolnico, kjer je kmalu potem umrl.

Mésna muha je še enkrat tolika, kakor hišna. Glavo ima črno, sicer je zamolklo modra (plava) in prek zadka črno pasasta. Krila so nekoliko motna, kakor bi bila okajena. Vsa je dlakava.

Meso pred to muho drugače ni varno, nego v zaporu. V ta namen služijo posebno dobro omarice, ki imajo stene od tenčice. Samo zgornja stena mora biti lesena, ker skozi tenčico bi muha od zgoraj spuščala jajca. Take omarice — pravimo jim vrše — obešajo se v hladnem in zračnem hramu pod strop.

Mesó, v katerem so se uže zavrgli črviči, odrgni dobro s soljo in potem je izperi v čistej vodi.

Zaplívkarica

tudi za pljunkarica imenovana muha je črna in sivkasto belo oprášena, na hrbtu ima tri črne proge, na zadku je pa belo, sivo in črno kockasta, rekše, ima bele, sive in črne štirivoglate lise. Velika je kakor mésna muha, ali pa je še nekoliko daljša. Samice so zmerom večje od samcev.

Zaplívkarica biva vne na planem, posebno po gostem grmovji, pod katerim trohné in gnijó zamrle rastline in živali. Dosti jih je okoli hiš, posebno blizu gnojišč in prav pogostoma jih vidavamo tudi po naših stanovanjih. Sploh veljá skoro vse, kar smo o mésnej muhi povedali, tudi za sivo zaplívkarico. Samo v tem se loči, da ne leže jajec, temveč žive

Zaplunkarica.

ličinke (črvice), ki so se uže v njej izvalile. Rodovitnost te muhe je tudi velikanska, vsaka samica ima v sebi dve tisoč črvicev, ki se polagoma razvijajo in takó jih tudi malo po malo odklada. Res da jih velika množina pogine, predno so se izpremenile v muhe, denimo, da jih tri četrti gre po zlu, a vendar jih še ostane strahovit roj. Samo to je, da zaplívkarica za popoln razvoj potrebuje delj časa in zató na leto ne more biti toliko rodov, kakor pri mėsnej muhi.

Da tudi ta muha svojo zalego (zaplívek) rada odklada na mesnino, znano je sploh, ali vendar na njo ni tako naprežena, kakor zgoraj opisana sorodnica. Največ se jih izredí na gnijočih rastlinah, po smetiščih in gnojiščih, našli so jih pa tudi uže na človeku v gnojnih ranah, zlasti v ušesnih uljesih (tvorih). In prav verjetno je, da so črvi, ki so „snedli“ zgoraj omenjenega berača, bili zaplívkarčina zalega.

Vse poletne mesece, posebno pa meseca avgusta in septembra nahaja se po stanovanjih med navadnimi hišnimi muhami še neka druga, ki ni samo sitna in nadležna, temveč tudi prav občutno zbada. Zato jej pravimo: **bodulja**.

Ta napastnica je velika kakor hišna muha in tudi drugače jej je prav podobna. Razloča se v tem, da jej srkalo ne stoji naopik, ampak strči naravnost naprej ter je ob enem tudi bodalo. Pravijo tudi, da ima bodulja, kadar sedi mirno, glavo zmerom navzgor obrneno, navadna hišna muha pa navzdol. Po tem ji neki razločajo ruski kmetje. Siva je, na hrbtu ima štiri temne proge, na zadku tri rujave lise. Ličinka, bel in mehek črvič, živi v družbi z ličinkami hišne muhe v gnoji, posebno v toplem konjskem. Buba počiva v blede rjastem sodčeku in potrebuje za preobrazbo mnogo več časa nego pohišna muha. Na leto ima menda samo dva zaroda.

Bodulja biva največ po hlevih in je živini velika pregla-vica, morebiti večja, nego obadje. Posebno njej veljá ono neprestano cebanje in otepanje z repom. Da bodeš ubogo živino vsaj nekoliko ubranil, pomaži jo z octom (jesihom), na katerem si kahal orehovo perje, ali pa tudi s petrolejem. Sploh velja tudi za boduljo vse, kar smo na strani 100 pisali gledé obada.

Sírarica.

Po leti in jeseni nahajamo časi v starem siru vse polno majhnih belih črvičkov. Ako jih nekaj časa ogleduješ, opaziš,

da te živalice nekako čudno skačejo. Črvič se zvije v kolobar takó, da se prednji in zadnji konec dotikata, a kolobarček ne leži, temveč stoji po konci. Hipoma se pa zopet sproži in odskoči daleč proč. Vsacemu, kdor je bral prejšnje strani ali se je sam nekoliko ogledal v prirodu, posvetilo se bode hitro, da ti „črvički“ niso pravi črvi, ampak mladiči (ličinke) kakove žuželke. In res je tako! Te črviče je zaleгла na sir neka muha, ali prav za prav mušica, kajti je jako majhna, samo štiri do pet milimetrov dolga. Črna je in se lepo kovinsko lešči. Spodnji del glave, srednje in zadnje noge so rjaste s črnimi kolobarci, prednje pa črne, z rjastimi kolenčniki. Čisto prozorna krila strče črez zadek.

Nekaterim ustom je tak živ sir prav po volji; čim več črvičev gomazi po njem, tem okusnejši je. Ali ne gledé na to, mora se vendar reči, da je muha sírarica škodljiva, kajti onde, kjer jej človek dá gospodariti, naredí naposled iz sira neko negnusno máz. Da ne pride do tega, treba je muho zatirati, kolikor se dá. Prostor, kjer se sir dela in pozneje hrani, naj bodo kolikor mogoče dobro zaprti, in če bi se kje na siru pokazala mušja zalega, treba jo je tekoj pokončati. Ako se je zadolbla v sir, potem ni druge pomoči, nego da se sir čim preje užije. Pri nas sírarica ne dela toliko kvare, ker se sir navadno istega leta prodá in pojé.

Ker uže govorimo o mušicah, ne smemo pozabiti **vinske mušice**, sicer ne zaradi tega, kakor bi bila Bog vé kakó škodljiva. To ne, ali nadležna je vendar. Človeku ni ljubo, ako pred gosta poštavi bučo vina in potem mora gledati, kakó ta loví mušice po njem. Razen kacijh treh zimskih mesecev nahaja se ta predrobni mrčes vse leto na vsakovrstnih stvaréh, ki se lahko skisajo. Videti jo je torej povsod na vinskih, octnih in pivskih posodah, zlasti na otorih, okoli čepov in pip in v podčepini. Na veliko čudo gospodinjam pokaže se časi v dobro zaprtih sklenicah, v katerih hranijo vkuhanó ali praženo sadje. Na vse te stvari polaga mušica svoja jajca, iz njih se izvalé predrobnceni beli črvički (ličinke), ki se uže v osmih dneh izpremené v rumene sodčke (búbice). Mušica je štiri milimetre dolga in sploh rjasta, na zadku črníkasta.

Bučelarska mušica.

Hudo preglavico dela bučelarjem „gnila zalega“. Gorjé bučelarju, v čegar ulnjaku se pokaže ta bolezen. To je kuga,

ki se časi hitro širi od sata do sata, od panja do panja. Kakó se ta nezgoda zavrže v panj, ni še do konca dognano, stvar je še na vegalici. Mogoče, da je več vzrokov, vsled katerih nastane ta bolezen, ali gotovo je, da je temu premnogokrat kriva neka mušica z grbastim čelom. Velika je kakor vinska mušica, črna in svitla, samo prednje noge so rumenkaste, zadek sivkast, krila na korenu rumenkasta, sicer čista kakor steklo.

Mušica je jako nemirna, teka neprestano sem ter tje ali pa se leteč zdaj vzdiguje, zdaj zopet spušča. Naposled samica smukne pri žrelu v panj, poišče zalego v satovji in zabode uže nekoliko odraslej bučelnej ličinki jajce pod kožo, in sicer enej samej, kajti ima samo eno jajce. Uže za dve uri izvali se iz jajca črvič (ličinka) in se začne tekoj gostiti z tolščo mlade bučele. Ker zajedavka živi samo ob tolšči in se notranjega droba ne dotakne, raseta obe živalci naprej in doraseta h krati. Bučelina ličinka se zdaj obrne v svojem lončku, takó da ima glavo spodaj, zadek pa zgoraj. Po tem preobratu pokrijejo bučele delavke lonček z voščenim pokrovcem. Pa tudi mušičina ličinka se je obrnila, toda baš nasprotno, tedaj takó, da ima glavo pri konci bučeline bube. Kmalu potem se izvije mušičina ličinka iz svoje góstnice, ki jo je dosle redila in se pregrize skozi voščeni pokrovec in pade na dno panja, kjer se zabubi v zamazano rumenem, nekoliko prozornem sodčeku. Časi pa ličinka tudi izleze iz panja in se zabubi zunaj v zemlji.

V tem je bučelina buba zamrla in zarujavela. Kmalu se usmradi in razpade v smrkavo smrdečo gnojnico, ki se v kaci h osmih dneh posuši. Ali še predno se to zgodi, uže je sosedna zalega na okoli otrovana in začne gniti. Ta gniloba širi se takó hitro, da je za nekoliko dni otrovan ves sat in pozneje gre po zlu ves panj. In kakor smo uže zgoraj rekli, širi se ta kuga časi tudi po drugih zdravih panjéh.

Za terdno ne vem, ali se ta mušica nahaja tudi po naših slovenskih krajih ali ne. Na Ruskem je prav navadna in tudi po Nemškem in Švedskem je zelo razširjena. Pri nas sem tu in tam slišal bučelarje pogostoma pritoževati se na gnilo zalego. No kolikor sem mogel izvedeti, dajó naši moške krivdo večinoma slabemu vremenu ali pa nezdravej, pokvarjenej hrani. Nekateri zopet zvirajo vse na neko od sile mičkeno plesen, ki se zavrže v zalegi. Mogoče, jaz v tem nemam izkušnje. Z druge strani je pa tudi mogoče, da plesen ne dela bolezni, ampak da je le nje nasledek. Meni se dozdeva prav verjetno, da je bučelarska mušica tudi pri nas udomačena. V tem me posebno

potrjuje, necega bučelarja opazka, da ima lonček, v katerem začenja gniti zalega, na pokrovčku majhno luknjico. Kako nastane ta luknjica, povedano je bilo že zgoraj.

Bučele same skušajo se iznebiti gnile zalege ter jo pridno razdirajo in pospravljajo iz panja. Ali tudi bučelar jih mora v tem delu podpirati s tem, da izrezuje vso nagnito in sumno zalego. Ako jej je hitro s početka prišel na sled in je vse sproti čistil, ohrani si s tem večkrat panj. Kadar pa vidi, da se bolezen vse v dilj širi, potem ni drugo, nego uničiti panj in vse, kar je v njem. Najbolje storiš, ako ga sèzgeš. Proti muhi samej, ki je kriva vse te nadloge, se bode dalo težko kaj storiti. Kakor povsod priporočati je tudi tukaj kar mogoče večjo pazljivost in čistoto.

Mravlje.

V hišah, stojećih v kacem vrtu ali na polji, pokažejo se časi mravlje nahódoma v velikej množici. S prva prihajajo le posamične in preiskujejo po hramih in po izbah, kje bi si našle kako jedačo. Posebno naprežene so na cukar, na med in druge sladkarije. Prvih ogleduhov navadno ne opazimo, ali ako so ti kaj slastnega našli, ovadijo to kmalu vsej družini in potem jih vidimo, kako prihajajo v dolgih vrstah zdržema. Eni prihajajo, drugi odhajajo. Ne gledeč na škodo, ki jo delajo, nevšečni so mravinci po stanovanjih, in nihče, ki kolikaj drži do čistote, jim ne bode dal gospodariti po hiši. Sicer navadno kmalu izginejo mravlje iz hiše, kakor si umaknil slaščico, ki jih je mamila. Toda časi se pa vendar ne dadó takó lahko odpraviti, temveč se naselijo v zidu ali pa pod pódnicami, in potem se jih dostikrat ni mogoče z lepa iznebiti. Kakor v hiše zahajajo mravlje tudi rade v ulnjake in v panje méd lizat.

Vsi mravljinici, katere navadno vidavamo po suhotah ali pa tudi vne na planem, nemajo kril in zato tudi ne morejo leteti. Oni opravljajo vsa dela, ki so potrebna v gospodarstvu, zato jim tudi pravimo: delavci. Teh je v vsakem mravljišči največ. Poleg njih nahaja se ena samica, časi tudi več, ki pridno jajca leže in ne hodi z doma. Večja je in bolj okroglega zadka. Vročega poletja pokažejo se iz mravljišča krilati samci in samice, ki se leteč plodijo. Eno ali tudi več oplojenih samic potem delavci tirajo na dom, odlomivši jej krila. Ta samica potem skrbi, da rod ne izmrje. Delavci niso plodni.

Ako si zasledil mravinsko gnezdo, iz katerega ti v hišo ali ulnjak zahajajo ti nevaobljeni gostje, popari je zvečer, ko je

vsa družina domá, s kropom ali pa z vrelin lugom in hipoma ti je pomagano. Tudi živo apno, v mravljišče natrešeno in po tem z vodo pogašeno, pomori mravlje. Ako pa gnezda ne moreš najti, ali ne moreš do njega, tedaj ni drugega pomočka, nego da mravljam nastaviš káko vado in jih pokončuješ sproti. Za vado vzemi od pečenke kost, katere se tu in tam drží še kaj malega mesá. To kost polóži na mesto, kamor mravljinci največ zahajajo. Kmalu jih bode vse črno na kôsti, takrat jo pa hitro popari. To ponavljaj takó dolgo, dokler se nadloge popolnoma ne rešiš. Namesto kosti služi tudi dobro košček gobe (spužve), katero si popred omočil v oslajenej vodi. Nekje sem bral, da se mravljam zapre pot, ako se jim cesta s kredo prečrta. Ali po mojej izkušnji se je kreda slabo ponesla. Nekaj časa so mravljinci belo črto res sumljivo ogledovali, ali ni trajalo dolgo in hodili so prek nje brez strahú.

Drugače škodljivosti mravljam skoro ne moremo očitati. V gozdu so pa kar naravnost koristne, ker razdevajo trhlenino in pokončujejo gosenice in drug mrčes. Tudi na polji se jim bode resnična škoda težko dokazala. Bolj nevšečne so po vrtéh. Vrtnarji jih dolže, da lazijo na drevesa in da obgrizujejo zrelo sadje. Da je sadje na drevji res dostikrat objedeno ali celó snedeno, ne dá se tajiti, ali pravi škodljivci so sršeni in ôse, mravlje so tukaj takó malo zakvarile, da o tem ni vredno govoriti. A čemu hodijo v procesiji na drevje? Odgovor na to vpražanje prinese IV. poglavje, kjer bode govor o ušicah. Onde se pokaže, da mravlje sadnemu drevju niso ne koristne ne škodljive.

Edini cvetličar toži se po pravici na mravlje, da mu rujejo okoli cvetic in jim izpodrivajo nežne koreninice, ali se celó naseljujejo v cvetne lonce in posode. Tudi v toplih gredicah (gnojenicah) se rade vgnezujejo. Ako so ti tu ali tam nadležne, preganjaj in zatiraj jih, kakor je bilo zgoraj svetovano.

IV.

Živali škodljive sadnemu (ovočnemu) drevju.

Hiša sredi sadnega drevja! Kakó prijetna in dobrodejna je ta podoba človeškemu očesu in srcu. Ogleduj jo ali vzpomladi, ko se je drevje osulo s cvetjem, ali jeseni, ko se mu veje šibé pod rumenim in rujnim sadom in se ti izmed orumenélega listja leščí povsod krasen dar božji. Pa bodi si hiša tudi majhna, lesena in krita s slamo, vendar je podoba tihe sreče in zadovoljnosti. Potnik, po cesti mimo gredoč, ozira se z veselim srcem v njo in rad ustavi za čas svoje korake, da si oddahne v prijetnem hladu. In ako pogleduje okoli sebe in vidi, da je drevje očiščeno mahú, da je zemlja okoli debel razkopana in zrahljana, da je šibkim drevescem dana opora in trnjeva ograja, hitro mu je jasno marsikaj. Ni ga videl lastnika, a tekoj vé, da je to mož, ki ima glavo in srce na pravem mestu. Tudi srce? — Tudi! Človek, ki vzgaja drevesca, jih cepi, presaja in brani vsem nezgodam, tak človek gotovo ni nápačnega, nikar pa hudobnega srca.

In kakó obilno plačujejo sadna drevesa trud, ki ga je človek imel ž njimi! Lahko rečemo, da niti polje, niti vinograd delavcu v tolikej meri ne povrača truda. Koliko zaleže sadje v hiši, bodi si uže presno ali posušeno? Pa koliko gotovega denarja tudi prinese kmetovalcu v hišo! Kaj bi počeli naši Ipavci, ko bi ne imeli toliko sadja, kaj bi počeli zlasti zdaj, ko jim vinska trta uže toliko let ne daje več pravega dohodka? Goriški Brici bili bi brez sadja največji siromaki in morali bi se izseliti. Koliko denarja pride v deželo samo za zgodnje črešnje! In ali ni res, da najubožnejši kraji po Slovenskem so prav tisti, ki imajo malo sadnega drevja, ali če ga tudi kaj imajo, ne trudijo se ljudje prav nič okoli njega. Žalostna resnica je, da je tacih zanikarnih in malomarnih gospodarjev pri nas še povsod preveč, če tudi z druge strani radi priznavamo, da je zadnja leta tudi v tem po mnogih krajih krenilo na bolje. Ako človek take gospodarje zarad tega graja, dobí navadno v odgovor: „E, pri nas sadno drevje ne raste, naš kraj ni za to.“ A ne bojimo se laži, ako rečemo, da od

deset taci izgovorov jih devet nič ne velja. Res je, da ne prija vsak kraj vsacemu sadu, ali s tem še ni dokazano, da ne prija nobenemu. Poskuša naj se! Če odreče zgodnji, morebiti se ti ponese pozni; če se ti izneveri marelica ali breskev, zasadi hruško ali jablano. Naposled ti bode to ali ono vendar obveljalo.

Brez dela in truda pa ni nikoli in nikjer nič. Pravijo, da pečena piščeta nikomur sama v usta ne leté. Dela okoli sadnih dreves tudi ni ne tolicege in ne takšnega, da bi ga človek ne mogel z lagotjo zmagovati. Vrh tega je še pomneti, da se največ tega dela opravi v poznej jeseni, po zimi in na prvo pomlad, ko veliko poljsko delo miruje. Tedaj se strže mah in lišaj z dreves, trebijo se gosenična gnezda, zemlja okoli debel se gnojí, okopava in rahlja, cepijo se divjaki, drevesca se obrezujejo in presajajo.

Največ opravila daje pomlad, ko je raznemu mrčesu braniti pristop na drevje, ali ga trebiti in pobirati z drevja. Pa tudi to delo ni toliko zamudno in se najboljše vrši o prvih jutranjih urah. Pri tem poslu je potrebno orodje otepač, katerega si sam napraviš. Na močno palico nasadi pet do dvajset funtov (liber) težko železno kroglo ter jo s cunjami dobro obvij, da pri otepanji ž njo ne raniš debela ali vej. S tem otepačem trkni nekolikokrat ob drevo ali ob vejo, da se dobro potrese in da mrčes popada na tla na razpeto ruho ali v podstavljeno kako prestrezalo.

Čim debelejšje je drevo, tem težje bi moralo biti železo na otepači in s tem večjo močjo bi se moralo trkati. Pri manjših deblih zadostuje človeška roka, dobra je tudi, kakeršnakoli betica, kol ali kij, samo da je na konci dobro v cunje povezan. — No bodi si še tako priden, vsega dela vendar ne omagaš. Preveč je raznovrstne golazni, ki vrh tega zna sebe in svojo zalégo navadno takó dobro skrivati, da je človek ne opazi. To velja sosebnó o jajcih, ki so največ toli drobna, da jih pregleda tudi najostroidnejše okó. K temu delu je treba poleg bistrovidnega očesa tudi telesne gibkosti in spretnosti in neumorne marljivosti. In taci delavcev ima kmetovalec na ponudbo, a kar je še najlepše, nobeden njih ne zahteva plačila, zadovoljni so, ako jih pri delu nikdo ne moti. Ti radovoljni pomagači so ptiči pevci in še nekateri drugi.

Posebno pridni v pokončevanju mrčesov so: žolne, detli, vijeglavka, smrdokavra (vdód), muhar, mnogovrstne penice, slavec, črnoglavka, táščica, pogorelek (černelka), kraljiček, razne sinice, pastirice, drozdi, volga (kobilar), skvorec, hudournik in lastovice. Vsem tem ptičem bodi tvoja hiša in tvoj

prija
prija
se ti
zasadi
eljaljo.
o, da
adnih
ek ne
e naj-
o po-
ah in
debel
e ob-

a bra-
. Pa
prvih
č, ka-
vajset
obvij,
pačem
ese in
vljeno

železo
. Pri
eršna-
cunje
dar ne
a sebe
ek ne
na, da
treba
osti in
lec na
lačila,
ovoljni

detli,
penice,
aljiček,
hudo-
n tvoji

vrt prijazno zavetje. Ne plaši jih in ne preganjaj, tudi otrokom, pastirjem in ničvrednim potepuhom ne daj, da bi stikali z njimi, razdirali jim gnezda in iz njih jemali jajca in mladiče. Odganjaj pa, kakor veš in znaš, srakoperje, šoje, srake in mačke, ki so mladim ptičem v gnezdu velike neprijateljice, kakor je bilo na straneh 87—92 razloženo. Tistim, ki pri nas prezimujejo ali se na vzpomlad zgodaj vračajo in dostikrat stradajo, vrzi časi kako krušno in mesno drobtino. Vse ti bodo obilno povrnili. Celó mnogo obrekovani in oklevetovani vrabec čisti sadno drevje takó pridno, kakor kateri drugi ptič, kajti ves svoj mnogoštevilni zarod odgoji zgolj z gosenicami in drugo táko golaznijo. Z druge strani je res, da zrelih črešenj in grozdja ne pušča pri miru in da tudi na raznem žitu nareja mnogo kvare, ali poleg vsega tega pretkani tat človeku več koristi nego škoduje. Najočitniše se je to pokazalo po krajih, kjer so vrabca vsled višjega ukaza zatrli, bojde, ker je takó škodljiv. A nekoliko let potem kupovali so jih drugod za drage denarje, ker so gosence ogolile vse sadno drevje. Vse to velja tudi o ščinkovci, in sicer v še večji meri. Onde pa, kjer ti vrabec res škodo dela, odženeš ga najbolje s tem, da nekoliko modrih (plavih) koncev raztegneš prek gredic, katere bi rad ubranil ciganu. Stara modra nogovica ti dá taci koncev dovolj.

Sinica, brlez, plezalček, muhar, pogorelček, pastirica, vije-glavka, smrdokavra, skvorec in detli gnezdi po duplinah. Ako pa v tvojem vrtu ali blizu njega ni starih dreves, potem moraš sam nekaj storiti, da ti neprecenjeni pomagači ostanejo pri tebi. Z majhnih deščic jim zbij hišice in obesi je ali na hišo kam ali pa v košate vrhove. Videl bodeš, kakó radi se bodo ptiči v njih nastanili. Malim ptičkom zadostujejo sedem do osem palcev visoke in tri do štiri palec široke hišice. Strešica naj bode napošev in nekoliko širja od hišice. Leto (luknja) bodi okroglo in imej nekoliko črez palec v premeru. Pod njim mora biti klinček, da ptič lahko sede nanj, kadar priletí domov. Skvorcem je treba napraviti večje, črevelj ali poldrugi črevelj visoke hišice in leto naj se izreže precej visoko na hišici in bodi dva do poltretji palec široko. Skvorcem tudi ustrežeš, ako jim hišico nasadiš na visok drog, takó, da stoji nekoliko nad najvišjim vrhom. Hišice naj bodo temne barve, ali kar je še bolje, ovijejo naj se z mahom ali posujejo z razdrobljenim drevesnim lišajem.

Kar se tiče zgoraj omenjenega čiščenja od mahú in lišajev, znano je sploh, da se to navadno opravlja z apnenim beležem; deblo in veje namažejo se namreč z apneno goščo. Še boljši

je pa navadni lug, zlasti ako je precej močan in ako si na deset bokalov luga pridela pol funta karbolove kisline. Ko je zmes še enkrat zavrela, namaži ž njo drevo in kmalu bude čisto.

Zajec.

Dolgouhi strahopetec je kmetovalcem dostikrat velika preglávica in je uže mnogemu vzel veselje do sadnega vrta. Kadar po zimi zapade debel sneg in pomrzne, takrat zajec ne more do svoje navadne hrane, zato se poloti mladih drevesec in gloje ž njih kožo ali lub. Čim mlajše je drevesce, tem bolj mu gre v slast njega lub, sosebnost vseč so mu mlade jablane. Tako ogrizeno drevce potem gine in se dostikrat posuši, ako se rane hitro ne opazijo in ne zamažejo. Največjo škodo dela zajec v drevesnicah, ki niso obzidane ali drugače gosto ograjene.

Povsod, kjer mlado drevo stoji v neograjenem prostoru, moraš je tekoj na jesen oviti in povezati s trnjem, z brinjem ali s slamo takó visoko, da tudi v velicem snegu zajec ne more do luba. Kjer je mnogo mladega drevja treba varovati, in bi torej vezanje bilo preveč zamudno, onde naj se drevesca namažejo z mažo, napravljeno iz gnojnice, krvi in ilovice. Posebno hvalijo mazilo, ki je umešano iz šest delov gnojnice, iz dveh delov kislega mleka, iz dveh delov usmrajene krvi in iz toliko ilovice, kolikor je je treba, da se naredi precej gosta máz, katerej na vsake tri bokale primešaj še po eno žlico stolčenega ózenka (asa foetida).

Rano, ki so jo naredili zajčevi zobje na drevesci, obreži gladko in zamaži jo dobro z voskom ali pa z zmesjo katrana in ilovice.

Miši.

Izmed glodavcev so razen zajca pogostoma tudi miši velika nadloga po drevesnicah. Po zimi namreč požró pečke (pèške, pèljke), ki jih je človek posadil na jesen, a mladim drevescem objedajo in glojejo vrhnje korenine in vsled tega jih gre mnogo po zlu.

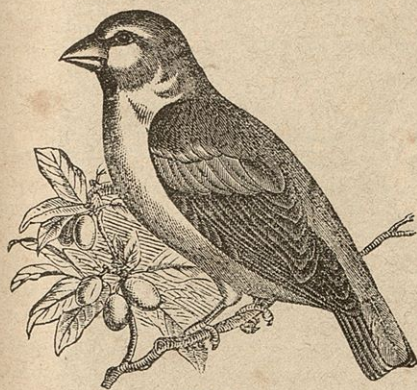
Miši je treba ali kakorkoli poloviti, ali pokončati s strupom, ali pa jih s smrdečimi stvarmi odganjati od gredíc. V luknje in okoli drevesec potekni v ribjej masti namočene cunjice, katere moraš pa večkrat z nova namočiti. Na gredici, kamor si nakanil sejati pečke, pomešaj zemljo na dva črevlja globoko z

razsekanim trnjem in brinjem in tudi po vrhu jih pokrij z brinjevimi in trnjevimi vejicami. Nekateri tudi sejejo pečke namesto jeseni še le vzpomladi. Tedaj pa jih je treba čez zimo hraniti v mokrem drobnem pesku v pokritej posodi.

Tudi raznovrstni polži so večkrat v drevesnicah, posebno na mladih sadikah zelo škodljivi, ker objedajo mlada peresca na kalu. Nu o njih govorimo obširniše v V. poglavji, kjer najdeš vse, kar ti je treba o njih vedeti.

Dlêsk.

Kakor smo malo prej dali zasluženno hvalo drobnim ptičkom — še celó drugače malopridni vrabec našel je milostno sodbo, takó očitno in ostro moramo pokarati dlêska. Debeloglavec

Dlêsk.

biva po leti po gorskih lesovih, od koder rad zahaja bližnjim kmetom na vrte, zlasti takrat, kadar so črešnje zrele. Ako prileti cela družina, hitro je obrana črešnja, ker se takó dolgo vračajo na isto drevo, dokler je še kaj na njem. Pa tudi konopno, laneno, kupusno in repno seme, kakor tudi mlado grahovo stročje mu dobro tekne. Od same hudomušnosti trga tudi popke na sadnem drevju.

Pred oknom, pri katerem navadno pišem, stoji mlada češplja, in lani in letos sem opazoval dlêska na svoje oči, kakó je obtrgaval cvetje in je metal na zemljo. Skakljal je od vejice do vejice, in ko je eno ogolil, šel je na drugo, dokler ga nisem prepodil. S prva sem mislil, da je morebiti kakov mrčes na cvetji, ali ko sem pregledaval ono obtrgano na tleh in ostalo na drevesu, uveril sem se, da je bilo popolnoma zdravo. Kvaril je torej cvetje od same objesti. Zató ga pa tudi imajo vrtnarji in kmetovalci uže od nekdanj na rovaši. In kdo bi ga branil?

Tudi pogorski **kalin** ima marsikaj na vesti. I on obgrizuje popke, ali vendar ni tak malopridnež kakor tolstokljuni dlêsk.

Pomladni hrošč ali keber.

Vsako četrto, po nekaterih krajih tudi vsako tretje leto je hroščevo ali kebrovo leto. V prvih toplih pomladanskih dnevih začno riti iz zemlje, ki je časi na kadem mestu vsa preotlana, kakor rešeto. Z vsacim dnevom se množe temni roji, ki po dnevi in pri slabem vremenu mirno sedé po drevji, ob toplih večerih pa rojijo glasno okoli in iščejo primernih dreves za

Pomladni hrošč.

Zgoraj dva hrošča, z leva samec, z desna samica; spodaj v zemlji dve ličinki, ena večja in ena manjša; v kotu z desna buba.

žrtje. Najljubši jim je hrast, za tem pa divji kostanj in javor, izmed sadnega drevja pa posebno češplja in sliva, pa tudi ostalo jim se ne upira. Samo lipe in akacije ne marajo. Ker obtoré uže poganja vsa rast in je drevje v najlepšem cvetu ali pa je malo prej odevelo, očevidna je škoda, ki jo delajo ti požeruhi. Listje, cvetje in mladi zarod vse vprek ti poklestijo. Le poglejmo hrastov gozd v hroščevem letu. Sredi maja je gol, kakor bi se bil posušil.

Takó udelavajo prvo polovico meseca maja, potem še le se izgublajo, a prej so se zaplodili. Samci poginejo, samice žró še nekaj časa dalje, potem pa se zarijejo v zemljo in onde odložé svojo zalégo, kacih trideset in še več okroglih jajec. Čim rahlejša je zemlja, tem ljubša jim je, zató jih mika so-sebno obdelani svet, njiva in vrt. Iz jajec se izvalé ličinke, ki obgrizujejo rastlinam korenine in je izpodjedajo, da vsled tega vsihajo. Te ličinke imenujemo ogrce ali podjede. O teh škodljivcih bode pozneje še govora. Od njih postanejo v treh ali štirih letih zopet hrošči, v toplejših krajih dorastejo preje, v hladnejših pozneje. A brez njih ni nobeno leto.

Tega hudega sovražnika je treba zatirati na vso moč. Posamezna roka sicer lahko časi mnogo storí, ali velik in v resnici izdaten vspéh pokaže se samo tamkaj, kjer se k skupnemu delovanju združijo cele vasi in občine, celi okraji ali cele dežele. Zató so tudi izdane posebne postave in naredbe, ki ostro ukazujejo županom gledati na to, da se kebri pobirajo in pokončujejo. Škoda, da v mnogih občinah ta postava stoji samo na papirji, a dejansko se ne vrši. Ali sploh se mora vendar priznati, da se je novejšega časa tudi v tem obrnilo na bolje. Kmetijski in gospodarski časopisi o vsakej nevarnosti bobnajo na vojsko proti kebróm in s tem res izpodbudé mnogega zanikanježa na delo. Kmetijske družbe razpisujejo darila na pobiranje in pokončevanje hroščev in takó izpodbadajo sosebno mladino. Učitelji na deželi v tem lahko mnogo storé. Ne bodi jim žal besede, ki bode veljala tem več, ako se jej pridruži še lep primer.

Hrošči se najbolje pobirajo, ako se otesajo z dreves. Ali to se mora vršiti zgodaj zjutraj, predno jih je solnce obsijalo, ali pa ob mrzlih in oblačnih dneh. Takrat kebri obumrli visé po listji in vsak stres jih pomeče na tla. Pod drevo naj se razgrne kaka ruha (prostiralo, ponjava) ali kaj družega, da se mrčes tem hitreje pobere in da se ni treba za vsacim pripogibati. Nabrane je treba potem kakorkoli pomoriti, na pr. popariti. Ni mi treba še dostavljati, da kokoši hrošče prav rade zobljejo. Z apnom pomešani dadó jako dober gnoj.

Samo ob sebi se razumeva, da je treba, kolikor se dá, hrošče pokončevati, dokler so še v zemlji ličinke (črvi, ogerci, podjedi). No o tem bode še pozneje prilika kaj povedati.

Pameten človek, ki vidi, kakó škodljiv je hrošč in kakó malo človek posamič opravi proti njemu, pozdravljal bode z veseljem vsacega, ki bi mu hotel pri tem delu pomagati. In tacih radovoljnih pomočnikov se človeku ponuja v dobršnem številu. Jako dober zaveznik je krt pod zemljo, ki se najrajši masti s hroščevo zalégo. Pustite ga torej pri miru, vaš prijatelj je in ne bodite takó nespametni, da bi še najemali in plačevali ljudi, ki ga lové in pobijajo. Krtine po travnikih so res neprijetne, ali ta neprijetnost ni v nikakeršni razmeri s koristjo, ki nam jo prinaša s tem, da pod zemljo neusmiljeno hrusta požrešnega „črva“.

Poleg krta tudi netopirji (pirhpogačice, mrakulji, pol tič pol miš) posebno pridno zatirajo hrošča. Te živalce letajo zvečer, torej ob istem času, kakor hrošči in jih sila podavijo. Njim se pridružijo še sove in legeni (ležetrudniki, podhujke, kozomolze). Po dnevi stopijo na njih mesto zopet drugi pokončevalci, namreč vrabci, sinice, žolne, vrane in še mnogo druge. A več nego vsi drugi storé skvorci (škorcei). Vzpomladi so po ves dan na polji, v senožetih in po logih, in sicer vsi na tleh. Človek bi mislil, kaj neki imajo? Le pusti jih, prav koristnega dela so se lotili. Ob tem času silijo na dan kebrji, ki so uže od jeseni čakali ugodnega vremena. A skvorci so tudi pripravljeni, da jih bodo vzprijeli, kakor se pristoji tacim netekom. Keber se ni še popolnoma izkobacal iz zemlje, uže ga je skvorec pograbil, pretrl in kar je bilo mehkega na njem, požrl, pustivši trda krila in kar je še družega neužitnega. Dà, še pod zemljo skritega najde in ga izvleče na beli dan. Čast in hvala torej skvorcu. Daj mu mir in še vabi ga k sebi. Samó v zrelo črešnjo mu brani in jeseni mu ne daj v vinograd.

Zavijáč.

Na hruškah in na kutinjah nahajamo večkrat konci mladik neke posebne zvitke, kakor bi smodke ali cigare visele po drevesu. Nekoliko listov ali peres je namreč lepo vsukanih in zvityh v cevko, ki je na obéh koncéh odprta. Listi so odmrli, véli ali pa uže suhi. Ako ta zvitek radoveden odvijesh, najdeš v njem — kakor je čas — ali nekoliko (največ štiri) belkastih drobnih jajčec, ali pa bele, rumeno-dlakave črviče z rujavkasto glavico. Proti koncu meseca julija so pa zvitki večinoma uže

prazni, in samo obilno blato priča, da je neka živalca tu notri živela. Jajca in črviči so namreč zaléga necega malega, posebno lepega hrošča, katerega pa pri vsej lepoti moramo zapisati v črne bukve. Imenuje se zavijáč, v Brdih na laškej meji mu pravijo zavijalec, a okoli Gorice ga kličejo trtjón, ker tudi rad zahaja na vinsko trto in jej zavija liste.

Zavijáč.

Zavijáč spada v velikansko krdelo rilčkarjev. Med njimi je nešteta množica sosebnostno škodljivega drobiža, in zavijáč ni zadnji.

Zavijáč je jako svetel hrošček modre barve, časi je pa tudi zelenkast in se izpremina na zlato. Ovratnik je drobno pikčast, na pokrovkah pa ima več vrst manjših in večjih pik. Samec ima na ovratniku dva naprej strčeča bodca.

Zavijáč se pokaže meseca maja in junija na drevji in takrat lahko opazuješ samico pri delu. Najpreje nagrizne listu petljo ali pa navrta konec mladike, vsled česar začne listje veneti in mehneti in se dá toliko lažje uvijati. Med zvite liste položi jajca in mladiči se hranijo ž njimi. Ko so dorasli, popadajo iz zavitka na zemljo in se v njej zabubijo. Časi pa vsehle zvitke s črviči vred veter pomeče na tla, in črviči se potem tu dalje razvijajo. Meseca avgusta je časi uže videti nov zarod na drevji, ki se pa zdaj ne plodí, temveč gre na zimo zopet v zemljo.

Škoda, ki jo dela zavijáč, zlasti na hruškah in na trti, ni majhna, kajti vsaka uvita mladica odmrje. Škoda se še le drugEGA leta prav pokaže. Vrh tega gloje tudi brstje in s tem kvari cepiče. Da preženeš zavijača, vzpomladi pridno otresaj in otepaj drevesa, pod večja razprostri kakov prt ali rjuho, pod manjša pa drži kakov star dežnik. Drevja pa ne smeš otepati po cvetji in po mladikah, temveč stresaj mu veje ali pa trkaj s kako palico ob nje. Takó natreseš časi sila vsakovrstnih, največ prav drobnih mrčesov, katerih na drevji tudi najboljše oko ne more opaziti. A ves ta drobiž je škodljiv več ali manj, zató ga brez prebiranja pomeči v ogenj ali ga kako drugače pomori. Takisto delaj pa tudi z vsacim zvitkom, naj si bode na tem ali onem drevesu. Poleg hruške in trte so mu še posebno všeč topole, vrbe, breze in leske.

Na sadnem drevji bivajo še nekateri drugi zavijačevi sorodniki, ki so vsi škodljivi, ta takó, oni drugače. Z zavijačem

h krati sprehaja se po sadnem drevji: **Obrezač** ali **omládár**, ki je na polovico manjši od prejšnjega. Temno moder je in se časi nekoliko izpremina na zelenkasto, rilček in noge so pa črne. Pokrovke so pikčasto progaste in ves hrošček je nekoliko dlakav. Meseca maja in junija ga najdeš na črešnjah, češpljah, hruškah in jablanah. Tu obgrizuje popke in brste in je zategadelj škodljiv zlasti cepičem. A še mnogo večja je škoda, ki jo dela samica s svojo zalego. Ta si namreč izbere mehko sočno mladiko in jo nekoliko nareže, potem gre na vršiček in zvrta v mladiko jamico do stržena, položi vanjo eno jajce in je potisne na dno narejene jamice. Zdaj se vrne do zareze in odgrizne mladiko, da pade na zemljo. Časi se še drži veje, ali takó rahlo, da jo prvi veter vrže na tla. Ako je mladika dolga, zvrta tudi dve ali tri jamice v primernej daljavi eno od druge in v vsako namesti eno jajce. Iz njega se izvalí bela ličinka (črvič) s črno glavo ter se hrani s strženom vsehle mladike. Iz tega je razvidno, káko kvaro dela obrezač, ako se je zaplodil v večjem številu.

Otepaj drevesa, kakor je bilo zgoraj rečeno, obrezane mladike pa pridno pobiraj in meči na ogenj.

Zelene, na pol dorasle češplje, slive in črešnje v nekaterih letih močno padajo z drevja. Naš kmet pripisuje to navadno kakej „rosi“ in pustí olevke ali otinke — takó se namreč po raznih krajih imenuje to nezrelo, prerano odpadlo sadje — ležati na tleh, da zgrijó. Se vé, da se mu niti ne sanja, da v teh odpadkih živí zaléga neprijatelj, ki mu je te češplje in črešnje pometal na tla v hrano svojim mladičem. Ako bi bil pobral kedaj tak otinek in ga razklal, našel bi bil v njem črvička, ki blizu šest tednov živí v tej gnjilobi in se potem zabóde v zemljo. A na vzpomlad pride zopet iz zemlje izpremenjen v lepega hroščka rilčkarja.

Poglejmo hrošča, kaj počenja na drevji. Vède se, kakor drugi njegovi malopridni sorodniki. Gloje popke, obgrizuje brstje in mladike in naposled se plodí. Kmalu potem ima samica opraviti okoli mladega sada. Na pol mu pregrizne petljo, potem gre na sad in zvrta vanj jamico, v katero položi jajce in je potisne do dna. Tenke kožice nad jamico ni odgriznila, temveč jo je le privzdignila, in ko je jajce shranjeno, pritiskuje zopet na jamico. Zdajci gre nazaj k petlji in jo odgrizne popolnoma ali pa jo pustí viseti na tenkeji nitki, takó, da jo vsak vetrič vrže na zemljo.

Slivodér, tako namreč smo krstili tega mičkenega kvar-

ljivca, večji je od obrezača in manjši od zavijača. Brez rilčka meri nekoliko črez štiri milimetre. Bronast je ali pa bakrenast in tenko sivkasto dlakav; rilee, tipalnice in noge so črne.

Slivodêra primemo najbolj v živo, ako odščipnenega zelenega sadja ne puščamo pod drevjem, temveč vse sproti pobiramo in pokončamo. Da je tudi otepanje koristno, razumeva se samo ob sebi.

Jabkodêr se imenuje rilčkar, ki takisto kvari nezrela jabelka in hruške, kakor slivodêr slive in češplje. Razloček med njima je samo tá, da jabkodêr ne odščipne petlje in da v eno jabolko časi zasadi tudi po več jajec. Táko jabolko se nekaj časa še debelí, a naposled zastane v rasti in odpade, predno dozori. Ako je prerežeš, najdeš v sredi zmerom enega ali več črvičev, ki se potem dorasli v zemlji zabubijo.

Jabkodêr je malo večji od slivodêra — brez rilca meri v dolgost pet in pol milimetra. Dlakav je in škrlatast (bagren) in se zgoraj izpreminja več ali menj na zlato, rilček pa je moder, tako tudi tipalnice in noge.

Poleg škrlatastega jabkodera nahaja se časi na jablanah, še rajši pa na črešnjah **zlati jabkoder**, ki je nekoliko večji od prejšnjega in je zlato-zelenkast; rilee, tipalnice in noge so pa modrasto črne.

Večkratno otepanje drevja vzpomladi, pozneje pa pobiranje nezrelih otinkov priporočamo ti tudi proti temu hrošču.

Cvetodêr.

Na hruškah, še več pa na jablanah opazujemo pogostoma, da popki (bètki) začno rujaveti in se sušiti, kakor bi bili pozebli. Nekateri se uže na pol razpihne, potem pa zastane in naposled vsehel odpade. Časi naletimo na jablano, ki ima malo ne vse cvete uže v popku zamorjene. Utrgaš li tak popek in ga bliže razgleduješ, vidiš, da so cvetni listi zgrbančeni, a srce je izjedeno in s tem je cvet uničen. V srci namreč so cvetna plodila, nitkasti prašniki in sredi njih plodnica, iz katere pozneje nastane sad. V razjedih tiči tudi hudodelec, ki je to zakvaril, belkast črvič s črno glavico, pozneje pa rumenkasta črnoóka bubica. V podobi stoji prva pod črko *a*, druga pod črko *b*, v sredi pod *c* pa hrošček. Črtice pod njimi kažejo njih naravno velikost.

Po naših vrtih nahajamo dva cvetodêra, namreč jabolčnega in hruškovega, ki sta si močno podobna. Ja-

Cvetodêr jabolčni.

bolčni je črn in sivo dlakav, pokrovke so rujave in napošev belkasto pasaste, tipalnice in noge so rjaste, a po sredi ovratnika mu gre nekoliko zabrisana bela črta. Hruškov je ves tak, samo da so pokrovke prèmo pasaste in da je črta vzdolž ovratnika čisto bela.

Cvetodêr prezimuje ali v zemlji ali pa na deblu po razpokanej skorji, za lubom in pod mahom in lišajem, ki pogostoma prerašča stara drevesa zanikarnim gospodarjem. V prvih toplih pomladanskih dnéh se prebudí in lazi na veje, kjer se kmalu potem plodí. Samica zvrta jamico v popek, položí vanjo belo jajčece in je z rilčkom porine do dna. Potem gre k drugemu popku in takó dalje, dokler ne odloží vseh jajec. Mladiči se hitro razvijajo in za mesec dní po priliki je uže nov zarod tu, ki pa tega leta ne dela več škode. Toliko huje pa gospodari potem prihodnjega leta, ako ga ni zamoril zimski mraz, ali ako ni človek vzdignil roke nanj.

Otepanje je tudi proti cvetodêru koristno. Toda otepati je treba večkrat in pa zgodaj, predno solnce posije, ali pa ob surovih dnéh, ker drugače mrées odletí. Starim deblom ostrgaj razpokan lub in očisti jih maha in lišaja. S tem odstraniš ugodno skrivališče ne samo cvetodêru, temveč še velikej množini družih škodljivcev. Onim pa, ki prezimujejo v zemlji, brani pot na drevesa s papirnatim obodom, namazanim s kako lepko mazjó. O tej prekoristnej napravi porečemo kaj več pri zimskem pedíci.

Poleg uže imenovanih rilčkarjev jih je še nekolike, ki sicer niso škodljivci prve vrste, ali časi vendar prikažejo se v tacih množicah na sadnem, zlasti mladem drevju, da o njih ne smemo popolnoma molčati. Ti rilčkarji so **brstodêri**, pet do šest milimetrov dolgi hroščki zleknenege telesa in kratkega rilčka. Skoro vsi so pokriti s kovinsko svetlimi luskami in se izpreminajo v zlato-rumeno, zeleno ali bakreno barvo, le eden med njimi je sivo dlakav. Brstodêri izjedajo popke, brste in mlado listje. Zategadelj so posebno škodljivi cepičem po drevesnicah.

Brstodêrov drugače ne preženeš, nego s pridnim otepanjem.

Meseca maja in junija biva na slivah, marelicah, jablanah in kutinjah, časi pa tudi na črešnjah mičken, samo tri milimetre dolg črn rilčkar z rjastmi tipalnicami in brazdastimi pokrovkami. Hrošček, **slivotoč** po imenu, gloje in razjeda listje in se najrajši drži na spodnji strani. Ličinka živi pa pod lubom imenovanih dreves in dela sem ter tje zavite rove, vsled česar drevo boleha, ali se še celó posuší.

Otepač je proti slivotoču edino orožje.

Še slabše se godí češpljam, črešnjam, jablanam in hruškam, ako se jim je pod lup zavlekel **svetli líkar**, majhen, samo štiri milimetre dolg hrošček, katerega je najpreje poznati po tem, da mu je zadek od spodaj napošev prirezan takó, da je trebuh mnogo krajši nego hrbtne pokrovke. Svetlo črn je, tipalnice in noge so rujave.

Líkar leta meseca maja in junija. Oplojena samica prerzta drevesni lub, in sicer rajši na vejah nego na deblu, ter se zavleče pod skorjo. Med ličjem in med belino dolbe potem dolg naopičen rov in desno in levo ob stranéh poklada jajca. Iz njih se izvalé črvički, ki dolbejo postranske rove, zmerom širje, kakor namreč tudi črviči rastejo in se širijo. Naposled se zabubi vsak na konci svojega rova, ki se navadno okončuje v lubu. Godni hroščeki se na vzpomlad pregrizejo skozi skorjo in pridejo na plano.

Vsacemu bode znano, da je drevo pod lubom, med ličjem in med belino najbolj občutljivo, kajti onde se pretaka sok ali mezga, ki redí list in sad. Razumno je torej, da drevesu ne more biti prav, ako ga na najobčutljivejšem mestu zajedajo líkarjeve ličinke. Drevo hira in hira nekaj časa, a naposled vsahne.

Prav takisto živí na jablanah, češpljah, breskvah in črešnjah **raskavi líkar**, ki je pa na polovico manjši od prejšnjega in se ne leščí (svetlí).

Kadar na lubu opaziš drobne okrogle luknjice, vedi, da so se ti škodljivci nastanili na sadnem drevju. Ako je napadeno drevo še mlado in krepko, skušaj likarje pregnati s tem, da drevesu dobro gnojíš in mu dovajaš obilnega soka. Nadalje oguli lub s črvojednih mest, izreži vso zalégo iz beline in potem vso rano lepo zamaži z voskom ali pa z navadno mažo od ilovice in od katrana, obrezani lub pa sèžgi. To se mora

zgoditi po leti (meseca julija), ko zalega še ni godna. — Ako je pa nagrizeno drevo staro in močno oškodovano, storiš najbolje, če je po leti posekaš in sežgeš.

Poleg dveh likarjev je še neki tretji škodljivec, ki jablane in hruške zajeda pod lubom, pravimo mu **vrtni lubádar** ali **vrtni zalúbnik**. Tenko dlakavi hrošček je temno rujav ali črnkast, noge in betičaste tipalnice so pa jasnejše. Samec še ni prav dva milimetra dolg in ima skoro polukroglasti zadek. Poltretji milimeter dolga samica ima pa grbast ovrtnik in valjast zadek.

Vrtni lubádar napastuje najrajši zdrava in mlada drevesca, katera navadno zamori uže v prvem letu. Samica izdolbe rov naravno okoli drevesca in polaga jajca, iz njih izlegli se mladíci pa vrtajo najrajši navzgor. Skozi luknjice na lubu cedí se sok neprenehoma in nič ti ne pomaga, če te luknjice tudi z voskom zamazuješ. Drevescu odteče sok, to je, izkrvavi se. Vsako napadeno debelce je treba izkopati in sežgati. Druge pomoči ni.

O lubadarjih govorimo obširneje še v VIII. poglavji, kamor zavračamo bralca tudi zastran podobe.

Léšnikar.

Oreh je stvar majhne vrednosti, lešnik pa še manjše. Ako je vrh tega še piškav, potem ni celó nič vreden. In ako hočemo kako stvar prav v nič devati, pravimo o njej, da piškavega lešnika ni vredna. Beseda: „piškav lešnik, piškav oreh“ nam je vsak čas na jeziku, a ko bi nas kdo vprašal, kaj je krivo, da je lešnik piškav, prišla bi nas večina v zadrego. Da je v piškavem orehu črv, ki razjeda jedrce, to vé pač vsak, a na vprašanje, kakó je črv prišel v trdi in zaprti lešnik, večina ne bi znala odgovoriti. In kdo bi o tem še dalje razmišljal? „Lešnik ni bil zdrav, in črv se je sam ob sebi zavrgel v njem, pa je mir besedí.“ Takó se navadno odgovarja na taka vprašanja.

No misleč človek se s takim odgovorom ne more zadovoljiti. Mi, ki vemo, da le življenje raja zopet življenje, iskali bomo tudi lešnikovemu črvu zaródnika med živalimi. In ako količko pazimo na goste, ki zahajajo na lesko, najdemo kmalu krivca. Ta je namreč neki hrošč, katerega zategadelj tudi imenujemo: léšnikar.

Léšnikar spada med rilčkarje, to nam pové uže sam pogled na njegovo podobo. Naših rilčkarjev nobeden nema takó

tencega in takó dolzega rilčka, kajti je malo ne takó dolg kakor hrošček. Sredi rilčka so vrastene kolenčaste, rekše, v sredi nalomljene tipalnice. Noge so v stegnih betaste in imajo na spodnji strani majhen zobec. Telo je črno in rjasto dlakavo, rilček pa malo ne gol.

Lešnikar z ličinko in budo.

Hrošček nahaja se meseca maja in junija pogostoma na leščevji, bodi si samoraslo, bodi si pitano po vrtilih. Nekaj časa klati se po leskah in obgrizuje brstje in listje in potem se plodí. Ko so lešniki na pol dorasli ali vendar še mehki, začne samica vanje polagati svojo zalego. Najpred navrtá z rilcem lešnik, naredí prav globoko jamico in položi na njo belo mehko jajčece ter je z rilcem potisne do dna. Jamica na zelenem lešniku se kmalu zaraste, znotraj se pa iz jajca izleže črv (ličinka) in raste z jedrom, katero po malem razjeda. Ko je dorasel, pregloje na jesen lešnikovo trdo lupino in pade iz nje na zemljo. Piškavi lešniki pocepajo navadno pred zreli, ali časi ostanejo tudi na grmu do zadnjega. Sem ter tje najdeš tudi cele lešnike, ki pa znotraj nimajo družega, nego kupček črvojedine (blata) in pa posušenega črva. V taci se je ličinka bržčas prezgodaj razvila in je jedro požrla, še predno je dorasla ter je lakote poginila.

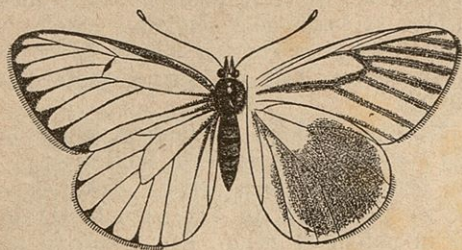
Črv (ličinka) je blede rumenkast, ukrivljen in ima svitlo rujavkasto dlako. Dospevši na tla, zabode se v zemljo, v katerej se še le prihodnjega leta preobrazi v budo in potem v hrošča.

Ako ti je lešnikar na pitanih lešnikih nadležen ali škodljiv, otepaj grme večkrat za rana zjutraj, na dalje pobiraj in meči v ogenj lešnike, ki prvi odpadajo in še nimajo luknje.

Glógov belín.

Tudi v velicem krdelu šarastih metuljev je mnogo sadnemu drevju prav škodljivih mrčesov. Dolge vrsti na čelo smo postavili glógovega ali vrtnega belína, ki je znan povsod. Vendar se mora priznati, da ta škodlivec zadnje čase gine bolj in bolj in po nekaterih krajih je uže prav redek. Povsod namreč, kjer se vestno izvršujejo od višjega oblastva izdani ukazi, ki veleajo drevje očistiti gosenic in njih zapredkov. Onde pa, ker županstvom in posamičnim gospodarjem teh naredeb ni mari, je vzpomladi vse polno metulja belína in njegova gosenica pustoši vrte slej kakor prej.

Škodljive živali.

Glógov belín.

vlečejo tri črne proge in med njimi dve rjasti. Buba je palec dolga, belkasta ali zelenkasta in črno pikasta.

Vrtni belín prikaže se navadno v drugej polovici maja ali pa začetkom junija in leta po cvetji ali poseda okoli kaluž in mlak, kjer pije. Časi jih je vse belo okoli take stoječe vode. Kmalu potem znese samica kacih 150 zlato rumenih jajec v kupčeku na zgornjo stran češpljevega, mareličnega, hruškovega ali jabolčnega lista. Sredi julija — časi tudi še prej — izvalé se gosenčice, ki tēkoj prično svoje škodljivo delo s tem, da prepredajo ali prevlečejo list z neko tenko svilo in mu oglojejo gornjo kožico. Pozneje pripredejo več oglodanih in suhih listov z gosto prejo k vejam ter si naredé zapredek ali mešiček, v katerem prezimujejo. Ko jih pomladno solnce prebudí v novo življenje, izlezejo iz gnezda in začno z nova žreti, ter so toliko škodlivejše, ker požró brstje in cvetje do golega. Zdaj si tudi spredejo večje gnezdo, v katerem se zbirajo zvečer ali pa pri slabem vremenu. Ko so se dvakrat olevile, rastejo hitro in ne zahajajo več v gnezdo, vendar se rade držé skupaj. Dorasle se razlezejo in si poiščejo primerne mesto, kjer se zabubijo, bodi si na drevesu samem ali na vrtnaj ograji. Za štirinajst dni je metulj v bubi gotov in prodre ovoj in izpustí pri tem nekaj kapljic rudečega soka. Praznoverni ljudje, videvši te rudeče kaplje po tléh ali po rastlinah, mislili so dostikrat, da je padal krvav dež.

Belína se najhitreje rešiš, ako po zimi obereš vse gosenične zapredke z drevja in jih sežgeš. Da je treba tudi metulje loviti in pobijati, razumeva se samo ob sebi, ali tak lov nikdar ne izdá toliko in tudi ni takó láhek, kakor snemanje goseničnih mešičkov.

Izmed ptičev posebno sinice in kraljički pridno razdirajo gnezda in zobljejo gosenice, a največji neprijatelji so jim na-

Belín ima črno dlakavo oprsje in belo prašnata krila s črnimi žilami. Njega belo kosmata gosenica ima šestnajst nog in je dorasla črez poldrugi palec (45 milimet.) dolga. Glava in noge so črne, trebuh in boki modro sivi, po hrbtu se jej pa

jézdniki. To so jako majhne žuželke, ki sedajo na gosenice in vanje zabadajo svoja jajca. Iz njih se izvalé ličinke, ki malo po malo izjedó gosenico ali buba, ako se je v tem zabubila. Od najezdnikov umorjena buba je zatemnela in se ne giblje, ako se je dotakneš. Tacih bub ne smeš pokončevati, ker v njih so se zabubili tvoji prijatelji — najezdniki, metulj pa je uže davno skončan.

Zavrtáč.

Okoli sadnih dreves opazujemo na tléh večkrat kupčke rumenega drobirja, kakor necega žaganja, in ako si potem deblo bolj na tanko ogledamo, najdemo kmalu tudi luknjo — časi tudi več — iz katere prihaja to žaganje. Ako stvar še dalje preiskujemo, naletimo na golega „črva“ poltne barve, ki vrta po deblu in razjeda les. Ono drobirje, katero nam je ovadilo črva, je njegovo blato. Ta „črv“ je pa prav za prav gosenica in sicer jako velika gosenica, kajti je prst dolga (do 90 milimetrov). Gola je in svitla, zamazano polténa, po hrbtu rujava, na glavi in na tilniku pa črna. V mladosti je rožasta in dlakava. Razdražena pljuje neko vodeno gnusobo iz sebe, in vsa diši močno po lesnem kislu (octu). Gosenica pa ne živí samo v sadnih drevesih, temveč pogostoma tudi v vrbah, topolah, lipah in v brestih.

Zavrtáč.

V dveh letih je dorasla in potem se zaprede, naredivši si mešiček od trščič, in sicer zmerom blizu kačega izhoda in takó, da je z glavo naprej obrnena. Ko je metulj dozorel, začne se buba živahno gibati in prodre mešiček. V tem počí kožnati ovójek na bubi in metulj se izkobaca, pustivši na vratih raz-

trgano srajco. Redkokedaj se izmota dorasla gosenica iz rova ter se potem na tleh zabubi v kacem kotičku.

Po vrtajočej gosenici dali smo metulju ime: zavrtač. Naša podoba kaže nam metulja in njega gosenico v pravej velikosti. Metulj sedi po dnevi navadno mirno na kacem drevesnem deblu, najrajši blizu tál, in pokriva z zganenimi krili debeli sivi in belo pasasti zadek. Ni ga lahko opaziti, ker je takó pisan, kakor drevesna skorja. Prednja krila so namreč rujavkasto siva in s temnimi črtami in morogami premrežena, zadnja krila so pa pepelasta.

Zavrtáčevo gosenica.

Zavrtač je ponočnjak in obtore zasaja tudi samica svoja podolgovata rjasta in črno progasta jajca v drevesne razpoke in za lubove luske. Dreves z gladkim lubom se ne poloti z lepa. Najrajša si izbere drevo, ki je uže navrtano. V enej samej hruški so uže našli črez dve sto zavrtačevih gosenic. Prvo leto živí zalega pod lubom, in še le drugo leto zavrta dalje v les in dolbe navadno po stremenu. Navzven si na-

pravi povprečen rov, po katerem izpada nesnaga.

Zavrtača je težko v živo prijeti, ker mu gosenica živí tako skrita. Da je treba metulja umoriti, kjerkoli ga človek najde, razumeva se samo ob sebi. Takisto tudi menda ni treba še posebe priporočati nekaterih ptičkov, zlasti plezalce in sinice, ki pridno pobirajo jajca po raskavej skorji. Ako se je v kako drevo vselilo posebno mnogo zavrtačevih gosenic, bode najbolje, če je posečeš in razkolješ ter pokončaš gosenice. S tem si občuvaš mnogo družih zdravih debel pred škodljivim mrčesom.

Prav takó živí v starih jablanah gosenica **jabolčnega sklenokrila**, majhnega metuljčka, ki je pa bolj kakej muhi ali ôsi podoben. Krila so namreč prozorna kakor steklo, samo rebra, robovi in štirivoglata lisa na prednjem robu je temno modra. Iste barve je tudi telo, le tenák zadek ima na korenu rudeč obroček. Metuljček je dvanajst milimetrov dolg, a z razprtimi krili zajema dvajset milimetrov.

Jabolčni sklenokrilec leta skozi vse poletje, največ pa okoli kresa. Vse, kar je bilo o zavrtachi rečeno, velja tudi o tem metulji, samo da k svojej preobrazbi potrebuje le eno leto.

Prstenčar.

Na vsakovrstnih sadnih drevesih, pa tudi na brestu, gabru, glogu in na črnem trnu živi pogostoma gosenica jako škodljivega metulja prstenčarja. Vsa žival z nogami in tipalnici vred je rumenkasta, časi jasnejša, časi temnejša, prek prednjih kril mu gresta dve rjasti progi in prostor med njima je zlasti pri samici temnejši nego ostalo krilo.

Prstenčar in njegova gosenica.

Okoli kresa izplazi se navadno metulj iz zapredka, ali malo ga je videti, ker po dnevi sedi mirno v katem senčnem skrivališči in drži krila zganena kakor streha. Toliko živahnejši je pa po noči in nekaj dni potem začne samica jajca nesti. Teh je nekoliko sto in mati jih lepo vrstoma položi okoli kake mladike v podobi prstena ali kolobarca, odtod tudi ime prstenčar. Rujava jajca so gosto zbita in z nečim neraztopnim klejem zlepljena. Človek, ki ima dober vid in je temu vaje, opazi tak prsten uže iz neke daljave.

Jajca prezimijo, na prvo vzpomlad pa se izvalé iz njih črne, rujavo kosmate gosenčice, ki tekoj začno objedati cvetne popke in razvijajoče se brstje. Gosenice se drže zmerom skupaj, toda ne naredé si mešička, temveč samo nekoliko se pokrijejo z neko svilasto prejo, ki se tudi videva po vejah, koder hodijo žret. Najrajše sedé v kakej rogovili ali pa na deblu onde, kjer

se v veje razhaja. Ko se je drugič olevila, slekla je črno suknjo in je dobila lepo šarasto. Gosenica je potem sivkasto modra in ima na glavi dve črni piki, kakor oči. Vzdolž ima šest jasno rjastih prog, a po sred hrbta belo črto; vrh tega je obrastena z dolgimi mehkiimi dlakami.

Prstenčarjeva jajca, zapredka in buba.

Dorasle se razlezejo in se zabubijo v sivem, rumeno zaprašenem zapredku bodi si ob veji ali med listjem. V naši drugi podobici vidiš pri *a* jajca okoli vejice prilepljena, pri *b* zapredka med dvema listoma in spodaj iz zapredka izluščeno buba, vse v naravnej velikosti.

Prstenčarjevo zalego je treba posod, kjerkoli jo ugledaš, z vejico vred odrezati in sežgati. Takisto moraš obrati vse zapredke, ali priden in skrben gospodar jim niti ne bo dal, da bi se zapredle, kajti jih bode uže prej pokončal. To je pri tej gosenici tem lažje, ker so vse na kupu. Ako jih nečeš s kako cunjó zmastiti, razstreli jih s smodnikom (strelnim prahom). V puško vsuj nekoliko smodnika, polovico od navadnega strela, nanj pa ne stavi nikakega zamaha, temveč izstreli sam smodnik na gosenice prav z bliza. Drevesa tak strel nič ne oškoduje. Od ptičev se posebno vrabci in ščinkovci radi masté s to gosenico in tudi med najézdniiki ima premnogo napastnikov.

Góbavec ali žvagar.

Ta dva metulja tu pred teboj si nista posebno podobna. Ogledavši si oba bolj natanko, sodil bode vsak, da nista iste vrste. Ali ta sodba je vendar prenapla in zato kriva. Oba metulja spadata v eno in isto vrsto ter se ločita samo po spolu. Podoba na desnej kaže nam samico, ona na levej pa sameca jako škodljivega nočnega metulja góbavca ali žvagarja.

Zamazano bela samica je jako debelega, tršastega trupla in je na konci zabreklega zadka obrastena z rujavkasto volno. Velika krila so ob vnanjem robu, črno pikasta, a sredi vsacega je videti črna kljukasta lisa, vrh tega gredó prek prednjih tri ali štiri, na zikzak zveržene črne proge, ki so več ali manj jasno izražene. Črne tipalnice so le kratko nazobčane in so za-

Góbavec ali žvagar.

tegadelj videti ščetinaste. V dolgost meri nekaj čez štirideset, na raztegljaj pa do osemdeset milimetrov.

Na polovico manjši samec ima na dve strani češljaste tipalnice in je mnogo temnejši. Prednja krila, glava in oprsje je namreč sivo rujavkasto, zadnja krila so rjasta, zadek pa siv in na konci kosmat. Valovite črne proge na prednjih krilih so nejasne, kakor bi bile zabrisane.

Góbavec leta meseca julija in avgusta. Samica je jako neukretna in lena ter sedi z zganenimi krili na kacam deblu, samec je pa živahnejši in leta časi pri belem dnevi. Nekaj dni potem znese oplojena samica na drevesno skorjo več kupčkov okroglih, svetlih, rujavih jajec. Pri tem delu se golí samici rujava dlaka na zadku in jajca so vsa s to dlako pokrita, in zalega je videti, kakor bi majhni koščeki kresilne gobe viseli po drevesu. Zategadelj se tudi metulj imenuje: g ó b a v e c.

Jajca prezimijo, a v zpomladi izvalé se iz njih gosenice, ki se kmalu razkropé po drevesu in začno objedati popke in brstje. Všeč jim je vsako sadno drevo, nahajajo se pa tudi na topolah, vrbah, na hrastih, brestih in na družih listnatih drevesih.

Kjer jih je mnogo, oklestijo vse zelenje, in drevo je videti, kakor bi bilo suho. Ko je eno deblo ogoljeno, gredó ž njega in se napotijo iskat družega. Gobavčeva gosenica ima jako debelo glavo, črnikasta je, a po hrbtu se jej vlečejo tri rumenkaste proge. Prvih pet telesnih obročkov ima vsak po dve modri, dalnjih šest obročkov pa vsak po dve rdeči bradavici, a iz vseh teh bradavic rastó kosmiči dolzih in togih (ne mehkih) dlák. Ako to gosenico neoprezno prijemlješ z golo roko, ali če ti kam drugam pade na golo kožo, zabodejo se ti krhke dlake vanjo in ti zadajajo hude bolečine. Bêri, kar smo o tem povedali pri sprevódnici na str. 33. Gosenice se

držé rade na kupu in pri deževnem vremenu iščejo zavetja na spodnjej strani kake močne veje. Meseca junija ali še prej so dorasle in se zabubijo pod kacim listom ali pa na raskavej skorji, pritrdivši se onde z nekoliko nítimi. Kratka in precej debela buba je mrka, skoro črna in ima sem ter tje kosmiče rumenkaste dlake.

Tega škodljivca je treba na vse kriplje zatirati. Jeseni in po zimi snemaj tisto gobasto zalego in metaj jo v ogenj, ali ne preveč na enkrat, ker jajca v ognji močno pokajo. Na deblu ne masti (mečkaj) zalege, kajti jajca so trda in na hrapavej skorji nikoli vseh ne zmastíš. Takisto je treba tudi gosenice pridno obirati, in to tem več, ker ptiči za nje ne marajo. Edina kukavica jih zoblje. Najbolje je iskati jih po dežji in v kupu zbrane pomastiti z roko, ki pa mora biti v rokavico oblečena ali pa v cunjo zavita. Samo ob sebi se razumeva, da je treba umoriti vsako samico, najdi jo uže na vrtu ali zunaj kje, kajti gobavec je škodljiv povsod. Na Francoskem so enkrat gobavčeve gosenice pregnale celó ljudi iz stanovanj, ko so na planem vse požrle in, iskaje nove hrane, zašle v hiše.

Prav takó kakor gobavec zavija svoja jajca v rjasto dlako tudi **zlatoritka**, ki nemarnemu gospodarju lahko napravi veliko škodo na sadnem drevju. Tudi ona poklada jajca v podobi majhnih gobice, toda te gobice so jasno rjaste, klobasaste in ne visé na deblu, temveč spodaj na listji. V vsakej gobici (klobasici ali múlici) je črez dve sto jajec.

Zlatoritka je majhen bel metuljček z rjastim zadkom. Samec ima na prednjih krilih časi dve črni piki in spodaj je ob robu temno rujav, tudi vejice na češljastih tipalnicah so rujavkaste. Samica je vsa bela, samo zabrekli zadek je na konci rjasto dlakav.

Pri nas se pokaže ta metulj okoli kresa, časi tudi še pozneje. Po dnevi sedí mirno v listji, zvečer se pa preletava. V dveh ali treh tednih se uže izvalé iz klobasaste gobice zelenkasto rumene, črnoglave in črnopikaste gosenčice, ki potegnejo črez list od roba do roba nekoliko nitek in potem začnó z lista glodati kožico. Ko je prvi list oglodan in do golih reber ostružen, gredó na drug in takó naprej. Jeseni pripredejo več listov skupaj, ovijejo jih zunaj z nítimi, znotraj pa jih obložé s svilnato prejo ter si takó naredé gnezda, v katerih prezimijo. Ta gnezda so mnogo večja, nego ona od vrtnega belína in padajo človeku po zimi uže z daleč v oči. Dosle gosenice niso na drevesu nič zakvarile, njih škodljivost prične se še le s po-

mladjo. Toplo solnce izvabi jih kmalu iz gnezda in potem se pasejo na popkih in po brstji. Tu in tam si delajo tudi manjše zapredke, ali v starem gnezdu jih ostane zmerom še nekoliko. Ko so se tretjikrat olevile, so dorasle. Zdaj se razlezejo in se zabubijo med listjem začetkom meseca junija.

Dorasila gosenica je črnikastra in rujava kosmata. Kosmatine stojé v šopkih na bradavicah. Med tretjo in četrto bradavico — ako šteješ od spodaj počenši — vidi se podolgasta bela lisa na vsacem obročku in vse te lise sestavljajo pretrgano belo črto o bokih. Vzdlóž hrbta pa se vlečeta dve kakor cinober rudeči progi, in na devetem in desetem obročku stoji med njima še jasno rudeča bradavica. Na raztegljaj meri 35 milimetrov.

Zlatoritka dela škodo samo tacemu gospodarju, ki je do skrajnosti len in zanikeren. Gnezda po vejah so tako velika in na takó lepem videži, da kar kričijo po škarjah, ki bi jih odrezale. Na pritlikavcih pa uže zalego lahko obereš in pokončaš. Gnezda kakor tudi zalego požgi. Gosenica živí pa tudi na družih listnatih drevesih, s katerih jo moraš tudi trebiti, da ti pozneje ne zaide na sadno drevje.

Zlatoritki ves podoben je **bélas**, samo dlaka na zadku je jasnejše rumena, kakor zlata. Tudi gosenici sta si močno podobni, ločita se le v tem, da je belasova črno kosmata in da ima tik nad nogami še eno kot cinober rudečo izpretrgano progo.

Tudi **bélas** poklada zalego v kupčeki na listje našim sadnim in drugim listnatim drevesom ter jo kakor gobavec in zlatoritka zaodene z dlako. Dalje živí in se razvija prav takó, kakor zlatoritka, samo da se gosenice jeseni razkropé in da torej ne delajo skupnega gnezda. Prav zató jih pa ni takó lahko zatreti. Pokončevati gobice v poletnih mesecih je edini pripomoček proti **bélasu**.

Modroglavka.

Takó se kliče neka gosenica, ki se sem ter tje pogostoma nahaja na češpljah in jablanah, pa tudi na drugem sadnem drevju. Gosenica je takó očitna, da je ni lahko zgrešiti. Dorasla meri nekaj čez štirideset milimetrov, rumeno zelenkasta je in z mnogimi črnimi bradavicami osuta, a iz vsake bradavice jej raste kratka črna ščetina. Glava je, — kakor uže ime samo pové — jasno modra, na temenu pa jej sedita dve veliki črni lisi.

Mlade modroglavke prikažejo se zgodaj vzpomladi na drevju in obgrizujejo popke, še predno so se razpihnili. Tačas so sive

in rumeno progaste, in še le pozneje dobé zgoraj opisano obleko. Meseca junija doraste in se zabubi v tencem ovoji, kateremu priprede vsakešnega drobirja, ki ga najde v bližini, na pr. drevesni mah, apno s stene, trščice z ograje i. t. d. V tem zapredku leži gosenica več od mesec dni neizpremenjena in še le potem se preobrazi v majhno ruso bubo, iz katere se meseca septembra ali celó oktobra izpreza metulj. Tedaj je med zadnjimi in človek ga tem laže prezrê, ker po dnevi sedí mirno v kacem skritem kotičku in drží krila nad zadkom strehasto zganena. Prednja krila so siva in rujava, imajo dva temna pasa vprek in v sredi tri več ali menj zlite belkaste ali rumenkaste lise, ki so v obrisu nekoliko naočnikom podobne. Zadnja krila so siva in v notranjem kotu rujavo lisasta. Glava, truplo in noge so gosto kosmate. Samec je tencega zadka z dlakavim čopom na konci in njega tipalnice so češljaste, samica pa ima zabrekel, gosto dlakav zadek in tenke, nitkaste tipalnice. V dolgost meri kacic osemnajst, raztegnen blizu štiri-deset milimetrov.

Modroglavka.

Metulju in zalegi ni lahko priti na sled, tedaj ti ne ostane za pokončevanje druge potí, nego da trebiš gosenice z drevja. Ako drevo streseš ali z otepačem trkneš ob vejo, pocepajo ti na tla. Te gosenice se namreč ne držé čvrsto in vsak močnejši veter jih pomeče na zemljo.

Iste jeseni še odloží navadno samica svoja zelenkasta jajca, in sicer prileplja jih posamično po deblih in vejah raznega sadnega drevja. Tu in tam prezimi tudi kaka zapoznena samica, ki se svojih jajec potem iznebí še le o prvej pomladi.

Kjer se je modroglavka zavrgla v večjem številu, dela znatno škodo.

Modroglavki nekoliko podoben je **marelični sotónič**, ki biva sosebnó rad na marélicah, pa tudi na breskvah in mladih jablanah. Metulj ima rujavkasto siva in črno počrkana prednja, in jasno siva zadnja krila. Prezimil je kot buba, a vzpomladi izmotal se je iz zapredka in se zaplodil. Gosenica je precej očitna, na hrbtu četrtega obročka jej strčí mesnat rogljiček, na enajstem pa neka bradavica. Črna je in belo in rudeče lisasta, po bokih ima pretrgano rudečkasto črto, po hrbtu pa jej kakor cinober rudeča progá sega od glave do

bradavice, samo na rogljičku je pretrgana. Po glavi in po vratu je belo kosmata, dalje po hrbtu so pa kosmatine črne z belimi konci. Doraste še le pozno jeseni in se zabubi v gostem zapredku ob deblu ali na vejah.

Tega škodljivca ubraniš se edino s tem, da gosenice pridno obiraš in po zimi debela in veje s strguljo čistiš.

Čudák imenuje se škodljiv metulj, ki je tega imena v resnici vreden. Samec sicer ni nič reči, prav čeden metuljček je. Velik res ni, kajti je samo deset milimetrov dolg in na raztegljaj meri kacic pet in dvajset milimetrov, ali drugače nima nič na sebi, kar bi se moglo „čudno“ imenovati. Oblečen je v rjasta, zgoraj in spodaj zamoklo rujavo prepasana krila, a prednja so v notranjem kotu zaznamovana s svetlo belo štirivoglato liso. Češljaste tipalnice so rujavo sivkaste.

Vsa drugačna je pa samica. Res čudna žival! Metulju vsaj prav nič ni podobna. Namesto kril ima prekratke krpice, a zadek je neprimerno debel in zabrekel. Vsa žival je prav za prav nabrekla, sivo kosmata vrečica, polna jajec in žedí nepremično na zapredku, iz katerega se je izkobacala.

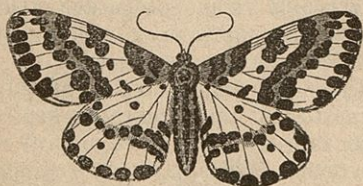
Pa tudi čudákova gosenica je nenavadna, nekako svoje posebne vrste žival. Na četrtem, petem, šestem in sedmem obročku nosi dolge rumene ali rujave kosme, ki so podobni štirim ščetém, potem ima še na vsakej strani glave, na obéh stranéh petega in na hrbtu predzadnjega obročka dolg čop črnih in na konci betičastih dlak. Pa tudi drugače je po vsem telesu kosmata, a vse te kosmatine stojé na povprek razvrščenih bradavicah, ki so na tretjem in četrtem obročku posebno goste in rudečkaste. Takim gosenicam pravimo ščetke. Samičina je malo ne na polovico krajša od samčeve.

Iz prezimivših jajec izvalé se vzpomladi gosenice, ki so pa s prva črne, kosmate in na hrbtu z dvema rumenima pikama olepšane. Nahajajo se na vsakovrstnem sadnem drevju, pa tudi na rožah, malinah, borovnicah (črnicah) in še drugih listnatih drevesih in grmih. Ko so dorasle, ogolé se in porabijo dlako v zapredek. Meseca junija (okoli kresa) pokažejo se metulji in samica znese v kupčeki okoli sebe več sto jajec, iz katerih še istega leta pride drug zarod, ki navadno dozori konec septembra. In tega družega zaroda jajca prezimijo. Jajca so zgoraj sploščena, sivkasta z rudečim obročkom.

Glede zatiranja veljá to, kar smo pri prejšnjem metulju povedali.

Šárec.

Meseca julija in avgusta ob lepih večerih leta počasi in nekako zaspano po naših vrtih lepo pisan metulj šárec. V poleg stoječej podobi ga vidimo upodobljenega v pravej velikosti. Krila so mu čisto bela in posuta s črnimi pegami, ki so na prednjih krilih razpostavljene v šest, tu in tam pretrganih vrst. Prostor med prvo in drugo kratko vrsto — od trupla počenši — in potem prostor med četrto in peto vrsto je žolt (rumen.) Zadnja krila imajo pa tri vrste črnih peg in pred prvo še nekoliko posamičnih tacih pik. Glava je črna, oprsje in zadek pa rumen in črno lisast.

Šárec.

Šárec se najrajši omuhava okoli grozdičja sv. Ivana in okoli kosmulj, pa tudi slive in marelice so mu všeč, in v sili je tudi trnulja (trnolica) dobra. Vsem tem poklada samica svoja podolgovata, jasno rumena jajca v majhnih kupččkih na liste med rebra.

Še iste jeseni, prve dni septembra izvalé se gosenice in objedajo listje, ali škode tačas ne delajo. Na pol dorasle popadajo potem z listjem vred na zemljo in prezimijo na tléh. Prihodnja vzpomlad jih zopet izbudi v novo življenje in v novo žretje. Sedaj sklestijo do konca vse cvetje in listje, in s tem napravijo časih prav znatno škodo.

Šárčeva gosenica je tenka, zgoraj bela, spodaj žolta, vmes pa ima vrsto črnih pég. Tudi vzdolž hrbta jej se vleče vrsta črnih lís, in glava je tudi črna. Gosenica ima samo deset nog, namreč spredaj šest prsnih in štiri trebušne prav na konci trupla, v sredi pa manjkajo trije pari. Zató pa taka gosenica vse drugače lazi, nego druge s šestnajstimi nogami. Gredeč se oprime s prednjimi nogami in povleče zadnji konec za seboj, pri tem pa se zgrbi hrbet in naredí neko petljo. Takó nekako gibljemo tudi mi s prsti, kadar péd merimo. Zató smo vsem tacim gosenicam in njihovim metuljem zdeli ime: pedíci. V naslednjih dveh podobah vidiš zraven metuljev pedícev tudi njihovo lazečo gosenico. Poleg te osobitne hoje imajo pedíci tudi to svojstvo, da se njihove gosenice, na tenkej nitki viseč, spuščajo na zemljo, ako potreseš vejico, na katerej sedé ali jih kako drugače vznemirjaš. Takisto pa delajo še mnoge druge gosenice, čegar metulji ne spadajo v to krdelo.

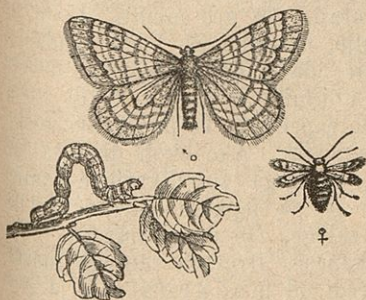
Meseca maja je šárčeva gosenica dorasla ter se z nekoliko nitimi priprede za kako vejico ali list in se preobrazi v svetlo črno, zadaj žolto obrobljeno, vretenčasto bubo. Za mesec dni in še prej pride iz nje metulj na dan.

Ako si kacega poletja opazil večjo množico šárcev in se ti je bati, da ti bodo prihodnje pomladi njih gosenice škodo delale, pograbi jeseni vse listje pod omenjenim drevjem in grmičjem in zažgi nagrabljeni kup. Z listjem vred pogoré tudi premnoge gosenice. Ako se ti pri vsem tem na pomlad pokažejo gosenice v večjej množini, potem ni druge pomoči, nego da jih pridno obiraš ali oteplješ in prestrezaš, bodi si v kakov dežnik, ali na prestrt prt ter jih potem pomoriš.

Mali zmrzlikar,

kateremu tudi mali zimski pedíc pravimo, je našemu sadnemu drevju najhujši neprijatelj. Po volji so mu vsa sadna drevesa, posebno pa črešnje, hruške, jablane, češplje in orehi. Gorje vrtu, kjer se je udomačil zmrzlikar in mu nemaren človek ne ustavi škodljivega dela. Gola kakor metle stojé potem drevesa sredi poletja in ako se to ponavlja, morajo usehniti.

Kakor pri čudaku je tudi pri zmrzlikarji vnauja postava po spolu zeló različna. Samec ima stiri popolnoma razvita krila, ki so zamazano sivkasta ali rujavkasta, zadnja pa zmerom jasnejša od prednjih. Poprečne valovite temnejše proge so več ali menj zabrisane, toda na prednjih krilih zmerom očitnejše nego na zadnjih. Siva samica ima debelejši in krajši zadek in ne more leteti, ker so nje rujavo prepasana krilca krnasta.

Mali zmrzlikar.

Ta metulj se prikaže jako pozno v jeseni in celó začetkom zime, ko so mrazovi užé davno vso drugo golazen pogнали v zimska skrivališča. Meseca novembra ali celó decembra pririje iz zemlje ter se zaplodí. Samec sedí ob dnevi z razgrnjenimi krili na kacam deblu ali na tléh, a zvečer leta okoli. Samica pa se napoti do najbližnjega drevesa, zleze v vrh in za nekoliko dní začne na popke polagati posamična jajca, vseh

skupaj črez dve sto. Nekoliko toplih pomladnih dní zadostuje, da se izvali gosenica, ki se tekoj zavrta v popek (betek) in ga začne razjedati. Posebno škodljiv je ta mrčes pri hladnem vremenu, ko se popki le počasi razvijajo in so torej uže večinoma pokončani, kadar bi se morali razpihniti.

Gosenice so s prva sive in črnoglave, pozneje zelené zmerom bolj in bolj in so dorasle zeléne in belkasto ali rumenkasto progaste ter imajo svitlo rujavo glavo. Koder hodijo, predejo tenke niti za seboj, zató tudi ne padajo na tla, ako drevo streseš, pač se spusté ob niti navzdol, ali kakor ne čutijo več nevarnosti, splezajo po istej niti hitro zopet nazaj, od koder so prišle. Ko so dorasle — kar se navadno zgodi še pred koncem maja — spuščajo se ob takej niti na zemljo, v katerej se potem preobrazijo v jasno rujavkaste hube. Iz teh se izmuzajo metulji, kakor je bilo zgoraj uže povedano, prav pozno pod zimo.

Zmrzlikarja je treba na vse pretege preganjati in zatirati. Ako si vzpomladi na kacem drevesu opazil zmrzlikarjevo gosenico, tedaj moraš na jesen, če ne prej, vsaj oktobra meseca zemljo okoli drevesa črevelj na globoko prekopati in premetati. S tem si hube, ki tičé le plitvo pod zemljo, pokopal takó globoko, da metulj ne bode mogel pririti na vrh. Zató je tudi dobro, ako prekopano zemljo čvrsto potepaš ali s tolkačem zbiješ.

S tem pa delo še ni pri kraju. Ne gre misliti, da bi bil s prvim delom zatrl vse metulje, nekoliko jih bode vendar le izlezlo, in tem moraš ubraniti, da ti ne pridejo na drevje. Samcem sicer tega ne moreš ubraniti in tega tudi ni treba, zadovoljen bodi, ako si samicam zaprl pot. To pa ni takó težko, ker vemo, da samica ne more leteti. Ako okoli drevesa napraviš od kake maže kolobar, katerega zmrzlikarjeve samice ne morejo prekoračiti, ker so se na lepke mazilu ulovile, rešil si s tem drevo škodljive zalege. Ob enem imaš v rokah vse te samice in jih lahko pokončaš. Drevesa samega mazati ti ne bi svetovali, temveč naredi od močnega papirja štiri palce (11 cm.) širok pás, namaži ga z lepko mažo in priveži ga okoli debla tako visoko, kakor ti je najbolj priročno. Vežeš ga lahko ali spodaj ali pa tudi zgoraj. Ako si ga vezal spodaj, mora biti namazana stran zunaj, ako ga pa vežeš znotraj, potem naj bode pomazana stran navznoter obrnena. Veži pa takó ali takó, pazi dobro, da se pás tesno oprijemlje debla, ker sicer bi ti zmrzlikarica prelezla spodaj. Ako je tedaj skorja zeló raskava, izgadi jo nekoliko z nožem ali pa zamaži z ilovico vse raze. Pás napravi uže v prvi polovici oktobra in ostane naj dva meseca. V tem se pa večkrat prepričaj, ali je máz še

stuje,
(k) in
dnem
veči-

lepka ali ne. Ako ni več zadosti lepka, moraš jo ponoviti. Pri tej priliki odstrani vse užete zmrzlikarje, naj bodo mrtvi ali živi, ker bi se od njih naposled lahko naredil most, preko katerega bi drugi korakali na drevo.

zme-
men-
pre-
drevo
o več
er so
ncem
se po-
uzajo
zimo.
tirati.

Ta ali ona samica, videča da ne more priti čez pómaz, odloži v stiski svoja jajca na deblo pod pasom. Zató ne bode napačno, ako na prvo vzpomlad ta spodnji kos debela dobro namažeš z apnom ali z ilovico, ter tako zatareš zalego. Pas naj ostane kaka dva meseca na debelu, še bolje pa je, ako ga pustiš do pomladi, ali če si ga prej odvzel, takrat ga z nova namaži in priveži. Obtoré namreč lazijo na debela vsakovrstni mrčesi, zlasti cvetodêri, in ti vsi obtičé na lepkem povlaku in ne morejo dalje. Takisto se polové tudi vse zmrzlikarjeve gosnice, ako se je vendar katera izvalila iz jajec, položenih pod pasom. Sploh se ta naprava ne more dosti prehvaliti. Le poskusi enkrat in gotovo se uveriš, da se ti mali trud dobro poplača.

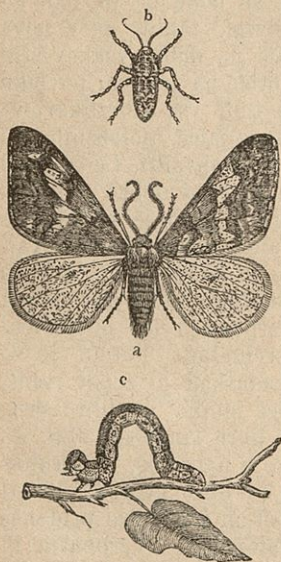
o go-
meseca
etati.
ó glo-
dobro.
zbiješ.
bi bil
dar le
revje.
treba.
težko,
a na-
amice
lovile.
rokah
nazati
a štiri
priveži
Vežeš
podaj.
j, po-
tako
sicer
l6 ra-
o vse
ne naj
áz še

Zdaj pa še nekoliko besedi o pómazu. Teh je več, skoro vsake bukve, ki o tem govoré, priporočajo drugačno zmés. Najboljša je tista, ki najdalje lepka ostane in je ob enem tudi poceni. Prav dobro máz dobiš, ako na poldrugo libro navadnega kolomaza prideneš pol libre gostega terpentina ter oboje nad ognjem v lonci raztopiš in dobro izpremešaš. Potem jo še gorko s čopičem namaži na papir in kadarkoli jo zopet rabiš, vselej jo popred pogrej. — Drugi zopet jemljó na libro črne smole, pol libre terpentina in tri četrti libre lanenega olja. — Neko tretje, tudi močno hvaljeno mazilo si napraviš, ako kuhaš pet liber repičnega (ogerščičnega) olja in libro svinjske masti tako dolgo, da se ena tretjina vkuha, potem tej zmesi prideneš še libro gostega terpentina in libro kalofonije. Terpentin in kalofonijo moraš pa prej v posebnej posodi stopiti, potem prvej zmesi primešati in na to vse skupaj še nekaj časa kuhati in neprestano mešati. Kadar se ohladi, mora biti zmés dobro mazava, rekše, ne sme biti prerodka, ker bi sicer s pasa kapala, pa tudi ne pregosta, ker se ne bi dala dobro mazati. Ako se ti zdí, da je prerodka, kuhaj jo še nekaj časa, da se zgosti; ako je pa pregosta, prilij jej še malo olja. Kuhaj pa po tem ali onem vodilu, zmerom ti je paziti, da ti plamen ne zaseže lonca, kajti vse te stvari se lahko unamejo. Zató bode najbolje, ako ne kuhaš na zublji, temveč na žarjavici.

Ako imaš kake plemenite cepiče, ki so ti posebno k sreči prirasli, in bi jih torej rad občeval požrešnih zmrzlikarjevih ali tudi družih gosnic, pomaži jih ali vsaj njih popke z voskom.

Vélikí zmrzlikar,

tudi vélikí zimskí pedíc imenovan, je prav takó škodljiv, kakor mali in je menda pri nas še bolj navaden. Vélikí zmrzlikar se véde kakor mali in skoro vse, kar je bilo o tem povedano, velja tudi o velicem. Razločujeta se samo v velikosti in v obleki.

Vélikí zmrzlikar.

sana. Okoli kresa doraste in se po niti spustí na zemljo, kjer se zabubi.

Zastran pokončevanja tega kvarljivega metulja zavračamo bralca na to, kar smo pri malem zmrzlikarji obširneje razložili. Vse veljá tudi za vélicege. In prav zarad njega treba je kolomazne pase privezati uže o polovici oktobra. Pomneti pa je, da zmrzlikarjeva gosenica biva tudi na listnatih gozdnih drevesih.

Samec ima velika krila, prednja so trivoglata, zadnja klinasta in zaokrožena. Oboja so jasno rujavo rumenkasta in imajo temno piko v sredi. Prednja so razno morogasta, zadnja pa drobno pikčasta. Tipalnice so češljaste. Rujavkasto rumena samica je povsod črno pikčasta in je brez kril, vendar je urna, ker ima dolge noge. Nje tipalnice so nitkaste.

Vélikí zmrzlikar pokaže se jeseni nekoliko pred malim, uže okoli polovice meseca oktobra, in oplojene samice silijo na razna sadna drevesa, katerim pokladajo svoja podolgasta rumena jajca na popke. Ena samica jih zapljune do štiri sto. Gosenice so jasno rumene, vzdolž hrbta imajo široko ruso, črno zarobljeno progo, ob stranéh pa na vsacem obročku ruso črto; tudi glava je rusa.

Gosenica žré navadno po noči, po dnevi pa miruje in se rada postavlja takó, kakor je v naši podobi nari-

Sem ter tje nahaja se še neki tretji, prejšnjima dvema sorodni metulj, čegar gosenica na sadnem drevju časi dela ne-

izmerno škodo. Imenuje se: **višnjev zmrzlikar** in je velik kot mali zimski pedic. Tudi njega samica je brez kril in je podobna rujavkasto sivemu valjku, a od prejšnjih dveh samic razloča se poglavito v tem, da ima na konci zadka dlakav čopek. Gosenica je sivkasta, časi tudi rumenkasta in je na prvih treh obročkih debelejša nego na ostalih. Na hrbtu četrtega, petega in šestega obročka sveti se kupasta bela lisa in peti ima na vsakej strani bradavico, ki je spredaj bela, zadaj pa črna.

Višnjev zmrzlikar živi na vsakovrstnih sadnih drevesih in se razvija prav takó kakor zgoraj opisana dva, in takisto ga je tudi treba zatirati.

Jabolčni tončič.

Kdo ga ne pozna, če tudi ne pod tem imenom? Komu ni uže tolikrat pokvaril slast do okusnega sada. Glej! krasno jabolko! Rumeno je kot vosek in na solnčnej strani zarudelo kakor lice zdravega dečka. In kakó ugodno vonja (diši). Skoro ti je žal prerezati je, ali naposled vendar nastaviš nož in je razpoloviš. Ali glej! umazan črv se vije pod nožem, ki ga je prerezal in iz prekrasnega jabolka usiplje se gnusno blato. Minula te je slast in če si tencega želodca, odložiš morebiti prelestivi sad, ne da bi ga okusil.

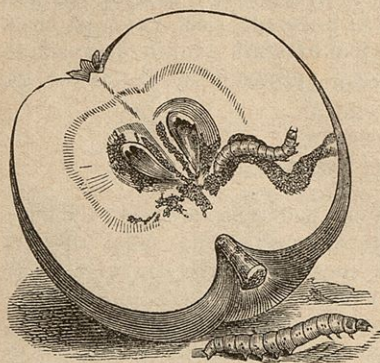
Jabolčni
tončič.

Jabolčnega „črva“ torej gotovo pozná vsak, komur pridejo te vrste pred oči, a le malo jih bode med njimi, ki vedó, da je ta negnusni črv gosenica sicer mičkenega ali prekrasnega metuljčka. Poleg stoječa podoba ti ga kaže v pravej velikosti, ali škoda, da ti ne more podati niti vseh tencih črtic, niti krasnih barv, še menj pa sijajnega leska, s katerim se ponša

ta mali gizdalin. Modrasto siva gornja krila so polna povprečnih pretencih in valovitih črt rujave barve, v spodnjem kotu pa se sveti precej veliko ruso, zlato obrobljeno oko (zrcalo), katero navznoter omejuje črna črta. Rese na prednjih krilih leščé se kovinsko. Zadnja krila so sijajno sivo rujavkasta in lahko lakrasto nadahnena.

V hramih, kjer je bilo sadje po zimi spravljeno, videva se po stenah ali okoli oken ta metuljček meseca junija in julija. Nahaja se pa tudi na planem, sedeč po drevji, ali tu ga je težko opaziti, nekaj ker je skoro iste barve kakor drevesni lub, nekaj pa, ker po dnevi sedi mirno, ali se celó skriva za luske. Po noči pa leta živahno okoli ter se plodí. Oplojena sa-

mica poklada potem svoja rudeča jajca posamična na nezrela jabka in na hruške; za drugo sadje pa ne mara. Za osem dni izvali se gosenčica, zabode se v sad in se prevrta do sredine. Tu se hrani s pečkami, pa tudi meso se jej ne upira. Jamica, skozi katero se je gosenčica zarila v sad, zaraste se popolnoma, in od zunaj sádu nikakor ni poznati, da redí v sebi črva. Samo

Jabolko s tončičem.

v drobnih jabkih in še posebno v hruškah, ki imajo tesno srce, črvovo blato s časom nema več prostora, zato si naredí dušek, po katerem izpehava blato. Ako začne sad na drevesu gniti, izseli se črv iz njega in se zabode v drugi. Črvivo sadje odpada pred zdravim in je videti lepo zrelo, ali ako je prerežeš, najdeš v njem črva. No ker se jabka in hruške večinoma poberó z drevja, predno so do konca dozorele, zató se spravi mnogo na videz zdravega, v resnici pa

piškavega sadja. V petih tednih je gosenica dorasla in se prerije iz sada. To se časi zgodi, dokler je sad še na drevesu, in gosenica se ob niti spustí niže na kako vejo ali na zemljo ter se skrije v kak kotichek, najrajša v raze na razpokanem lubu. One pa, ki so skrite v odpalem ali prezgodaj pobranem sadju, pririjejo na tléh ali v hramu na dan in si tudi poiščejo primerno skrivališče. V tem prezimijo, ne da bi se dalje kaj preobrazile, samo rahel zapredek naredé okoli sebe in pripredejo tudi drobnih smetí in trščic. Še le meseca maja izpremení se tončič v rujavo bubo.

Gosenica ima šestnajst nog in je s prva bela, pozneje pa poltne barve, sivo bradavičasta in nekoliko dlakava. Glava je rusa.

Gledé tončičevega pokončevanja posnemamo iz tega, kar smo o njem povedali, ta nauk: 1. Odpalo črvivo sadje (otinki ali olevki) mora se sproti pridno pobirati in tekoj živini pokladati. Ako je uže zrelo, razreže naj se na krlje in posuši, črvi pa naj se zatró. 2. Okoli debel, zlasti ako so gladka, privežejo naj se stare volnene krpe, ker se pod njimi gosenice rade zbirajo in zapredajo. 3. Stara drevesa z raskavo skorjo

naj
naj

slive
piška
lne
podo
da g
vse
tolik
pepe

in s
jeda
neko
gose
kate
jabo
v br

zató.
listo
liko
robo
pa
post
kava
popl
kovi
letaj
držé

ome
kvar

krilo
lise.
česp
druz
tiči

naj se ostržejo in očistijo, a vzpomladi (aprila ali maja meseca) naj se pomažejo z zmesjo od apna in ilovice.

Pa ne samo jabolka in hruške, temveč tudi češplje in slive so pogostoma črvice. Nekatera leta je na katem vrtu več piškavih nego zdravih češpelj. In tudi ta črv je gosenica majhnega metuljčka, **češpljevega tónčiča**, ki je jabolčnemu zeló podoben, toda je še manjši. Tudi se zna tako dobro skrivati, da ga je prav poredkoma videti, če tudi je njegovih gosenic vse polno. Zató ga tudi ne mislimo na drobno opisavati, samo toliko bodi rečeno, da mu je oko ali zrcalo na prednjih krilih pepelasto in da se svinčeno lešči.

Okoli kresa poklada samica svoja jajca na nezrele češplje in slive, in gosenčica zabode se blizu repka v sad ter ga razjeda, puščajoč za seboj znano gnusno blato. Črviv sad zori nekoliko prej in pada pred zdravim z drevesa. Po hrbtu rudeča gosenica se zdaj izvije iz njega in si poišče kako zavetje, v katerem zapredena prezimi. Tedaj se vede prav takó, kakor jabolčni tončič in zategadelj se mu je treba tudi z istim orožjem v bran postaviti.

Sukači.

Takó imenujemo dolgo vrsto mičkenih metuljev, in sicer zató, ker njihove gosenice večinoma vsučejo eden ali tudi več listov tiste rastline, na katerej živé. Stem, da opredejo nekoliko niti okoli lista, zvijó ga v svitek ali pa mu le zvlečejo robove in stanujejo v njegovej sredini. Vznemirjene se spuščajo pa ob niti na tla. Sukači so nežni metuljčki tónčičeve postave, in prav za prav so tončiči tudi sukači, da si ne vsukavajo listov, temveč živé v sadovih, a nekateri drugi tudi v popkih. Prednja krilca so navadno lepo našarana in mnogokrat kovinsko síjajna, tipalnice nitkaste. Sukači so ponočnjaki in letajo samo zvečer in po noči, po dnevi pa sedé v osojah in drže vsa štiri krilca nad zadkom strehasto zganena.

Med njimi je dobršno število škodljivih. Ob kratkem naj omenimo nekatere, ki so najbolj navadni in sadnim drevesom kvarljivi.

Rujavo lisasti sukáč ima rujavkasto siva in svitla prednja krilca, na katerih padajo v oči tri rujave in belo obrobljene lise. Njega zelena, črnoglava gosenica biva meseca maja na češpljah, jablanah, hruškah in črešnjah, nahaja se pa tudi po drugih listnatih drevesih, posebno rada na hrastu. Gosenica tiči v sesukanem listu, ali pa zvleče več listov skupaj in jih

zaprede v klobasasti svalek. Časi je tacih svalkov vse polno na kadem drevesu, in vsled tega sad zastane v razvitku.

Na velicah drevesih je sukača težko prijeto v živo. Tu mora človek pokončevanje uže prepuščati drugim živalim, zlasti najézdnikom in mravljam. Še posebno hvalo pa zaslužijo neki pajki (palki), ki so zlasti na sukačeve gosenice napreženi. Ko sem letos pregledaval take svalke, našel sem skoro v vsacem drugem necega rumeno zelenkastega pajka. V drevesnici ali na pritlikavcih pa stisni z dvema prstoma vsak svalek, ki ga opaziš in moreš doseči.

Usnjasti sukač je rumen kakor usnje in ima prek prednjih kril temnejši rujav pas. Zelenkasta gosenica je na drugem in tretjem obročku črno bradavičasta. Nahaja se meseca maja in junija na jablanah, hruškah in na grozdičji sv. Ivana, na katerih suče znane svalke. Glede zatiranja tega in tudi družih sukačev in nočnih metuljev sploh bodi tu omenjeno, da radi pijó vodo in jo zlasti ob suši prav iščejo. Zato ne bode napáčno, ako okoli kresa in še nekoliko pozneje — takrat namreč letajo sukači — pod drevesa nastavljaš kakeršnokoli posodo, polno vode. Metulji se bodo po noči zbirali okoli nje in premnogo jih potoni, o čemer se lahko vsako jutro prepričaš.

Slivov sukač je na sprednjih krilih črn in belo morogast, na zadnjih rujavkasto siv. Na kadem grmu sedeč je videti, kakor bi bilo od kacega majhnega tiča padlo blato na list in se onde prisušilo. Metulj leta v poletnih mesecih in poklada jajca na oka (popke). Ko se vzpomladi začne oko gibati, uže je gosenčica v njem, ovije nekoliko niti okoli mladega brsta in ga požre. Po volji so jej posebno mlada drevesca in cepiči, in prav zarad tega dela časi po drevesnicah na slivah, češpljah in črešnjah znatno kvaro. Gosenica je zamazano zelenkasta, črnoglava in črno bradavičasta, a iz vsake bradavice raste bela dlaka. Zatirati ga je treba, kakor sploh sukače.

Sivi popkov sukač je na prednjih krilih modrasto siv in belo in modro lisast, na krajéh pa ima širok bel pas, ki je pepelasto lisast in črno poérkan. Zadnja krila so rujavkasto siva. Gosenica je rujavkasto zelena, drugače pa vsa prejšnje podobna. Še predno se s pomladi popek razpihne, uže se je gosenčica vanj zavrtala, prej pa je popek še opredla z nítimi, in sicer zategadelj, da se ne more takó hitro razvijati in da

ga ima gosenica v svojej oblasti. Ako je bil popek cvetni, požrla je cvet, ako je bil popek listni, uničila mu je mladiko. Kadar se pa mlademu drevcu vseli v vrhovni popek, pokvari mu vso rast. Nahaja se na jablanah, hruškah, češpljah in češnjah.

Ker dela gosenica takó na skrivnem, težko jej je stopati na pete. Ko jo človek opazi, škoda je navadno uže gotova. In če tudi ne bi še bila, ni ti mogoče zatreti hudodelko, da ne bi h krati tudi pokvaril popek. Ako se je vzpomladi gosenica prikazala v večjem številu, glej da poleti poloviš kolikor mogoče teh metuljev. V hladnih jutrih oteplji jih z mladimi drevesec in prestrezaj je na kako belo prostiralo. Ob sebi se razumeva, da s prsti zmastiš vsako gosenico ali nje bubo, kjer koli ugledaš na vsehlem brstu kakov spredek ali svalek.

Rusi popkov sukač je mladim jablanam in hruškam še večji neprijatelj, nego sivi sukač. Najrajši si izvoli vrhovne popke mladih drevesec, sosebno enoletnih in dvoletnih cepičev. Prav zató je ta metulj v drevesnicah neizmerno škodljiv, ker s tem, da je gosenica požrla vrhovni popek, pohabljen je drevce za zmerom v svojej rasti. V prvej pomladi uže, ko se popki še razpihnili niso, ovadi se gosenica s tem, da se v vrhu tacega popka prikaže medéna kapljica. Najnevarnejša je gosenica v hladnih pomladih, ko se popki počasi razvijajo in jih tedaj lahko popolnoma izjé, drugače pa jej vendar še uteče kakov cvet in se zaplodí. Črnoglava gosenica je rusa in po njej se metulj imenuje rusi sukač. Okoli polovice meseca maja je gosenica dorasla in se sredi vsehlih in s prejo ovitih cvetov in listov preobrazi v jasno rujavo bubo. Mesec dni pozneje izmuza se iz nje sivo rujavkast metulj, ki ima na prednjih krilih precej širok bel in sivo meglen pas.

Glede zatiranja veljá vse, kar smo o prejšnjem povedali. Ako se ti je gosenica zavrгла v kak posebno plemenit cepič, odstrani svilno prejo s popka in skušaj ga z nožičkom ali z iglo razprezati, in potem ko se je odprl, poišči oprezno škodliveca in izvleci ga z iglo.

Jabolčni mólj.

Uže v tretjem poglavji imeli smo priliko seznaniti se z nekaterimi malopridneži móljeve rodovine. V prvej vrsti smo imenovali žitnega mólja, ki nam v žitnicah izjeda rež in pšenico, in potem smo govorili še o nekaterih družih, ki nam

kvarijo sukno in krzno in kar je še drugih tacihi stvari. A ž njimi vrsta škodljivcev iz tega rodú še ni pri kraji. Mnogo več nego po suhotah živí jih na planem, kjer nam kvarijo vsakovrstne sadeže. In tudi na sadnem drevju se jih nekoliko pase.

Semkaj spada pred vsemi jabolčni mólj, mičken metuljček — na raztegljaj meri blizo dvajset milimetrov — ki je na prednjih krilih bel kakor sneg in s črnimi pikicami posút, zadnja krila pa so mu temno siva in taka so tudi prednja na spodnji strani. Metulj leta okoli kresa, samica odloží jajca jablani na veje, in za mesec dni izvalé se iz njih gosenčice. Te glojejo pridno jablanovo listje, ali ker so mičkene, ne storé nikakešne škode, še težko jih je opaziti. Pod zimo se stisnejo v kako zavetje, vzpomladi pa, ko začne jablana poganjati, prikažejo se zopet na listji. Po cele družine pasó se na enem listu, kateremu izjedó vso mečo in puščajo gola rebra. Ko so enega do konca oglodale, gredó na drugega, in takó dalje od vejice do vejice. A vsi ti listi in vse vejice opredene so z belo, nekoliko lepko svilasto prejo, ki je od daleč videti, kakor bi bila vejica zastrta s srebrno tenčico.

Gosenica je zamazano zelena, črnoglava in po truplu črno lisasta. Buba je rudečkasto rumena in visí kakor oves veliko zrno v spredku, toda ne gola, temveč v tesnem in prozornem ovoju.

Jabolčni mólj je s svojimi spredki takó očiten, da ga ni moči prezreti. Kakor hitro kaj tacega opaziš, odstrani prejo in pomôri gosenice, najbolje z roko. Ako se ti gabi, natekni si kako staro rokavico. Ko gosenice opazijo, da jim gre za kožo, spuščajo se ob nitih na zemljo, zató prestri (pogrni) pod drevo belo ruho, s katere ti nobena tako lahko ne pobegne, ako nisi prepočasen.

Črešnjev mólj je malo ne na polovico manjši od prejšnjega in ima ozka, klinasta prednja krila, ki so na belo rujavkastem dnu temno rujavo morogasta. Zadnja krila so siva in svitla, ter se izpreminajo na višnjevo. Njega blede zelenkasta ali rumenkasta, rusoglava in nekoliko dlakava gosenica izvalí se vzpomladi, zabode se v črešnjev, slivov ali češpljev popek in pojé srce razvijajočemu se cvetu. Pozneje si poišče mlado črešnjo, zavrta se vanjo in jej požre koščico. Ko je dorasla, spušča se ob niti na zemljo in se v njej zabubi, a nekaj pred kresom izletí metulj.

Črešnjev mólj napravi sem ter tje občutno škodo, časi pobere več od polovice obroda. Proti temu škodljivcu ni pra-

vega
polo
kopa
S te
dá i

tulj
ozka
poda
sice
in r
nice
obrn
poda
mól
se z
po
jese
škoo
pom
vori
žejo
listj
mla

pote
vzp
tleh

kot
še
in s
grí
sodi
ogle
a n
tist
štev

vega orožja. Samo s tem bi ga prijel v strah, ako bi v prvej polovici meseca junija zemljo okoli črešnje ali slive dobro prekopal in jo potem poteptal, ali še bolje, zbil jo s tolkačem. S tem bi uničil bube, ki ležé le plitko pod zemljo. To pa se dá izvesti samo onde, kjer drevo stoji na čistini.

Ostružni mólj ali ostružnik bodi zadnji v vrsti metuljev, sadnemu drevju škodljivih. Siv je in rujavo zaprašen; ozka krilca imajo dolge rese ob krajéh in so zategadelj peresom podobna. Gosenica živí na jablanah, hruškah in črešnjah in sicer na spodnji strani lista. Tu ostrže spodnjo kožico in mečo in napravi okroglo, kakor leča velike golice. Gornje kožice (tenice) pa ne prejë, a ta se nad goliko izbuhne in porjaví. Ako obrneš tak list, ne opaziš tekoj škodljivca, ker tičí v črnem, podolgovatem mešičku, prav takó, kakor suknjarski in krznarski mólj. Ta mešiček napravila si je gosenica od ostružja. Dorasla se zaprede ob kakej vejici v svojem mešičku, iz katerega kmalu po kresu izleze metuljček. Iz samičine zalege izvalé se še iste jeseni gosenčice, ki pa ob tem času ne napravljajo nikakeršne škode. Ko so v svojih vrečicah prezimile pri tléh, gredó vzpomladi zopet na listje. Pri posamičnih se pač ne more govoriti o kakej škodi, drugače pa se ima stvar, ako se prikažejo — kakor se časi prigodí — v velikej množini. Ogrizeno listje boleha in vsled tega hira tudi drevo, zlasti, ako je še mlado.

Nagrjeno listje ovadi ti hitro ostružnika, katerega ti je potem pridno obirati. Z največjim vspehom opraviš to zgodaj vzpomladi, ko so mešički prezimujoče gosenice še zbrani pri tleh na drevesnem podánku (znožji).

Češpljeva grízlica.

Uže v češpljevem tončiču spoznali smo škodljivca, ki nam kot češpljev „črv“ kvari ta prekornisti sad. Poleg njega se pa še neki drug nepridiprav ukvarja s pokončevanjem češpljevega in slivovega obroda ter nam takó krati užitek. Češpljeva grízlica imenuje se ta kvarljivka. Na prvi pogled bi človek sodil, da je kaka muha. Ko bi si jo pa bliže in bolj na tanko ogledal, uveril bi se, da ima daljše tipalnice in pa štiri krila, a ne dve, kakor muha. Po tem jo moramo tedaj uvrstiti v tisto krdelo, v katerem je tudi čmrlj, osa, bučela in še brez števila družih žuželek.

Češpljeva grízlica je nekaj manjša od pobišne muhe. Črna je in svitla, samo noge in tipalnice so rujavkaste. Kadar češplja cvete, rojí grízlica po njej, sladká v cvetu in samica mu za uzdarje izročí eno jajce. Ličinka, ki se za nekaj časa izvalí iz njega, poišče si tekoj mlado češpljo, zadolbe se vanjo in jo začne v sredi razjedati. Taka češplja ima zmerom na sebi jamico, ki je z grudico blata začepljena ali pa s kapljico smole zalita. In prav potem razloča se grízlica od tončiča, pri katerem je sad zunaj videti popolnoma zdrav.

Bela, nekoliko rudečkasto nadahnnena ličinka je o prvem pogledu metuljevej gosenici podobna, ako si jo pa bolj na drobno ogledamo, vidimo, da ima okroglo in trdo roženo glavo in dvajset nog, prave gosenice pa največ šestnajst. Tudi diši neugodno, prav kakor stenica in v češplji leží ukrivljena. Ako je enemu sadu izjedla vse jedro in še ni dorasla, zapustí ga in se vseli v drugi. Naposled pade s piškavim sadom vred na tla in gre v zemljo. Tu naredi okoli sebe rujav papirjast ovojek in ostane v njem do pomladi. Takrat izleti grízlica iz bube in poišče cvetočo češpljo.

Uže po tem, kakó grízlica živí, posname si vsak lahko sam, kaj bi se dalo storiti v nje zátor. Pred vsem je treba pod drevjem sproti pobirati vse nezrele odpale češplje in je pretreti. Ako si to zamudil, potem bi ti svetovali, da jeseni ali pa prav zgodaj vzpomladi — še predno češplja cvete — pod njo prekoplješ zemljo in jo potem dobro zbiješ ter takó zgneteš ličinke in bube. Po cvetji roječe grízlice pa oteplji zjutraj za rano, ali pa je pri neprijaznem vremenu prestrezaj na ruho in pokončavaj.

Jabolčna grízlica je bolj tršasta in velika po priliki, kakor hišna muha. Ličinka živí v nezrelih jabolkih, ki vsled tega odpadajo. Vse drugo je kakor pri češpljevej grízlici.

Črešnjeva grízlica.

Večja od češpljeve, a manjša od jabolčne je črešnjeva grízlica. Črna je in svitla, prednja krila so po sredi nekoliko zakaljena (motna) in na prednjem robu kakor prismojena. Žuželka leta meseca junija in poklada jajca na črešnjevo, hruškovo, marélično in slivovo listje. Ličinke so čudovite, ne navadne postave, spredaj so zabrekle, navzad pa zmerom ožje in so videti, kakor bi bile repate. Skoro bi rekel, da so podobne majhnim páglavcem ali butoglavcem (mladim žabicam).

ruhe. Razen skrite črne glavice je zelenkasto rumena, ali te barve
 kadar ni videti, ker je vsa živalca prevlečena z nekim svitlim, po
 mica tinti dišečim čnilom. Po dve, po tri ali še po več jih sedi
 časa na enem listu in hitro je ž njega oglojena vsa gornja
 vanjo kožica in meča. Od lista ostane golo rebovje in spodnja ko-
 1 na žica, ki pa kmalu vsahne in porjaví. Črešnjam, zlasti zgod-
 pljico njim, sicer ne napravi znatne kvare, ker takrat, ko se začne
 e, pri škoda kazati, dozorele so uže in obrane. Drugače je pa pri
 rvm poznih hruškah. Drevo, ki je izgubilo listje, oslabí in sad na
 njem ne more popolnoma izrediti se in tudi ne dozrevati.

Jeseni gre dorasla ličinka v zemljo in si napravi od prstí
 lodček, v katerem prezimi ter se prihodnjega leta preobrazi v
 letečo grizlico.

Za gotovo ne vem, ali se ta škodljivka nahaja tudi po
 naših krajih. Nemogoče ni, dasi je še nikjer nisem zasledil.
 Na Nemškem in na Francoskem je prav navadna.

Zatiranje ličink in bub v poznej jeseni in vzpomladi je
 menda vse, kar se dá storiti proti tej kvarljivki. Na Tirolskem
 potresajo napadena drevesa z žveplenim prahom (žveplajo jih,
 lahko kakor pri nas bolno vinsko trto), in hvalijo se, da z dobrim
 trebam vspehom.

Hruškova grizlica.

Tudi za to grizlico nisem prav gotov, ali jo smem vzeti
 v število domačih škodljivih mrčesov. Verjetno je, da ima tudi
 pri nas tu ali tam domovinsko pravico. Ako ne, pa tudi prav.
 Vem, da je nobeden ne pogreša. Po severnej Evropi je povsod
 razširjena in tudi okoli Dunaja je navadna prikazen.

Med vsemi imenovanimi grizlicami je hruškova največa,
 ker je po priliki velika kakor mesarska muha, samo da ni
 tako zajetnega trupla. Sploh je črna in na zadku ob stranéh
 rumeno pegasta. Glava je na čelu rumeno lisasta in vsa glo-
 boko pikasta ter nosi dolge nitkaste tipalnice. Prednja krila
 imajo prek srede moten (zakaljen) pas.

Nje črnoglava, sicer pa rumena ličinka ima samo šest
 (prsni) nog in živí po leti družno na hruškah. Taka družba
 ovadi se kmalo s tem, da vse liste, na katerih žré, in pozneje
 cele vejice prepere s svilasto prejo, skoro takó, kakor ja-
 bolčni molj. Vznemirjene, in kesneje tudi dorasle ličinke spu-
 ščajo se na tla in se zarijejo globoko v zemljo, iz katere pri-
 riyejo ne prihodnjega, temveč še le drugega leta kot popolne
 žuželke.

Kjer se hruškova grízlica pokaže v večjih množicah, dela škodo, ali skrben gospodar jim malopridno delo prej ustavi, potrgavši jim zapredek in pomastivši vso družbo.

Ose in sršeni.

Sploh je znano, da ôse in sršeni radi sladkajo na zrelem sadji. Čim zrelejši in okusnejši je sad, tem rajši ga obirajo. Kdo bi se ne srdil na te sladogolte? Človek si je odgojil lepo drevesce osobitnega plemena. Letos je prvikrat obrodilo in obeča poplačati mu ves trud. Kako prelestivo se ti smeje prekrasen sad na upognenej vejici. Uže si ga nakanil obrati, pa ker je takó lepo in ugodno vreme, hočeš mu dati še nekaj časa, da dozori popolnoma. A ko se povrneš za nekaj dni k drevescu, najdeš od slastnega sada samo nekoliko velih ostankov. Vse drugo so ti unesli mali tatovi, katerih pred nobeno pravico ne moreš klicati na odgovor. In še kako prevzetna je ta tatinska glota! Ako jo motiš pri užitku, bode te po vrhu še opikala, da bodeš nosil otečeno glavo in nekaj dni ne bodeš mogel iti med ljudi.

Sosebno v toplih in s sadjem rodovitnih letih namnože se ôse takó neizmerno, da so potem jeseni ne samo nadležne, temveč tudi v resnici škodljive. In to glodanje jim je težko ubraniti. Ako imaš kake posebne vrste sadja, do katerega ti je mnogo stalo, potem ni druge pomoči, nego da oviješ sad s kako tenčico. Nekoliko ti bode tudi pomagano, ako na posebno plemenita drevesca privežeš tu in tam majhne sklénice z ozkim vratom, v kakeršnih se navadno dobivajo zdravila in lekarnice (apoteke). Napolni jih do polovice s cukreno ali medeno vodo in priveži jih po vejah. Ôse prihajajo sladčico lizat in ne morejo več ven. Ko se jih je uže mnogo ulovilo, izprazni sklenico ter jo zopet obesi na prejšnje mesto.

Največ pa bode izdalo, ako pokončuješ osja gnjezda z živaljo in zalego vred. Kjerkoli najdeš zunaj na planem osinjak, zažgi ga s kako tresko po noči, ko je vsa družina domá. Ako bi pa to zarad ognja ne bilo varno, odreži osinjak in prestreži ga v kako vrečo, katero potem dobro pohodi ali jo potopi v vodo. Kadar je pa gnjezdo v kacem duplu ali v zemlji, okadi ga dobro z gorečim žveplom, čegar kád poduší žival. V zemlji jih tudi lahko zaliješ z vodo, katerej je nekoliko bencina, žveplenega oglenca ali terpentinovega olja primešanega; luknjo moraš pa potem hitro začepiti. Kadarkoli pa imaš pri ôsah ali sršenih opravka, natekni si na glavo bučelarsko kapo.

leta č
noma
polne
pristu
vadno
se dr
zoblje
njej.
I
hišne
črna,
O
zabod
narej
se je
ter s
raste
zaril,
črvon
iz kat
živí l
tako
meku
A
pomla
in pti
globo
globo
pripo
onde,
črvov
kušnj
O
rujav
krili.
kater
muha
Tedaj
zorele

Črešnjeva muha.

Črešnjeva muha je kriva, da so črešnje črvive. Kacega leta človek skoro ne more vzeti črešnje v roke, ki bi bila popolnoma zdrava, brez črva. Zlasti mehke in sladke belice so jih polne, takó da se ta prvi in sploh priljubljeni sad mnogemu pristudi. Kdor začne črešnje odpirati in po črvu gledati, navadno kmalu izgubi slast do njih. Najpametnejši je tisti, ki se drži pregovora: „česar človek ne vé, to ga ne jé“, in torej zoblje črešnjo za črešnjo, ne da bi dalje preiskaval, kaj je v njej. Samo to je, da vsacemu ni dan takó malomaren želodec.

Muha črešnjevka je skoro na polovico manjša od navadne hišne muhe. Svitlo črna je in rumeno morogasta, stegna ima črna, noge pa rumene. Prozorna krila so trikrat rujavo pasasta.

Črešnjevka leta, ko se začenjajo črešnje pisati. Samica zabode sad blizu repka (petlje), položi jajce vanj in pogladi narejeno rano z zadkom. Vbod se zaraste, bela ličinka pa, ki se je izvalila nekaj dni potem, prerije se v spodnji del črešnje ter se hrani z dozrevajočim mesom. Z dozorelo črešnjo doraste tudi črv, pririje iz nje na istem mestu, kjer se je vanjo zaril, in pade na tla. Časi pa tudi črviva črešnja odpade s črvom vred. V zemlji se ličinka zabubi v rumenkastem sodčeku, iz katerega se prihodnjega leta rodi nova muha. Razen v črešnji živi ličinka tudi v češminovih jagodah. Črešnje s trdim mesom, tako imenovane hrustavke, muhi niso toliko po volji kakor mekulje.

Ako ti črešnjev črv dela preveč preglávce, razgrebi vzpomladi zemljo pod črešnjo, s tem spraviš hube na površje in ptiči jih pozobljejo. Še bolj gotovo jih zamoriš, ako zemljo globoko prekoplješ in takó premečeš, da pridejo hube toliko globoko, da izlezele muhe ne morejo na dan. Nekateri zopet priporočajo polivanje z vrelo vodo. A vse to je mogoče samo onde, kjer so pod drevesom gola tla. Ti pa, ki črešenj zaradi črvov ne maraš jesti, polži jih za kaki dve uri v vodo. Izkušnja uči, da v namočenih črešnjah črvi ne ostanejo.

Oljkova muha je prejšnej podobna, pet milimetrov dolga, rujava in rumeno pisana muha s prozornimi in izpreminastimi krili. Nje ličinke živé v oljkah, po dve in tri v enem sadu, kateremu razjedajo meso. Po nekaterih krajih prikaže se ta muha kacega leta v tolikem številu, da pokončá ves obrod. Tedaj je treba oljke obrati in zmastiti še predno so prav dozorele. S tem se udobi vsaj pol letine.

Črv se zabubi v zemlji pod drevesom. Zatirati bi jo bilo torej prav takó, kakor muho črešnjevko in sploh vsak mrčes, ki se preobrazuje v zemlji pod drevesom, na katerem živi kot ličinka.

Hruškove hrčice.

Pogostoma opazujemo, zlasti na pritlikavih drevescih, da začenjajo mlade hruščice na vejah veneti in kakor sušiti se. Daljše so kakor druge zdrave, vse zgrbančene in pri sredi na eni strani vtisnene. Pri suhem vremenu kmalu odpadejo, v mokrotnem pa ostanejo na drevju in začno gniti in pokati. Pobereš li ali odtrgaš tako hruščico ter jo prerežeš, vidiš, da je okoli srca razjedena. Ako sad še ni razpokan, najdeš v njem tudi majhne črviče, v razpokanem ali nagnitem jih pa ni več, ker so se prerili iz njega ter šli v zemljo.

Ti črviči so ličinke neke mušice, hruškova hrčica imenovane. Prav za prav je več vrst tacihi hrčic in mušic, ki nam kvarijo hruške, ali te so si tako podobne, da jih ni lahko razločiti. Zató jih tukaj tudi ne mislimo dalje opisovati. Nam zadostuje vedeti, da je tudi med drobnimi mušicami nekoliko malopridnih mrčesov, ki nam z drugimi vred pokončujejo sadje.

Hruškova hrčica je dva milimetra dolga črna mušica. Še predno se je hruškovo cvetje prav razpihnilo, roji hrčica po njem in samica polaga vanj z dolgim bodalcem svoja bela jajčka. V osmih dnéh izvalé se iz njih ličinke in se zabodejo v mlado hruščico, v katerej za mesec dní dorastejo.

Proti mičkenej mušici in njenej predrobnej bubi v zemlji človek nema nobenega orožja. Vse, kar se dá tu storiti, je to, da s pritlikavcev obiraš, pod drugimi drevesi pa pobiraš in uničuješ vse zgrbančene in bolehtne hruščice. S tem pokončaš neprijatelja in mu za prihodnje leto ustaviš škodljivo delovanje.

Razen imenovanih hrčic zajeda hruško še neka mušica, katero nam je na kratko omeniti, in to je:

hruškova listna hrčica. Črno rujava, sivkasto nadahnena mušica ima izpreminasta krila in je še nekoliko manjša od prejšnje. Od spomladi do jeseni nahaja se kakor mleko bela ličinka na spodnji strani hruškovih listov pod nazaj zavihanem robom. Ker se preobrazba hitro vrši, vrsti se naglo rod za rod. Najljubše jej je listje na mladih hruškah, ki vsled tega začne hirati, in se naposled popolnoma vsuši drevesu in njegemu sadu v škodo. Zato je treba vse liste z zavihanim robom ob-

bilo
češ,
kot

rati in z mušičjo zalego vred sežigati. Dorasle ličinke spuščajo se na zemljo, kjer se zabubijo. Ali te bubice so takó mičkene, da na njihovo pokončevanje niti misliti ni.

Ušice.

Ni je kmalu takó nevšečne golazni, kakor so ušice (rastlinske uši). Prav kakor bi bile nalašč za to ustvarjene, da delajo človeku preglávice. Cvetličarji, ki za prodajo vzgájajo razne cvetice in lepoto grmičje, ne zmorejo dovolj besedi, da bi to sodrgo po vrednosti pograjali in opsovali. In človeku, ki ima samo dva, tri lonce svoje zemlje, v katerej bi si rad vzgojil kak priljubljen cvet, tudi temu pokvarijo ušice vse veselje. No zarad tega tukaj ne bi o njih govorili, ko bi tudi sadnemu drevju ne bile škodljive.

ica

, ki

hko

Nam

liko

dje.

šica.

žica

bela

dejo

mlji

to,

š in

hčaš

nje.

šica,

na-

njša

bela

nem

l za

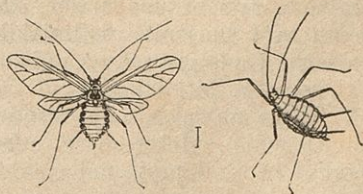
ega

jega

obi-

Ušice so majhne, na prvi pogled res ušém podobne živalce. Ali kedar si jih bolj na drobno ogledamo in morebiti tudi povečalno steklo na pomoč vzamemo, uverimo se, da si razen malosti skoro v ničem niso podobne. Na širokej glavi stojé izbuljene oči in dolge tipalnice, ki so pri nekaterih daljše od trupla. Na spodnjej strani ima krajše ali daljše sesalo ali smrcalo, katero zabada v rastlino ter jej pije sok. Kadar jej ne rabi, položi ga ob prsih. Truplo je postavljeno na šest dolzih in tencih nog, na hrbtu pa nam padata v oči dve navzgor strčeči cevki, kakor dve ščetini. Čemu sta te dve cevki, ne vé se prav, le toliko je gotovo, da živalca po njih lahko odceja neko slaščico. Dorasla ušica ima tudi na konci zadka neko dlako, kakor repek. Po tem repku razloča se dorasla živalca od nje ličinke. Ušice so večinoma brez kril, a nekatere jih pa vendar imajo in sicer štiri, od katerih so pa prednja znatno večja od zadnjih. Krilca so neizrečeno tenka in nežna, ter se spreminajo v vseh barvah. V miru so zganena nad zadkom in strcé daleč čreznj. Mehko truplo je golo in večinoma kakor posuto z necim prahom, ki se izriva iz ušičine kože in je pod povečalom videti kot neka volna. Obrisana kmalu spet pricvete iz kože.

Za primer podajemo tu podobo šipkove ali rožne ušice štirikrat povečane, in sicer ene krilate in ene nekrilate. Črta med njimi naznanja pravo dolgost.

Šipkova ušica.

Uže v prvih toplih pomladnih dnéh prikažejo se ušice na rastlinah. Izvalile so se iz jajec, ki so prezimila v kacem zavetji, bodi si pod listjem ali na deblu. Vse te pomladne ušice so samice brez kril. Zasativši sesalo v rastlino, vlečejo pridno sok v sé in so pri ugodnem vremenu v desetih, največ dvajstih dnéh dorasle. V tem so se štirikrat olevile (slekile), drugače pa se niso nič preobrazile, samo repek jim je zrasel. Te samice začnó zdaj rajati žive mlade, ne da bi se bile poprej zaplodile. Vsak dan — in to traje tri ali štiri dni — porodi vsaka do petnajst mladih, in vse te so zopet samice. Tekoj po rojstvu se tudi one prisesajo, oblevé se štirikrat, za nekoliko dni so dorasle in začnó takisto brez ploditve rajati žive mlade. Predno pogine, postavi vsaka trideset do štirideset hčerí na svet. In te delajo za nekoliko dni tudi takó.

Takó se vrstí rod za rodом, in število raste, da je groza. Po volji jim je sosebno toplo in ne presuho vreme. Se vé, da tudi hrane ne sme primanjkovati. Prevelika moča ali suša jim je zoperna, in tudi vetrovno vreme jim ne ugaja. Zató so jim najljubša zatišja in rastlinjaki.

Kakor smo uže prej rekli, so te pomladne in poletne ušice zgol samice in sicer nekrilate. Nekoliko med njimi je pa vendar krilatih. Pa tudi te so samice in so se rodile brez kril, katera so jim pozneje zrasla. Te odleté z rojstnega, uže preobljudenega kraja in se nastanijo drugjé, kjer je več paše. Take naselke so zopet začetnice novega roda, ki se hitro razmnožuje najprvo v samih nekrilatih, pozneje tudi v krilatih ušicah. A te in one so zopet zgol samice.

To se ponavlja do jeseni, sploh dokler je vreme ugodno in hrane ne zmanjkuje. Zdajci nastopi zadnji rod, ki je pa ves drugačen od prejšnjih. Poleg samic pokažejo se tudi samci ter se zaplodijo. Samice znesó potem jajca, iz katerih se bode prihodnje pomladi izlegel prvi rod. Tudi zadnje samice so nekrilate, samci pa, ki so nekoliko manjši, imajo navadno krila, pri nekaterih vrstah so pa tudi brez njih. Precej po ploditvi poginejo, takisto tudi samice, kadar so odložile jajca. V toplih sobah in v kurjenih rastlinjakihi pa življenje tudi po zimi ne preneha. Onde gre rod za rodом brez presledka. Tam ni treba niti samcev, niti jajec.

Ušice na sploh volijo lésne rastline, grme in drevesa, nego zelí (lepenje). Nekatere se nahajajo samó na nekež določenej rastlini in ne marajo nobene druge, večinoma pa niso takó izbirljive in bivajo časi na prav različnih rastlinah. Takisto vgnezdijo se nekatere samo na koreninah, druge na brstji,

zlasti okoli popkov (betkov), in zopet druge zgol na listji; z druge strani so pa tudi take, katerim je malo ne vsako mesto všeč.

Kar je človeku ali živali krí, to je rastlini sok. In kakor mora naposled onemoči najkrepkejši človek, ako bi mu neprenehoma pušchal krí, prav takó se godi rastlini, katerej na tisoče in tisoče ušíc neprestano sreblje životno mezgo. Če vrhu tega še pomislimo, da se krvopivke najrajše naselijo na mehkem in sočnem brstji, nam je lahko umeti, da mora rastlina hirati in v rasti zastajati. In res opazujemo, da se take mladike ne razvijajo, kakor bi morale, in cvetni popki na njih ginejo in vsihajo. Pogostoma se tudi ušícavo listje izvrije, na površji mu se izrinejo brbonci, kakor ogrei na človeškem obrazu, ali pa se ves list spači in čudno namehuri, da ga ni več poznati. Na topolih naredé se ob listnih petljah zasukane mošnice, iz katerih se usuje množica temnozelenih in volnatih ušíc, ako jih razporješ.

Pa to še ni vse. Ušíce sikajo od sebe neko vodeno in lepko blato, in kmalu so vejice in listi ž njim zamazani. Kadar se posuši, leskeče se to blato in list je videti, kakor bi bil s kalcim povlakom pomazan. Ker je to blato sladko, ližejo ga rade mnoge sladogolte žuželke, posebno pa mravlje. In to je tudi vzrok, zakaj v dolzih sprevodih potujejo na grme in drevesa, in zategadelj so mravlje ušícam najboljše prijateljice. Kjer vidiš vzpomladi in po leti pohajati v večjem številu mravlje po drevesu, bodi uverjen, da so ušíce na njem. Leščeč póvlak na listji imenujemo: medéna rosa.

Kakor smo uže zgoraj čuli, prevleče ali obleví se vsaka ušíca štirikrat, in ker je medena rosa lepka, obvisé ti svlaki ali levi na njej. Zategadelj je listje videti, kakor bi bilo zaprašeno ali kakor da je lahka slana pala po njem. Tej prikazni zatorej tudi pravimo: medéna slana.

Mimogred bodi rečeno, da ima listje preimenitno nalogo v rastlinskem življenji, po njem se rastlina rekel bi oddihava. Zató je na vsacem listu vse polno prebojev (drobnih luknjic), katerih pa z golim očesom ne moremo videti. Medéna rosa zalije in začepi te preboje, rastlina se zategadelj ne more več oddihavati in začne bolehati. Uže zarad tega so ušíce rastlinam močno škodljive, in bile bi škodljive tudi tedaj, če bi jim soka ne pile.

Ni čuda tedaj, da je človek mnogo razmišljal in marsikaj poskušal, kako bi tega mrčesa z največjim vspehom zatiral. A pri vsem tem še ne moremo reči, da imamo popolnoma ve-

ljaven pomoček, ki človeka nikoli ne pustí na cedilu. Pri sadnih drevesih so izkušnje najbolj potrdile te pripomočke.

1. Drevesa, na katerih so preteklega leta gospodarile ušice in gotovo tudi ostavile svojo zalego, namaži po zimi z ilovico, v vodi razmočeno, ali pa tudi z apnom, in sicer ne samo deblo, temveč tudi veje in vejice s popki vred. Tak pomaz zaduši jajca, drevesu pa prav nič ne škoduje. Na starih in velicah drevesih se pač ne dá lahko izvesti, toliko laže pa na pritlikavcih in na mladih drevcih v drevesnici.

2. Ako so se vzpomladi pokazale ušice, môči, škropi ali brizgaj jih s tobakovno vodo. To vodo si napraviš takó. Na libro najslabšega tobaka nalij vedro vroče vode, ki naj potem na njem stoji nekoliko dni, da se, kar more, navzame tobakove hudine. Kadar vidiš, da v prvo nisi pomoril vseh ušic, polivaj v drugo, in če treba, tudi v tretje. Poliva se najbolje o toplih večerih.

3. Drugi zopet hvalijo močilo, ki je dobiš, ako kuhaš štiri lote tobaka, štiri lote popra in prgišče (rokovet) pelina na pol vedra vode ter potem še prideneš pol libre črnega mjila (žajfe).

4. Na dveh librah vode kuhaj en lot nastrgane kvásije (Quassia), en lot najslabšega tobaka in četrt lota črnega ali zelenega mjila (žajfe).

5. Tudi sama mjilnica (žajfnica) bi utegnila dobro služiti.

Z druge strani se priporoča posipanje ušivih drevesec z malcem (gipsom), apnom, pepelom in tobakovim prahom. Da se posip bolje prime, treba je posipati po dežji ali pa zjutraj ob rosi.

Ako hočeš učistiti ušive cvetice, postavi lonce v kak prostor, ki se dobro zapira, na primer med dvojna okna. Potem nastavi med lonce ponvo z žarjávico in potrosi na njo najslabšega, nekoliko zmočenega tobaka in dobro zapri. To naredi zvečer in potem ne odpiraj do družega jutra. Ako bi opazil, da še niso poginile vse ušice, pokadi jih še enkrat. Na kuhični črevelj prostora sežgi poldrugi lot tobaka. Ušice, ki zjutraj leže po tléh, pometi in vrzi je v ogenj, ker je mogoče, da so mnoge samo omamljene in bi na zraku in na solnci zopet oživele. Nekateri mešajo med tobak tudi nekoliko presnega konjskega gnoja in popra.

Ušice tudi zamoriš, ako cvetice škropiš ali brizgaš z vodo, katerej si primešal nekoliko kámenega olja (petroleja). Na veliko škropilnico vode pridene tri četrti libre petroleja. Rastline morajo potem nekaj časa stati v dobrem zaporu in posebno je paziti na to, da jih solnce ne obsije. Predno jih zopet po-

staviš na zrak, oblij jih dobro s čisto vodo. Po mestih, ki imajo svečavo s plinom, dobiva se v plinarnici katranova ali plinova voda, ki v ta namen prav dobro služi namesto petroleja.

Znano je, da nekatere močno vonjajoče (dišeče) rastline niso nikoli ušive. Take rastline so tudi razne méte (Mentha). In izkušnja uči, da je ušicam méta takó zoperna, da ne samo ne gredó na njo, temveč se tudi ogibljejo družih rastlin, rastočih v njenem obližji. Zató menda ne bi bilo napáčno, ako bi med cveticami gojili kako méto.

Orožja tedaj ne manjka! Ali kraj vsega tega bi moral naposled človek omagati v boji s tem za čudo hitro se plodečim mrčesom, ko bi med živalimi ne imel lepo število zvestih pomagačev. Posebno pridno zatira jih znani hrošček, katerega po raznih krajih tudi različno imenujejo: polónica, božja kravica, povelka itd. Hrošček in tudi njega ličinka hrani se zgol z ušicami. Poleg nje zasluži biti pohvaljena tenčíčarica, jako nežna, blede zelenkasta žuželka s štirimi prozornimi, kakor iz tenčice urezanimi krili in kakor zlato se lešečimi velikimi očmi. Največ pa pri pokončevanju izdá brezštevlna vojska malih najézdnikov, ki zabadajo ušice in vanje svoja jajca polagajo. Pozabiti pa tudi ni nekaterih majhnih ptičkov, zlasti sinic, kraljičkov in palčkov.

Tukaj nas zanimajo sosebno tiste ušice, ki nam zajedajo naša sadna drevesa. Najnavadnejše so:

Zelena jabolčna ušica ima tipalnice daljše od trupa, ki je obrobljeno z mesnatimi grbicami. Nekrilata je zelena, samo glavica je rudečkasta, a sočnice na hrbtu, repek in stopala so črna. Krilata je črna in samo na zadku zelena. Dolga je dva milimetra.

Zelena jabolčna ušica živí najrajša na jablanah, pa tudi na hruškah, kutinjah in nešpljah. V brezštevlnih množicah sedi na mladem brstji in na podvihanem listji. Veščemu očesu ovaja se po zgrbančenem in izbuhlem listji.

Ilovnata ali apnena máz zamorí zalego. Čepiče ubraniš tudi, ako je na tenko prevlečeš s cepilnim voskom. Tak povlak pa zatre samo zalego in ne brani, da se pozneje ne bi naselile ušice. Toda poznejše naselbine nikdar niso takó škodljive, kakor prvi zarod.

Rusa jabolčna ušica je nekoliko večja od zelene in je bolj okrogla in napihnena. Nekrilata je zelenkasta ali umazano

Škodljive živali.

rudečkasta in z grbicami obrobljena. Krilata je temnorujava, spodaj jasnejša.

Biva na jablanah in sicer na listji. Najrajša napada pritikavce, ali nahaja se bolj poredkoma in zato tudi ni takó škodljiva.

Slivova ušica živi na raznih slivah in češpljah in se najrajša drži konec mladik na spodnji strani listja, pa tudi na brstih in na repkih (pecljih). Ušive mladike znati je uže od daleč. Največ je tega mrčesa okoli kresa.

Nekrilata je podolgovata, zadaj zašiljena, tipalnice so daljše od trupla, sočnice pa prav kratke, krajše od repka. Jasno zelena je in vsa z belim prahom potresena. Krilata je pa na glavi in na prsih rujava in belo zaprašena; na zelenkastem zadku ima tri kakor trava zelene proge. Tipalnice so krajše od trupla, sočnice in repek pa kakor pri nekrilatej.

Črešnjeva ušica biva na črešnjevih mladikah, kjer se pokaže v prvi pomladi. Listje se začne zvijati in se naposled čudno namehuri.

Nekrilata ušica je jajčasta, skoro obla, zrnasta in svitlo črna. Tipalnice so daljše od trupla, črne z rumenim kolobarjem v sredi. Sočnice so položene in stréé črez kratek repek. Krilate so tudi svitločrne, a zadek jim je rujav in zelenkasto rumeno morogast.

Breskova ušica živi na breskvah, časi tudi na črešnjah. Med vsemi je prva in pokaže se uže okoli svečnice, ako je bilo nekoliko solnčnih dni. Kakor hitro se je izvalila iz jajca, takoj si poišče cvetni popek in srka sok iz njega. Mraz je ne umori tako lahko, umakne se mu v kako zavetje in otrpne, ali kakor nastopijo zopet toplejši dnevi, je ušica zopet na popkih in potem se hitro množi. Zgrbančeno in namehurjeno listje ti jo uže iz neke daljave ovaja.

Nekrilata ima tipalnice krajše od trupla ter je rumeno zelenkasta in črno pasasta. Sočnice so kratke, repek tudi. Krilata je svitločrna, spodaj zelenkasta. Obema je truplo napeto in zadaj z bradavicami obrobljeno.

Grózdíčeva ušica nahaja se pogostoma na grozdičji sv. Ivana (ribezlji), kateremu se vsled ušivosti začne listje grbiti ter dobiva po sebi rudeče mehurjaste brbonce.

Nekrilata ušica je svitlorumena, podolgovato jajčasta in

zbočena. Bledorumene sočnice so srednje dolge ali vendar štirikrat daljše od belega repka. Tipalnice so daljše od trupla. Krilata je tudi rumena, a na zadku ima na sredi štirivoglato črno liso in ob straneh nekoliko črnih pikic. Tipalnice niso nič daljše od trupla.

Grózdíčeva ušica pokaže se navadno še le okoli polovice meseca maja. Vsak nakažen list je treba tekoj oprezno odtrgati in uši na njem pomoriti. To ne velja samo za grozdíče, temveč tudi za breskev in za vsa pritlikava sadna drevesa.

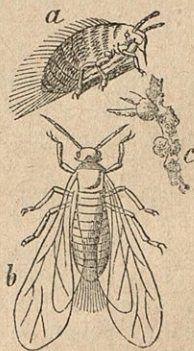
Krvava ušica.

Škodljivejša nego zelena in rusa ušica je jablanom *krvava ušica*. Nič večja ni od onih dveh, prej še nekoliko manjša. Razloča se posebno v tem, da na hrbtu nema sočnic in tudi repek je neznaten. Obrasla je z dolgo belo volno, a ime: „*krvava ušica*“ dobila je zategadelj, ker pritiskena dá od sebe kapljico krvavega soka.

Nekrilata krvavka je temno rumena ali zamazanorudečkasta in z belo volno pokrita. Bledorumenkaste tipalnice so kratke, kakor prirezane. Krilata je bolj zleknena, svetločrna, zadaj rujava in tudi volnata. Nekrilata ima prav drobne oči, krilata pa velike in izbuljene.

V naši podobi vidimo zgoraj pri *a* nekrilato krvavo ušico, ki je svoje sesalce zabodla v lub. Pri *b* kaže se nam krilata krvavka in pri *c* bolehavi izrastki, kakor neke kraste, ki se naredé na lubu, kjer sedé te ušice. Obe živali sta v podobi močno povečani, kraste pa so pomanjšane.

Krvava ušica zajeda sešesno mlade jablane, redkokedaj hruške. V dolzih vrstah ali v kupčkah sedé po gladkem lubu, najrajše na osojnej strani, zabadajo sesalca v lub in v belino ter srkajo hraneči sok. Nasledki se kmalu pokažejo. Na gladkem lubu izpahnejo se neke kraste, kakor garje ali ruše na človeškej koži. Drevo izgublja dan na dan najboljše sokove, začne bolehati, nekaj časa hira in naposled pogine, ako mu ni za časa prišla pomoč. Tudi na stara debela se naseli in sicer najrajša v kake rane in razpoke ter brani, da se ne zarastejo.

Krvava ušica.

Poleg jajec, katera so jeseni krilate samice odložile v dnu debela in okoli korenin, prezimijo tudi mnoge nekrilate ušice bodi si v zemlji, ali v mahu ali v deblovih raskah. Na vzpomlad izležejo se mlade samice in potujejo s prezimivšimi lanskimi vred na višek, kjer se na lubu prisejajo. Ko so po večkratnej levitvi dorasle, začno pridno rajati žive mlade, a te delajo za nekaj časa tudi takó. Vsega skup se jih nakotí kacic osem rodov samih nekrilatih in še le jeseni prikažejo se tudi krilate, ki potem odleté in svoj rod dalje množé. Te namreč zaplodé dvojne mladiče, nekoliko večje in širje temnorumene in manjše zamazanozelene, a oboji so brez sesalca. To so bržčas samci in samice, zadnje so večje, te znesó potem jajca — morebiti tudi eno samo — in po njih se družega leta rod plodí dalje.

Krvavo ušico je treba na vse kriplje zatirati. Na pritlikavcih in na mladih drevcih moraš vsako ušivo vejico odrezati in sežgati. Cepiče, ki niso od zanesljive (povzdane) roke, ti je sumljivo in na tanko pregledati, da niso morebiti ušivi.

Z debel odpravljajo se ušice z raznimi mazili. Največ se priporočajo ta:

1. Mjilnica (žajfnica) iz pol kila mjila (črnega ali mazavega) in osem litrov vode.

2. Močen vinski cvet.

3. Voda, na katerej se je kuhal najslabši tobak.

4. Libra petroleja zmešana s petindvajsetimi librami vode.

5. Tekočen drevesni vosek, ki se nareja tako. V kakej posodi razprosti nad žarjavico — nikakor pa na zublji — dve kili navadne smrekove smole, prilij po malem sedemdeset gramov lanenega olja in neprenehoma mešaj, potem počasi dolivaj dve sto in osemdeset gramov močnega vinskega cveta, katerega si poprej nekoliko segrel, odstavi od ognja, dobro zmešaj in spravi v zaprto posodo ali sklénico.

Močno hvalijo tudi apn o v a n j e, ki se vrši takó:

V poznej jeseni ali tudi po zimi, ako je zemlja tála, odgrne se okoli debela na kake štiri črevlje široko vsa prst do korenin, potem se korenine polijó z lugom in na nje se potrese žganega ali gašenega apna palec na debelo. Ko je to storjeno, zagrne se zemlja zopet črez apno. Takó se zdravijo sosebnost stara debela. Ako tudi apnovanje ne bi pomagalo, potem sploh ni pomoči in táko deblo je treba posekati.

Hrúškova skókica.

Kakor se pri človeku in pri živalih uši rada pridruži bolha, prav takó se godí tudi sadnemu drevju, zlasti hruškam in jablanam. Tudi one imajo svoje bolhe. Te nove zajedavke so prejšnjim, ušicam namreč, na prvi pogled precej podobne, ali vendar jih večje oko hitro razloči. Njihove zadnje noge so takó ustvarjene, da živalca lahko skače. Tacih skokov sicer ne more delati kakor bolha, ali skače vendar, in zató jej pristoji ime skókica. Poleg skakavih nog razločajo jih od ušic tudi desetočlene tipalnice — ušice imajo sedmočlene — in pa tudi to, da sta oba, samec in samica krilata. Štiri krila so prozorna, nekoliko motna in zaokrožena, v miru so strehasto zganena in strče črez zadek.

Ličinke so nekrilate in ušicam močno podobne, zlasti ker so navadno belo zaprašene in sedé družno skupaj, mladikam sok pijoče.

Samec in samica sta prezimila v kacem zavetji, vzpomladi pa se sestaneta na hruškovem cvetji. Kmalu potem začne samica svoja rumenkasta jajca pokladati na cvetje, na brstje ali na spodnjo stran listja. Samec je črn in rudeče pisan, samica umazanorusa in črno morogasta in pikasta. Ko je samica zalego odložila, pogine; samec pa uže prej.

Za kacih štirinajst dni izvalé se iz jajec ličinke, ki so se véda nekrilate in precej ploščate in zató mladim stenicam podobne. Zamolklorumene so; noge pa in tipalnice so jim belkaste. Ko so se prvikrat olevile, pomaknejo se niže, zabodejo svoja sesalca v mladi lub, srkajo sok in se prekožijo še trikrat, predno dorastó. Po zadnjem levitvi dobé krila in odleté. Dokler je jeseni vreme ugodno, pohajajo po hruškah, pijó tu in tam, a pod zimo se stisnejo v kakov kotiček, otrpnejo in čakajo pomladnega solnca.

Ker se skókice držé skupaj, druga druge, in ker neprenehoma vlečejo sok iz mladike, mora ta vsled tega hirati in v rasti zastajati. In res vidimo, da se take mladike začnó zvijati in naposled vsáhnjejo.

Gledé zátora zavračamo bralca na ono, kar smo pri ušici obširneje razložili.

Jabolčna skókica živí malo ne kakor hruškova, samo da živalce jeseni poginejo in jajca prezimujejo. Samec je ali živo zelen in po hrbtu rumenoprogast, ali pa zamolklorumen

in rujavoprogast. Večja samica je rudeča, rumenkasto in rujava progasta, a ob stranéh nabreklega zadka črna.

Jabolčna skókica biva na jablanah, ali nahaja se redko-kedaj v tolikej množici, da bi delala znatno škodo. Ako bi se kje pokazala nadležno, preganjati jo je, kakor ušice.

Tudi skókice štrkajo od sebe neko vodeno blato, ki je sladko in zategadelj jih sosebno mravlje pridno pohajajo in jih s tem ovajajo.

V.

Živali škodljive zelenjadi in okopáviní.

Hrošč.

Uže v prejšnjem poglavji sedel je ta malopridnež na obtožnej klopi. Tožili smo ga zategadelj, ker nam s svojim nezasitnim žretjem pustoši sadne vrte in tudi drugo drevje. Škoda, ki nam jo dela, je takó očitna, da smo ga soglasno obsodili in izrekli neusmiljeni zátor njemu in njegovemu ródu. Da ta sodba ni bila preostra in ne prenagljena, umevno je uže iz tega, da imamo tukaj zopet ž njim opraviti. Kot hrošč sicer zelenjadi ne dela nikakeršne, ali vsaj nobene znatne škode, vzdignivši se iz prašne zemlje na lehkíh krílih leta samo okoli visocih vrhov ter se ne zmeni več za pritlično zelenjád. Ali slovensk pregovor uči: „trn se za rana ostrí“, in drug, temu podoben velí: „zgodaj začne žgati, kar kopriva če ostati“. In oba ta pregovora sta taka, kakor bi bila o hrošči skrojena. Toľko da se je spak pod zemljo izvil iz jajca, uže se poloti malopridnega dela in ne odneha, dokler mu čeljusti še morejo gibati, ako odštejemo majhne presledke po zimi in pa kratek čas, ki ga potrebuje, da se iz neukretnega „črva“ preobrazi v krílatega hrošča. Boječ se žgočega solnca, rije po hladnej zemlji in neopažen obgrizuje sočne in mehke koreninice.

Toda če zanikerneža tudi ne vidimo, ovadijo ga kmalu veneča in vsihajoča stebelca. Ako izdereš v vrtu táko zamorjeno sajenico, opaziš hitro, da jej je srčna korenina odgriznena, in ako malo pokoplješ okoli nje, kmalu se ti priválí iz zemlje debel požeruh. Po volji mu je vsaka korenina, če ni pretrda, zató je škodljiv ne samo po vrtnih gredicah, temveč tudi na

polji, po senožetih, kakor tudi v gozdnih in sadnih drevesnicah. Od zelenjadi mu je posebno všeč salata, pesa, repa, kapus in sočivje. Zdaj iz tega, zdaj iz onega kraja prihajajo tožbe na strahovitega „črva“, ki hoče uničiti vso rast. Zdaj iščejo ljudje dobrega sveta, ko skoro ni moči pomagati. A ko se drugo leto pokažejo hrošči v nešteti množicah in se jim od vseh strani priporoča loviti in pokončevati silnega sovražnika, držé vendar roke križem premnogi, ki so lani zarad črva zdvojavali. Lanska beda je pozabljena, ta in oni se ti bode celó v obraz

Pomladni hrošč.

Zgoraj dva hrošča, z leva samec, z desna samica; spodaj v zemlji dve ličinki, ena večja in ena manjša; v kotu z desna buba.

smejal, ako mu dokazuješ, da je lanski črv in letošnji hrošč ena in ista žival. Tacemu človeku pač ni pomagati.

Kakor smo uže v IV. poglavji povedali, zarije se oplojena samica hroščeva, ki je po samčevej smrti še nekoliko časa pohajala po sadnem in drugem drevji, zarije se naposled v zemljo in odloži onde svoja belkasta jajca, debela skoro kakor konopna zrna. V šestih tednih izvalé se tenki črvički (ličinke), ki tekoj začno jesti, ali v prvem letu ne storé posebne škode, ker se prehranijo s trhlenim in gnilim drobirjem. Jeseni gredó zimovat v večjo globočino, na vzpomlad pa pridejo zopet pod vrh in se razkropé, rijoč za hrano sem ter tam. Ko se je dobro napasel, gré zopet globokeje, leží nekoliko dní mirno in se oblevi prvokrat. Tekoj potem hití zopet navzgor, da bi s podvojeno požrešnostjo nadomestil, kar je za levitve zamudil. Odslej je škoda od dne do dne vidnejša; največja je v tretjem letu, počenši od druge levitve do tretjega zimovanja, tedaj po priliki od kresa do sv. Mihela. Četrtega leta je dorasel in žré samó še do kresa, potem se zavleče v globino, naredí si lepo ugla-jeno jamico, v katerej se preobrazi v bubo in za kacih osem tednov je hrošč gotov. Ker se pa zdaj uže napoveduje jesen, ostane do prihodnje vzpomladi v zemlji, ki ga varuje mraza in ga zakriva neprijateljem.

Hroščev črv, kateremu po raznih krajih tudi ogrèc, podjéd in podjédica pravijo, je dorasel skoro pet centimetrov (2 palca) dolg in debel kakor mali prst na moškej roki. Bledorumenkast je, proti debelejšemu koncu modrikast, ker se z blatom napolnjeno črevo lešči skozi kožo. Rožéna in rusa glava mu je gola, po truplu, posebno proti zadku je pa porastena s kratkimi ščetinicami. Na glavi ima kratke tipalnice, spodaj pa močne rožéne čeljusti, s katerimi pregrizne tudi palec debelo korenino. Očí nema in jih pod zemljo tudi ne potrebuje. Truplo je očevidno členasto in ima na prvih treh členih ali obročkih tri pare roženih, rusih nog. Na vsakej strani je vzdolž trupla devet vdrtih globelec, in sicer razen družega, tretjega in zadnjega obročka, na slehernem po ena na vsakej strani. To so dúšnice, po katerih se podjéd oddihava. Zunaj je dúšnica obrobljena z roženim rusim kolobarcem.

Ako hočemo temu silnemu požeruhu ustaviti škodljivo delovanje, treba je hrošča (kebra) v živo prijeti. Njega imamo kolikor toliko vendar v svojej oblasti in v prejšnjem poglavji je na str. 153. povedano, kakó jih je treba odtresati in moriti. Z vsako zmaščeno samico si pokončal blizo trideset ogrèev (podjedov). Proti črvom v zemlji se ne dá takó vspešno po-

stopati. Tiste se vé da, ki pri oranji ali pri okopavanji pridejo na vrh, tiste je treba sproti moriti. Pekoče solnce jih sicer precej hitro pomori, ali vendar ne bi svetovali pripuščati ta posel zgolj solneu. Črvi namreč, začutivši sovražno jim solnce, skušajo mu uteči, kar se jim večinoma posreči in sicer tem laže, ker je plug zemljo zrahljal. Pri oranji naj torej kak otrok s koškom na roci hodi za drevesom in naj pobira črve vanj. Domá jih pomeči kokošim, racam ali pa svinjam, ki jih vse prav rade jedó. Ako se ti pa to ne zdi vredno, vrzi jih konec njive na pot ali sploh na utrta tla, da jih solnce opali, ali pa jih pogazi. To je še najgotovješa smrt. Da vrane in kavke hlastno pobirajo in žró ogrce za plugom, znano je vsacemu oraču. Ne odganjaj torej teh ptic, ako te spremljajo pri oranji.

To bi se tedaj dalo storiti proti „črvu“ na zemljišči, ki se baš obdeluje. Drugod pa mora človek pokončevanje pripuščati svojemu dobremu prijatelju — krtu. Ta živi z njim pod drnom in je nanj ves naprežen, zmerom mu je za petami. Tolst ogréc mu je najljubša jed, ki mu se nikoli ne upira. Njemu na ljubav dela dolge poti, in zemljišče, ki je posejano z ogrci, mu je najljubše bivališče. Kadar so ogrci pri vrhu, krt ne izpahuje krtin, temveč dela le plitve rove, ki se ti hodečemu vdirajo pri vsakej stopinji. Ko so se pa ogrci pomaknili globokeje, sledí jih krt tudi tjekaj in od onod rije zemljo kvišku. Ne huduj se torej, ako ugledaš nevšečne krtine, še hvaležen bodi krtu, da ti čisti zemljišče grdih požeruhov, katerim ti nikakor ne moreš do živega. Toliko si menda vendar razumen, da ne bodeš veroval krivim obrokom, ki ga obrekujejo, da gloje in obgrizuje korenine. Ako še nisi nikoli, preglej mu enkrat zobovje. Prvemu, ki ti pride v roke, odpri gobček in uveriš se, da so vse pripovedi o krtovej škodljivosti bóse pravljice in neosnovano klevetanje.

Hočeš li kake gredice v vrtu posebno braniti ogrcem, posej okoli nje salate. Ta zelenjava je hroščevim črvom posebno mila, na njenih koreninah se zbirajo iz vse okolice, in potem jih imaš v svojej oblasti. Zlasti v sadnih drevesnicah bi utegnila salata ogrce s pridom odvrčati od drevesec.

Pomladnemu hrošču jako podobna, toda skoro na polovico manjša, jako kosmata in jasno rumena **prosníca** je pri nas tudi prav navaden hrošč. Pokaže se okoli kresa, zato mu Kraševci pravijo **ivanjšček**. Tudi on leta zvečer prav živahno okoli, po dnevi ga je malo videti, ker se zarije v zemljo. Tudi

prosníca polaga svoja jajca v zemljo in ličinke so v vsem hroščevim ogrcem podobne, toda so na polovico manjše. I one podjedajo rastlinam korenine, zlasti ozimnemu žitu, ali vendar niso takó škodljive, uže zarad tega ne, ker so manjše in ker vsega skupaj pod zemljo ne živé niti eno leto.

Leteče prosníce posedajo zvečer najrajše po sadnem drevju in mu objedajo mlado listje in brstje, ki otovré začne v drugo poganjati. Škoda, po njih storjena, pozná se sosebno o hroščevem letu. Toliko da si je drevje, od hroščev opustošeno, nekoliko zopet opomoglo, pridejo prosníce in objedajo dalje.

Kar se tiče pokončevanja prosníčine ličinke (črva) v zemlji, veljá vse, kar smo prej naveli pri hroščevem ogrci. Hrošča pa ni moči otresati z drevja, ker ga zjutraj ni več na njem. Tedaj ostane samo lov na večerne roje.

Brámor,

po nekaterih krajih tudi mrá mor imenovan, je podjedu najbližnji sosed, kateremu pridno pomaga korenine podgrizavati in človeku škodo delati. Večina mojih bralcev ga pozná, če ne drugače, vsaj od vida, dasi se ne kaže rad. Samo po leti okoli kresa ga človek zateče časi zvečer ali zjutraj na kakej gredici. Ko pa začuti korake, odnaša se hitro v svoje podzemeljske dvore. Bolj pogostoma ga pri delu na vrtu ali na polji odgrne delavčeva motika ali lopata, ki pa v tem hipu zopet priletí nanj ter mu odrobi glavo ali pa ga preseče na dvoje.

Brámor je po svojej postavi nekam čuden svat. Ako si ga enkrat videl, ne pozabiš ga tako hitro. Do dva palca in

Brámor.

tudi še kaj črez dolga žival je dobro rejena in precej okorna. Vsa je rujava, časi temnejša, časi jasnejša in razen kril in nog kratko dlakava, kakor žametasta. Izpod velicega, spredej nekoliko izrezanega ovrátnika, ki človeka skoro spomina na

rakov koš, pomalja se glava s tencimi, nepredolgimi tipalnici in drobnimi izbúljenimi očmi. Osobitne so pri tej živali prednje noge, na prvi pogled bode vsak rekel, te noge so ustvarjene za kopanje. Kratke so in ploščate ter se okončujejo v zobato lopatico, zató se zdé na prvi mah krtovim prednjim nogam nekoliko podobne. Od štirih kril so zgornja rožéna kratka in pokrivajo zadek samo na polovico, zadnja krila so pa jako dolga, bela in nežna ter stréé navzdol vpognena črez zadek. Ker so ob roženem robu nabrana in zložena, jih človek navadno še ne opazi. Žival jih razprostre samo takrat, kadar hoče leteti, kar pa le redkokedaj poskuša. Na zadku nam padata v oči še dve dlakavi ščetini, ki brármorju služita takó, kakor tipalnice spredaj na glavi.

Brármor je po vrtéh, na njivah in senožetih prav navaden mrčes. Najrajši biva v rahlej in peščenej zemlji, težka debelica mu ne ugaja. Kakor smo uže omenili, na plano pride poredkoma, držé se le pod zemljo in sicer tik pod vrhom, kjer rije in koplje ravne hodnike ali rove. Ker so ti rovi plitko pod zemljo in ker je prst nad njimi nekoliko privzdignena, opazi jih hitro vajeno okó. Od teh površnih rogov izvedeni so nekateri drugi naopik v zemljo, in eden teh vodi v gnezdo, katero si je samica izdolbla. To gnezdo je otlína v podobi in velikosti kurjega jajca. Samica je stene zmočila s slino in jih je potem izgladila. Zató je gnezdo takó čvrsto, da je célo lahko vzdigneš iz zemlje, ako le nekoliko oprezno ž njim ravnáš. Gnezdo je zmerom na prisojnem, ne preveč zarastenem kraji; a da ga solnce bolj pregreva, zrahljá samica zemljo nad njim in pri tej priliki odgrizne tudi onde rastočim rastlinam korenine, da povenejo in usahnejo.

Uže zarad tega je brármor škodljiv, če bi mu tudi pregledali ono neprestano rovanje okoli korenin, kar rastlinam gotovo ni koristno, in če bi tudi dali veljati onim, ki so v novejšem času začeli zagovarjati brármorja, bojde da ne žrê korenin, temveč da je samo podgrizuje. Ti njegovi zagovorniki trdé, da žrê zgol črve, podjede in da davi celó svojo zalégo. Nam pa se dozdeva, da se takemu požeruhu, kakor je brármor, nobena hrana ne upira, temveč da žrê splazi vse, kar dobi. Resnica je, da se je brármor, katerega je lopata razpolovila, obrnil s prednjo polovico ter začel jesti svoj odrezani mehki zadek. Taka požrljivost je še nad volkovo. Tudi njega trdoživost je za čudo velika. Razpolovičen brármor giblje še tri do štiri dni.

Meseca junija čujemo časi zvečer po solnčnem zahodu ali

pa tudi zjutraj rano izpod zemlje neko vztrajno škrtanje ali cvrkútanje, ki je nekoliko znanej pesmici kuhinjskega strička podobno, toda je bolj tiho in bolj zamolklo. To je brámorjeva pírna pesen, ž njo snubi samec samico. Kmalu potem začne ona dolbsti in likati gnezdo, kakor smo uže zgoraj povedali, in ko je gotovo, zněse vanje malo po malo dve do tri sto jajec, ki so podolgasta, zelenkasta, debela kakor konoplja in takó trda, da jih ni lahko zmastiti.

Jajca ležé kake tri tedne, predno se iz njih izvalé mladiči, a mati ves čas žedí z glavo navzgor obrnena v enem poprej omenjenih naopičnih rovov, kakor bi stražila svojo zalogo. Ne vé se, ali jo navdaja materina skrb, ali pa sama požrljivost. Človek bi se preje odločil za zadnje, ako je res, kar se močno trdi, da pogoltne nekoliko svojih otrok. Po tej zadnjem hudobiji pa kmalu pogine.

Mladiči so starim podobni, samo da nimajo kril. S prva so blede, ostanejo skupaj in se hranijo največ z gnilimi mrvami in z mehкими koreninicami. Ko so se prvokrat prelevili, rujavé bolj in bolj ter se razidejo. Do jeseni se prekožijo še dvakrat ter so potem palec dolgi in gredó globokeje zimovat. Vzpomladi dokopljejo se zopet vrha in so zdaj posebno požrešni in škodljivi. Po četrtem levu dobé krnasta krila, po petem so pa popolnoma dorasli in se plodé. Okoli srede meseca junija nahajajo se uže navadno jajca v gnezdu.

Brámor nema mnogo preganjalcev, ker živí in ruje skrit pod zemljo. Največja preglávica je tudi njemu krt in miši podobna rovka (špičmoh, špičmer). I vrane, kavke, skvorcei in drugi taki, po zemlji brbajoči ptiči ga radi pohrustajo, ako jim pride pod kljun. No kjer so se brámorji prav vgnezdili, mora človek tudi sam vzdigniti roko na nje. Največ opraviš in najbolj v živo ga primeš, ako poiščeš gnezdo in zatareš h krati vso zalogo. Gnezda ni težko najti, ovadijo ti je vsihajoče rastline. Kjer na zelenih tleh opaziš orumenelo liso, onde je gotovo brámorjeva zalega. Ako si ta kos bliže ogledaš, zapaziš tudi rove, ki vodijo v gnezdo; posebno očitni sô po kacem dežji ali pa v jutranjem rôsi.

Ako so ti brámorji nadležni vzpomladi, ko še nimajo gnezda, ali pa tudi tedaj, če jim ne moreš zaslediti legla, nastavi v zemljo lonec, da se bodo vanj lovili. Lonec, bodi si kak počen kuhinjski ali cvétni, kateremu si pa prej luknjo v dnu dobro zateknil, lonec tedaj zakoplji v zemljo takó globoko, da bode njegov gornji rob nekoliko niže od brámorjevega rova.

Brámor priteče po svojej navadnej cesti, pade v nastavo in ne more ven. Več tacih loncev, na prikladnih mestih vkopanih ti dá mnogo tega mrčesa v pest. Časi pa pogledi v lonec in izprazni ulovek.

Brámor je zmrzla žival in išče toplote. Imaš li v vrtu mnogo te golazni, izkoplji jeseni tu in tam jame in napolni je s konjskim gnojem. Mrčes gredoč za toploto zbira se pod gnojem in vzpomladi ga brez velicega truda lahko pomoriš.

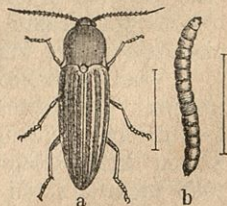
Nekateri jih tudi v rovih zalivajo z vrelo vodo.

Pókalica.

V neizmernem številu naših domačih hroščev je malo také dobro znanih, kakor je pókalica. Po nekaterih krajih rekajo mu pôskok, po drugih tudi kovač. Otroci našedši tega dolzega in ozkega hrošča, položé ga tekoj na hrbet in potem mu prigovarjajo, da bi skočil ali klisnil na višek. Časi jih res posluša in skoči enkrat, dvakrat ali še večkrat otrokom na veliko veselje. Časi pa se pritají in leží za mrtvo, pritegnivši k sebi noge in tipalnice. Skače pa s pomočjo necega trna, ki ga ima na spodnji strani ovratnika in ki v miru leží v nekej brazdici na prsih. Prevržeš li ga na hrbet, vprê se z glavo ob tla in privzdigne ovratnik nekoliko. Takrat stopi omenjeni trn iz brazdice in ko ga pozneje siloma porine nazaj, dobí s tem toliko moči, da se požene kvišku in se padši zopet postavi na noge. Pri tém se sliši neki glasen pok, odtod ime pókalica.

Pôskokov ali pókalic je mnogo vrst. Ta, ki jo imamo tukaj v misli in nam jo podaje tudi podoba, imenuje se pôlj-ska pókalica. Deset milimetrov dolgi in samo polčetrť milimeter široki hrošč je zgoraj in spodaj močno zbočen in ima velik četverovoglast ovratnik. Temnorujav je, a zgoraj sivkasto dlakav; noge in tipalnice so jasnejše. Vsaka pokrovka ima vzdolž osem jamičastih črt.

Ličinka je podobna „móčnemu črvu“. Rumena je, svitla in trda, kakor mokar-jeva ličinka. Razloča se vendar v tem, da je manjša, nekoliko ploščata, da ima na zadnjem obročku dve črni podolgovati pegi in da se okončuje v kratko rujavo koníco (špico). Naša podoba kaže nam hrošča in ličinko dvakrat povečana.

Pókalica.

a) hrošč, b) ličinka.

Pókalica spada med najškodljivejši mrčes, ker nje ličinke napadajo in podjedajo vsakovrstne rastline, travo, žito, pa tudi zelenjavo, sočivje in okopávino. Kot škodljivka na žitu pride še pozneje na vrsto. Od zelenjadi jej je posebno po volji pesa, repa, korenje, kapus, broskva in salata, od sočivja pa grah. Vse te rastline zajeda v prvi mladosti s tem, da gloje stebelce nad korenóm ali je celó odgrizne. Loti se tudi krompirja, ki smo ga v koscih posadili. Tak nagrizen in prevrtan kosec začne gniti, ne da bi kalil. Pa tudi v zdrave krompirje se zarije in je uniči. Škoda je tem večja, ker ličinka živi več let, predno se zabubi.

Pókalica biva vse poletje po vrtilih in na polji ter se pogostoma nahaja na raznej poljščini, v travi, po stezah in potih, a vendar se ne opaža, da bi delala kako škodo.

Pod zimo se zavleče v kako zavetje in čaka pomladi. Po dolinah ga jesenske in pomladne povodnji vzdignejo ter ga časi v silnih množicah z drugo smetljako vred naplavijo na nizko ležeče travnike in njive. Na ljubljanskem barji je časi za veliko povódnjijo bilo vse živo s temi pókalicami, z majhnim trudom bi se jih bilo onde lahko v kratkem času na tisoče pokončalo, dokler so še premrle tičale skupaj pod naplavljeno sodrgo. Pozneje se vé da, ko jih je solnce dobro pregrelo, razkropile so se po polji in po senožetih.

V toplej pomladi se pókalice plodé in potem kmalu poginejo, a na njihovo mesto pridejo druge mlade, zató jih vidujemo vse leto. Ličinke, katerim pravimo tudi strune, ker so tenke, trde in gladke, izpodjedajo vsakovrstne rastline, sosebeno pa one, ki smo jih uže zgoraj imenovali. Struna raste prav počasi in živi gotovo več let, ali na tenko se ne vé, koliko. Dorasla preobrazi se pod zemljo v belo bubo, ki ima črne oči in nad vsakim očesom po en rujav rožiček, a zadaj se okončuje v dva kratka repka.

Vsem žužkojedim pticam gredó strune takó v slast, kakor podobni jim močni črvi, ali ker mrčes živi več ali menj v zemlji skrit, ne morejo lahko do njega. Ako torej strune v kacam krajih delajo vidno škodo, je treba, da človek vzdigne roko na nje. Okoli venečega stebela je treba črve obrati in je kokošim ali pticam vreči v zobanje. To delo lahko vsak otrok opravi.

Ker so strune sosebeno v salato zaljubljene, ne bode napáčno, ako korenje (štore) od salate razrežeš na kosce in zvečer pomečeš po gredicah, kjer ti strune kvaró delajo. Drugo jutro pregled kosce in ž njih oberi ličinke.

Močno priporočajo tudi prgo (oljnate preše), ki naj se razdrobí v majhne kosce lešnikove debelosti in potakne v zemljo. Neki da prga močno vabi strune k sebi, a te poginejo, ako so se je nažrli, ker je za nje strup. Meni se ta stvar ne zdi nič prav verjetna, ali poskušnja ni težka in ne stane mnogo.

Razen pôljske pókalice je še mnogo družih vrst, ki so več ali menj škodljive, ako se v kacam kraji obilno zaplodé. No tukaj jih ne mislimo obširniše opisovati, in sicer zato ne, ker so si močno podobne in jih je težko razločati, in ker njihove ličinke (strune) živé prav takó, kakor je bilo malo prej povedano.

Amerikanski krompírjevec.

Ni ga še tukaj, hvala Bogu, ali utegnil bi priti. Potem pa joj nam, katerim je krompir takó rekoč vsakdanji kruh. Ako nam pride ta gost, gospodaril bode grozovito. Zató ga je treba poznati, da nas ne zateče nevedne in nepripravne, ako bi se kakorkoli utihotapil in se kje nenadoma prikazal. Zategadelj govorimo tukaj o njem ter ga tudi bralcu v podobi stavljamo pred oči v različnih menah.

Ime uže pové, da je ta mali nepridiprav, pred katerim se zdaj, takó rekoč, trese vsa Evropa, iz Amerike domá. V divjih gorah zapadnega dela Severne Amerike, kjer so do nedavna samo Indijani pohajali, živel je stoletja in stoletja ta hrošček, ne da bi se bila živa duša zanj zmenila, ali sploh o njem kaj vedela. Samó nekoliko učenjakov je bilo, ki so tudi tega hrošča med tisoči in tisoči družih imeli v svojih zbirkah, a tudi oni družega niso vedeli o njem povedati, nego da živí na nekaterih samoraslih rastlinah, ki so v rodu s krompirjem. Takó je bila stvar še pred kacimi petdesetimi leti.

Ali svet se menja in ž njim se mora, hočeš nečeš, menjati tudi Indijan. Od leta do leta se je množilo število „bledih obrazov“, ki so vse v dilj predirali na sever in na zapad v veličastne pragozde, po katerih je dotle Indijan prost kakor tica pod nebom lov lovil. Zmerom dalje in dalje se mu je bilo umikati pred novimi naseljenci, od leta do leta so se ožila in krčila lovišča njegovih pradedov. Nehoté je prišel z belci vsak čas v dotiko in malo po malo se je uveril, da mu je vzprijeti to in ono od novih dóšlecev, ako neče poleg njih poginiti. Začel je obdelavati zemljo, zasadil je krompir. Hrošček se je kmalu seznanil z novim zeliščem, ki mu je mnogo bolj

ugajalo nego samoraslo lepenje, na katerem je dosle živoraril. Preselil se je na krompir in nova hrana mu je takó teknila, da se je v kratkem času silno namnožil. Leta 1859. opazili so ob

a) hrošč, b) buba, c) ličinka, d) jajca, e) nogra, f) pokrovka. Zadnji dve povečani.

Amerikanski krompirjavec.

zadale so tudi starej Evropi močen strah. Skoro vse vlade so zabranile uvažati amerikanski krompir. A kraj vseh zabran pokazal se je krompirjavec meseca junija 1877. leta na Nemškem pri Mühlheimu ob Renu in mesec dni pozneje daleč od prvega mesta v saskej pokrajini pri Šildavi na treh njivah. Na vso srečo so pa hudodelca hitro zapazili, ga spoznali in

reki Kolorado prvi-krat, da jim ta hrošč na krompirji dela ne-izmerno škodo. Po tej reki imenuje se navadno tudi Koloradov hrošč. Hkrati so pa tudi opazili, da se ta nesreča neverjetno hitro širi proti vzhodu. Leta 1865. je prekoračil reko Misisipi in se je širil dalje po državah Indijana, Ohio, Pennsylvania, Massachusetts, Novi Jork do atlantskega morja, kamor je došel 1870. leta. Prihodnjega leta je bilo v Michiganu vse živo ž njim, na plavajočih deskah in trskah je prebrodil jezero Erie in je šel dalje po Kanadi. A povsod, kjer se je pokazal, opustošil je krompir do golih stebel. To je bila preglávica, da malo take.

Žalostne vesti o tem kvarljivci, prihajajoče iz Amerike,

s kr
zne
njen

je
pre
usnj
pok
na s

ko z
(na
sam
sile
drug
Naj
pož
pozn
vzde
glav
vsle
mes
opra

glob
Sreč
traj
Ako
poje
druz

pirj
mol
delk
da
je t
leti
drug
ne

jeva
bod
koli

s krepko roko zatrli, predno se je mogel dalje razširiti. Pozneje v Evropi o njem ni bilo več slišati, a kako se je omenjenega leta zatrosil, ni se moglo ovedeti.

Krompirjevec, ki ga v podobi *a* vidiš v pravej velikosti, je močno zbočen hrošč zamazano rumenkaste barve in se izpremina na rudečkasto. Pokrovke so rumene kakor surovo usnje in vsaka ima vzdolž pet črnih prog. Glej na podobi pri *f* pokrovko povečano. Ovratnik je globoko pikčast in črno lisast, na sredi pa ima črno morogo, ki je črki *H* podobna.

Hrošč prezimuje precej globoko v zemlji, vzpomladi pa, ko začne kompir poganjati, pokaže se kmalu na mladej náti (na lepenji, perji), katero objeda s kraja. Kmalu potem začne samica na njo pokladati kupčke jajec, katerih ima neki od sile veliko. Jajca — v podobi pri *d* — so podolgovata, poldrugi milimeter dolga, s prva rumena, pozneje pa porjavé. Najdalje v osmih dnéh izvalí se ličinka, ki žrê po dnevi prav požrešno, po noči pa gre ob steblo v zemljo. S prva je rudeča, pozneje svitlo rumena, samo glava, ovratnica in dve vrsti pik vzdolž trupla sta svitlo črni. Ob sredi je najdebelejša, proti glavi in navzad se pa zožuje. Iz sebe pušča neki jedek sok, vsled katerega človeku oteče koža, ako bi jo z golo roko mestil. Zató obleci kako staro rokavico, ako bi kedaj imel opraviti s tem mrčesom.

Najdalje v treh tednih je ličinka dorasla in se zarije prst globoko v zemljo, kjer se preobrazi v bubo (pri *b* v podobi). Srede junija je uže drugi zarod tu in ker vse preobraževanje traja samo kacih petdeset dní, pride za njim lahko še tretji. Ako je na kakej njivi krompirjeva nát ščinoma (do konca) pojedena in blizu ni najti druge, lotijo se ličinke v sili tudi družega lepenja, na pr. kapusa.

Krompirjevec je zategadelj takó škodljiv, ker požre krompirju vso mlado nát in táko golo steblo ne more zaroditi gomoljev (podzemljic, čómp), ter potem človek nema nobenega pridelka. Gomoljev se hrošč ne dotakne, zató nevarnost ni velika, da bi se z ameriskim krompirjem k nam dotepel. Ali vendar je treba imeti oči zmerom odprte. Kakor ga je pred štirimi leti na Nemškem takó rekoč prinesla noč, zna se v kakov drug kraj nenadoma priklatiti po potu, na katerega zdaj nikdo ne misli.

Ako bi se ta mrčes kje prikazal, tekoj naj se krompirjeva nát požanje prav pri tleh in na mestu naj se sežge. Da bode rajša gorela, polije naj se s petrolejem. Ko začne za nekoliko dní poganjati nova nát, pregleda naj se dobro in več-

krat. Mogoče bi namreč bilo, da so se nekatere ličinke poskrile v zemljo in te pridejo zdaj zopet žret. Vrh tega je pa še vsak dolžan stvar nemudoma ovaditi okrajnemu glavarstvu.

Zélski bolhač.

Ta živalca bode pač večini mojih bralcev znana, ker je stara in navadna nadloga po vrtilih in njivah. Hrošček je moder ali zelen in se lešči kovinsko. Najbolj je pa znan zaradi tega, ker zna izvrstno skakati ter v tej spretnosti spomina na bolho.

Močna stegna na zadnjih nogah storé tudi pri njem, da je takó drzen skakač.

Bolhači prezimujejo kot hrošči na tleh, pod kamenjem in pod listjem. Ko se je vzpomladi posejala razna zelenjava, sosebno pesa, broskva, koleraba, kápus in kar je še drugih rastlin tega rodú, in ko začne vse to kaliti in zeleneti, pridejo bolhači, padejo na mlade sajenice in je pojedó ščinoma. Ta mrčes pa ne jé s kraja, temveč načne lepen na celem in izjeda okrogle jame, ter je lepen (list, pero) videti, kakor bi bil prestreljen. Ako se sajenica dalje razvija, širijo se te jame dalje in človek bi mislil, da jih je kaka druga žival izjela. Mraz in moča bolhačem ne prija, nasproti pa jim suša in toplota močno ugaja.

Bolhačev je mnogo vrst, a vsi so si jako podobni. Jajca pokladajo navadno na rastlino, na katerej živé. Samó zélski bolhač, ki najrajši biva na kápusu, svojih jajec nikdar ne odloží na to rastlino, temveč na druge zelí, kakor bi se bal, da onde ličinke ne bi imele dovolj hrane, ker je on uže preveč opustošil. Ličinka mu je črnkasta in bodičasta, ker ima po hrbtu več vrst bradavic in na vsakej bradavici kratko ščetino. Dorasla (6 milimetrov dolga) zabubi se plitvo v zemlji. Pri ugodnem vremenu je v šestih tednih končana vsa preobrazba.

Bolhač.

Bolhača z roko loviti bilo bi prav nehvaležno delo. Kdo bi lovil tak skočen drobiž? Človeku ne ostane drugega pomočka, nego odganjati ga z gredic, kolikor se dá, in mu sploh braniti pristop do zelenjadi.

Naj povemo, kaj bi se v tem dalo storiti.

Kadar se bolhači pokažejo na semenskih gredicah, polivaj je zjutraj z vodo in potem jim iz desák ali karkoli naredi senco in bolhači se bodo umaknili na solnce. Zató bi bilo menda tudi dobro, sajenice vzgajati na vlažnem in osojnim svetu.

Kadar začne seme kliti, posiplji gredice s suhim in zme-
tim kurjekom ali golobjekom, ako tega ni, tudi s konjskim
gnojem, ali pa s premogovim pepelom. Tudi potresanje z
mezdro, ki jo strojarji zgulijo s kože, predno jo denejo v stroj,
hvalijo nekateri kot dober pomoček

Strugotine (oblance) pomoči v vročem katranu in je raz-
polaži po gredicah.

Za posip je neki prav dober tudi suh cestni prah, ki se
po kacem dežji ali zjutraj ob rôsi potrese po sajenicah. Ako
ni dežja ali rôse, poškropi poprej gredice.

Zjutraj ali zvečer polivaj sajenice s pelinovo vodo, ki si
jo napraviš, ako pest (prgišče) pelina poliješ z vedrom vrele
vode in pustiš, da se dvanajst ur v njej namaka. Prav dobro
je tudi, ako sajenice (présad), predno jih presadiš, pomočiš v
to vodo in je pustiš kacih osem ur na hladu v njej; samo
korenine se ne smejo v vodi močiti. Pravijo, da na take sa-
jenice bolhači ne gredó. Ako bi jih pa kmalu potem, ko so
prišle v zemljo, opral močen dež, treba bi jih bilo še s to vodo
škropiti.

Rumeno prógasti bolháč je na polovico manjši od zel-
skega in je črn, izpreminajoč se na zelenkasto. Najlaže ga je
poznati po rumenkasti progi, ki mu gre vzdolž vsake pokrovke.

Biva prav pogostoma na broskvi, redkvi, repi in družih
križnicah. Ličinke so rumenkasto bele in živé na istih rast-
linah. Ko so se izvalile iz jajec, zadolbejo se v lepenje in
vrtajo v njem dolge sem ter tje zveržene rove, ki s časom
popolnoma zbelé. Ker tudi hrošči bolhači pridno žró, ni čudo,
da naposled od zelenjadi časi ostane samo golo rebrovje.

Zlatoglavi bolháč je gledé velikosti in barve podoben
zelskemu bolhaču, samo da ima rumeno glavo, in tudi noge,
razen debelih zadnjih stegen, in tipalnice na korenu so rumene.

Od meseca maja do jeseni nahaja se ta mali hrošček na
repici in na broskvah, izjedajoč njih lepenje. Samice polagajo
svoja jajca v pázuho med stebelce in lepen. Izvalivše se ličinke
so umazano bele ter se zavrtajo v steblo, dolbejo po njem
in zaidejo tje v korenino. S tem, da je ličinka pojela ves stržen,
začne stebelce vsihati in je tako slabo in krhko, da je vsak
veter ulomi. Ako se je zlatoglavec na repici razširil in močno
zaplodil, videti je njiva, kakor bi jo bila toča pobila ali kakor
bi bili ljudje ali živina po njej hodili, vse je polomljeno. Do-

rasla ličinka se pregrize iz stebelca in gre v zemljo, kjer se zabubi.

Répičar.

Krížnice imenujemo raznovrstna zelišča, ki imajo v svojem, časi prav drobnem cvetu, zmerom po štiri, navskriž stoječe cvetne lističe. Razčesneš li tak cvet, najdeš v vsacem poleg štirih daljših prašnikov še dva krajša obstriánska in sred njih tenko in navadno dolgo plodnico, ki se potem, ko so se drugi cvetni deli obleteli, spremení v podolgast plod. Ta plod, da si je tenak, je vendar vzdolž pregrajen s kožnatim pretinom, ki ga tedaj deli v dva prekata, a v obéh nahaja se vrsta drobnih semenskih zrn. Kedar dozorí, razpreza se od spodaj počasni. Tak plod imenujemo lusk.

Med krížnicami je jako mnogo prekoristnih rastlin, katere sadimo in sejemo, bodi v živež sebi in domačej živini, bodi, da iz njih semena napravljamo olje, ali da nam rabe tudi še drugače. V prvo vrsto spada kapus (zelje, broskva, koleraba, podzemljica, brokole itd.) repa, redkev, redkvica, hren; v drugo pa répica, gorušica i. dr.

A ta človeku toli hasnovita zelišča imajo tudi med živanimi neizmerno število prijateljic, ki pa so prav zaradi te prevelike privrženosti človeku nevšečne, časi celó škodljive. Uže v bolhačih smo spoznali silne kvarljivce krížnicam, tu imamo pred soboj družega hudodelca, répičarja, in za njim jih pride še dobršno krdelce na vrsto.

Répičar je mičken hrošček kovinsko zelene barve, ki se časi na modro izpremina. Noge so rujave. Glava je skoro vsa skrita pod širocím ovratnikom, a kratke tipalnice so na konci betičaste. V podobi je na répičnem cvetji videti nekoliko teh hroščev v pravej velikosti, spodaj pa sta hrošč in njega ličinka povečana.

Uže meseca aprila pokaže se répičar po vrtih na cvetočih krížnicah, na kápusu, na repi in na répici, ki se po nekaterih krajih seje v veliko zaradi oljnatega semena. Hrošči se zarijejo v cvetne popke (bètke) in jih razjedajo. Hkrati se tudi plodé in nekoliko dni

Répičar.

potem začne samica odlagati drobna bela jajčka, in sicer v vsak popek po eno. Izvalivša se ličinka zgrize in sklesti cvet od znotraj popolnoma, poznejše lazijo tudi vne po stebelci in objedajo mlade luske. Za mesec dni dorastejo in popadajo na zemljo, kjer se zabubijo v rahlem zapredku. Okoli kresa pride iz njih drugi zarod, ki se vse poletje poteplje po cvetočih križnicah in tudi po drugem raznem cvetju, dokler ga jesenski mrazovi ne požene v zimovališče pod zemljo.

Ličinka je valjasta in rumenkasto bela, na vsacem obročku ima po dve rujavi lisi, na zadnjem pa tri. Buba je umazano bela in se okončuje v meseno rogovilico.

Répičar dela na semenskih križnicah znatno škodo. Ako ga vzpomladi opaziš na cvetočem kápusu ali na repi v večjem številu, otresaj cvetne vršičke v kako posodo, v katerej pa mora biti nekoliko vode, da ti vjeti hrošči sproti ne pobegnejo. Otresaj pa samo zjutraj in zvečer, ali ob mežavem vremenu, kadar solnce ne sije. To pa se dá ovršiti samo v malem, ako imaš na vrtu nekoliko semenskih stebel. Na velikej njivi, obsejanej z répico, bila bi taka lov smešna. Onde bi se k večjemu dalo s sákom smukati. Tak sák sešije se od platna ali kake druge močne tkanine in se nategne na železen obod, ki je na enej strani vtaknen v leseno držalo. S tem sákem se smuče po cvetočej répici, ali ne premočno, ker sicer bi se osmukalo mnogo cvetov in popkov. Sák pa dobro zmôči v vodi, da ti répičarji tako hitro iz njega ne pobegnejo. Razumeje se, da bi tudi to delo ob solnci bilo brez vspeha.

Tudi v krdelu rilčkarjev, katero smo uže v prejšnjem poglavju spoznali kot malovredno sodrgo, ima zelenjad nekoliko neprijateljev. Tukaj omenjamo samo dva, kljunotája in ostroríla.

Kljunotaj je mičken neznamen rilčkar, ki pa svoj obli, nekoliko upogneni rílec (kljunček) navadno skriva pod prsi, zato smo mu nadelo to ime. Globoko pikčasti ovratnik ima po sredi žlebasto brazdo, pokrovke so pa globoko progaste. Ves je črn in sem ter tje, posebno na spodnji strani s sivimi luskami osút. Brez rílea še ni prav 3 milimetre dolg.

Od prve pomladi počenši nahaja se brazdasti kljunotaj na cvetočih križnicah. Ko se je tu zaplodil, znése samica svoja jajca tem rastlinam, zlasti kápusu, brokolam, karvijolu na kocenj (štor), pa tudi repi in repici na steblo tik korena. S kljuncem zvrta jamico in položi jajce vanjo. Na tem mestu se izpahne kakor grah debela skula ali šiška, v katerej živí

ličinka, mičken, breznogi belkast črviček. Časi jih biva pa tudi po deset do dvajset skupno v velikej žmuli. Zgodnje ličinke se preobrazijo še do jeseni, večinoma pa prezimujejo v omenjenih skulah kot ličinke.

Hrošča kljunotaja je treba v zmrzlosti otepati ali s sákom smukati, kakor smo pri repičarju svetovali. Še bolj v živo ga pa primemo, ako kápusovih koejnev prek zime ne puščamo na njivi (zelniku), kakor je to sploh navada, temveč jih porujemo in sežgemo.

Neki drug, temu jako podoben kljunotáj živí kot ličinka v repnih in repičnih luskih, kjer razjeda semenska zrna.

Zeleni ostroríl je nekoliko večji od kljunotaja, svitlo-zelen in se časi izpremina na modro. Rilček je valjast, debel in na konci od spodaj napošev prirezan, tedaj dletu ali mišjemu zobu podoben.

Tudi ta škodljivec pride o prvih lepih pomladnih dneh iz zimovališča na plano in pohaja po cvetočih križnicah, zlasti po repi in répici. V svojem dejanji in nedejanji je močno podoben zlatoglavemu bolhaču in se pogostoma nahaja v njegovej družbi. Tudi ostroríl poklada svoja jajca tem rastlinam v pázuhe ali pa tudi v steblo, in ličinke, beli breznogi črvički, vrtajo po steblo in po vejah. Tukaj se tudi zabubijo in hrošček večinoma prezimuje v steblo blizu tal ali pa v korenini.

Iz tega je razvidno, da v krajih, kjer se je ta škodljivec vgnezdil, ne veljá repičnega strnišča prek zime puščati na njivi, temveč treba ga je izrjaviti in sežgati.

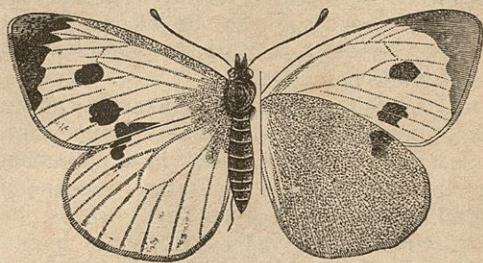
Kápusov belín.

Od vseh križnic je za naše kraje kápus (glavno zelje) najiminenitnejši. Slovenskemu kmetu je „zelje“, bodi si presno ali kislo, poglobitna jed, in težko je pogreša, ako mu kacega leta ni urodilo, ali ako so mu je gosenice požrle. Sosebno na Kranjskem se te zelenjave pridela toliko, da je mimo domače potrebe ostane še mnogo za prodajo v druge dežele. Največ tega blaga izvažá se v Trst in Reko in dalje po morji v Egipet, pa tudi na Ogrsko in celo na Nemško. Povprek se tega blaga na leto pridela na Kranjskem do blizu dvajset milijonov glav.

Uže smo imenovali nekoliko mrčesov, ki nam kvarijo kápus, ali vsi ti skupaj ne naredé toliko škode na njem, kakor belín sam. Njega gosenica požré ščinoma lepenje (perje) predno

se je voha v glavo strdila, takó da ne ostane nič do golih reber. In to ni samó na posamičnih njivah, temveč celi okraji so po več milj v širjavo in daljavo takó opustošeni, da se užali srce človeku, ki mora to gledati.

Ta škodljivi metulj je zgoraj večinoma bel; prednja krila so na korenu, ob prednjem robu in v zgornjih oglih črno zaprašena, na spodnjem robu imajo pri sredi črno morogo, ki sega nekoliko tudi še na zadnje krilo.

Kápusov belín.

Vrhu tega ima samica dve okrogli črni lisi. V naši podobici imamo tedaj samico pred soboj, in sicer z leva zgornjo, z desna pa spodnjo plat. Prednja krila so na spodnji strani tudi bela, a v zgornjem oglu in ob vnvanjem robu rumena, na korenu pa črno zaprašena. Črni lisi, ki zgoraj označujeta samico, nahajata se spodaj tudi pri samci. Zadnja krila so na spodnji strani rumena in povsod enako črno oprášena.

Ako je topla pomlad, vidimo tega metulja letati uže meseca aprila, toda je precej redek. Zaplodivši se, začne samica pokladati jajca v kupčkih, časi po sto in še več skupaj, in sicer na raznovrstne samorasle in vrtné križnice. Jajca so hruškaste podobe, s prva zelena, potem porumené. Najdalje v štirinajstih dneh izvalé se gosenci, ki so s prva blede zelenkaste in črno pikčaste, pozneje porumené in črne pike ob bokih se zlivajo v večje lise, na hrbtu pa ostanejo osebljene in so postavljene vzdolž rumene hrbtné proge. Gosenci ostanejo nekaj časa skupaj in stružejo lepenje na spodnji strani in je malo po malo preglojejo in izjedajo vse večje in večje luknje. Najrajše leže iztegnene ob kadem rebri. Za moč in mraz so jako občutljivi, ali pekoče solnce jim tudi ni po volji, zato se drže zmerom v osoji. Ko so se štirikrat prekóžile, ali oblevile, so dorasle, in potem se razlezejo. Vsaka si poišče na kadem drevesu ali zidu, na vrtni ograji ali na kadem kamenu prostorček, kjer se, z glavo navzgor obrnena, pričvrsti z zadkom, opase se z nitko okoli trupla in, ko se je še zadnjikrat slekla, preobrazi se v buba. Ta je robata, zelenkasto bela in črno pi-

kasta. V štirinajstih dnéh je metulj gotov. Proti kresu se njih število hitro množi, časi jih je po zelnikih vse belo. Kmalu potem so gosenice družega zaroda na kápusu (zelji) in ta drugi zarod je tista velika preglávica, o katerej je bilo zgoraj rečeno, da časi na daleč in na široko uniči ves kápusov pridelek. Ako so v enem kraji vse ščinoma požrle, napotijo se dalje s trebuhom za kruhom. Tudi metulj belín potuje časi v neštetih množicah črez hribe in doline, a ne vé se, kaj ga je poglalo po svetu. Lanskega leta se je pogostoma čulo in bralo o potujočih belinih.

Gosenice družega zaroda zabubijo se, kakor smo zgoraj čuli, in prezimijo. Časi vendar, ako jim namreč vreme prav ugaja, pride še tretji zarod, ki se pa malokedaj razvije do bube, ker jesenski mrazovi in deževi večinoma pomoré gosenice. Čudno je vendar, da od sila gosenic, ki se jeseni zabubijo, pride vzpomladi navadno prav malo belinov. To čudo se nam pa hitro pojasni, ako pomislimo, koliko belínovih bub jeseni in po zimi pokončajo raznovrstni ptiči, sosebno detli, sinice i. dr. Mnogo več pa jih ugonobé majhni zajezdniki, katerim je belínova gosenica posebno po volji. Jeseni videvamo prav pogostoma te gosenice nepomično sedeti po drevji ali na zidu, in pod njimi je vse polno podolgovatih rumenih zrnc. Človek bi na prvi hip lahko pomislil, da gosenica sedi na svojih jajcih, a ta misel je prav neumna, ker gosenica je nepopolna in nerazvita žival in kot taka se ne more ploditi. Ta rumena jajčasta zrnca so bubice necega majhnega najezdnika goseničarja, ki je ob svojem času poteknil nekoliko svojih jajec gosenici pod kožo, in iz njih izvalivše se ličinke so gosenico zajedale, dorasle so se prevrtale iz nje ter so se pod njo zabubile, a gosenica je izjedena — mrtva. Neki drugi najezdник, pravimo mu búbičar, poklada pa svoja jajca v mlade, še mehke bube in jih sila pokončá. Take bube se ne premikajo, ako se jih dotakneš, in videti so nekam rumene ali rujave. Tacih ne grémoriti, ker belíni v njih so uže mrtvi, a vse polne so najézdnikov, ki so gosenicam največji neprijatelj.

Izkušnja uči, da kápusov belín najrajši napada zelnike blizu hiš. Čim dalje od selišč tedaj imaš ta sadež, tem manjša je nevarnost, da ga gosenice požró. Nekateri tudi priporočajo okoli zelnika zasajati konopljo, bojde odganja belína. Drugi zopet svetujejo sajenice polivati z vodo, katerej si na polno škropilnico pridel dve, tri žlice karbolove kisline. Najgotovejši pripomoček so pa vendar pridne roke, ki obirajo in mesté jajca in gosenice po lepenji. Vsi gospodarji so pa dolžni po-

prijeti se tega dela, posamični ne opravijo nič, ako imajo zanikarne in nemarne sosedse.

Temu podoben, toda precej manjši je **répni belín**. Razloča se od prejšnjega sosebno v tem, da prednja krila na korenenu in v vnanjem oglu niso tako široko zaprašena. Samica navadno nema one črne moroge na dolnjem robu, a samec ima pogostoma na prednjih krilih črno liso.

V društvu s prešnjim leta od vzpomladi do jeseni in njega zamazano zelenkasta gosenica nahaja se na repi, na kápusu, na redkvi in posebno rada tudi na resédi, bodi si v vrtu na gredicah, bodi si v loncih na oknu. Samica poklada pa jajca posamična, in ne v kupčkih, kakor samica kápusovega belina.

Tretji v tej družbi je **répični belín**, ki je pa vendar najredkejši. Od onih dveh se razloča posebno v tem, da so zadnja krila spodaj rumena in ob žilah zelenkasto sivo zaprašena. Na prednjih krilih ima samica zgoraj na vsacem dve črni lisi, samec pa eno samo ali tudi nobene, spodaj pa imata oba po dve črni lisi. Velik je kakor repni belín.

Samica polaga jajca posamična in gosenica živí v družbi s prejšnjima na istih rastlinah. Dušnice pri tej gosenici imajo rumene kolobarčke, pri prejšnjej pa črne. Pri pokončevanju pa, se vé da, nikdo ne bode delal razločka med njimi. Vse tri so škodljive.

Kápusova môra.

Kápus, ki je srečno odrasel zobém belínovih gosenic in se je utrdil v čvrsto glavo, pa s tem še ni utekel vsem zajedavcem, ki se pasejo na njem. Konec meseca septembra in začetkom meseca oktobra, ko se reže kápus, nahajajo se večkrat glave, ki so vse razorane, srce je več ali menj izjedeno in otlina polna negnusnega blata. Tu biva tudi gosenica, ki je vse to zakvarila. Časi jih je tudi več v enej glavi in gnusoba je potem toliko večja. Še rajša nego v kápusu (zelji) biva ta skrunoba v broskvi ali brzoti (ohrovtu), v karvijolu, v brokolah, tudi v salati in še v marsikaterej drugej rastlini. Ta grda maloprídnica imenuje se kápusova môra.

Dorasla gosenica je malo ne dva palca dolga in precej debela, zlasti v zadnjem konci. Barve je nestalne, navadno se vendar videvajo jasnejše i temnejše. Prve so rumeno zelenkaste kože, vendar takó, da je rjaba polovica temnejša, nego tre-

bušna. Dúšnice so bele in črno obrobljene. Temnejše gosenice so po hrbtu skoro črnikaste in imajo nekoliko zelenega in sivga primešanega. Vzdolž hrbta je opaziti dve temni postranski progi in med njima sredi hrbta tretja jasnejša. Trebušna plat, sezajoča do dúšnice, je živahneje rumena.

Gosenica živi s prva na vnanjih lepenih, s katerih strže gornjo kožico, pozneje jih preotluje in izjeda večje in manjše jame, toda žrê samo po noči. Čim večja je, tem globoje se zariva v glavo. Ko se je štirikrat prekožila, je dorasla in gre v zemljo, kjer se v oglašeni jamici v kacijh štirinajstih dneh zabubi, ne predoč si nikakeršnega zapredka. Buba je svitlo rusa, v zadnjem konci črnikasta in zadek se jej okončuje v bodčasto konico. Prihodnje vzpomladi izmota se iz nje metulj — kápusova môra.

Metuljeva prednja krila so svitlo rujava in rumeno ter črno morogasta. Prek njih gredó tri, več ali menj razločne, zveržene črne proge, od katerih je pa prva blizu korena prav kratka. Vsred krila, med drugo in tretjo verižnico stojita blizu goranjega roba dve jasni lisi, prva je okrogla, druga podolgovata. Obe sta drobno črno obrobljeni in druga ima iznotraj črnega roba bel okrajek.

Kápusova môra.

Na vnanjem robu prednjih kril vdelana je iz črnih polumesecev sestavljena verižnica in pred njo stoji rumenkastobela valovita proga. Zadnja krila so svitla, sivkasto rujava in imajo v sredi zabrisano

mesečasto liso in na spodnjem robu belo pego. Na hrbtu med prednjimi krili nosi iz kožnih lusek sestavljen dvojni greben, na zadku črne kosmiče, na prednjih golenicah pa kaveljčast trn. Tipalnice so tenke, nitkaste. Na raztegljaj meri štirideset, po dolgem pa dva in dvajset milimetrov.

Metulj se po dnevi skriva in žedí mirno v kacam temnem kotu ter drží krila nad zadkom v podobi strehe zganena. Dasi ni redek, opaziti ga je zategadelj vendar težko, zlasti, ker je mrko pisan. Po noči pa živahno leta okoli in za nekaj dni začne oplojena samica polagati svoja zelenkašta in rebresta jajca na razno zelenjavo, s katero se hranijo gosenice. A škoda, ki jo dela ta prvi rod ni posebno občutna. Meseca julija in avgusta se pokažejo metulji prvega zaroda in ti zaplodé z nova

gosenice, ki potem jeseni delajo kvaro, kakor je bila zgoraj opisana.

Kápusovej môri ne moreš skoro drugače do živega, nego da pridno obiraš njeno gosenico. To pa se mora zgoditi, predno so se zajele v srce, ko sedé še na vnanjih lepenih. Nekateri priporočajo objedene glave polivati z mjlnico (žajfnico), drugi zopet svetujejo potresati je z apnom, ki je pa prej na zraku ležalo in razpadlo, in potresene glave potem za nekaj časa poskropiti z vodo.

Povrtna môra.

Poleg kápusove môre pasejo se na povrtni zelenjadi še nekatere druge sorodne škodljivke. Tu omenjamo samo dve, tri in sicer na prvem mestu povrtno môro.

Ta ponočnjákinja je na prednjih krilih zamoklo rjasta, ob rebrih nekoliko temnejša in tu in tam belo poprskana. Po prečne zveržene proge so zabrisane, jako očitna pa je pomarančasta podolgovata lisa sredi krila. Valovita črta blizu vnanjega roba je tenka in čisto bela ter dela pri sredi dva dobro razločna V (W). Zadnja krila so rudečkasto bela, na rebrih, ob robu in na osrednji mesečasti lisi temnejša. Glava in pleča strinjajo se v barvi s prednjimi krili, zadek pa je barvan kakor rob na zadnjih krilih. Na plečih ima dva dlakava čopka, na zadku pa več manjših kosmičev. Nekoliko manjša je od kápusove môre.

Povrtna môra.

Tudi povrtna môra ima na leto dva zaroda. Iz prezimivše bube izpreza se vzpomladi metulj in kmalu potem nahajajo se na raznovrstnej zelenjavi njegove gosenice, navadno posamične, zato tudi niso posebno škodljive. Bivajo na kápusu, na broskvi, kolerabi, spinači, pesi, na salati in na spargi. Gosenica je zelenkasta, časi jasnejša, časi temnejša, kakor umazana. Sploh bi se moglo reči, da je zmerom iste barve, kakor rastlina, na katerej živi. Vsa je posuta z mnogimi belimi in z nekoliko črnimi pikicami. Po temnejšem hrbtu jej gredó tri, ne prav razločne proge in o bokih pod dušnicami ostro omejena bela črta. Bele dušnice stojé v črnej lisi. Dorasla gré v zemljo, kjer se preobrazi v svetlo ruso bubo, ki ima na topem konci dva kaveljca. Meseca avgusta, časi še prej, pride drugi zarod, mnogo škodljivejši od prvega.

Obirati in zatirati gosenice je vse, kar se dá storiti proti tej kvarljivki.

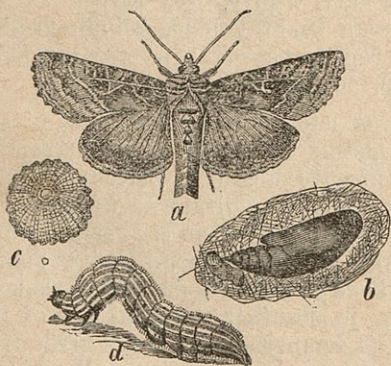
Na istih rastlinah živi tudi **lobodna môra**, ki je zopet nekoliko manjša od povrtne. Metulj je na prednjih krilih pepelast in se izpremina na rujavo; povprečne verižnice in okrogla lisa so bele, podolgovata lisa je pa črnikasta. Valovita, rumenkasto bela proga ob vnanjem robu kaže dva prav razločna V (W). Umazano bela zadnja krila so temno obrobljena in imajo v sredi tudi mesečasto liso iste barve.

Gosenica je zelenkasta ali rujavkasta ter je jasneje in temneje poprskana, vzdolž hrbta ima dve beli črti, o bokih nad nogami pa rudečo progo z belima robovoma. Vse drugo je kakor pri prejšnjih.

Peteršiljeva môra živi na peteršilji in na salati, kjer objeda cvetje in mlade plodove (seme), ter je zategadelj škodljiva. Na leto ima navadno en sam zarod in metulj leta okoli kresa. Meseca avgusta najti je zelenkaste gosenice zleknene ob stebelci.

Glagólka.

Glagólka je naša najnavadnejša in tudi najškodljivejša môra. Počenši od prve vzpomladi do pozne jeseni vidimo metulja živahno letati po cvetji, in sicer ne samo v mraku in po noči, temveč tudi o belem dnevi, kar družim môram ni v navadi. Vse poletje nahajamo poleg metulja tudi jajca, gosenice in bube, zategadelj je pa težko določiti, koliko zarodov je na leto. Najbrž so trije. Večinoma prezimuje polu dorasla gosenica, časi pa tudi metulj.

Glagólka.

V našej podobi imamo pred soboj glagólko v vseh ménah, namreč kakor jajce c), gosenico d), bubo b) in metulja a). Jajce je jako povečano, drugo je v pravej velikosti.

Metulja je lahko poznati po nekej črki, ki jo ima sredi prednjih kril. Ta črka je ali bela kakor srebro, ali rumenkasta kakor m $\acute{e}$ d (mesing). Podobna je grškej črki γ (glágol, odtod glagólka) ali γ . Krilo je na sivem dnu jasnej $\acute{e}$ in temnej $\acute{e}$ morogasto in se sveti kakor kovina. Okoli one črke in na vnanjem robu je krilo najtemnejše. Poprečne verižnice so jako tenke in srebraste. Zadnja krila so v gornjej polovici blede rujavkasta, v spodnjej temnejša. Mrka pleča nosijo dlakav čop, jasnejši zadek pa mičkene, kvišku strčeče kosmiče.

Oplojena samica polaga jajca posamično na vse mogoče vrtn $\acute{e}$ in poljske rastline, izvzemši trave in drevesa. Najljubša jej je vendar raznovrstna zelenjad, kápus in koleraba, sladka pesa in spinača, repa in repica, razno sočivje, konoplja in še posebno lan. Jajca so hlebčaste podobe, zgoraj imajo kakor neko bradavico, a ob stranéh so rebrasta. Za kacih dvanajst dní izvalí se gosenica, ki se od družih sorodnih m $\acute{o}$ r razloča sosebno v tem, da ima samo dvanajst nog, a ne šestnajst, in zategadelj v svojem vedenji in gibanji spomina na pedíce. Po dnevi se ne skriva, kakor gosenice družih m $\acute{o}$ r, temveč sedí na planem in žr $\acute{e}$. Čuteč kako nevarnost, zvije se v kolobar in pade z rastline na zemljo. Navzad je precej debelejša nego spredaj, sosebno majhna je glavica.

Zelena je in kratko ščetinasta, nad nogami ima rumeno progo, a po hrbtu se jej vleče šest belih tencih črt. Dušnice so črnikasto zelene, glavica pa svitla in rujavkasto zelena. Dorasla se zaprede ob kacem listu ali stebelci v rahel zapredek. Buba je črna in nosi na konci neko gumbo. Pri ugodnem vremenu dá už $\acute{e}$ za osem dní metulja, in vsa preobrazba je končana v šestih tednih.

Zató ni čudo, da je glagólka časi velika preglávica celim okrajem. Takó na pr. je 1831. leta opustošila lanišča na Bavarskem, 1868. in 1879. leta je pa na mnogih krajih v Nemčiji požrla vso sladko peso.

Ako ti je glagólka na vrtu nadležna ali celó škodljiva, otresaj od nje napadene rastline in prestrezaj padajoče gosenice v kako pripravno posodo. Kokoši jih prav rade zobljejo, zategadelj tudi ne bi bilo napačno, puščati kure na take gredice, ako drugače ne delajo škode.

Répična vešča.

Rastline „krížnice“ morajo biti posebno slastne, ker se po njih pase sila vsakovrstnega mrčesa. Lepo vrsto smo jih

uže našteli, a ž njimi še nismo pri kraji. Poleg stoječa podoba stavi nam pred oči novega škodljivca, majhnega metulja in njega gosenco, ki na répici, pa tudi na redkvi večkrat grdo gospodari. Metuljček spada v krdelo vešč, od katerih so nam nekatere še v spominu iz III. poglavja.

Répična vešča je na prednjih krilih belkasto rjasta, na zadnjih pa rumena kakor slama. Prek prednjih gresta dve

Répična vešča.

rjasti, več ali
menj očitni, sem
ter tje pretrgani
poprečni črti;
resice ob robu
so ruse in sivo
namešane. Zad-
nja krila so rjasto
obrobljena. Na
spodnji strani
so prednja krila
bledo rumena,
na prednjem
robu pa rujava

in kažejo velik temen mesec in pol rjaste preke. Na raztegljaj meri metuljček 26, v dolgost pa 12 milimetrov.

Répična vešča leta od konca maja počenši skozi vse poletje. Samica polaga svoja podolgovata jajca na vsakovrstne križnice, zlasti na répico in na redkev. Ko so rastline odevele, opazi se v vršičkih med mladimi luski neka svilasta preja. Ako si ta spredek z bliza ogledaš, vidiš, da so luski navrtani. Vsak ima po eno ali tudi po več luknjic, ter je zategadelj podoben mičkenej piščalki. Zastran tega to veščó tudi imenujejo: répični piskáč. Te luknjice je namreč zdolbla gosnica, da more do mladih semenskih zrn, katera razjeda.

V naši podobi je z desna videti nekoliko taci spredenih in navrtanih luskov.

Gosenčica ima šestnajst nog in je navzad tanjša nego spredaj. Rumeno zelenkasta je, samo glava je črna. Po bokih je sivo progasta, vzdolž hrbta jej pa gredó štiri vrste temno rujavih bradavic, in vsaka nosi po eno ščetino. Nad nogami se vidi vrsta majhnih pik, nad njimi so pa dúšnice.

Dorasla gosnica zarije se pod zemljo, onde naredí okoli sebe nežen svilast zapredek in v njem prezimi nespremenjena. Še le vzpomladi preobrazi se v temno rumeno bubo, ki potem za mesec dní dá metulja. Po tem takem ima na leto en sam zárod.

Ako se ti je ta vešča zavrgla na gredicah, ni druge pomoči, nego gosenico pridno obirati in mestiti. Na njivi, obsejane z répico, pa tudi to ni mogoče. Tu bi ti svetovali, da njivo jeseni globoko preorješ in da prihodnjega leta niti na tej njivi, niti na nobeni drugi v sosedstvu ne seješ répice.

Bróskvina vešča.

Na kápusu ali zelji, na bróskvi, kolerabi, in kar je še te vrste zelenjave, živi gosenica necega družega sorodnega metuljčka, namreč bróskvine vešče, ki časi na teh rastlinah dela veliko kvaro. Tu poleg upodobljena je ta škodljivka z zloženimi krili, kakor jih drži v miru. Prednja krila so jasno rjasta, na rebrih nekoliko temnejša in zamoklo rujavo morogasta. Od vnanjega ogla sega neka prečna proga do srede notranjega roba, a vzpored ž njo tečeta dve črti, od katerih je notranja dobro izražena, vnanja pa več ali menj zabrisana. Zadnja krila so rumena kakor slama in rjasto obrobljena, a pred robom, vzporedno ž njim teče rjast pas, ki je precej zabrisan. Tudi truplo je rumeno kot slama, pri samci se zadek okončuje v majhen dlakav čopek. Velika je prav takó, kakor répična vešča.

Bróskvina
vešča.

Tudi ta metuljček se prikaže vzpomladi in samica odloži svoja jajca na zgoraj imenovane rastline. Gosenica je šest-najstonoga ter je ob sredi najdebelejša. Razen rujave glave je vsa zelenkasta in sem ter tje s kocinami obrastena. Jasnejše in temnejše proge jej gredó vzdolž trupla, sosebno očitna je neka bela črta nad temnimi dúšnicami. Meseca maja in junija žrê na spodnji strani lepenja, skrita v kakej gubi. Nje skri-
skrivališče ti najprej ovadi rahla preja, s katero je opredeno. Olevivši se nekoliko kratov doraste in gre pod zemljo. Tu se zabubi v valjastem zapredku, iz katerega konec julija ali avgusta meseca vzkršne metulj. Ta se zopet zaplodí in gosenice tega družega zaroda so prav za prav škodljive, ker jih je na število mnogo več nego onih prvega zaroda.

Do jesenskih mrazov gosenice dorastó in se zavlekó pod zemljo, kjer v sprednem ovoji prezimijo nespremenjene, a še le vzpomladi preobrazijo se v leščeče bube temno pomarančaste barve in dalje v pomladnega metulja.

Kadar o poletnih večerih to veščo v večjem številu opa-

zuješ na zelniku, pregleduj potem večkrat sajenice in obiraj ž njih gosenice. To je edini vzpešni pomoček.

Zélska stenica.

V dozrajnih poglavjih bilo je govora o tem in onem mrčesu, na vrsti so bile muhe in mušice, bolhe in ušice, hrošči in metulji in še drugi. O stenicah pa je bilo dosle malo govorjenja. Samo v I. poglavji je bilo brati o onej smrdljivej nesnagi, ki se nam je zapasla v stanovanja ter nam po noči v tistem spanji pušča na krvi. A vendar je te sodrge v obilji povsod, kamor se v prirodi obrnemo. Nekateré živé v vodi, druge ob vodi, velika večina pa biva na vsakovrstnih rastlinah, po drevji in po cvetji. Vsakdo vé, da rade pohajajo po sladkih plodovih, po črešnjah, smókvicah (rudečih jagodah), málinah, borovnicah in družih jagodah, in vsacemu je tudi v spominu oni neznosno zoperen okus, ki ga ti plodovi dobé od steníc.

Te rastlinske stenice razločajo se od posteljnih sosebno v tem, da dorasle imajo krila in da morejo leteti. Krila so dvojna. Gornja so trda, usnjasta in samo v zadnjéj četrti tenka in kožnata ter pokrivajo v miru popolnoma spodnja. Ta so zmerom tenka, kožnata in po dolgosti v tri gube zložena in časi še povprek zganena, da jih morejo gornje pokrovke pokrivati. Na hrbtu imajo trivoglasto krpo, ščit imenovano, ki sega navadno do polovice zadka ali še črez.

Vse stenice so ploščatega telesa in imajo kljuncu podobno smrcalo ali sesalce, ki je pa v miru pregneno in pod prsi skrito. To sesalce zabadajo v rastline ter pijó sok in s tem jim škodujejo, zlasti, ker se časi zaplodé v silnih množicah. Ličinke so starim podobne, samo da nimajo kril, katera dobé še le po večkratnej levitvi, ne da bi se prej zabubile.

Nekateré med njimi delajo časi kvaro na zelenjavi, sosebno na bróskvah.

Semkaj je prištevati sosebno: zélsko stenico, katero tukaj podajamo trikrat povečano. Zgoraj je temno zelena ali črno modrasta in se sveti kakor kovina. Vzdolžna

Zélska stenica.

črta na ovratniku, lisa konci usnja, konec ščita in več ali menj vsi robovi so beli pri samci, krvavo rudeči pri samici. Spodnja stran je pri samci bela s temnimi lisami, pri samici pa temna brez lis.

Naše škodljive živali

v

podobi in besedi.

Opisal

Fr. Erjavec,
profesor v Gorici.

Na svetlo dala in založila

Družba sv. Mohora v Celovcu.

III. snopič.

1882.

Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu.

Nasze skreditive živali

podobi in besedi

FT. 513760

Na zbirko darila in razpisov

Prof. dr. J. Mohorčič v Opatovcu

III. zvezek

1885

Notranje izdaja, izdaja v 1000 primerkih

Zélska stenica nahaja se od prve pomladi tje do pozne jeseni, in sicer s prva kot nekrilata ličinka, pozneje kot okriljena žuželka. Biva na vsakovrstnej zelenjavi, posebno po volji so tudi njej razne križnice, zlasti broskvine, kole-rabine in kápusove sajenice, katerim pije sok in jih s tem oslabí ali celó umorí.

Ako se ti ta stenica kedaj pokaže v večjem številu, po-siplji zelenjavo s pepelom ali pa jo polivaj z vodo, na katerej si kuhal bezgovo listje.

Po vrtih, pa tudi na polji, nahaja se pogostoma še neka druga takisto škodljiva stenica, namreč:

pozemska stenica, ki je svetlo črna in belo lisasta. Od družih jej podobnih stenic razlikuje se sosebno po tem, da so golenice na vseh nogah obrasle z bodičastimi ščetinami. Dolga je, kakor prejšnja, namreč osem milimetrov. Najrajša biva na tleh in zabada vsakovrstne mlade in sočne rastline, po vrtih sosebno zelenjavo, pa tudi mlada sadna drevesca.

Tudi proti tej škodljivki priporočajo potresanje s pepelom in polivanje z bezgovo obaro.

Na Kranjskem in na Primorskem — ali tudi drugod pri nas, mi ni znano — pokaže se časi v neštevilnih množicah neka mičkена stenica, ki na hruškah, zlasti na pritlikavih, dela znatno škodo. Od družih stenic razloča se sosebno v tem, da so pokrovke (gornja krila) tenke in mrežaste, in da je ovratnik mehurčasto napét in navzad podaljšan v nekov rep, ki zakriva ščitek na hrbtu. Ta napét ovratnik dela vso živalco grbavo, zato jo tudi imenujemo:

grbavo stenco. Tri do štiri milimetre dolga živalca je črna, mehurčast ovratnik rujav, pretenke nožice pa rumene kakor slama. Tenke tipalnice so na konci betičaste.

Ako bi se ta drobni mrčes kje zapasel v tolikej množini, da bi se bilo bati kake škode, zatirati bi ga bilo kakor ušice. Beri, kar je o tem bilo povedano na 192. in 196. strani.

Dvopikčasta stenica.

Na kápusu, na broskvah in brokolah in na družih sorodnih križnicah, ki smo jih odločili za seme, dela nam poleg družih uže imenovanih in opisanih kvarljivcev časi ne majhno škodo tu zraven upodobljena stenica. Do osem milimetrov dolga živalca je jako mehka, ako jo primeš z dvema prstoma, zme-

Dvopikčasta stenica.
Povečana in v pravej velikosti.

Ličinka je tudi tako barvana, samo da so tipalnice in noge lepo zelene in da ovratnik še ni pikast.

Dvopikčasta stenica zaplodí se jeseni in poklada svoja jajca na razna zelišča, zlasti na zgoraj imenovano zelenjavo. Vzpomladi, ko te rastline gredó v cvet, izležejo se mlade stenice, ki tekoj zabodejo svoja sèsalca v najmečje in najsočnejše dele ter takó rastlini odtegujejo potrebni sok. Najrajše navrtajo cvet, in ker žival pri tem skoro zmerom zadene pestič, uničen je cvet in ne dá nikakeršnega plodú, zatorej tudi nobenega semena.

Tega škodljivca ni moči drugače v živo prijeti, nego ako cvetoča stebila otepamo in stenice prestrezamo na podstavljene prtiče ali v dežnik. Otepaj stebila sebosno pri mrzlem vremenu, zlasti, ako so ličinkam uže krila narasla, ker potem letajo živahno ob solnčnem vremenu.

Mákova ušica.

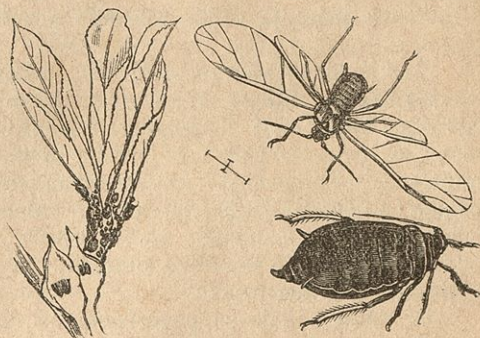
O ušicah smo uže precej obširno govorili v prejšnjem poglavji, v katerem smo obravnavali sadnim drevesom škodljive živali. Na to poglavje zavračamo tudi bralca, ki bi o življenji, o množitvi in o drugih posebnostih teh živalic rad kaj več izvedel. A ker nekatere vrste tega negnusnega in škodljivega drobža živé tudi na zelenjavi, moramo se za kratek čas zopet ž njimi pečati.

Po vrtilih nahaja se prav pogostoma mákova ušica. Rada biva na maku, pa tudi na salati, na bežolu, na bobu, na špargi in na pesi, razen teh pa še na pre-mnozih samoraslih rastlinah.* Drží se na spodnji strani

* V Gorici je te nesnage letos na salati vse polno.

lepenja, kateremu pa od zgoraj ni poznati, kaki gostje se skrivajo pod njim, ker se lepenje ne zgrbanči in ne namehuri, kakor to navadno biva pri ušicah na sadnem drevju.

Nekrilata mákova ušica, kakor nam jo kaže spodnja podoba, je črna in črno zaprašena ter ima ob stranéh napetega zadka bradavičastegrbice. Repek je nekoliko privihan in krajši od sočnic. Prednje noge so bele, ostale belo in črno pisane, take so tudi tipalnice, ki so časi še nekoliko krajše od telesa.

Mákova ušica.

Krilata mákova ušica je svetlo črna, na zadku časi temno zelena, ali pa tudi črna, na nogah črno in rumeno pisana.

Proti tej nesnagi nemamo pravega orožja. Sicer navadno posipanje in polivanje ne pomaga dosti, kajti ta posip in ta poliv ušice ne zadene skoro nič, ker se držé samó na spodnji strani. Človek jih tudi lahko ne zapazi, ker lepenje ni nakaženo. Mlade rastline je treba vzpomladi večkrat pregledati, in ako bi se našla katera ušiva, treba jo je izrjavati in uši do zadnje uničiti. Se vé, da kaj tacega se dá izvesti samo v malem, na kakej vrtni gredici.

V ostalem beri, kar se v poprejšnjem poglavji piše o zatiranji tega mrčesa, in izberi pomoček, ki se ti zdí najprimernejši in ki ti je pri rokah.

Prav takó navadna je po vrtih:

bróskvina ušica, ki biva na vsakovrstnih samoraslih križnicah in od onod prehaja na pitane vrtné rastline tega plemena, zlasti na broskve, kolerabe, brokole in na kapus.

Nekrilata bróskvina ušica je rujavkasto zelena, na zadku ob stranéh ima vdrte črne jamice, a vsa je sivo zaprašena. Kratke rujave sočnice so pri sredi najdebelejše, temno zeleni repek je pa na polovico krajši od njih. Dolga je dva milimetra.

Tudi krilata je zaprašena ter ima na zelenem zadku ob krajéh črne jamice in nejasne rujave pasove. Ostalo je vse, kakor pri nekrilati.

Gledé zatiranja veljá, kar smo povedali o mákovej ušci.

Zadnja škodljivka te vrste na zelenjavi bodi:

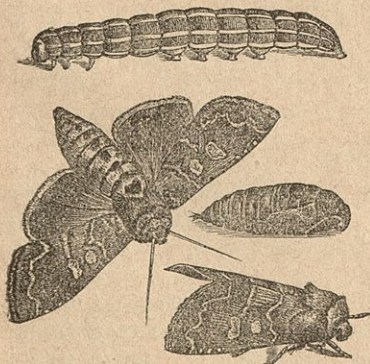
Gráhova ušica, ki je med vsemi dosle imenovanimi največja, kajti meri v dolgost štiri milimetre. Nekrilata je zelena s temnejšo progo vzdolž hrbta in časi nekoliko modro zaprašena. Rumenkasto rujave tipalnice so daljše od telesa; sočnice so dolge in tenke, na korenu zelene, proti konci rujave. Zeleni repek je sabljasto ukrivkljen in za tretjino krajši od sočnic. Krilata je nekoliko manjša, pa tudi zelena. Krilca so prozórna, žilice rujave.

Ta ušica nahaja se pogostoma na detelji, na grašici, na gladeži in družih samoraslih rastlinah tega plemena (na stróčnicah), sosebnó pa na grahu, na katerem nam tudi dela največ škode.

Zatirati jo je, kakor vso to nesnago.

Gráhova môra.

Uže prej smo se seznanili z doberšnim številom škodljivih môr, katerih gosenice nam objedajo in kvarijo vsakovrstno povrtno zelenjavo. Onde bi bilo tudi mesto grahovej môri, ali izmeknila nam se je bila iz misli, in zató jo vtaknemo semkaj poleg grahove ušice, s katero se tudi na grahu večkrat nahaja v najbližjem sosedstvu. Metulj je jako živo pisan.

Grahova môra.

Prednja krila so rusa, okrogla in podolgovata lisa med verižnicama sta sivkasti in temno obrobjeni, valovita črta blizu vnanjega roba je rumenkasto bela in kaže dva dobro razločna V (W), na konci razširja se v notranjem kotu v očitno liso. Zadnja krila so rudečkasto siva ter so na rebrih, ob robu in v sredi na mesečastej lisi nekoliko zatemnela. Na raztegljaj meri osem in trideset, po dolgem 15 milimetrov.

Ta lepa môra leta pri nas časi uže meseca aprila, toda samo po noči, po dnevi žedí mirno v kacam temnem zavetji. Kmalu potem začne oplojena samica polagati svoja jajca posamično na razno sočivje, posebno rada na grah, na bob in na bežol, pa tudi na deteljo in še na mnoge druge senožetne rastline, celó na vrbah so uže dobili gosenice.

Do 45 milimetrov dolge gosenice ni môči lahko zgrešiti, ker je tudi ona živo našárana. Po žareče rusem hrbtu vlečeta se jej dve jasno rumeni progi in po bokih še ena na vsakej strani. Glava, trebuh in noge so pa blede rudeče kakor polt. Ako se je dotakneš, zvija se sem ter tje in pade na tla. Dorasla gre v zemljo, zabubi se v rahlem zapredku in počiva do pomladi. Torej ima en sam zarod na leto in ker se navadno nahaja le posamično, ne more se prištevati najškodljivejšim mrčesom.

Ako bi se gráhova môra kje prikazala v večjem številu, morala bi se gosenica obirati sè sočivja, kar ni težko, kajti je jako očitna.

V zelenem grahu nahajamo v mladih semenskih zrnih pogostoma majhnega rumenega črvička s črnikasto glavico, in zrno je več ali menj izjedeno, če tudi je zunaj videti zdravo. Zato se tudi mnogo zelenega graha pojé s črvički vred. Ti črvički so gosenčice majhnega metulčka, ki ga

grahov sukáč imenujemo. Blizu pet milimetrov dolgi in do osemnajst milimetrov na raztegljaj mereči metuljček je zelenkasto rujavih prednjih in rujavkastih zadnjih kril. Najhitreje ga je poznati po velikej belej polumesečastej lisi, ki sega navzven odprta od spodnjega roba do srede prednjih kril.

Zvečer, ko je solnce zatonilo, videvamo grahovega sukača obletavati cvetoči grah in samica polaga po eno, po dve ali tri jajčeca na mladih strok. Ko se za štirinajst dní iz jajčeca izvalí gosenčica, provrta se skozi strok, zarije se v mlado seme in raste ž njim vred dalje. Ako se grah pojé zelen, škoda ni vidna, ker posamičnih zrn nikdo ne preiskuje. Gosenica se razvije in doraste samó v onem grahu, ki ostane na gredici ali na njivi, dokler ne dozori. Ko je gosenčica dorasla, gre iz zrna in se izpreza iz stroka ter pade na zemljo. Tu se zarije prav plitvo in prezimi kot gosenica, a zabubi se še le prihodnje pomladi.

Onde, ker se je vzpomladi videvalo mnogo teh metuljev in se opaža mnogo piškavega graha, onde naj se zemlja, ko

je grah z nje spravljen, dobro in globoko prekoplje. S tem zatreš množino gosenic.

Na zelenjavi, sosebnó na kápusu, na broskvi, na kolerabi in kar je še te vrste rastlín, dela nam škodo še neki metuljček, manjši od sukača, namreč:

broskvin mólj, ki je, kakor mólji sploh, nočna živalca. Po dnevi sedí mirno v krilca kakor v plašč zavít in tipalnice molí naravnost naprej. Prednja krila so rujavkasta in imajo v vnanjem zgornjem kotu na svetlem dnu tri, več ali menj očitne temne proge. Ozka zadnja krila so rujavkasto siva ter so, kakor tudi prednja z dolgimi resami obrobljena. Kadar metuljček miruje, delajo te rese zadaj neki greben. Ščetinaste tipalnice so črne in belo kolobarčaste.

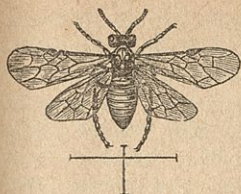
Uže konec aprila nahajajo se lepo zelene, nekoliko kocinaste, v sredi debele, proti koncema pa stanjšane črnoglave gosenčice v večjih in manjših družbah na omenjenih rastlinah, in sicer na spodnji strani lepenja pod neko tenko svilasto prejo. Ko se je večkrat prekóžila, dorasla je okoli kresa ter se na pašnej rastlini zaprede v čolničast zapredek, iz katerega za kake tri tedne pride metulj družega zaroda. In tega družega zaroda gosenice delajo še mnogo večjo kvaro, nego prve.

Proti broskvinem mólju nemamo družega orožja, nego pridno roko, ki mestí in tère gosenice, ako se pokažejo v večjem številu.

Repna grízlica.

Nekoliko grízlic je bilo uže opisanih v prejšnjem poglavji, v katerem smo govorili o mrčesih, škodljivih sadnemu drevju. Uže onde je bilo rečeno, da so grízlice na prvi pogled podobne muham in navadno tudi veljajo kot take. Ako pa tako živalco le nekoliko pazljivo pogledamo, hitro opazimo, da ima štiri krila, a ne dveh kakor muha. Ko bi si jo še bliže ogledali, zapazili bi tudi, da ima grízlica grizoče čeljusti, muha pa sèsajoče črépalo. Nadalje ima grízlica samica konci zadka skrito napiljeno bodalce, s katerim vsaja jajca onej rastlini, ki se jej zdí primerna v hrano njenim mladičem. Ti so, ako jih samo površno pogledaš, metuljevim gosenicám jako podobne, toda imajo več nog, nego gosenica (18—22), in njih okrogla rožena glava je od trupla bolj odločena.

Repna grízlica je po priliki velika kakor pahišna muha. Sploh je žolta (rumena), črna je glava, izvzemši bela usta,

Repna grízlica.

potem tipalnice, hrbet med krili, izvzemši ščitek, in konec bodalca. Členi na stopalih so črno kolobarčasti. Krila so na korenu rumena, spredaj črno obrobljena, sicer čista in prozorna kakor steklo.

Mrčes se pojavlja konec meseca aprila ali prve dni maja in poseda po raznih križnicah, sosebnost po sajenicah broskvinega in repnega plemena. Na nje zabada samica vrstoma svoja jajca ob robu in iz njih izlezle ličinke žró lepenje od kraja ali pa izjedajo v njem velike luknje. Do 18 milimetrov dolge ličinke imajo dva in dvajset nog, sivo zelenkaste so in vzdolž hrbta jim gredo tri črnikaste proge, ki se pa časi tudi vse tri zlijó v eno. Glava je črna. Po polzevo zavite sedé na spodnji strani lepenja, v šestih tednih so dorasle in

gredo v zemljo, kjer se zabubijo. Avgusta meseca pride pa drugi zarod v mnogo večjem številu, in ta pade zdaj sosebnost po repici in po repi ter jo dostikrat ščinoma požre in ogloje do golih reber.

Ako se repna grízlica pokaže v tolikej množini, da se ti je od nje bati večje škode, treba je za časa gledati, da jo zatreš. Ako so napadene rastline še mlade, smuči jih sè sakom, kakor smo to priporočali pri répičarji na str. 213. Ako so pa rastline uže večje, tačas bi tako smukanje bilo škodljivo, in tedaj ne ostane drugzega pomočka, nego ličinke z rastlin obirati ali otepati in prestrézati v kakšno posodo.

Kokoši in race te ličinke prav radi zobljejo. Onde, kjer ta živad v vrtu ne more kake večje škode napraviti, puščaj jo vanj in videl bodeš, kako ti učisti napadene rastline, in poleg tega ti pokončá še polno druge škodljive skrunobe.

Od repne grízlice opustošene gredice so na novo ozelenele in si zopet opomogle, ko so jih sè sajami potresli.

Zelena čebúlarica.

Na naših vrtih je menda ni zelenjave ali okopavine, ki bi v tem poglavju še ne bila imenovana. Vsaka ima več ali manj „prijateljev“ na hrani, največ pa broskva, če tudi ne-

katerih manjših niti imenovali nismo. Samó čebule in česna do zdaj še nismo imeli v mislih. Ta ali oni bi si morebiti celó domišljaj, da teh dveh rastlín nobeden mrčes ne mara. Ali motil bi se, kdor bi takó sodil. Resnica je, da nemata toliko gostov, kakor druge slajše, ali brez njih vendar nista.

Po leti, ko je čebula uže precej debela, opazamo časi, da začne nje nát bledeti in naposled vsahne popolnoma. Ako izrujemo tako čebulo in jo razrežemo, uverimo se, da je vsa razorana in razjedena, in ako iščemo, najdemo tudi hudodelca, namreč črviča, ki je to zakvaril. Črvič je brez glave in brez nog, umazano rumenkaste, nagrbančene in zrnaste kože, a prednje dušnice ob stranéh so ruse. Ta črvič je mladič neke muhe, namreč zelene čebúlarice.

Muha je po priliki velika kakor naša navadna pohišna muha. Zelena je in se sveti kovinsko, zadek ima na konci in na prvih treh členih ob stranéh sivkaste mesečaste lise od kratkih dlačic in na prednjem hrbtu tudi dve, več ali manj jasni sivkasti progí. Lice je belo dlakavo, tipalnice so temne, stegna na nogah temno zelena in kovinsko se leščeča, golence črne.

Tej muhi se pač drugače ne more do živega, nego da se vse bolehave čebule za časa, dokler je črvič (ličinka) še v njih, porujejo in uničijo.

Še bolj navadna in škodljivejša je:

siva čebúlarica, ki je nekoliko manjša od prejšnje. Črnikasta je in sivo zaprašena, po zadku ima pretrgano temno progo, tipalnice in noge so črne, krili jasno sivkasti.

Uže v zgodnjej pomladi izpreza se muha iz prezimivše bube, in ko se je zaplodila, išče samica mlade čebule ter polaga na njo tikoma nad prstjó po več jajec. Kmalu se izležejo ličinke, zabodejo se v list in gredó po njem navzdol v čebulo, katero potem prerivajo na vse strani. Ta začne vsled tega gniti in bolezen kmalu tudi naznanja orumenela nát. Brezglava ličinka je gladka in bela ter se sveti, a prednje dúšnice so rumene. Ličinke hitro rastó in so v šestih tednih povsem dorasle. Tedaj se prevrtajo iz čebule ter se v zemlji zabubijo in za nekoliko dní je uže drugi zarod tu in za toliko in toliko tednov zopet tretji. Z vsacim zarodom raste število teh kvarljivk in ž njimi, se vé da, tudi škoda. In takó se v kacam krají časi zgodí, da ugonóbé te muhe vso čebulo.

Nekateri odganjajo čebúlarico od svojih gredíc s tem, da čebulo posipajo s stolčenim ogljem. In res je videti, kakor

bi se muha take čebule ogibala, toda menda samó takó dolgo, dokler najde blizu kje drugo, neposípano. Ako izkušnje temu pritrdijo, dobili bi dober pomoček v zator te škodljivke. Na gredici ali na njivi bi čebulo potresli z ogeljnim prahom, samo nekoliko glav bi pustili nepotresenih. Muhe bi posebno na te odlagale svoja jajca in potem bi imeli večji del zalege v svojej oblasti in bi jo pokončali, kakor bi hteli.

Drugi delajo zopet drugače in pravijo, da so čebúlarico popolnoma zatrli. Zadnje dni meseca maja ali prve dni junija posipljejo pri suhem in toplem vremenu čebulo na lahko s prav drobno zmletim malcem (gipsom) in potem jo jako dobro polijejo. Za štirinajst dni se isto delo ponoví. Pravijo, da so s tem muho do konca pregnali. Komur dela ta mrées preglávico, naj poskusi. Delo ni težavno in opravljeno je z majhnimi stroški.

Razen teh dveh čebúlaric je še nekoliko muh, ki človeku kratijo vrtné pridelke. Najnavadnejše omenjamo na kratko.

Salátarica ali **salatna muha** ima dva zaroda, prvikrat se pokaže vzpomladi, drugikrat po leti, in ta drugi zarod dela škodo. Muha namreč znese zalego v cvetočo salato in izlegli se črviči izpijó mlada, še mehka semena in jih s tem uničíjo.

Samec je črn in sivo nadahnen, na čelu in na lici rjast, na obradku belkast. Krila so na korenu rjasta, sicer motna, utripači rumenkasti. Samica je rumenkasto sivo oprášena, krila so jej čista, samó na korenu rumenkasta. Dolga je blizu šest milimetrov. Črviči so beli, dorasli gredó v zemljo, kjer se zabubijo.

Bróskvarica ali **broskvina muha** leta uže zgodaj vzpomladi in oplojena samíca polaga svoja jajca na kocene in korenene rastlinam broskvinega plemena (broskvi, kolerabi, podzemljici i. t. d.), pa tudi redkvi in repi. Črvički, ki se izležejo iz teh jajčec, zavrtajo se v koren ali kocenj in dolbejo rove po njem. Tak razorán kocenj se umečí in začne gniti. Vela nát na taci h sajenicah kmalu ovadi kvarljivce, ki se hitro razvijajo — kakor mube sploh — in dadó drugi, in ta zopet tretji zarod, a pri ugodnem vremenu pride tudi še četrti. Vsak zarod je večji na številu, sè številom raste pa tudi škoda.

Samec je pepelast in črno kocinast ter ima na hrbtu tri črne proge, na zadku pa eno samo, a nekoliko poprečnih pasov. Na belem čelu se žarí rudeča trikotna lisa, očí se mu leščijo zlato zelenkasto. Na korenu rumenkasta krila so nekoliko okajena.

Samica je tudi pepelasta, a menj kocinasta, na hrbtu in na zadku brez prog. Glava jasno sivkasta, čelo rudeče in belo obrobljeno. Krila so čista, na korenu rumenkasta. Dolga je šest milimetrov.

Črviči so rumenkasto beli, svetli in goli.

To muho zatiraj takó, kakor je bilo pri sivej čebúlarici nasvetovano.

Koreníčarica ali **korenska muha** je nekaj manjša od prejšnje, ali škodo dela prav takó, kakor bróskvarica. Nje mladiči živé namreč v broskvinih kocijih, v redkvah in redkvicah, katere nam takisto kvarijo, kakor je bilo to o prejšnjej povedano. Muha je podobna broskvini. Samec ima na hrbtu tri črne proge, na stisnenem, ožjem zadku pa po sredi eno in poprečne črne zareze. Čelo je belo s črno trikotno liso. Na samici so vse proge nejasne, nje širše čelo je spredaj rjasto, zadaj črno, ob stranéh belkasto. Krila so pri obeh čista.

Črvič je zgrbančen in je ves posút s črnimi zrcni. Po tem ga je lahko razločati od bróskvaričinega mladiča.

Pésarira ali **pésina muha** kvari peso, zlasti dokler je ta še mlada. Muha je rumenkasto siva, na čelu ima pomarančasto, belkasto obrobljeno morogo in tudi tipalnice so na korenu pomarančaste. Očí so rudeče kakor opeka, noge zamazano rumene. Jajca poklada samica na mlado nát, v katero se črviči vdolbejo in potem po njej vrtajo sem ter tje.

Mrkvarica.

Po vsem, kar smo do zdaj slišali o zajedavcih povrtne zelenjave, mislimo si lahko, da tudi mrkva (koren, korenje) ne bode brez njega. In res je takó. Njo zajeda tudi neka muha, mrkvarica jej pravimo zategadelj, in tu poleg jo vidimo upodobljeno, povečano in v pravej velikosti. Svetlo črna je in mehko dlakava, glava in noge so rumene. Skoro čista, rujavkasto žilnata krila so velika in nekoliko daljša od zadka.

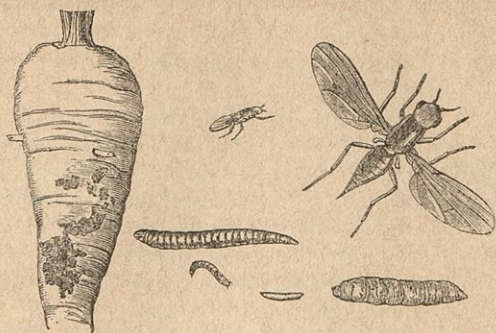
Mrkvarica leta prvikrat vzpomladi, drugi zarod pa po leti. Oplojene samice iščejo potem mrkvo, če te ni, dobra je tudi repa in repica, ter pokladajo na njo tik nad zemljo gručice jajec. Iz njih se izležejo črviči, ki dolbejo navzdol in preoravajo koren na vse strani. Črviči so goli, gladki, svetli, blede rumenkasti. Nát napadene mrkve začné rumeneti in

venet
ni ve
je iz
predn

bi se
ljem,
sivi

tudi
po m
ločiti
človek
glavo
Primo

nejšo
sloven
toliko
kakor
(zelje)
nego
tudi
šparg

Mrkvarica

v pravej velikosti in povečana, takisto tudi nje ličinka.

veneti. Kakor hitro to opaziš, poruj jo skrbno. Koren sicer ni več za rabo, vsaj ljudem ne, ker je več ali menj gnil in je izgubil pravi okus, ali tudi na gnoj ga ne smeš vreči, predno nisi ugonobil vseh črvičev v njem.

To je vse, kar se dá storiti proti tej muhi. K večjemu bi se moglo poskusiti s posipanjem, bodi si s stolčenim ogljem, bodi si z maleem (gipsom), kakor je bilo opisano pri sivi čebularici.

Zastran užitnega korena sadimo po vrtih zêleno, in tudi v njej živé črviči neke muhe, **zêlenske muhe**, ter vrtajo po mesnatem korenu. Črviči so čisto beli in ni jih lahko ločiti od mesa. Zató se jih gotovo mnogo pojé, ne da bi človek vedel za nje. Muha je črna, svetla in ima rujavo glavo. Podobna je sírarici, čegar črviči živé v starem siru. Primeri str. 142.

Špárgova muha.

Špargo imajo povsod v čislih kot najboljšo in najslastnejšo zelenjavo in navadno hodi le pri gospodi na mizo. Mnog slovensk kmet ne pozná je niti po imenu. Za čudo pa ta toliko hvaljena sladka šparga živalim ni takó priljubljena, kakor bi si kdo morebiti mislil. Priprosta repa in kápus (zelje) imata med mrčesi mnogo več čestilcev in prijateljev, nego imenitna šparga. Podjéd, ki pod zemljo gospodari, res tudi njej podgrizuje korenike, ali ne more se reči, da bi mu špargove bile ljubše od družih. Pa tudi po listji in po cvetji

pase se v primeri z drugo zelenjavo malo golazni in še ta jej ne stori posebne škode. Po listji in cvetji pohajajo neki majhni hroščki, pase se gosenica kake mōre in časi se makova ušica naseli na njo.

Špargova muha.

rujavkasto črna in belo lisasta. Te lise so popolnoma čiste in prozorne.

Vzpomladi, kadar začne šparga riti iz zemlje, pokaže se tudi muha in poseda po glavicah. Kmalu potem, ko se je zaplodila, prične samica zabadati jajca v špargovo glavico, in sicer v večjem številu. Mnogo te zalege se s porezano špargo uniči, tista pa, ki ostane na gredici, je kmalu polna črvičev. Za kacih štirinajst dni se namreč izležejo iz jajec, zabodejo se v mehko steblo, rijejo po njem navzdol in pridejo celó v koreniko. Ta začne gniti in gre po zlu, pa tudi steblo se kmalu pozná, da boleha.

Črviči so gladki in svetli, rumenkasto beli, samo na prvem in zadnjem členu črni. Ko so dorasli, zabubijo se v svetlem, rujavkastem, na koncéh črnem sodčeku, in sicer ne v zemlji, kakor je to navadno pri družih muhah, temveč v spodnjem delu stebila. Tu prezimujejo in čakajo pomladi in nove šparga.

Ako imaš špargovnik, na katerem ti ta muha dela kvaro, hodi ga vzpomladi, ko šparga poganja, pogostoma ogledovat in sicer zjutraj prav za rano, vsikako pred solncem. Videl bodeš muhe mirno po špargovih glavicah sedeti in lahko jih bodeš obiral in trl. — Kadar opaziš, da so rastline bolne, odkoplji jeseni vsako bolno steblo in sicer do korenike, onde je odreži in sežgi z bubami vred.

Strígalica,

po nekaterih krajih tudi kléščarica, škárjica, uholáz, strugulja in stréharica imenovana, je povsod znana živalca in je sploh na slabem glasu. Ne da bi po vrtilh kako posebno škodo delala. O tem sploh svet vé malo povedati.

Ta
jago
preg

Strí
šl

zleza
do ro

vidno
narji
da se
mehk
in ki
ko s
mehk
delu
cvetli
georg
uveri
potih
držé
da je
pa pr
zaslec
rejen
režen
a ko
so bi
sem
ne do
in tr
golaze
in so

Ta ali oni jo je res uže našel v grozdu med gosto zbitimi jagodami ali na kakej hruški, toda kaj tacega bi jej vsak rad pregledal, ko bi jo od vseh strani ne dolžili težje pregrehe.

Strigalica ali škargjica.

Staro in mlado pač vé, da ta nebodigatreba nema druge misli, nego kje bi se dobilo kako človeško uho, da bi zlezel vanje. Občutljive duše si hitro zatisnejo ušesa, ako ugledajo kako strigalico, nekatere celo, ako slišijo o njej govoriti. Kaj bi vse utegnila počenjati v ušesu, tega si misliti ne smejo. Gotovo bi jim zašla v možgane in bi jih izpila. To bi bilo res strahovito! Za čudo pa je vendar to, da nikdo ne reče, da bi mu strigalica bila kedaj prišla v uho, in tudi o tem ne vé nobeden povedati, da bi bila komu družemu

zlezla v uho. Ali neumen strah pred njo gre vendar od roda do roda.

Da pa škargjica vendar ni povsem nedolžna živalca, razvidno je uže s tega, ker v tej knjigi govorimo o njej. Vrtarji jo dolžé, da jim obgrizuje grozdje in zrelo sladko sadje, da se skriva v brokole in karvijole ter razjeda in kvari siraste mehke glavice, drugi zopet jej očitajo, da obgrizuje mrkvo in klesti nje mlado, nedozorelo seme. Drugi so jo zasledili, ko se je zarila v koruzne latice in onde ščipala in izjedala mehka, še mlečna zrna, in našli so jo pri istem malopridnem delu tudi v reženem klasji. Najbolj napreženi na njo so pa cvetličarji, ker jim kvari raznovrstno cvetje, zlasti klinčiče in georgine. Da jej gre mlado georginino listje sosebnó v slast, uveril sem se sam. V vrtu, kjer stanujem, posadí vrtnar ob potih vsake pomladi georginine gomolje (čompe), katerih se drže še ped visoka posušena lanska stebila. Lani sem opazil, da je mlado listje bilo na vseh močno objedeno, na nekaterih pa prav do golih reber okleščeno, a na nobenej nisem mogel zaslediti niti ene živalce, katero bi bil mogel obdolžiti narejene kvare. Tudi v zemlji ni bilo ničesa najti. Ko pa odrežem eno lansko suho stebilo, pade nekoliko strigalic iz njega, a ko je razporjem, usuje se neverjetna množica te živali, ki so bile uže črez polovico dorasle in temno rujave. Porezal sem potem po vrsti vsa stara stebila, in vsako je bilo malo ne do vrha natlačeno s škargjicami. Pri vsacem imele so moje in treh otrok noge dosti opraviti, da smo vso to brzonogo golazen poteptali in pomestili. Potem so imele georgine mir in so se v kratkem času opomogle. Tudi letos ni bilo dosti

drugače, samo da mrčesa ni bilo toliko in da sem ga, izučen po lanskej izkušnji, uže o prvem žretji opazil in mu ustavil pustošenje. V vsakej cevi našel sem po eno rodovino, namreč kacic dvajset mičkenih, skoro belih mladičev in eno staro samico, njih mater.

Škárjica je takó znana živalca, da je ni treba na drobno opisavati. Podobna je ozkemu hrošču in ima prav kratke, usnjate pokrovke in tenka kožnata zadnja krila, katerih pa navadno ni videti, ker so vzdolž in vprek zganena in pod pokrovke potegnena. Ploščato, rujavo telo okončuje se v gibljive, zakrivljene klešče ali škarje. Na našej podobi je strigalica nekoliko povečana in desno spodnje krilce je razpeto. Samci so večji in klešče so jim na notranjej strani zobčaste. Samica znese zgodaj vzpomladi v kacam temnem in skrivnem kotičku blizu dvajset precej debelih, rumenkastih jajec, od katerih ne gre z lepa. In tudi pozneje, ko so se izlegli mladiči, ostane še dolgo pri njih, kakor koklja (kloka) pri piščetih. Mladiči so s prva beli, drugače starim uže podobni, toda nemajo kril. Ko so se večkrat prekóžili, porujavé, narastó jim krila in do jeseni so dorasli.

Strigalica je, kakor smo uže rekli, ponočnjákinja. Po dnevi jo navadno vidimo le tačas, če smo jo prepodili iz skrivišča. Jako hitra je in tačas ne misli na drugo, nego kam se zopet skrije. Zvečer še le gre na pašo, ali pa tudi letí. Poleg uže omenjene boljše hrane zadovoljava se v sili tudi z vsakovrstno gnilobo, bodi si rastlinska ali živalska. Nekateri trdijo, da mladiči naposled pojedó tudi svojo mater.

Ako bi ti škárjica kedaj v vrtu bila neprijetna ali celó škodljiva, iznebiš se je najhitreje, ako jej tu in tam nastavljaš otla stebila, cevaste kostí, kako gnilo desko i. t. d. Tudi pod zvežnje grahovice, bežolovice ali ajdovice, položene po vrtu, zvabiš jih lahko v večjem številu. Tudi v kak star koš ali pletenico, ki jo pustiš nekaj časa ležati, skriva se ta golazen rada. Te nastave, se vé da, moraš večkrat pregledati in jih dobro stresti in stepsti. Ako ti kvarijo cvetice, vabi jih v živalske sèzute parklje, katere natikaš na paličice poleg cvetja. Razumeva se, da jih moraš vsak dan iztrkati in onde skrite strigalice pomoriti.

Prav takó nevšečen kakor strigalica je po vrtilh časi **prasiček**, tudi **kočič** in **živica** imenovan. Tudi ta ponočnjak se po dnevi rad skriva po temnih in vlažnih kotih, pod kámene, pod opeko, pod les, pod cvetne lónce i. t. d. Po noči

lazi
nežn
ta g
višča
reci

sički
so p
ljudj
dado
imel
ga
šijo
znan
sta

več
kam
izpla
tudi
iz h
plat.
je š

ki s
lá z
tuka
lázar
haja

nam

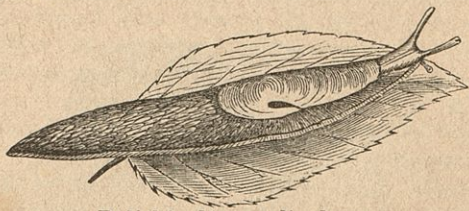
lazi okolo in išče v hrano gnijoče, pa tudi še žive mehke in nežne rastline. Posebno všeč so mu mlade kalí. Ako bi ti ta gomazen bila kedaj nadležna, nastavi jej pripravna skrišča, na pr. kakor strigalicam in potakni jej tudi kake vade, recimo koščke krompirja ali korena.

Polži.

Mnogo večjo preglávico nego vse strigalice in vsi prasički delajo vrtnarjem in poljedelcem raznovrstni polži. To so požeruhi, da ne kmalu taci. Po nekaterih krajih tožijo ljudje, da ne morejo saditi nobene zelenjave, ker jej polži ne dadó, da bi vzrasla. Drugod jadikujejo, da letos ne bodo imeli niti bežola niti graha, dasi so ga posadili. Polži so jim ga požrli, predno je dobro iz zemlje izlezel. Pogostoma slišijo se take tožbe sosebno v mokrih pomladih, in sploh je znano, da tem živalim ugaja mokrota in toplota, suša in mraz sta jim pa neprijazna.

Vsak mojih bralcev vé, da se po vrtil in poljih nahaja več vrst polžev. Nekateri ima svojo hišo in jo nosi seboj, kamor hodi. Vanjo zleze, kadar se mu zdí, in iz nje se zopet izplazi, kadar ga je volja. Ves pa nikoli ne pride iz hiše, in tudi ne more, ker je na njo privezan. Najprej pomolí glavo iz hiše in potem se izplazi iz nje precej dolg in mesnat podplat, s katerim se počasi po svetu pomika. Čreva pa in kar je še drugega potrebnega drobú, ostane vse v hiši.

Poleg hišnih gospodarjev so pa tudi siromaki „némaniči“, ki se brez svoje hiše potikajo po svetu. To so slínarji ali lázarji, po necih krajih tudi slugi imenovani. No mi tukaj ne delamo med njimi nobenega razločka, gospodar ali lázar, škodljiva sta oba, zadnji tem več, ker se navadno nahaja v večjem številu.

Poljski slínar ali sluga.

Na zelenjavi dela največjo škodo **pôljski slínar**, katerega nam podoba kaže povsem raztegnenega. Dotakneš li se ga,

stisne se in skrči na polovico. Glava nosi štiri tipalnice, na zadnjih daljših dveh so nasajene oči. Sprednji del hrbta pokriva zaokrožen kožnat ščit. Zgoraj je sivkast, spodaj na podplatu belkast.

Prvi gorki dež vzpomladi izvabi slinarje iz zemlje; po dnevi jih ni videti, razen o dežji, po noči pa lazijo okolo, puščajoč povsod za soboj sled, namreč slino in sluz, ki se sveti kakor svila. V hrani niso posebno izbirljivi, da si jim gre zelenjava in sladko sadje najbolj v slast. Od moža, vse vere dostojnega, sem izvedel, da so mu taki polži pojeli prazno satovje v ulnjaku.

Pri slinarjih in sploh pri polžih ni samcev in samic, temveč vsaka žival je oboje ob enem, zategadelj tudi vsak polž jajca leže. Potem se tudi ne bomo čudili, da se ta golazen pri ugodnem vremenu in pri obilnej hrani silno razmnoži.

Od meseca avgusta počenši pa tje v pozno jesen odkladajo slinarji svoja jajca v vlažna skrivališča, kjer jih pekoči solnčni žarki ne zadevajo. Jajca so drobna kakor prosó in čista kakor steklo. Vsak slinar jih odloži kacic štiri sto. Kakor so videti nežna, vendar jim niti mraz niti vročina ne nahudi. V suši se sicer skrčijo, a v moči se pozneje zopet napnó in ne gredó z lepa po zlu. Mladi rastó precej hitro in so vsaj v dveh mesecih dorasli.

Proti slinarjem imamo več dobrih pomočkov. Na gredice ali lehe, kjer ti slinar dela kvar, razpoloži zvečer razrezana sladka jabolka, kosce korenja ali buče, salate, kápusa; vzpomladi, ko tega ali onega še ni, dobre so tudi zvečer obeljene vrbove šibe. Vse to zvabi množino slinarjev in zjutraj zgodaj jih lahko pobereš. Kokoši, zlasti pa race jih jedó jako rade, zató nekateri tudi spuščajo race za rana na vrt, da pobirajo polže. Ako nemaš perutnine, ugonobi slinarje kako drugače, bodi si, da jih pohodiš, ali z vrelo vodo opariš ali z apnom potreseš. Tu in tam nastavi jim kupčke velega in polu gnilega lepenja, katerega potem večkrat pregledaš in škodljivce potareš.

Po vrtilih sadé za gizdo lepo cvetico cesarski túlipan (Fritillaria imperialis), ki tudi prav dobro služi v ta namen. Polži jo namreč prav radi jedó, potem pa od nje poginejo, ker je strupena. Ako ti je ta rastlina pri roki, razreži jo na kosce in pomeči po gredicah.

Zjutraj, predno je solnce posijalo, ali pa zvečer po solnem zahodu potresi po tleh pepela, apna, malca (gipsa); ali

če te
taci
pogin
napro

ali z
in se
prah,
po g
jega
rana

dobro
sol je

da g

polžev
daleč
ležé.

zemlji
res pr

N

seme,
naredi

voženl

liko v

semen

žganja

dotakn

O

polži

ki ga

š

ce, na
ta po-
taj na

e; po
okolo,
ki se
si jim
; vse
prazno

samič,
i vsak
se ta
silno

odkla-
pekoči
osó in
ri sto.
ina ne
zopet
hitro

redice
rezana
vzpo-
beljene
zgodaj

rade,
obirajo
rugače,
apnom
polu
škod-

lipan
namen.
ginejo,
jo na

o soln-
(a); ali

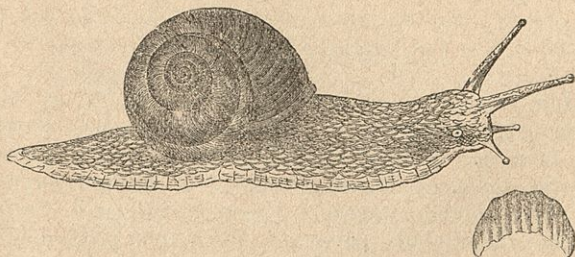
če tega ni, pleve (setine), pazderje ali saje. Polži lazeči prek tacihi stvari ranijo si mehko in jako občutljivo kožo in potem poginejo, ali pa izgubivši mnogo slin se sušé, ne morejo naprej, ter jih solnce opali in pomorí.

Najbolje in najgotoveje bodeš pa polže zatrl, ako zjutraj ali zvečer potresaš železni vitrijol, ki je neka zelenkasta sol in se po ceni dobí. Vitrijol stolci v kolikor mogoče droben prah, pomešaj ga z najdrobnejšim peskom in potem ga trosi po gredicah. Najmanjši prašek te solí umorí gotovo največjega slinarja, ako pade nanj, kajti zajé se mu v kožo in taka rana je vsacemu polžu smrtna. Železni vitrijol ob enem tudi dobro tekne rastlinam in pospešuje njih rast. Tudi navadna sol je dobra, ako ni vitrijola.

Lanskega leta bral sem v necem gospodarskem časopisu, da ga ni boljšega pripomočka iznebiti se nadležnih poljskih polžev, nego je pivo ali ol. Ta pijača neki zvabi k sebi polže daleč na okrog in slinarji se je takó navlečejo, da pijani obležé. Pivo se naliže v plitve posodice in te se namestijo v zemlji takó, da morejo polži lahko do nje. Pomoček bi bil res prav po ceni, torej naj se poskusi.

Na konci naj še povém, da po nekaterih krajih zmočijo seme, predno ga posadí ali posejejo, z necim močilom, ki se naredí takó. Na litru žganja razprostí ali raztopí se en lot voženka (*Asa foetida*) in potem se temu razprostu prilije toliko vode, da se ž njo zmoči en vagan semena. Na menj semena vzame se, se vé da, tudi menj voženka in menj žganja. Pravijo, da se rastlin iz takega semena polži ne dotaknejo.

Od brezhišnih lazarjev nič menj požrešni in škodljivi so polži s hišami. Posebno velja to o našem največjem polži, ki ga je zlasti po osonjnih vrtih povsod dosti. Nahaja se tudi

Vrtni polž.

Škodljive živali.

po vinogradih in vzpomladi ga je najti po vinskih trtah, kjer objeda mladike. Ob suhem vremenu sedi s hišo kakor pri-lepljen po drevésnih deblih ali po ograjah, po noči in v de-ževnem vremenu pa lazi okolo. Jeseni se zarije v zemljo in si zapré hišo z apnenim pokrovcem. Po zimi in zgodaj vzpo-mladi ljudje iščejo take zaprte polže in jih jedó. Po nekaterih krajih, na pr. v južnih Nemcih, redé tega polža v posebnih vrtih na veliko in ž njim trgujejo. Na dunajski trg prihajajo po Donavi veliki čolni polni polžev.

Naši vrtni polži so še mnogo večji, nego je tukaj v po-dobi narisano. Hiša je sivkasta ali rumenkasto rujava in časi bolj ali menj razločno pasasta.

Na Primorskem se navadnemu vrtnemu polžu pridru-žujeta še dva druga, ki nista skoro nič manjša in — vsaj v Gorici — dosti škodljivejša, namreč opásani in poprskani polž. Opásani je vrtnemu močno podoben, toda ima nekam močnejšo lupino. Navadno ima dva temna pasa, a med njima belo črto. Poprskani je rumenkaste lupine, po katerej gredó temni pasovi, ki so pa večinoma nejasni in v različne mo-roge in lise razdrobljeni. Obustje je belo in vzvrneno. Opá-sanega nabirajo in ga z vrtnim vred prodavajo na trgu, po-prskanega pa jedó v Lahih.

Poleg teh treh večjih je na Primorskem po vrtih še nekaj manjših, prav nadležnih in požrljivih polžev hišnikov. Med temi imenujemo samo **obloústnika**, nekaj črez poldrugi centi-meter visokega polža, kopičaste ali brčkaste, sive in nekoliko rebraste hišice. Posebno lahko ga je poznati po tem, da popolnoma okrogla vrata za seboj zapira s trdnim pokrovcem, takó, da nobena žival ne more do njega.

Vse, kar pokončuje slinarje, zatira tudi polže s hišami, a ker so ti mnogo bolj očitni, storiš najbolje, ako jih sproti pobiraš in tareš.

Podzemeljski črv.

S tem črvom končujemo vrsto živali, ki so zelenjavi škodljive. Kot zadnjega v vrsti stavimo ga uže zarad tega, ker ga nemamo za posebno škodljivega, marveč smo pre-verjeni, da malo škodo, ki jo časi tu ali tam napravi, po drugej strani obilno povrne. Predaleč bi zašli, ko bi hteli na drobno razpravljati zasluge, ki jih ima podzemeljski črv za poljedelstvo. Te so mnogo večje, nego se navadno misli.

kjer
pri-
de-
o in
zpo-
terih
bnih
ajajo
po-
a in
idru-
saj v
kani
ekam
ajima
gredó
mo-
Opá-
po-
nekaj
Med
centi-
koliko
a, da
vcem,
išami,
sproti

Kmet, ki orje zemljo in s tem spodnjo plast obrača na vrh, ima v črvu najboljšega pomagača. Res je majhen, ali zato je neumorno delaven in pa mnogo jih je. Zgornja prst, rodovitna črnica, v katero sadimo in sejemo, je največ njegovo delo. Lahko rečemo, da je vsa črnica uže potovala črvom skozi želodce, in na tem potu se je jako izpremenila, nje rodovitnost je zdaj mnogo večja, rekel bi, da je pognojena. Črv namreč požira prav veliko množino prstí, katerej je povsod primešano več ali manj gnijočih rastlinskih in živalskih snovi. V črrovem želodci razkrojijo se te stvari mnogo prej, nego bi se razkrojile v zemlji. Prst, ki ž njimi vred potuje skozi želodec, navzame se teh razkrojenih snovi in gre zopet iz črva kot najboljša, najrodovitnejša črnica. Da črv v resnici požira neverjetno množino prstí, prepričaš se lahko, ako pogledaš velike glistíne. To so namreč tisti klobasasto zamotani kupčki, ki jih črv postavlja blizu svojega doma. Časi so res také velikanski, da človek težko verjame, da jih je naredila tako tenka glistasta živalca.

enjav
tega.
o pre-
vi, po
i hteli
ki črv
misli.

No sama prst črvu ne zadostuje, zato vlačí v svojo luknjo listje, slámice, perje in kar je še take drobnjave, da onde trohni in gnije ter mu pozneje služi v hrano. Na zemljišči, kjer biva mnogo tacihi črvov, vidimo večkrat zjutraj v zemljo potaknene slanke in liste, kakor bi jih bili otroci v igri posadili, a v istini so jih črvi zavlekli v svoje luknje. Ne dá se tajiti, da se med suhimi slamkami in velimi listi časi nahaja tudi kaka zelena mlada rastlina ali kak presen listič, ali sploh je tega le malo.

Pozemeljski črv.

Ako poprašuješ pri vrtnarjih, kakó sodijo o podzemeljskih glistah, poreče skoro gotovo vsak, da so škodljive. Dolžil jih bode, da mu požró mnogo mladih sajeníc in da tudi z rovanjem delajo kvaro. Cvetličar poreče, da je to res in bode še pristavil, da tudi njemu dela velike sitnosti pri cvetlicah. V lonci, kjer se nahaja glista, bodi si da je uže z zemljo mlada prišla v lonec, bodi si da se je skozi luknjo na dnu vanj zarila, v tacem lonci cvetice začnó hirati in gredó po zlu, ako se za časa glista ne odpravi.

Tem obtožbam se dá res težko oporekati, saj smo nekaj tacega uže sami poprej opazili. Tema možema bi s tem malo ustregli, ako bi jima priporočali strpljivost in bi jima hteli dokazovati, kako koristen je podzemeljski črv za vse čiharno človeštvo. Morebiti bi pridigo poslušala in mogoče tudi, da ne bi vgovarjala, ali naposled bi jima bilo gotovo najbolj ustrezno, ako bi jima povedali, kako bi na svojem zemljišči glisto najhitreje zatrla. Izpolnimo jima voljo!

Ako imaš v vrtu toliko črvov, da so ti uže več kot nadležni, pobiraj jih zvečer in zjutraj ali pa kadar po toplem dežji pridejo na dan in dajaj jih racam, ki jih prav rade jedó. Predno na črvovito gredico kaj vseješ ali posadiš, polj jo z orehovo obaro, to je z vodó, na katerej si kuhal orehovo listje (perje) ali pa orehovo oblákovino. Ta grenka voda jih prižene na vrh. Tudi močna gojnica jim je neprijetna.

Iz cvetnih loncev jih odpraviš, ako prst zgoraj pokriješ z mehkim papirjem ter nanj nasiplješ stolčenega žvepla ali apnenega praha. Iz tacega lonca neki da gliste spodaj izlezajo ali pa v njih poginejo.

Sicer ima pa podzemeljska glista med drugimi živalimi toliko neprijateljev, kakor malo katera druga žival. Najhujši sovražnik jej je menda krt, potem rovka in jež, pa tudi vsakovrstne ptice, posebno ujede, močvirne in povodne ptice jih mnogo pokončajo. Da jih krastače, žabe in ribe rade jedó, je sploh znano, pa tudi nekateri hrošči (krešiči) in celó drobne stónoge so jim jako nevarne sovražnice.

Recimo še dve tri o živalci. Glista nema glave in tudi oči ne. Zložena je z več nego sto obročkov, pod prvim rilčkastim ima usta s kopičasto, veliko ustnico. Navzad je teló zaokroženo in nekoliko sploščeno. Razen prvega obročka ima vsak spodaj na vsakej strani štiri kratke ščetine, torej vseh skupaj osem, ki so razstavljene v štiri vrste. Z dobrim očesom jih je môči videti, ali gotovo jih čutiš, ako črva med prsti potegneš od zadaj navspred. V prvej tretjini telesa je

neko
ki s
Kri
polž
polu
globo

Ž

ločit
Vsa
nič
čink
veli
v t
mor
uže
tira
153

kan

je
da
več
van
sala
uda
zav
jih

nekoliko debelejših obročkov, ki delajo tako imenovani pás, ki se po leti izgubi. Dasi nema očí, vendar občuti svetlobo. Kri mu je rudeča. Vsaka glista leže jajca, v tem so podobne polžem. Mladi pridejo precej veliki iz jajec in so starim popolnoma podobni. Na pozno jesen zarije se mlado in staro globoko v zemljo ter onde prezimuje.

VI.

Živali škodljive pôljščini in senožetim.

Hrošč.

Lehko je vsacemu razumeti, da ni mogoče natančno določiti, ta žival je škodljiva zelenjavi, ta pa poljskim pridelkom. Vsakdo vé, da je dosti taci, ki se polotijo tega in onega ter nič ne izbirajo. Tak je tudi hrošč. Škodo, ki jo njegova ličinka (črv, ogrèc, podjed, podjédica) dela po polji, je neizmerno velika. Zató ga tudi tukaj stavimo na prvo mesto. Obširneje v tem poglavju vendar ne bomo govorili o njem, ker bi morali ponavljati vse tisto, kar smo na 198. do 201. strani že povedali. Onde najdeš tudi, kakó je treba črva zatirati, kakó pa je hrošča samega v strah prijeti, beri na 153. strani.

Prosníca ali ivanjšček.

Tudi o tem kvarljivci smo že govorili na 201. strani, kamor zavračamo bralca, ki hoče o njem kaj več vedeti.

Pókalica

je bila tudi že na vrsti, in sicer na 205. strani. Rekli smo, da hroščku ni móči očitati, da bi delal vidno škodo, toliko večja preglávica so pa vrtnarjem njega ličinke, tako imenovane strune. Te zajedajo kápus, peso, repo, mrkvo (korenje), salato, grah in kar je še druge zelenjave. Še huje pa je udarjen poljedelec, ako se mu je ta mrčes v večjem številu zavrgel po njivah. Strune glojejo na mladih rastlinicah ter jih prešćipavajo nad koreninico ali pa obgrizujejo kal ter ga

tako uničijo. Sosebno na mladem ovsu delajo vzpomladi večkrat veliko kvaro, takisto tudi na koruzi (turščici), pa i ozimno žito je časi jeseni po njih močno poškodovano. Pregleduješ li take veneče rastlinice, najdeš v dnu kmalu hudodelce, namreč rumene trde črviče, časi jih je po pet, šest na enem stebeleci.

Ako so se ti strune na kakej njivi močno razmnožile, treba jih je pobirati, kar ni takó težavno, kakor bi si kdo mislil, ker so strune precej velike. Za táko delo so tudi otroci dobri. Ko si žito spravil z njive, ne smeš je pustiti pri miru, temveč preorji jo kmalu in jeseni zopet. Čim večkrat prevrneš zemljo, tem bolje. To vznemirja strune, mnogo jih pogine in še več jih pozobljejo ptice, ki posebno rade pohajajo po preoranih njivah.

Žitni brzec.

Ni mi sicer znano, ali je ta hrošč po naših krajih kedaj razdeval žita ali ne. In če jih je, gotovo ni takó hudo gospodaril, kakor v Nemeih in v Lahih, ker naši ljudje o njem nič ne vedó povedati. Ali nahaja se vendar tudi pri nas, vsaj na Kranjskem in Primorskem. In prav lahko bi bilo mogoče, da denes ali jutri tudi pri nas vzroji in potem bi nova šiba udarila naša polja.

Žitni brzec; zgoraj hrošč, pod njim ličinka in buba v zemlji.

Žitni brzec je zajetne, tršaste postave in valjastega trupla. Tipalnice so kratke, noge tršaste. Veliki četverovoglavi ovratnik je videti nekoliko zgrbančen in posredi s plitvo brazdico razdeljen; pokrovke so navzad prišiljene, pikčasto progaste. Ves je črn ter se sveti tolsčeno, samo tipalnice in noge so rujavkaste. V dolgost meri 15, v širokost pa blizu 7 milimetrov, torej je po priliki na polovico manjši od pomladnega hrošča ali kebra.

Meseca junija pridejo hrošči iz zemlje. Ponočnjaki so, zato se po dnevi skrivajo pod kamene in pod prstene grude. Kakor se pa stemní, oživé in plezajo po žitnih

ilkah kvišku. Prišedši do klasa, oprime se ga takó čvrsto z zadnjima nogama, da ga tudi močán veter ne vrže na tla. S prednjima nogama razvleče pleve in si takó odpre pot do zrnja, ki je tačas še mlečno, ter je razgrize. Po nekaterih krajih je bilo tega hrošča toliko, da je klasje bilo od njih videti črno in da skoro ni bilo najti bilke, ki bi bila brez njega. Takó udelava od večera do jutra — vso noč. Izbirljiv ni, všeč mu je vsaka strn, bodi si pšenica ali rež, ječmen ali oves.

Oplojena samica odlaga jajca v kupčkih pod zemljo, in iz njih se izležejo ličinke, ki so, ako mogoče, še bolj škodljive od hroščev. Na podobi vidiš doraslo ličinko v pravej velikosti pod hroščem. Valjasta je, ali vendar nekoliko oploščena ter ima razen glave še dvanajst obročkov, vsak je zgoraj pokrit s temno roženo pločico, ob stranéh in tudi med pločicami na zadnjih obročkih sveti se belkasta koža, ki pokriva tudi trebušno stran. Na glavi stojé kratke tipalnice, na prvih tréh obročkih izza glave vsajene so kratke nožice. Po hrbtu in po bokih je redko kocinasta.

Ličinka izdolbe si skoro naopik v zemljo globok rov, ki sega časi dobro ped v zemljo. Tu žedí po dnevi, o mraku pa pride na vrh in išče žitne setve, po katerej se pase do jutra. Mlado bilko, zlasti srce, vso zgrize in sèžveče in jo izsesá. Skleščeni listi se potem posušé in so na bilki videti kakor rumenkasti klopčiči, časi je tudi vsa bilka zglevljena in v tak klopčič izpremenjena. Škoda se pozná uže jeseni na setvah, še večja je pa vzpomladi, ko je ličinka malo ne dorasla, kar je navadno meseca maja. Na dnu svojega rova se preobrazi v nežno belo hubo s črnimi očesnimi pikami in v štirih tednih izkobaca se iz nje hrošč.

Leta 1812. opazili so tega brzca prvič kot škodljivca na žitu in sicer na Nemškem. Pozneje zopet dolgo ni bilo o njem nič slišati, a na zimo 1832. leta počil je glas, da v Italiji kvari pšenico. V novejšem času se zmerom bolj množé tožbe proti temu hrošču, prihajajo zlasti z Nemškega, s Češkega, Moravskega in Ogerskega in iz Galicije. Dosedanje izkušnje o tem hrošči uče: 1. da se žitni brzec, kakor brzci sploh, kot ličinka in kot hrošč hrani z živalsko hrano, posebno z mrtvimi žuželkami; 2. da pa poleg te hrane je tudi razne trave; 3. da se časi pri ugodnih okolišnostih neizmerno razmnoží in da se takrat poloti tudi žita in potlej pustoši polja, kakor je bilo povedano.

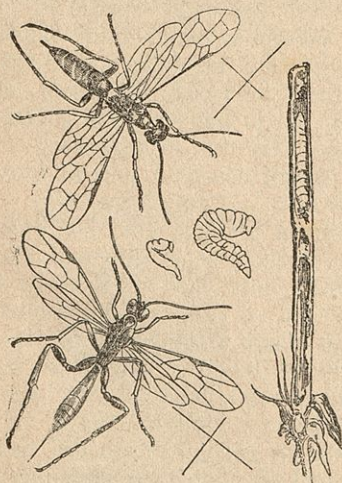
Najuspešneje bi se ta kvarljivec zatrl, ako bi se ponoči pri luči hrošč obiral s klasja. Najbolje bi ga bilo sprav-

ljati v sklenice, a domá bi se poparil z vrelo vodo. Ako se je to zamudilo in se je hrošč uže zaplodil, potem je gledati na to, da se izleglim ličinkam odtegne hrana. Zategadelj ne bi smeli na isto njivo sejati zopet žita, kakor tudi ne blizu take njive, kjer je prejšnje poletje gospodaril žitni brzec. Kadar se pa vendar le mora žito sejati, seje naj se kolikor mogoče pozno. Vzpomladi naj se pa njiva dobro polije z gnojnico, zlasti po kadem dežji.

Izkušnja uči, da se žitni brzec najrajši oglasi na novinah, posebno na njivah, ki so se naredile od senožeti ali od pašnikov, in sicer s kraja. Kjer se opazi kaj tacega, preorjô naj se napadeni razori, a pri oranji naj se ličinke pridno pobirajo in potlej pokončajo. Na take preorane kraje seje naj se kaka okopávina ali pa kako sočivje.

Režéna grízlica.

Grízlice so nam uže znane škodljivke, nekatere nam kvarijo sadje (ovočje), o enej smo poročali, da objeda kápús in repo. Tem pridružujemo zdaj še režéno grízlico. Do sedem

Režena grizlica,
samec, samica, ličinka v pravej velikosti in povečana.
Poleg bilka z ličinko.

milimetrov dolga in tenka živalca je svitlo črna in rumeno našarana. Na tenkem vratu nasajena je skoro okrogla glavica z debelimi očmi in nitkastimi, na konci nekoliko debelejšimi tipalnicami. Zadek je na konci stisnen in se pri samici okončuje v kratko bodalce. Ozka in dolga krila so povsem čista in prozorna in z rujavimi žilami premrežena.

Režéna grízlica leta konci aprila in v prvi polovici maja. Pri slabem vremenu sedí leno po reži, po solnci pa leta živahno in pohaja rada po nizkem cvetji, cvetočem ob njivah in po uzvratih ali vzarah. Oplojena samica zletí na rež in in odloží na njo svoja jajca. Z bodalcem namreč zabode

gornje kolence na bilki in položi va-nje eno jajce, odleti na drugo bilko in takó naprej, dokler ni vseh oddala, namreč kacih petnajst. Za kacih deset dní izvali se iz jajca ličinka in se zabode v bilko. Po cevi se navadno obrne navzdol, obgrizuje stene in prišedši do kolenca prevrta se skoz-nje in ríje dalje.

Ako rež pazljivo ogleduješ, kmalu bodeš razpoznal bilke, ki v sebi redé škodljivega mrčesa. Klas take bilke zbledí mnogo poprej, nego drugi zdravi, tudi stojí naravnost po konci, ko se drugi zdravi úže priklanjajo. Ako ga primeš v roko, uveriš se, da ima malo zrna in še to je drobno in malovredno. Razkolješ li tako bilko, najdeš v cevi zaprto ličinko in poleg nje kožne svlake in blato. Iz ceví vzeta skrči se v podobi črke **S**. Rumenkasto bela je in svetla, samo glava je temnejša. Spredaj je najdebeljša, navzad se pa zožuje, a na členkih je zažeta in je videti, kakor bi bila robato narezana. Ko je v bilki pririla blizu tal, je úže dorasla in tudi klas je dozorel. Ko se potem rež požanje, ostanejo ličinke večinoma v strnišči, kjer tudi prezimijo in se zabubijo še le na prihodnjo pomlad.

Na njívi, kjer se je ta grizlica vgnezdila v večjem številu, ne sme se z žetvijo predolgo čakati in žanje naj se kolikor mogoče nizko pri tleh, da bode strnišče kratko in da kolikor mogoče mnogo ličink ostane v slami, kjer poginejo. Strnišča ne gre puščati na njívi, temveč pospravi naj se in sežge.

Razen reži napada ta mrčes tudi pšenico.

Ozimna môra.

V mnogoštevilnem krdelu tistih malo očitnih in neznatnih nočnih metuljev, ki jih môre imenujemo, jih je tudi nekoliko, ki so poljščini in senožetim neizmerno škodljive. Bili bi preobširni, ko bi hteli vse na drobno opisavati, zlasti ker so si gosénice mnogih takó podobne, da jih je težko razločati, in pri pokončevanju tudi ni treba nobenega razločka delati, kajti vse so kvarljive, ene več, druge menj.

Od družih, úže poprej opisanih môr razlikujejo se te poljske sosebno v tem, da v miru držé krila ravno po sebi položena, a ne v podobi strehe nad zadkom zganena. Rade se držé pri tléh in se po dnevi skrivajo pod listje, kamenje in druge take stvari. Vznemirjene začnó se tresti, poskušajo uteči, potem zleté, pa kmalu zopet sedejo na tla. Njih gosénice so gole, valjaste, sivkaste ali prstene barve ter se po

dnevi skrivajo ob korene nizkih rastlin ali pa se zarijejo v zemljo, po noči pa hodijo žret.

Nas pred vsem zanima ozimna mōra, ker je povsod razširjena in najnavadnejša mōra, in ker ga skoro ni vrtnega ali poljskega sadeža, katerega se nje gosenica ne bi polotila.

Ozimna mōra.

Ozimna mōra meri nekaj čez 40 milimetrov na raztegljaj in je na prednjih krilih sivkasto rujava, na zadnjih pa belkasta, samo rebra in vnanji rob so pri samci rumenkasto zaprašena, pri samici pa so temnejša, kakor okajena. Na prednjih krilih so temno obrobljene verižnice nejasne, obe lisi, okrogla in podolgovata pa dobro razločni. Samec je navadno jasnejši in nosi tipalnice, ki so čez polovico češljaste.

Metulj se pokaže časi uže meseca maja, pa tudi pozneje ga je videti skozi vse poletje tje do pozne jeseni. Prav zgodnji dadó še istega leta drug zarod, ako so okoliščnosti ugodne, navadno pa ostane pri enem. Samica polaga svoja, makovim zrnom podobna jajca posamična na raznovrstne rastline, zlasti na salato, repo, repico, na kapus, krompir in na ozimino, posebno na rež in pšenico.

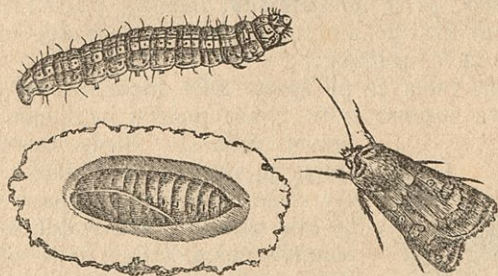
Za kacic štirinajst dni izvalé se gosenice, ki so s prva črnkaste in še le pozneje, ko so se večkrat prekožile, oblečejo se v prsteno obleko, ki je sivo morogasta in zeleno poprskana ter se močno lešči. Glava, tilnik in pločica na zadnjici so temnejše od trupla. Dorasla meri do 55 milimetrov v dolgost in je debela kakor cev gosjega peresa. Ako se je dotakneš, zvije se v kolač, kar pa delajo tudi gosenice družih mōr. Ko gosenica nekoliko odraste, ovadijo jo kmalu objedene rastline, da si gosenice po dnevi ni nikjer videti. Skrita je namreč v zemlji tik korenine ali pa pod kako grudo. Navadno izje rastlini srce in povleče tudi kak pritličien list pod zemljo, kakor smo čuli o podzemeljskeji glisti. Jeseni se zagrizi rada v repo, še rajša pa v krompir ter ga časi vsega izdolbe. Lanske jeseni tožili so ljudje okolo Brda pri Kamniku na Kranjskem, da jim je neki „črv“ požrl mnogo krompirja. S prva sem mislil, da je škodo zakvaril navadni podjed, to je ličinka (črv) pomladnega hrošča (kebra). Moj porok mi je pa zatrdil, da ni bil navadni črv, tega ljudje dobro poznajo, ampak neki povsem neznan. Obljubil je, da mi ga pošlje,

česar pa ni storil. Mislim vendar, da ta „neznani črv“ ni bil nič družega, nego gosenica ozimne môle.

Gosenica žre jeseni, dokler ne nastopi mráz, in meseca oktobra in novembra je časi na mladem ozimnem žitu posebno škodljiva. Po zimi otrpne v zemlji, a na pomlad se zopet prebudi, prekoži se še enkrat, potem žré še nekaj časa in na posled se v zemlji v oglašenej jamici zabubi. Buba je rusa in se zadaj okončuje v dva topa trna.

Te škodljivke drugače ni mogoče zatirati, nego da se nje gosenice pobirajo. Za ta posel so dobri tudi otroci, katere pa moraš poprej poučiti in jim pokazati, kje je treba gosenice iskati. Še bolj se pobiranje poplača po noči, ko so gosenice pri žretji. Se vé da je k temu treba luči. Razumeva se, da je tudi pri oranji treba pobirati gosenice in bube, ki jih plug odgrne. Race jih rade jedó, pa tudi vrane jih mnogo pozobljejo.

Prav takó pogostoma kakor ozimna mola in večkrat tudi v njej družbi nahaja se: **njivska mola**, ki je pa nekoliko manjša od one. Nje prednja krila so rudečkasto siva in veržnice na njih so skoro povsem zabrisane, obe lisi, okrogla in podolgovata sta temno obrobljeni in očitni, takisto tudi jasna

Njivska mola.

valovita črta ob robu. Zadnja krila so črna in rujavo zarobljena. Na vratu ima široko črno ovrátnico.

Gosenica je rujavkasta in umazano sivo morogasta, toda se ne leščí. Glava, tilnik in pločica na zadnjici niso nič temnejše od trupla, temveč se le nekoliko bolj svetijo. Živí na stih rastlinah kakor prejšnja in ima tudi iste navade. Zatirati se mora, kakor ozimna mola.

Po senožetih živé tudi nekatere môre in razjedajo posebno raznovrstne trave in pokončajo časi nad polovico sena. V Nemcih se je dogodilo, da so take gosenice travnike uže meseca maja do zadnje bilke obrile. Pri nas ni čuti o taci strahovitih škodah. Ako bi se pa kje ta ali ona senožetna môra močno razplodila, bilo bi koristno obirati gosenico pri luči. Svinje, na tako senožet zagnane, bi gotovo sila mrčesa pohlastale, nekaj pa tudi pohodile. Težek valjar bi gotovo dobro služil v zator gosenic.

Proséna vešča.

Na slovenskej zemlji, izvzemši Primorje, seje se mnogo prosa. In prosena kaša tudi ni zadnja jed, zlasti ako je dobro obdelana in po vrhu dobro z mastjo polita, ali pa še celó na mleku kuhana. Lehko se reče, da je množega slovenskega junaka, pa tudi učenjaka na noge postavila. „Mlečna kaša, otročja paša,“ velí celó pregovor. Da tudi ta koristna bilka ni brez zajedavega mrčesa, lahko si mislimo po tem, kar smo dozdej čuli o družih. Razen podjeda (hroščevega črva ali ogrca), ki sploh nobene poljščine ne pušča pri miru, zajedajo proso na korenini tudi nam uže znane strune, a najhujši sovražnik mu je neka vešča, ki se po njem tudi imenuje proséna vešča. Z nekaterimi kvarljivkami tega plemena seznanili smo se uže prej v III. in V. poglavji.

Proséna vešča je po spolu také različna, da so jo prej imeli za dve posebni vrsti. Naša podoba kaže nam samico v pravej velikosti. Bledo rujavo rumenkasta je in ima na prednjih krilih tri zveržene, jasno rujave pase in v sredi še dve taki lisi, ena je pikčasta, druga polumesečasta. Zadnja krila so na korenu sivo zaprašena in z dvema pasoma prepasana.

Proséna vešča.
(Nar. vel.)

Samec je mnogo temnejši, rujavkasto siv in se izpremina na škrlatasto, samo rese na prednjih krilih so blede rjaste, na zadnjih pa rumenkaste. Na raztegljaj je nekoliko ožji od samice.

Metuljček se pokaže navadno meseca junija. Po dnevi je skrit in še le v mraku oživí in se osmucava okoli prosa. Zapoljena samica položi na vsako bilko po eno, po dve ali tri rumena jajčeca blizu gornje listne nožnice. Mlade gosenčice, ki se za kaci štirinajst dni izvalé, zavrtajo se v bilko in po-

tem stružejo in dolbejo po njej navzdol. Delajo torej prav takó, kakor smo to uže čuli o režénej grizlici. Napadena bilka obledi pred časom in ne naredi nikoli takó obilne in bogate latí, kakor druge zdrave.

Gosenica je malo ne gola in svetla, zgoraj umazano ru-javkasta, spodaj belkasta. Vzdlž temnejše hrbtne proge stojita na vsacem obročku ob vsakej strani po dve črni bradovici. Tudi dušnice so črnikaste. Kakor smo zgoraj rekli, pomika se gosenica navzdol in ko je proso dozorelo, prispela je dorasla gosenica v dno stebila do korenike, kjer tudi prezimi kakeršna je. Še le prihodnje pomladi zabubi se v tencem svilnem zapredku.

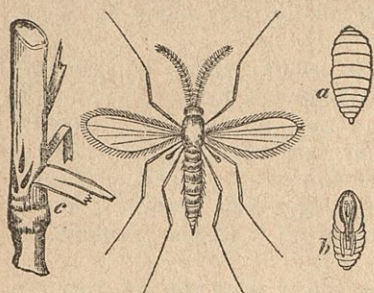
Ako metulj ne najde prosa, odloží jajca tudi na konopljo, na hmelj in na koruzo (turščico), katere kvari prav tako kakor proso. Na Kranjskem, zlasti okolo Mengša in Brda so ljudje lani tožili, da jim neka žival uničuje koruzo. Jaz živali, niti poškodovane koruze nisem videl, a rekel bi, da je hudo-delka bila tu opisana vešča. Mogoče je pa vendar tudi, da je škodo zakrivila kaka mōra, zlasti ako gosenica ruje po latici in žrê mehko, še mlečno zrnje.

Ker proséna vešča biva v strnišči, pokončaš jo, ako strnišče kar moreš globoko podorješ. Pri tem pride gosenica takó globoko pod zemljo, da onde pogine, in če bi se tudi katera zabubila, gotovo metuljček ne pririje na vrh. Še z večjim pridom pa zatreš veščo, ako jeseni pospraviš strnišče z njive in je sežgeš. Razumeva se, da je s koruziščem treba tudi tako delati.

Črna žitna hrčica.

Ta žitorodnim deželam strahovita šiba pojavila se je v znanskih množicah prvokrat v severnej Ameriki in sicer 1778. leta in ker so Amerikanci mislili, da so jim tega mrčesa iz Nemškega zanesli v Ameriko prodani heski vojaki, nadeli so jej ime heska mušica. V mnogih severno-amerikanskih državah gospodarila je ta mala živalca strašansko, v novjšem času zopet od 1850. do 1857. leta. V tem pa je tudi pustošila žitna polja malo ne vse srednje Evrope, posebno v Nemcih in v Ogrih, kjer se je zadnjikrat pokazala 1863. in 1864. leta. Po nekaterih krajih je vzela polovico, po drugih tudi tri četrti pridelka. Pri nas do zdaj te nadloge menda nismo poznali in Bog daj, da nam ne bi bilo treba seznanjati se z njo. Tukaj pa se moramo vsikako z njo pečati.

Podoba nam kaže na levi strani reženo bilko, a na njej tri črne moroge. To so ličinke, ki zajedajo bilko izza listne nožnice.

Črna žitna hržica.

a) ličinka, b) buba, c) ličinke pod odtrgano nožnico. Izvzemši c) vse povečano.

Samec je mnogo manj nego samica. Ta je črna, samo po trebuhu je nekoliko krvavo rdeča in tudi po hrbtu ima tako progo. Vsa je kratko dlakava, dlavičice so črne, samo na tipalnicah rumene. Tudi krila so zgoraj in spodaj in na robéh dlakava in zaradi tega so videti nekam motna in sivkasta. V miru strče nekoliko črez zadek. Samec je nekoliko manjši in bolj rujavkast.

Črna žitna hržica ima dva zaroda. Mušice prvega zaroda letajo kmalu na pomlad in plešejo pri lepem vremenu po zraku. Toda njih življenje je prav kratko in samice se paščijo, da odložé do blizu sto svojih jajec. Pokladajo jih, kakor je iz podobe razvidno, na liste mlade pšenice ali reži. Kakor je vreme bolj ali manj ugodno, izvalí se za nekaj dni mičken črviček, ki se po listu pomakne navzdol in se kmalu skrije v listno nožnico. Črviček nema glave in je rumenkasto bel, gol in mehák, njega nagrbančena koža je na robéh prozorna. S prednjim koncem navzdol obrnena prisesá se na bilko in vleče hrano iz nje. Navadno jih je več v družbi, pri ozimnem žitu v nožnici nad prvim ali drugim kolencem, pri jarem pa tik nad zemljo v srci. Črviči rastó, se debelé in so naposled skoro jajčaste podobe, ter se naposled v svojej koži zabubijo. Pa tudi žitna bilka raste, redkokedaj se zgodi, da bi jo ličinke uže v rasti zamorile. Raste tedaj, zvretení se v klas in cvete. Zdaj še le pokaže se škoda in je od dne do dne očitnejša. Onde, kjer sedé ličinke, bilka vene, krči se in suší. Klasu zdaj primanjkuje hrane, zrna se ne morejo napolniti. A tudi teh polupraznih klasov bilke ne morejo nositi, dež in veter jih polomi, in njiva je videti, kakor bi jo bila toča potolkla, ali kakor bi bila živina po njej hodila.

Drugi zarod rojí konci meseca avgusta in ves september. Samice pokladajo jajca na mlado ozimino, na pšenico in rež, in izvalivše se ličinke zlezejo v dno in so mladim, nežnim

rastlin
ni us
zajeda
in on
podob
potem
A
kacin
demo
zemu
zili,
tako
strniš
predz
podon
zaost
kjer
ali r
milo
klada
okuž
nema
setin
veno
gláv
pozn
cosk
povs
oči
min
dalj
sam
veli
mn

na njej
ličinke.
listne
menj
samo
krvavo
u ima
kratko
samo
Tudi
daj in
zarad
motna
čé ne-
mec je
olj ru-
zaroda
nu po
ašči jo,
je iz
kor je
ničken
rije v
el, gol
na. S
vleče
a žitu
pa tik
skoro
o. Pa
ličinke
evete.
nejša.
i zdaj
li teh
h po-
a, ali
mber.
a reži,
ožnim

rastlinicam toliko škodljivejše, ker rast v jesenskem času sploh ni uspešna. Žitna kál mora iti po zlu, ako jo več ličink zajeda pri sreči. Z nastopivšim mrazom pomaknejo se v zemljo in onde prezimijo, stisnene v svojej otrdelej koži ter so bubam podobne, a v resnici zabubijo se še le vzpomladi, in kmalu potem pojavijo se prvi roji.

Ako bi se tudi k nam vtihotapil ta strahoviti gost, s kacam orožjem ga bomo prijeli in kako ga bomo zatirali?

Pomislivši na njegovo življenje in na razvitek sejali bomo ozimine malo in še to kolikor mogoče pozno, da družemu zarodu ne damo živeža. Ako bi vendar tu in tam opazili, da je vsled ličink mnogo setve šlo po zlu, treba bi bilo tako njivo prav globoko preorati.

Pri žetvi morali bi na napadenih njivah puščati visoko strnišče, ker smo zgoraj čuli, da zalega tičí nad zadnjim ali predzadnjim kolencem. Kmalu po žetvi morali bi strnišče dobro podorati ali pa je sežgati. S tem bi uničili vso zalego, ki je zaostala v strnišči. Tudi ne bi bilo napačno, ako bi na njivi, kjer je hrčica hudo gospodarila, po žetvi obdelali in s pšenico ali režjó obsejali nekoliko krajev. Mlado žito bi posebno mamilo samice drugega zaroda ter bi tu v velicem številu odkladale svojo zalego. Potem pa bi vse to globoko podorali.

Vse to more pa pomagati samo tedaj, ako vsi poljedelci okuženega kraja ustanejo proti skrunobi in delajo vestno. Po nemarnosti enega samega izjaloví se lahko pridno delo dvajsetim in več gospodarjem.

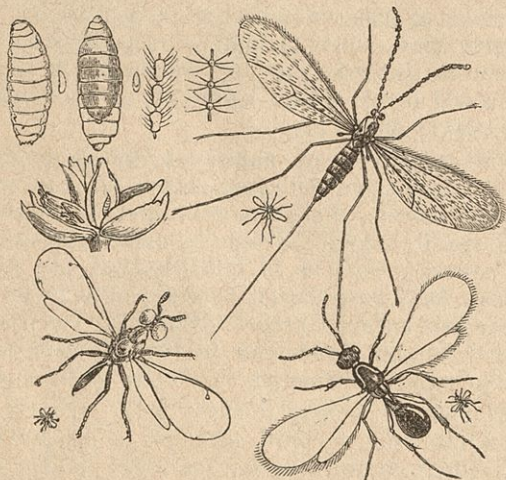
Rumena žitna hrčica.

Rumena žitna hrčica je na polovico manjša od črne, in vendar je tudi ta drobozen časi nekaterim krajem huda preglávica. Najprej so jej prišli na sled 1776. leta na Angleškem, pozneje so jo opazovali v severnej Ameriki, potem na Francoskem, Nemškem in na več krajih tudi pri nas v Avstriji, a povsod se je pokazala pšenici in reži jako škodljiva.

Ta mušica je rumena kakor limona, samo tipalnice in oči so črne. Velika krila so mehko dlakava in nekoliko izpreminasta. Samica ima za vsajanje jajec bodalce, ki je mnogo daljše od trupla, nje tipalnice pa so krajše. V podobi vidiš samico jako povečano, razmerje med povečano podobo in pravo velikostjo pojasni nam spodaj dodana podoba. Samec je še mnogo manjši in meri v dolgost samo 1 milimeter, krila

so pa še enkrat daljša in tudi tipalnice znatno presežajo telesno dolžino.

Rumena žitna hrčica veseli se svojega kratkega življenja v enem samem zarodu. Na pomlad, meseca maja ali pa tudi še pozneje pride mušica iz zemlje, in sicer na njivah, kjer je lani stala pšenica ali reč. Tu se držé pri tleh in se plodé. Samci, katerih je vedno menj nego samíc, potem kmalu po-

Rumena žitna hrčica.

Samica povečana in v pravej velikosti; zgoraj ličinka in buba, pod njima pšenični klasček z ličinkami. Spodej dva zajezdnika, ki zajedata ličinke rumene žitne hrčice.

ginejo, oplojene samice se pa vzdignejo v mraku in iščejo pšenice, ki se začne v klas vreteniti. Ako ne najdejo pšenice, dobra jim je tudi reč. Kjer se je ta mrčes zavrgel, rojé o lepih večerih v brezštevlnih množicah nad žitom in mušice, ki se obešajo po klasji, so videti, kakor bi bilo to v najlepšem cvetu. Mušice rojijo vso noč, izgubé se še le proti jutru, a zvečer so zopet tu. To traje, dokler žito ne zacvete.

Rumena hrčica prevrta z dolgim bodalcem plevo, ki zdaj še zapira cvet in potakne vanj nekoliko valjastih in prozornih jajec. Časi odloži še druga in tretja mušica v isti cvet še nekoliko svoje zalege, v enem samem cvetu našlo se je uže do 30 ličink različne velikosti. V kacih osmih dnéh izvalé se namreč ličinke, ki so s prva jasne in prozorne kakor steklo,

potem pa začnó bolj in bolj rumeneti. Podobo in pravo velikost kaže ti poleg stoječa slika. Mali gombki ob stranéh so iz trupla strčeče dúšnice. Črvič se lahko zvije v kolobarček, pa se zopet hipoma sproži in odskoči daleč proč.

Precej, ko je črviček izlezel iz jajčka, pomakne se navzdol, kjer je cvetna plódnica, iz katere se pozneje naredí žitno zrno in se na njo prisesa. Tu ostane tako dolgo, da je dorasel, po priliki tri tedne. Takrat se izmota iz plev, zvije se v kolobar, zažene se iz klasa, pade na zemljo ter se zabode vanjo. To delajo najrajši v deževnem vremenu. Ličinka prezimi v zemlji, vzpomladi pride pod vrh, sleče se še enkrat in se zabubi, a za kacíh štirinajst dni vzroji nove mušice.

Zrno, na katerem se pase le malo zaplivkov, navadno uteče svojim zajedavcem in dozori, če tudi je drobno in nagrjeno. Ako jih je pa mnogo, izpijó zrno in je popolnoma zatró. Pogostoma nahajajo se jalovi klasi, ki nimajo niti enega zrna, drugi zopet so škrbasti, poleg zdravih in polnih klaskov kažejo se namreč prazni mešički kakor škrbine. Napadenim klasom zunaj dolgo časa ni videti, kako jim je pri sreci, še le pod zadnje dobé rumenkaste lise in potem se hitro suše. Večkrat se nahajajo okoli dozorelega zrna mrtve in suhe ličinke. Te je zrno gotovo v rasti prehitelo ter se je strdilo, predno so zajedavci dorasli.

Dasi smo zgoraj rekli, da dorasle ličinke poskačejo iz klasa na zemljo, vendar jih je za žetve še mnogo v klasji, in te pridejo z žitom vred v skednje in na pôde, kjer jih največ pogine. Ko se je žito omlatilo, najti je teh živalic vse polno na plevah in v smetéh. Vsak bode zdaj razumel, da praha in smetí s skednjem ne gre metati na gnoj, ker ž njim pride golazen zopet na njivo. Torej v ogenj ž njo! To je menda tudi vse, kar se dá storiti proti rumenej hrčici. Oranje, če tudi globoko, ne pomaga dosti, ker se spak živahno giblje in se iz globočine skobaca zopet pod vrh.

Zelenóka mušica,

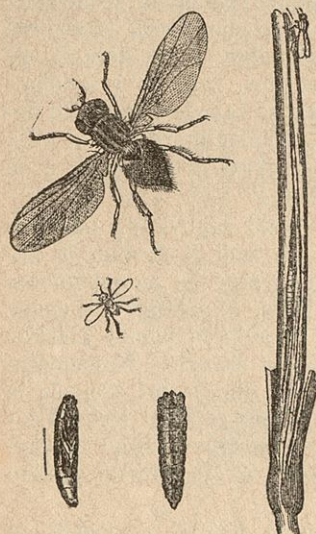
tudi strnska mušica imenovana, spada tudi med tisti živi drobiž, kateri se človeku navadno še ne zdí vreden, da bi za njim pogledal. Opazi ga samo takrat, kedar se v temnih rojih suče na solnci, a drugače se ne zmeni dosti zanj in niti ne slutí, da se tu njegov neprijatelj vrtí na pirnem plesu. In še potem, ko mu je do konca uničil up na bogato žetev, večkrat

še neče odpreti oči in išče vzrok nesreči v slabem neugodnem vremenu ali kje drugod, kjer ga ni.

Zelenôka mušica je po priliki velika kakor črna žitna hrčica, samo da je v trupu zajetnejša in bolj muhi podobna. Škodljiva je pa prav takó. 1869. leta uničila je v Šleziji po nekaterih krajih dobri dve tretjini belega žita, pšenice, reži in ječmena. Pa tudi drugod po srednji in severni Evropi, zlasti na Angleškem in Ruskem, kakor tudi na Siciliji in v severni Ameriki je znana kot huda škodljivka.

Živa mušica ima lepo zelene oči, po njih jej je tudi nadeto ime. Sicer je svetlo rumena, črne so samo tipalnice, tri proge vzdolž hrbta, štirje pasi prek rumenega zadka in trivoglata lisa na temenu. V tej lisi svetijo se tri pikice, namreč drobna očesca, ki jih ima mušica poleg dveh velikih, iz glave strčečih. Krila so čista kakor steklo in prozorna.

Kakor je vreme bolj ali manj ugodno, prikaže se mušica preje ali pozneje v meseci maji na strni in samica polaga na njo svoja jajca, na vsako bilko po eno, ali po dve, in sicer v dno gornjega lista. Izbere si pa zmerom bilko, katere klas je še ves v listje zavrt, bodi si potem bilka pšenična, režena ali ječmenova. Ko se je iz jajca izvalil zaplivek, zadolbe se in pride do klasa, ki se takrat baš razvija. Zaplivek se tu prišesá in riže od klasa navzdol proti gornjemu kolencu, pustivši za seboj umazano brazdico. Vsled tega se bilka čudno izpremení, otekati začne in se debeliti, v višavo ne raste dosti več in zgoraj je vsa izprevitá, kakor zgrbana in zmečkana. Tudi nožnica oteče in klas navadno zastane v njej, ali če se tudi nekoliko razvije, je vendar šibák in boren. Ako pa bilka hitro raste, bodi si da je njiva gnojna, bodi si da je vreme razvitku posebno ugodno, zvretení se klas vendar iz nožnice, zaplivek pride potem na zrak in na solnce, ter pogine. Pet do sedem milimetrov dolgi zaplivek je rumenkasto bel in skoro prezoren

Zelenôka mušica

povečana in v pravej velikosti, spodaj ličinka in buba, poleg kos pšenične bilke z ličinko.

bilki n
šati,
teh s
ali m
more
dar c
nego
in ko
stopi
umev
temv
dilo,
so u
in T
leto
južn

ter se na konci rova preobrazi v rujavkasto bubo, iz katere za kake tri tedne izletí mušica v drugem zarodu. Te mušice pokladajo potem jajca ali na samorasle trave, še rajše pa na ozimna žita in izvalivši se zaplivki prezimijo v mladih rastlinicah prav takó, kakor smo to uže čuli o črnej žitnej hrčici. Jeseni na setvi še ni opaziti nikakeršne škode, pokaže se šele na pomlad. Napadene mladike so nekam zabrekle in listje na njih je širše, po malem hirajo in naposled gredó po zlu. Iz njih se vzdigne nov zarod, kateremu zdaj žito prav prilično baš v klasje sili.

V krajih, kjer se je pokazala ta nadloga, ne bi nekaj časa smeli sejati jarega žita, tudi ozimnega kar mogoče malo, a to na dobro obdelano njivo. V taci krajih bi tudi morali opustiti pšenico golíco, ki je mnogo mečja in občutljivejša. Kedar mušica roji, razpnó naj se po njivah motvozi ali vrvice in na nje naj se privežejo s katranom ali kolomazom namazane deščice. Sila mušic obvisí na njih.

Poleg te najbolj navadne in najbolj znane strnske mušice rojijo po žitnih njivah še nekatere druge, ki časi tudi delajo neizmerno škodo, sosebno v severnej Evropi. Po vnanjosti so podobne prejšnjej in takisto pustošé razna žita, nekatere tudi oves.

Kobíllica selka.

Nekdaj tudi pri nas velikanski roji velicih kobíllic niso bili neznane prikazni, in dasi zdaj uže dolgo ni bilo o njih slišati, vendar se je v narodu ohranil spomin na silno požrešnost teh skakavcev. Povsod pri nas sicer videvamo vsako leto več ali menj velicih kobíllic, ali o kakej večej škodi pri njih ne moremo govoriti, ker se nahajajo le posamične. Toliko se vendar opazuje, da jih je v vročih in suhih poletjih mnogo več, nego v mokrih in hladnih. To vidimo tudi pri malih kobíllicah in konjičih po naših senožetih. Časi jih je toliko, da pri vsakej stopinji vse križem skačejo pred teboj. Samo ob sebi se razumeva, da tudi ti mali skakači niso od nikakeršne koristi, temveč da uničijo mnogo sená. Tu in tam se je celó prigodilo, da so se navadne senožetne kobíllice silno razmnožile in so udarile na polja ter pustošile žita.

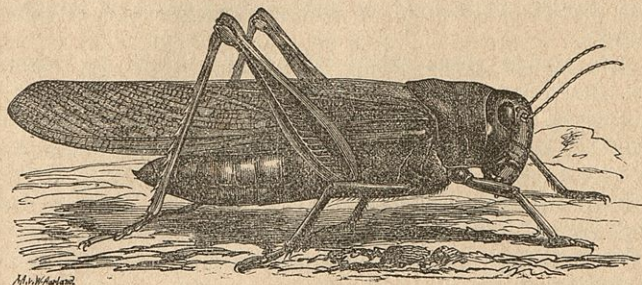
Prava domovina kobíllice selke je Tartarska, Mala Azija in Turčija v Evropi, in odtod vznemirjajo kobíličini roji vsako leto več ali menj sosednje dežele. Velika preglávica so posebno južnej Rusiji, Rumuniji, Bulgariji in Srbiji, mnogo trpi od njih

Galicija, Nemčija, Ogerska, Španska, Italija in časi tudi Francoska, dà, celó na Švedsko in na Angleško so se uže zaleteli posamični roji. Kakor smo uže omenili, pri nas so zakvarile kobíllice v novejših časih malo škode; če so se tudi kedaj pri-teple, niso se nikoli ustanovile, kajti hude zime, zlasti pomladni mrazovi zatrli so jim zalego. Drugače je pa to po toplejših deželah, kjer se ljudje nemajo otepati samo s priseljenimi roji, temveč tudi z zalego, ki se je na domačej zemlji izvalila. Po tacih krajih traje boj navadno po dve, tri leta, največ tako dolgo, da vremenske nezgode pokončajo zalego.

Posebno mnogo je v prejšnjih časih trpelo dravsko polje na slovenskem Štajarji, kamor so kobíllice prihajale z Ogerskega. Prvič so prišle 873. leta in vse takó požrle, da je bila za njimi velika lakota. 1306. jih je od vzhodnih krajev prišlo toliko, da so na milje daleč solnce zakrivale. Požrle so vse, kamor so sedle, da je bila zemlja sredi leta vsa gola, kakor po zimi. Veliko kvaro so učinile tudi 1447. leta. Zgodovina nam poroča, da so 1473. in 1474. leta onde vse požrle, tako da je v ptujskej okolici vladala tolika lakota, da so ljudje od glada mrli. Leta 1478. jih je v Slovenske Gorice toliko pri-letelo, da jih je posebno ob Muri in Dravi bilo semtertje do kolena. Istega leta so bile tudi po Kranjskem in po Primorji in daleč tje po Lahih, ker se poroča, da je izza njih tega leta na Benedskem 30.000 ljudi od glada poginilo. Leta 1542. prišle so iz Turškega in iz Slavonije zopet kobíllice in so pustošile med Ptujem in Radgono, pa tudi v celjskej okolici in po Kranjskem so napravile mnogo škode. Tri leta pozneje so bile zopet na slovenskej zemlji, posebno ob Savi. Leta 1672. nastala je v Ptuji kuga zarad gnilih kobillic, ki so razširjale strašen smrad. Leta 1749. izdala je cesarica Marija Terezija poseben pouk, kako naj se kobíllice pokončujejo. Po vseh deželah bili so nastavljeni komisarji, ki so nadzorovali priprave v pokončevanje kobillic, katerih pa do 1782. leta ni bilo na Štajarsko. Dne 24. avgusta tega leta so pa v velikej množini prihrumele iz Ogerskega ter so se spustile na dravsko polje. Preplašeno ljudstvo s prva ni vedelo, kaj bi začelo. Kmalu pa so začeli zvoniti, ljudje so vrelí vkup, užigali so kupe slame, s cepci so udirjali po kobíllicah, streljali so med nje, bobnali in kričali. In kobíllice so se res vzdignile in dalje odlete. Dne 25. avgusta bile so v Slov. Goricah, 26. v ščavniškej dolini in na murskem polji, 27. po vinogradih okolo Kapele, 28. okolo Radgone, 29. okolo Apač in okolo Čmureka. Meseca septembra pa so se v večjih tropih potikale po nemškem Štajarji ter so

zopet doletele v spodnje kraje, dokler jih ni rani sneg pokončal.*

Kobilica selka ima kratke nitkaste tipalnice, gladke, ne grbaste prsi, kratko in debelo glavo in črez zadek strčeča krila. Ovratnik je ožji od glave in po sredi ostro robat. Gornja krila ali pokrovke so ozke in pergamenaste, spodnja pa široka in tenka ter po dolzem večkrat zgánena, da jih morejo pokrovke pokrivati. Zadnje noge imajo, kakor sploh pri kobilicah, jako

Kobilica selka. (Nar. vel.)

močna stegna in dolge, zadaj nazobčane golenice. Zgoraj je navadno sivkasto zelena, proti jeseni rujavkasta, spodej pa poltne barve, ki se pa tudi izpremina v rudečo ali rumeno. Rujavkaste pokrovke so temno lisaste, stegna na notranjej plati dvakrat temno pasasta, golenice pa rudečkaste. Samica je večja in ima konci zadka štiri kratke osti, a ne sabljastega bodalca, kakor znana naša zelena kobilica.

Ta kobilica tedaj priletí časi v velikanskih množicah, puštoši polja in vrte in potuje dalje. Taki roji so časi po več ur dolgi, do sto sežnjev široki in takó gosti, da kakor oblaki zatemné solnce. Kamor pade tak trop, izgine v nekoliko urah vse, kar je zelenega, takó, da večkrat ni znati, kaj je ondukaj raslo. Najljubša so jim žita in trave po senožetih, potem pride na vrsto krompir in drugi sadež, naposled pa listje po grmih in drevesih. Šum grizočih kobilic je tolik, da ga primerjajo prasketajočemu ognju, kedar ga veter podpihava. Ko je vse do zadnje betve pojedeno, vzdigne se pri lepem in toplem vremenu najpred kacijh trideset kobilic in se zasučé v kolobar, potem se vzdigne ves trop za njimi in letí dalje do bližnje

* Po Slov. Gospodarji.

zelenjave. Za njimi pa ostane zemljišče pusto in prazno, kakor popaljeno.

Takó se kobíllice preletavajo od kraja do kraja skozi vse poletje tje do jeseni. Obsevré se plodé in samci potem kmalu poginejo. Samice žró še nekaj dní, potlej postanejo nemirne in iščejo pripravnega kraja, kamor bi odložile jajca, katerih ima vsaka do 150. S prva žolta, pozneje rujava jajca so štirikrat daljša nego široka in nekoliko ploščata. Po 40—100 jajec je v enej grudici in zavita so v neko sluz, ki se pozneje strdi. Jajčne grudice potaknene so kak poldrug palec v zemljo, kjer prezimijo.

Ako zimski mraz zalege ni uničil, izvalé se vzpomladi blede rumenkaste živalce, ki pa hitro temné in v nekoliko urah počrné. Vse so starim podobne, samo da so manjše in da nimajo kril, a hranijo se z najmečjimi rastlinicami. Ko so se drugič prekožile, ozelené in so zdaj posebno požrešne in škodljive. Po tretjem levu so zopet nedoločene umazane barve, po četrtem so krila že znatna, a popolnoma razvijó se še le s petim svlakom, ko je kobíllica povsem dovršena, kar navadno biva meseca julija.

Kakó je treba kobíličine roje vzprijemati in potem njih zalego zatirati, učiti se nam je od Rusov, ki imajo v tem največ izkušnje. Očevidec poroča o tem: Po leti 1859. leta prišla so iz Turčije, z Rumunskega in od Kavkaza strašanska krdela, ki so v Podoliji, Besarabiji in ob črnem morji uničila vse žito in vse senó. Ob enem so pa tudi v neštetih množinah odložila tú svojo zalego. Zemljo smo preorali, pobirali jajca in sežigali, pri tem delu nam je bilo v pomoč na tisoče krokarjev (kavranov), vran in kavk. Na pomlad smo delali tudi takó. Pri mestu Hotinu nabrali smo na 7700 oralih 2434 hektolitrov jajec. Iz teh števil je lahko presoditi, koliko sploh je bilo zalege. Konci maja pokazal se je mladi zarod, a tega smo trli s težkimi kamenenimi valjarji in konje in vole smo nagnali v velicih čredah, da so jih gazili in teptali. Tega trudapolnega dela nismo še prav končali, kar se raznese glas, da kobíllice hersonske pokrajine v strahovitih množicah silijo črez reko Dnjester. Ko so po več okrajih opustošile najlepša polja, razcepila se je zalega tiraspolskega okraja 28. junija pri glavnem mestu Tiraspolu v tri krdela, prvo je udarilo proti severu, drugo se je obrnilo na vzhod v hersonsko pokrajino, tretje pa je preplavalo Dnjester v širjavi ene milje po sedem do osem palcev na debelo. Ko se je to razvedelo, vzdignilo se je 14.000 mož, ki so s konji in voli hiteli na Dnjester, da bi straho-

vitej vojski zabranili daljni pot. Kopali so dolge grabne, vanje naganjali kobilice ter je potem trli in mečkali. Po senožetih so vlačili trnjeve brane in na tisoče konj in volov je teptalo po kobilicah, ki takrat še niso mogle leteti. Takó so ugonobili po priliki dve tretjini kobiličinega krдела v desetih dneh. Na 8. julija pa so se zadnjikrat prekožile, vzdignile so se v zrak ter so se takó umeknile zatiralcem. Škoda je bila po takem napornem boji, če tudi še zmerom velika, vendar znosna. Sosednim pokrajinam pa, ki so bile bolj nemarne in brezskrbne, ni bilo treba niti žeti, niti kositi. Od Kavkaza do Karpatov in daleč proti severu, do Kijeva in še dalje so pustošile kobilice. Ako kje, treba je pri pokončevanju kobilic skupnega in vztrajnega dela.

Kar se tiče pokončevanja v grabnih, treba je še necega pojasnila. V grabnih se s pridom pokončujejo kobilice od drugega do četrtega leva, pozneje delajo prevelike skoke, prav mlade se dadó pa najbolje na mestu poteptati. Goniti se dadó pa samo pri lepem in toplem vremenu, in sicer po ravnem svetu ali pa po položenem navzdol, navzgor nikoli ne in tudi ne proti vetru. Ako se je na njivi ali na senožeti opazilo krdelo kobilic, izkoplje naj se pred njimi poldrugi do dva črevlja globok in toliko širok graben, izkopana zemlja se pa na drugej strani kolikor mogoče visoko nameče. V dnu grabna vrežejo se tú in tam še globokejšje strme jame. Ko je to storjeno, postavi se za kobilicami vrsta ljudi, katerih vsak drži v roki češuljo, rekše, vejo z listjem vred. Te češulje stresajo v v rokah in gibljejo ž njimi proti kobilicam, ne da bi po njih mahali. Kobilice preplašene se umičejo v skokih, pogoniči pa počasi za njimi ter jih tako zganjajo proti grabnu, kamor na posled poskačejo. Zdajci se mrčes pomečká in izkopana zemlja zagrne se črez-nj.

Jajca odlagajo kobilice na prisojnih in suhih zemljiščih, onde jih je torej treba iskati. Njiva naj se preorje, da pridejo jajca na vrh, da se navzamejo mokrote in zmrznejo. Tudi prasci jih radi rijejo iz zemlje in žró.

Poljski muren ali kríkovec.

Poljski murček velja sploh za veseljaka in lehkoživca, ki v lepem vremenu tje v dan veselo poje in se ne zmeni, kaj bo jutri. Kot tacega nam ga opisuje tudi znana basen in ga stavi v nasprotje z delavno mravljo, ki takrat, ko ima vsega v obilji, previdno skrbi za oskodne dneve. Dasi ima basen

dober namen, vendar nema prave stvarne podloge, ker po zimi niti muren niti mravlja ničesa ne potrebuje, zato tudi nobeden njiju ne spravlja zimske zaloge. Pa zastran nas naj si gospodari, kakor mu drago, da le nam škode ne bi delal. Ali dela jo in zategadelj moramo tudi njega zapisati v črne bukve.

Kríkovec je brat pohišnega strička, ki v poletnih nočéh škriplje po kuhinjah in izbah, ob dnevi se pa skriva po zidnih razpokah. Svoji so si tudi z malopridnim bramorjem, ki je tudi pred nami uže sedel na zatožnej klopi in je bil v očigled velikih hudodelstev na smrt obsojen. Kríkovec sicer ni hudodelec bramorjeve vrste, ali kvarljivec je vendar. Hrani se namreč malo ne s samimi koreninicami, travami in s semenjem, le sem ter tam okoristi se tudi s kako mrtvo živalco, ako se na njo nameri. Zato je pa na senožetih, kjer biva mnogo teh škripačev, škoda naposled dosti znatna, zlasti v suhih poletjih, ki tudi murnovej ploditvi dosti bolje ugajajo, nego mokra.

Kríkovec prebiva najrajši na pustinah, na peščenem svetu, sosebnost po solčnih rebrih in gorskih senožetih. Tu je časi luknjica pri luknjici in kedar se lepega dne vname škripanje, človeka zagluší. Pojó pa zgolj samci in vabijo s tem samice, to je njih snubaška pesem. Samec prikaže se nekoliko iz luknjice, razkorači se, s prsi upre se ob tla, privzdigne malo pokrovke in začne na vse kriplje drgniti desno ob levo. Ko se utruji, preneha za hip, pa kmalu zopet naplete staro pesem. Ako ga kaj prestraši, utihne in hitro smukne v luknjo, od katere sploh ne hodi daleč.

Na dnu podzemeljskega stanovanja znese samica kacih dve sto ali še več jajec, iz katerih za kacih štirinajst dni izlezejo mladiči. Sprva ostanejo skupaj, pozneje se razkropé in iščejo zavetja pod kameni in drugod. Pod jesen stari poginejo, mladiči se pa kamorkoli zarijejo in prezimijo. Na pomlad vsak najprej skrbi, da si ustanovi hišo, bodi si, da najde staro zapuščeno luknjo, bodi si, da si sam novo izkoplje. Kríkovec so namreč samotarji, vsak mora imeti svojo hišo in tudi drugače si niso nič prijazni. Ako vzpomladi muren, ki še nema doma, gre pogledat v kako luknjo, ki pa uže ima svojega gospodarja, zažene se ta srdito v prišleca in

Muren ali kríkovec.
(Nar. vel.)

vname se hud boj. Debeloglavca se trkata, grizeta in mikastita takó dolgo, da eden onemore in uteče, ako celó ne obléži mrtev. Ako se to zgodí, pojé ga zmagovalec. Ko se je še enkrat prekožil, dobí krila. Muren je dorasel in samec napne strune.

Krikovec je ves črn, samo stegna na nogah so spodaj rudeča in pokrovke so na korenu rumene. Konci zadka mu strčita dva rožička, samica ima pa med njima še ravno bodalce, s katerim polaga jajca.

Žitna ušica.

Na vsakovrstnem žitu, na pšenici, reži, na ječmenu in ovsu, nahaja se poleg drugih uže opisanih kvarljivcev tudi neka ušica. V velikih množicah sedí pod klasom ali latom, pa tudi v samem klasu ali latu okolo cvetja in srka sok iz njega ter ga s tem oslabí ali celo zamorí.

Nekrilata ušica je zelena ali rujavkasta, močno napeta in se leščí, kakor bi bila s tolščo namazana. Na žlebastem čelu vsajene so na majhnih grbicah tipalnice, ki so dolge kakor truplo, na korenu jasno rujave, na koncéh črne. Oči so rudeče, sočnice dolge in črne, repek krajši in rumen. Sredi zadka vidi se temna lisa. V dolgost meri nekaj črez dva milimetra.

Krilata žitna ušica je rusa, na zadku zelena in ob njegovem robu črno pikasta. Od trupla daljše tipalnice so rujave, ovratnik zelen, pleča rumena. Sočnice in repek so kakor pri nekrilatih.

Ko je žito požeto, poiščejo krilate samice strnišče in pokladajo onde na notranjo stran slamnatih cevč svojá črna in svetla jajca. Na njivi, kjer je ta ušica delala večjo škodo, je torej treba strnišče sežgati ali pa je kmalu podorati.

Ovsena ušica biva na ovsu in ječmenu, a ne na latu ali klasu, temveč níže doli na nožnicah in na uvitem listji. Nekrilate so lepo zelene in malo belo zaprašene. Tipalnice, sočnice in repek, vse troje je kratko in rujavo. Krilate imajo črno glavo in oprsje, zadek pa zelen s štirimi črnimi pikami na vsakej strani, tudi repek je črn.

Koruzna ušica.

Uže nekaj let tožijo kmetovalci po Kranjskem in slovenskem Štajarskem, da je neka bolezen prišla na koruzo. Rast-

line, ki so s prva prav krepko pognale in bile zdrave videti, začno po malem bledeti in rumeneti, očevidno hirajo in ne izpahnejo nikakeršnih latice. Enake tožbe prihajale so tudi z Ogerskega in iz dunajske okolice. Na bolehavih steblih ni nikjer ničesa opaziti, kar bi moglo veljati kot vzrok bolezni. Naposled so jej vendar prišli na sled in pokazalo se je, da so vzrok bolehavosti neke ušice, ki se pa ne nahajajo, kakor je to drugače navadno, na listji ali na stebelu, temveč na koreninah. Ako izruješ tako bolešno koruzno steblo, najdeš na koreninah vse polno neke majhne ušice, ki tu pijejo rastlini sok in jo s tem ugonobé.

Nekrilate koruzne ušice so napete in imajo hruškasto podobo. Več ali manj so rudečkasto rumene ali pa poltne barve, časi tudi višnjevo zaprašene. Kratke tipalnice in glava so zmerom temnejše od trupla, takisto navadno tudi noge. Zadek je na konci bradavičast in sem ter tje stoji na njem kaka kljukasta dlačica. Sočnice so tako majhne, da jih je težko opaziti.

Krilate imajo črno glavo, črne oči in tipalnice in temno rujavo oprsje. Zadek je rujav in sivkasto zaprašen ter se nekoliko na zelenkasto izpremina. Čista, skoro modro nadahnela krilca imajo temno rujave žile in so v miru zganena v podobi strehe. Tudi pri teh so sočnice jako mičkene in zadek nosi na konci nekoliko kljukastih dlačic.

V krajih, kjer ta gnusoba kvari koruzo, morajo vsi kmetovalci zmeniti se in z družinimi močmi vzdigniti roko na njo. Kakor hitro se na bledečih steblih kažejo znamenja bolezni, pregledajo naj se dvem, trem rastlinam korenine, in ako se zapazijo uši na njih, morajo se vse bolehave rastline izruvati in z mrčesom vred pokončati. Najbolje je, ako se na mestu sežgó. Kadar so stebelca uže večja, in bi se ti škoda zdelo požgati jih, poreži jih ped nad zemljo in pokladaj živini, koeenje s koreninami vred pa skrbno sežgi.

Prav tista ušica živi tudi na sirku, na prosu in še na nekaterih drugih samoraslih travah.

Tudi na koruznem listji bivajo časi neke ušice, ki so pa druge vrste in se glede škodljivosti ne morejo niti z daleč koreninskim primerjati.

Pšenična ogórcica.

Premnogim mojim bralcem je znano, da v dobrem vin-skem kisu ali octu (jesihu) časi vse gomazi od neke majhne

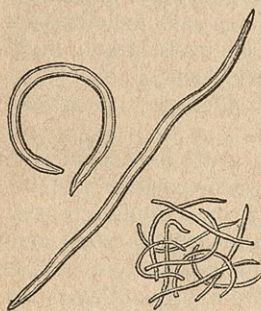
črvičkaste živalce. Posebno dobro jih vidiš, ako sklenico s kisom držiš proti svetlobi. Mnogim so te živalce, pravimo jim ogórrčice, prav po volji, ker so jim porok, da je kis v resnici vinsk. Neka podobna ogórrčica nahaja se tudi v pšenici, ki pa ni tako nedolžna kakor kisova, kajti gospodari strahovito in uniči časi polovico žetve. Ne vem, ali se je hudodelka tudi pri nas že vgnezdila ali ne. Bog daj, da ne bi nikoli imeli prilike ž njo se bliže seznanjati. Po Francoskem in Nemškem dela kmetovalcem veliko preglávico in videti je, da se širi zmerom dalje.

Po krajih, kjer se nahaja ta živalca, najti je v omlačeni in očiščeni pšenici več ali manj zrn, ki niso navadne podobe. Ali so nekam sesušena in zgrbančena, ali pa so čudno napeta, rekel bi grbasta in malo ne trivoglata. Temno rujavo so lisasta in trša od zdravih. Ako je streš, ni móčnato, temveč napolnjeno je z neko blede rumenkasto prašno tvarino. Povečalna priprava (mikroskop) nam pokaže, da je v vsacem taceu zrnu po nekoliko (do deset) premičkenih in predrobnih črvičkov. Mlade ogórrčice leže tu za-mrto, kmalu pa oživé, ako zrno od moče nabrekne in se umeči. Nastane li na to suša, otrpnejo črviči zopet in čakajo ugodnejšega trenutka. Sploh so za čudo trdoživi, niti vročina niti mráz jim ne škoduje in po več mesecev leže lahko v vodi, ne da bi poginili ali se kaj izpremenili. Izkušnja je pokazala, da so v sedem in dvajset let starej pšenici črviči oživeli, ko je zrnje prišlo v zemljo. V mokrej zemlji namreč zrno gnije, črviči oživé, prevrtajo se iz temnega zapora in se napotijo iskat mlade pšenice. Prišedši do nje zabodejo se jej v srce in tu prezimijo. Vzpomladi si pomagajo po rastočej bilki navzgor, dospejo v klas in se zadolbejo v mlado zrno. Tu se črviči preobrazijo v polno razvite živali, samei hitro poginejo in kmalu za njimi samice, ki so pa poprej znesle jajca. Iz njih se izvalé mladiči, ki pa kmalu otrpnejo in čakajo z daljnim razvitkom takó dolgo, da pride zrno v vlažno zemljo. Zgoraj omenjena spačena pšenična zrna so torej napolnjena z otrplimi mladiči in z vsehlimi ostanki njih roditeljev.

Bolezen je znati uže na pšeničnih bilkah, dokler so še na njivi. Klasi so škrbasti; nekateri klaski, zdravi namreč, so polni, drugi zopet so medli in mršavi, in pleve posamičnih zrn so videti nagrbančene. Celó listje na takih bilkah je nekam stisneno in valovito nabrano.

Ako si tej škodljivki prišel na sled, pazi posebno na to, da ti zalega s plevami, z opremki in z zono ne pride zopet

na njivo. Ne meči torej teh odpadkov v gnoj, temveč vrzi jih v ogenj. Če se ti zone škoda zdí in bi jo rajše potresal kuretnini, prepraži jo poprej v krušnej peči, ko se je iz nje pobral pečeni kruh.

Pšenična ogórchica,
močno povečana.

Ker se nekoliko zrnja iz zrelih klasov zmerom izpreza, ker tudi po kak klas zaostane na njivi, in ker je nadalje lahko mogoče, da je še od prej kaj zalege ostalo v zemlji nerazvite, storiš pametno, ako nekaj let potem na isto zemljišče ne seješ pšenice.

Ako pa pšenice nikakor ni mogoče opustiti, namôči seme pred setvijo v vodi, na katerej si razprostil bakrenega ali môdrega vitrijola. Ta vitrijol je sol jako lepe modre barve in posebno neprijetnega okusa. Strupen je. Močilo si napravi sam takó. Na 1000 delov vode vzemi 5 delov môdrega vitrijola in čakaj, da se raztopí. Z enim funtom vitrijola dobiš močila na poltretji hektoliter pšenice. Môči jo rajši v plitvej nego v globokej posodi in močilo (vitrijolova voda) naj stoji za dlan nad žitom, katero pridno premešavaj. Pri tem mešanji vzplava ti mnogo zrn na vrh, a vsa ta zrna posnemi z žlico ali s kakim drugim pripravnim orodjem in vrzi ja v ogenj. Kilava zrna z ogórchičino zalego so namreč zmerom lažja od zdravega klenega semena. Tako močilo je tem vrednejše priporočila, ker se ž njim uniči tudi snetjavost ali smetljivost, ki časi tudi pokvari sila pšenice.

Človeškemu zdravju kilava pšenica ni škodljiva. Ni je tedaj treba izbirati, predno jo pošlješ v málin.

Režena ogórchica.

V Nemcih je po nekaterih krajih zeló razširjena še neka druga ogórchica, ki je pšenične močno podobna. S prva so jej prišli na sled v tkalskej ščetici, katero tu in tam sejejo v veliko in jo prodajejo suknarjem. Ščetici, v katerej so se zavrgle ogórchice, začne glavica rujaveti in se sušiti. Tudi v divjej ščetici, ki raste pri nas povsod ob potih in po pustem svetu, kakor tudi v znanih, povsod med žitom kot plevel rastočih plavicah ali kneginjah (*Centaurea cyanus*) nahaja se ista živalca. S teh rastlín prešla je na rež, in, kakor se čuje,

sem ter tje tudi na oves, na deteljo in na ajdo. Pšenice in ječmena pa ne napada, vsaj kolikor je do zdaj znano. Najhuje razsaja na reži, takó, da večkrat ni druge pomoči, nego vso njivo preorati in setev kar mogoče globoko pod zemljo spraviti.

Bolezen, ki nastane vsled teh črvičev na reži, imenujejo ozlenico. Uže pod zimo poznati je bolno rež po tem, da listje ni gladko, temveč nekako valovito skrčeno. Mnoge mladike gredó vzpomladi po zlu, druge sicer rastó dosti brstno, ali vendar drugače nego zdrava rež. Klas se neče delati, ali pa zastane v nožnici. Bilka je čudno kratka in ima kolence pri kolenci. Nekaterne bilke dospó vendar do polovice navadne visokosti in naredé tudi nekaj zrn, ali vse je borno.

Preiskujemo li take bolne bilke, opazimo na listnih nožnicah jasne pikice, ki se pri petdesetkratnem povečanju pokažejo kot ogórchice. Pa ne samo nožnice, temveč vsa bilka tje do klasa je polna črvičev in njih zalege. Kakor smo uže slišali pri pšeničnej ogórchici, je zalega za čudo trdoživa in ne gre z lepa po zlu. Ako ta okužena režena slama z gnojem ali kako drugače pride zopet na njivo, oživí v njej zalega in išče mlade reži, ovsa, ajde ali detelje.

Vsacemu bode po tem, kar je bilo o tej škodljivki povedanaga, lahko umevno, da se na tako okuženo njivo nekaj let ne sme sejati niti rež, niti oves, pa tudi ajda in detelja ne. Plavico je treba ruvati in požigati. Najbolje storiš, ako na tako njivo sadiš kako okopavino. Deteljo sej samo v ječmen. Še posebno pa je treba paziti na slamo, ker v njej se nahaja zalega. Napačno bi bilo, ko bi jo nastiljal pod živino, ker potem bi z gnojem prišla zopet na njive, ki do zdaj morebiti še niso bile okužene.

Hmeljev prelec.

Vrli Žavčani so menda prvi prišli na srečno misel saditi hmelj v veliko na slovenskih tleh. Prve poskušnje so obveljale in dobiček je bil nepričakovano velik. Ljudje so dobili veselje in zdaj se hmeljarstvo od leta do leta širi po lepej savinskej dolini. Ni mi znano, ali se imajo slovenski hmeljarji uže boriti s kakim neprijateljem ali ne. Ali preje ali pozneje uverijo se tudi oni, da ima hmelj poleg njih tudi med mrčesi svoje prijatelje in čestilce. Torej mi bodi dovoljeno, da na konci tega poglavja tudi o njih katero zinem.

Lehko si je misliti, da vseh požeruhov požeruh, mladice pomladnega hrošča ali kebra, znani podjéd tudi hmeljevih

korenin ne pustí z mirom. No vse, kar se nam je zdelo potrebno, povedali smo o njem uže prej. Takisto imenujemo samo po imenu družega kvarljivca, namreč ličinko pókaličino, nam uže znano struno, glede katere zavračamo bralca na 206. stran.

V družbi teh dveh zajeda hmelj na koreninah časi tudi neka gosenica, ki je tu in tam v Nemcih hmeljnika strašno pustošila, ali je celó do konca uničila. To je gosenica hmeljevega preleca.

Blizu dva palca (50 milimetrov) dolga gosenica ima šest-najst nog in je zamazano belkasta, časi jasnejša, časi temnejša. Glava in tilnik sta rujavkasta, zadnji člen pa črnkast, truplo je s kratkimi črnimi kocinami obraslo. Od meseca avgusta počenši nahaja se ta gosenica tje do aprila na hmeljevej korenini, kjer si od svilastega spredka napravi vrečico ali tulec, v katerem prebiva in od onod hodi dolbst korenino. V tem tulcu se vzpomladi preobrazi v ruso, jako gibko bubo, iz katere se meseca junija izplazi metulj.

Hmeljev prelec ima ščetinaste, jako kratke tipalnice in dolga ozka krila. Samec je zgoraj čisto bel in svetel, spodaj pa sivkasto rujav, na zadnjih stegnih ima dolg čop rumenkaste dlake. Samica ima ilasto rumena prednja krila z bledimi, kakor opeka rudečimi lisami in morogami, ki so proti vnanjem robu skoro v dve vrsti postavljene. Zadnja krila so sivo rudečkasta. Dolg je 20 do 28 milimetrov in na raztegljaj meri do 52 milimetrov.

Metulj sedi po dnevi skrit v travi ali med hmeljevim listjem in ima krila nad zadkom v podobi strehe zložena. Po noči pa leta počasno prav nizko ob tléh in oplojena samica seje jajca, ta namreč padajo drugo za drugim od nje. Jajca so s prva bela, potem počrné.

Tega škodljivca ni móči drugače zatirati, nego da se vsaka hirajoča rastlina izkoplje, gosenica poišče in umorí.

V hmeljevih steblih živí gosenica proséne večče, o kateri smo uže govorili na 252. strani.

Na listji hmelja nahaja se časi v večej množini gosenica lepega metulja, dnevnega pavlina. Trnjeva gosenica je svetlo črna in belo pikasta. Ker je na zelenem listji prav očitna in zmerom na lepem videži, ni je skoro móči zgrešiti. Pokončuje se s toliko večjim uspehom, ker živí zmerom v družbah. Ista

gosenica biva tudi na velikej koprivi, in samo ob sebi se razumeva, da jo je blizu hmeljnikov tudi na koprivi treba zatirati.

Kjer se podjéd in gosenica redí in mastí, tudi uší ne sme manjkati, ker drugače bi se hmelju še zmerom predobro godilo. I res ima tudi on svojo posebno ušico, ki je hmeljarjem časi velika nadloga. Kjer se je ta mrčes zavrgel v velikej množini, hira rastlina, ž njo tudi cvet in sad, in nasledek je zmerom slaba letina. Leta 1854. uničila je hmeljeva ušica na Švabskem prostrane hmeljnike, in tudi 1861. leta je naredila veliko škode. Ista ušica živí pa tudi na črnem trnu (*Prunus spinosa*), katerega je pri nas povsod dosti. Nekateri celó trdijo, da se ta nesnaga s prva nahaja na črnem trnu in potem še le se preseli na hmelj. To napotuje naše hmeljarje, da naj blizu hmeljnikov ta grm zatirajo, kolikor se najbolj dá.

Nekrilata hmeljeva ušica je ozka in ploščata, blede zelenkasto rumena, a prek hrbta ima živo zeleno progo in ob stranéh tudi take pege. Od trupla krajše tipalnice sedé na okroglih puckih in poleg njih je še majhen zobček. Oči so rudeče, kratke sočnice rumenkaste, prekratek repek belkast.

Krilata je zelena, samo na plečih je črnikasta in na hrbtu ima rujavo liso. Temno rujave tipalnice so dolge kakor teló, tudi sočnice so rujave, na korenu pa zelenkaste. Repek je zelen. Krilca so čista in prozorna z rujavimi žilami.

Ušice sedé vse poletje na spodnji strani listja in se kmalu ovadijo po medenej rosi (glej na str. 191.), na katero se hodijo buče le past. Kakor hitro opaziš prve ušice, pregleduj hmelj pogostoma, obtrguj ali strizi napadene liste in mōri ušice. Pozneje, ko so se uže močno razpasle, bodeš proti njim težko kaj opravil.

VII.

Živali škodljive gozdom.

Umnega kmetijskega gospodarstva si brez gozda vsaj v naših krajih skoro ne moremo misliti. Gozd nam daje potrebna drva za ogrev in za kuho, iz njega dobivamo ves les za stavbe in za izdelovanje raznovrstnega orodja, pohištva in

druzega kupčijskega blaga, počenshi od drobnih klinčičev, s katerimi zdaj črevljarji pribijajo podplate na črevlje pa do velikanske ladije, za katero je treba na stotine najlepših hrastovih in jelovih debel. Cela vrsta rokodelcev pečá se samo s pripravljanjem in izdelovanjem razne lesnine, če tudi molčimo o manjših postranskih dohodkih, ki jih gozd daje gospodarju v čreslu in želodu, v ježicah in búkvicah, v smoli, v gobah in malinah. Koliko vrednost ima gozd za hišo in obrtnost, čutijo ljudje sosebnó po krajih, kjer so vse gozde zatrli. V Grenlandiji morali so zapustiti več naselbin samo zategadelj, ker jim je zmanjkalo drv. Na angleških hebridskih otokih mora se človek 70 angleških milj daleč voziti po morji, ako hoče dobiti lesá za kako toporišče ali za kako ročico. V Italiji po nekaterih krajih drv ne prodavajo na mero, temveč na vago, kakor pri nas mesó.

Gozd pa ne daje dobička samo, kadar je posekan. Ne! prepotraben in preimeniten je tudi, dokler še stoji. Te potrebe in imenitosti sicer ne čuti toliko posamični človek, ali čutijo jo celi okraji, dà, cele dežele. Zlasti tiste, ki so jih nekdanj imele, pa so jih z lehkomiselnim gospodarstvom uničile, zdaj po njih britko zdihujejo.

S čim pa koristijo gozdi celim okrajem in deželam?

Gozdi ustavljajo in razbijajo vetrove. Vsakdo vé, da v gozdu veter nema take moči kakor na planem. Po krajih, kjer so po gorah izsekali gozde, čuti se kmalu, da po dolinah vetrovi dobivajo večjo moč. Doline postajajo hladne in menj rodovitne, posebno sadno drevje mnogo trpi in vzpomladi rado pozebe. Dež pada bolj neredno, pogostoma nastopajo suše, dež prihaja rad z nalivom, nevihte z viharji se množé in toča tod rada ropoče. Predaleč bi zašli, ko bi hteli razlagati vse vzroke tem premenbam, samo toliko lahko rečemo, da se v tem vjemajo poročila iz vseh krajev, kjer so gozde porázili.

Gozd hladí po leti zrak in ublažuje vročino. Iz vsacega drevesa, iz slehernega peresa hlapí vodna para, pa vzdiguje se tudi iz več ali menj vlažnih gozdnih tál. Da se pa more vodna kapljica izpremeniti v paro, potrebuje toplote, in to mora dati zrak. Zato je zrak v gozdu hladnejši nego na planem, ne gledeč na to, da se pod košato streho zelenih vej zrak nikoli ne more od solnca toliko ugreti, kakor zunaj gozda na planem. Po naravnem zakonu si pa želi hladnejši gozdni zrak izenačiti toploto z vnanjim gorkejšim in zató veje zjutraj hladen vetrič iz gozda. — Po dnevi se zemlja na solnci ogreje, po noči se pa zopet ohladí. Gozdna tla se zarad zelene strehe

nad seboj ne morejo toliko ugreti, po noči se pa tudi ne toliko ohladiti. Gozdni zrak je tedaj zvečer toplejši od zunanjega in zato pihlja na večer hladen vetrič proti gozdu. Takó ublažuje gozd po leti véliko vročino in brani, da se toplota prehitro ne menja, kar je posebno imenitno vzpomladi in jeseni, ko mnogim sadežem pretí mráz in slana.

Gozd nam na dalje čisti zrak. Po velicih mestih, kjer se hiša drži hiše in je vmes le malo drevja in zelenja, onečiščen je zrak po človeškem in živalskem dihanji in po vsakovrstnem smradnem izparivanji. In ta okuženi zrak diha drevje v se, ga izpremina ter nam ga čistega zopet vrača. Zategadelj nas zrak na planem, zlasti v solnčnem gozdu, tako ugodno oživlja. Zató silijo meščani po leti na kmete, zató pošiljajo zdravniki bolnike v toplice in kopelji, ne toliko zastran vode, kolikor zarad čistega zraka, ki ga onde uživajo.

Suh zrak človeku ne prija, ker draži dihala, in je posebno neprijeten in škodljiv ljudém, ki bolehalo na plučih. V gozdih in blizu njih je pa več ali menj zmerom vlažen, ker smo zgoraj čuli, da iz dreves neprestano hlapí vodna para. Zató pa po gozdnatih krajih tudi pogostoma dežuje in poletni dežji prijetno ublažujejo hudo vročino, po brezdrevesnih ravninah in golih puščavah je pa dež redka prikazen. Na otoku Malta so posekali gozde in odsehdob močno pogrešajo dežja, po tri leta ga časi ni palo niti kaplje. Pa tudi nasledki dežja so v gozdu vsi drugačni, nego po goličavah. Naj lije še taka silna ploha, vodeni curki razbijajo se na vejah in na listji in padajo v kapljah na tla. Zeleni mah, suho listje in zemlja napije se te vode, vsa tla se je do sita nasrkajo, odteka je naposled samo toliko, kolikor je zemlja ni mogla popiti in še ta se odceja le počasi. V dolino prišumí še le tedaj, ko je onde voda dolinske plohe uže odtekla. Na porobji taci gozdov pa zató tudi povsod vró izpod zelenega plašča vreli in potoki, katerim navadno vse leto vode ne zmanjka in ki tudi v dolgotrajnej suši popolnoma ne vsahnejo.

Zdaj pa poglejmo, kako udelavajo nalivi po gorah, kjer so gozde posekali. Za lesom gre kmalu tudi mehka mahova odeja, ki se je prej širila v gozdnem hladu. Plohe odnašajo zemljo, za nekoliko let pokažejo se kamenita gola rebra. Ako zdaj naliva dež, ne zadržuje ga nič, v silnih hudournikih dere voda navzdol in seboj nosi kamenje in pesek. S strašansko silo pridere v doline, trga jezove in branove, zaliva hiše, vasi in mesta. Tu odnaša rodovitno zemljo, onde zasiplje njive in travnike s kamenjem in peskom, a tam doli zopet pretvarja

zelene loge in cvetoča polja v pusto in nezdravo močvirje. Daleč po dolinah in ravninah torej čuti poljedelec in trpi škodo, ako v gorah z gozdom ne znajo gospodariti. Zató smo zgoraj rekli, da so gozdi v blaginjo celim okrajem in deželam.

Od prevélike koristi so po goratih krajih gozdi tudi zarad tega, ker branijo človeška selišča od sneženih plazov in od gorskih usadov. S strmih in golih vrhov udara se večkrat sneg ob južnem vremenu, s prva majhna gruda vsak hip silneje narašča, zmerom hitreje se pomiče plaz v dolino ter jo naposled zasuje s snegom, pokopavši pod seboj hiše in staje, ljudi in živino. Pred tako nesrečo je gozd na gori edina bramba, na njem se ustavi in razbije plaz. Zató čuvajo razboriti gorjani take gozde kakor zenico v očesu, a kjer so jih od objesti ali neumnosti posekali, živé po zimi v večnem strahu, da jih plaz ne bi zasul.

Od leta do leta množé se tožbe na vzpomladne povodnji. Te tožbe prihajajo tudi iz krajev, kjer v prejšnjih časih niso bile navadne. Povodnji nastopajo zmerom tedaj, ko se začne topiti sneg po gorah, in so tudi nasledek slabega gospodarstva z gozdi. Nekdaj, ko je bila gora še zarastena z lesom, tajal se je na pomlad sneg po gozdu le počasi in snežnica je tudi polagoma odtekala. Zdaj pa se po golih rebrih sneg topi hitro, vode naglo naraščajo in po dolinah stopajo črez bregove.

Kakó stojimo z našimi gozdi? Kdor je imel priliko ogledovati velikanske sklade raznovrstnega lesovja ob nekaterih naših železničnih postajah, kdor je videl, kakó se po tržaških in reških cestah, pomika voz za vozom, kakó po Savi in Dravi plav za plavom odnaša polno najlepšega lesá, pravimo, kdor je to videl in bi samo potem sodil naše gozde, moral bi misliti, da imamo v njih neizerpne zaklade. Ali kdor pozná deželo in je hodil po naših, nekdam res krasnih gozdih, temu se kmalu pokaže, da naše gozdno gospodarstvo gre rakovo pot, da iz gozda ne jemljemo samo obresti, temveč da smo uže davno glávnico (kapital) načeli. Znatén del naše domovine kuha in se greje na kupilu. Res je tu in tam gora videti še lepo zarastena, ali ko prideš vanjo, najdeš največ le malovredno hosto, grmovje in šikaro, niti gozd niti pašnik. Posebno veljá to o občinskih lesovih. Potujoč po našem svetu, bodeš kmalu vedel razločati osobinsko lastnino od občinske. Ako se kje nameriš na res lep gozd, lahko rečeš, da je ali državni ali graščinski. Redko kedaj se zmotiš. In če je tudi tu ali tam še kak lep osobinski zavod, malokedaj se ž njim prav gospodari. Navadno se dela takó, da za tisti trenotek

dá gozd kar mogoče velik dobiček, za naprej se ne misli. Vsak zná le sekati, zasajati malo kdo. In nasledki tacega gospodarstva? No, ali se ne kažejo uže povsod prav očitno? Pojdi in oglej si svet po Tolminskem in Bolškem, po Gorenjskem in Koroškem, po Savinski dolini, po Dolenjskem, da molčím o Krasu. Poprašuj o tem stare možé in povedali ti bodo, koliko se je za njihovega pametenja izpremenil svet, a nikjer na bolje. Pravili ti bodo o zasutih senožetih in njivah, o zapuščenih vinogradih, o vsehlih studencih, kazali ti bodo sušce (hudournike), po katerih zdaj samo o deževji in vzpomladi, ko se sneg topí, voda razgraja, drugače so večji del leta suhi. A vendar se spominajo, da so to za njih mladih dní bili živi potoki, po katerih so postrvi lovili. In če pojde takó naprej, dospe naša domovina s svojimi gozdi na tisto stopinjo, na katerej je dandenes Grška, Španska, večji del Italije in nekatere pokrajine na Francoskem, kjer ljudje zapuščajo svoja zemljišča in se selijo drugam.

Govoreč tedaj o gozdnih kvarljivcih moramo človeka imenovati prvega in najsilovitejšega in še le v drugej vrsti stojé razni mrčesi.

Hrošč ali pomladni keber.

Ob tega požeruha zadenemo se povsod, naj uže govorimo o zelenjavi ali o pôljščini, o sadnem ali gozdnem drevju. Tudi gozdnarju je hrošč mnogokrat velika preglávica, ako mu hraste, javorje in drugo listnato drevje do zadnjega perca ogloje. To sicer drevesa ne umorí, ali zadržuje ga v rasti, in tudi to je škoda. Še bolj nego hrošč beli mu glavo njega ličinka, v teh bukvah uže tolikrat imenovani podjéd. Odraslemu drevju, kateremu so korenine uže olesenele, se vé da ne more nahuditi, a v toliko večjej nevarnosti so pred njim gredice s semeníci in pa mladi nasadi, zlasti borovi, smrekovi, jelovi in mecesnovi, pa sploh vsako mlado drevesce. Sosebno všeč so podjedom nasadi po solnčnih rebrih.

Tem hudim kvarljivcem pod zemljo gozdnar ne more lahko do živega. K večjemu, ako veneče drevce izruje in umorí pod njim črva podjeda, ki bi mu drugače gotovo uničil še mnogo družih. Vse drugo, kar more storiti, gre le na to, da, kolikor mogoče, škodljivce odvráča od svojih gojencev. Novih zasadov torej ne gre delati v letu, ko hrošči rojijo v velikej množini, in tudi ne leto po tem. V hroščevem letu tudi ni pametno zemljo prekopavati in za nov nasad priprav-

ljati, ker izkušnja uči, da hroščeva samica v tako zrahljano zemljo najrajša odklada svoja jajca. Ako hočeš na sečnjah, kjer je prej stal listnat gozd, zasaditi bore, smreke ali hoje, ne sadi jih precej po sečnji, temveč počakaj, da dozore podjedi, ki so zdaj še v zemlji. Gredice s semenici pa pokrij v hroščevem letu proti koncu, ko začne samice jajca nesti, z listjem in da ti ga veter ne raznaša, položi po njem veje. Izkušnja je pokazala, da se samice ogibljejo taci gredic.

Samo ob sebi se pa razumeva, da v hroščevem letu tudi gozdnar ne bode rok križem držal, temveč tresel bode, pobiral in trl, kar se bode najbolj dalo.

Bramor je časi na semeniščih tudi jako nevšečen, ker podgrizuje nežne semenice. Najbolj ga odganjaš s tem, da v brazde, v katere si sejal seme, položiš kratke brinove vejice in potem vse vkup z zemljo pokriješ. Iglasto brinovo listje zbada mehke požeruhe in jih odvrča od koreninic. Isto velja tudi o podjedi. V sadnih drevesnicah bi tako pokladanje brinovih vejic moralo biti tudi koristno.

Bukov zelenko.

Bukov zelenko je našemu navadnemu poskoku ali pokalici podoben hrošek, toda je manjši in še ožji. Glava mu je vdrtá pod ovratnik, da je skoro ni videti. Oči so precej velike, pilaste tipalnice pa kratke. Ovratnik je drobno nagrbančen, pokrovke pa so zrnate. Lešči se kovno zeleno, a pri nekaterih se izpremina barva na modro, pri drugih na bronasto ali celo na bakreno. Trebušna plat je zmerom bledejša od hrbtné. Samci so ožji nego samice. Naša podoba kaže nam zelenka nekoliko povečanega.

Po leti, okolo kresa, pohaja zelenko po bukvah, časi pa tudi po jelšah in brezah. Kmalu potem začne samica odlagati jajca, po več njih vkup, na bukov lub, najrajša v dno kake veje. Za nekoliko tednov pozneje izvalé se iz njih ličinke, pregrizejo se skozi lub in dolbejo rove po ličji in po belini. Ličinka je brez nog, bela, zleknena, spredaj precej debelejša nego zadaj in ima na zadnjem obročku majhne kleščice. Pod lubom živi prvo in še vse drugo leto, in še le, ko je drugič prezimila, zabubi se in sicer z glavo navzven obrnena. Ko se je v njej preobrazil hrošek, pregrize se skozi lub in pride na dan.

Zelenko napravi časi veliko kvaro, zlasti v mladem bu-

kovji. Napadena debela boleha, kar vešče okó na listji kmalu zapazi, in ako deblo drugače ni posebno krepko, gre tudi po zlu. Močno deblo, ki je le nekoliko teh gostov redilo, prebolí rane in se potem zopet opomore. A spomin na zajedavce mu ostane na lubu, namreč sem ter tje zviti obrunki (brazgotine).

Temu škodljivcu se ustavi malopridno delo samo s tem, da se napadene bukve posečejo in sežgó, predno so bube dozorele, torej vsikako pred kresom.

Vélikí črni rilčkar.

Po smrekovih in mecesnovih gozdih, sosebno v mladih nasadih nahajamo pogostoma vélicege črnega rilčkarja, katerega imama tukaj v podobi pred seboj, in sicer v pravej velikosti in pa jako povečanega. Tipalnice imalomaljene, ovratnik zrnat, pokrovke pikčasto progaste. Pod njimi nema kožnatih kril, zato tudi ne more leteti. Ves je črn in svetál in tu in tam s sivimi dlačicami obrasel, samo noge so rudeče, a kolena in stopala so vendar tudi črna.

Tega škodljivca videvamo v smrečji skoro vse leto. Jeseni ga nahajamo pod kamni ali pod mahom časi v večjih družbah, med njimi je tudi več ali menj mrtvih.

Živi tu prezimijo, vzpomladi pa poiščejo mlada drevesca in jih začno obgrizovati. Kmalu se jim pridružijo še mlajši bratci, ki so se še le vzpomladi preobrazili. Konci meseca maja in tje do kresa je tega rilčkarja največ videti. Tik nad zemljo gloje mlada drevesca, počasi se pomika navzgor in objeda tudi mehke mladike, na katerih se drži takó čvrsto, da ga noben veter ne vrže na tla. Onde se tudi pari najdejo in kmalu potem zavleče se samica v zemljo. Tu odloži svoja jajca v majhnih grudicah, po deset do trideset skupaj, mladim drevescem na koreninice.

Vélikí črni rilčkar
(v pravej velikosti in povečan).

Ličinke so kratke in debele ter so jako podobne ličinkam borovega rilčkarja, samó da so bolj kosmate. (Podobo borovega rilčkarja in njegove bube oglej si na 280. str.). Sedeč okolo korenin jih objedajo takó, kakor podjedi ali ogreci. Skozi vse leto nahajajo se ličinke razne velikosti in bube, iz katerih se večinoma do jeseni izprezajo hrošči, nekatere pa tudi prezimijo in dajo rilčkarja še le prihodnje pomladi.

Od vélikega črnega rilčkarja objedano drevesce hira in začne rumeneti. Drugo leto biva vedno bolj rudeče in usahne.

Kjer se v mladovji nameriš na tega škodljivca, preglej jeseni drevesca in kjer opaziš káko orumenelo, izderi je in pokončaj na koreninah ali blizu njih v zemlji ležeče ličinke in bube. Druzega poletja pa daj po otrocih rilčkarja obirati z drevesec, in sicer najbolje v jutranjih urah.

Poleg véliceega črnega rilčkarja jih je še nekoliko družih, temu podobnih, ki po borovih, jelovih in smrekovih gozdih prav takó gospodarijo. Zatirati jih je kakor črnega rilčkarja.

Na brezah in na boroveih, časi tudi na smrekah pokaže se vzpomladi tu in tam v velikih množicah, neki manjši rilčkar, namreč:

zaprášeni šiják, ki gloje na drevescih mladi lub, pa objeda tudi listje in iglice ter je časi zeló škodljiv, ker zamori cele nasade, še posebno pa semenice na gredicah. Dolg je blizu deset milimetrov, širok pa ne prav štiri. Kakor smola rujavó telo je posuto s sivimi dlakastimi luskicami, ki se tu in tam izpreminajo bakreno, ter je videti, kakor bi bil zaprašen. Tipalnice so nalomljene in na polovico krajše od trupla; rilec je kratek in debel in zgoraj ploščat; ovratnik je širši nego dolg in zgoraj ploščat, skoro malo vdrt. Pokrovke na korenu niso skoro nič širše od ovratnika, slabo so pikčasto progaste in konec zadka strčí nekoliko izpod njih.

Kjer se šiják nahaja v večjem številu, treba ga je jeseni in zgodaj vzpomladi, ko še tiči pod kameni in pod mahom, pobirati in pokončevati. Ker ne more leteti, drží se kraja, kjer se je izlegel. Táko pobiranje se plača toliko bolj, ker pri tej priliki pride človeku še mnog drug mrčes pod prste. Razumeva se, da táko delo opravljajo lahko tudi otroci in ženske. Okolo napadenih nasadov kopljejo tudi rove ali jame in mečejo va-nje brezove ali borove veje, katere potem na mestu sežgó. Z večjih drevesec se dadó rilčkarji tudi otepati v podstavljen dežnik.

Precej manjši, namreč samo pet do šest milimetrov dolg, ali nič menj škodljiv je:

kratkoglavi rilčkar s kratkim, robatim, vzdolž brazdastim rilcem, čegar brazda sega tje prek ovratnika, ki je skoro še enkrat tako širok kakor dolg. Ščitka ni videti, pokrovke so pikčasto progaste in nekoliko kosmate. Črn je, in ves pokrit s sivkastimi in rujavkastimi lusknicami, ki se pa lahko z njega obrišejo. Tipalnice so ruse. Leteti tudi ta škodljivec ne more.

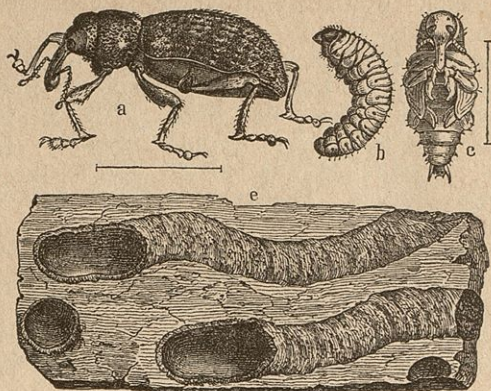
Tu in tam se časi kratkoglavi rilčkar pojavi na pomlad, v velikih množicah na leskah, brezah, hrastih (dobih), bukvah, borovcih in smrekah. Tu objeda brstje, listje in lub na mladih drevescih. Okoli kresa se pari in potem izgine. Samica znese jajca v zemljo, kjer tudi živé ličinke, ne da bi delale kako vidno škodo.

Gledé zatora veljá, kar smo povedali pri prejšnjem.

Vélíki bôrov rilčkar.

Na posebno slabem glasu sta dva rilčkarja pri vseh gozdnarjih in logarjih, katerim so smrečja in borovja v skrb in varstvo izročena. Vélíki bôrov rilčkar ima obel, malo ukrivljen in na konci nekoliko razširjen rilec, ki je skoro takó dolg, kakor raskavo pikčast, navspred zóžen ovratnik. Nalomljene tipalnice stojé blizu ust skoro na konci rilca, noge so dolge in debela stegna imajo na notranjej strani precej očitén zobíč in tudi vsaka golenica se končá v oster trnček. S temi trnčki oprime se spak takó čvrsto, da ga je težko odtrgati. Trivoglati majhen ščitek je vdrt, pokrovke valjaste, pikasto progaste in na konci malce izrezane. Črníkast je ali tudi rujav in z rjastimi lusknicami potresen. Te luskiné delajo na pokrovkah dva, več ali menj očitna pasa. Starim so se luskinaste dlake odrgnile in potem so zamazano rujavi brez pasov. Samec je znatno manjši od samice.

Prezimivše hrošče izvabi pomladno solnce na dan. V toplem in mirnem vremenu letajo drugače leni hrošči živahno okolo, pozneje se jim pridružijo še mladi, ki so se istega poletja izvalili. Znati jih je po tem, da so jasnejši in bolj živo pisani. Vse poletje se pariyo in oplojene samice iščejo na starih sešnjah prisojne kraje in onde odlagajo svoja jajca na parobke (štore, colje, dnišča) in korenine. Naljubši so jim bôrovi in smrekovi parobki, potem še le jelovi. V dveh do treh tednih izvalé se ličinke, ki se pregrizejo skoz lub in potem vrtajo po koreninah navzdol dolge rove, napolnjene s

Vélíki bôrov rilčkar.

a) hrošč, b) ličinka, c) buba, d) rovi, izdolbeni po ličinki.

črvotóčino (črvojedino). Tu prezimijo in se še le drugo pomlad zabubijo, za mesec dní pa izidejo mladi hrošči. Po tem takem traja vsa preobrazba leto dní. V naši podobi vidimo zgoraj za hroščem (a) ličinko (b) in za njo buba (c), spodaj pa rove, v katerih živi ličinka.

Ličinka torej razdeva stare parobke, česar jej nobeden ne more v greh vpisavati. Ko bi ne bilo družega, borov rilčkar v teh bukvah ne bi bil našel mesta. Škodljivci tukaj niso ličinke, temveč hrošči, zlasti tisti, ki so prezimili. Uže meseca aprila jih je časi najti na mladih borovcih ali smrekah, katere zajedajo, bodi si spodaj tik nad zemljo, bodi si na brstji. Hrošč obgrize mehki lub do beline in mnoga drevesca, zlasti smreke se posušé, ako jih objeda nad korenino. Borovci so bolj trdni, ali tudi oni boleajo in zastajajo v rasti, sosebeno ako je vrh poškodovan. Rane so navadno zalite s smolo, ki se cedi navzdol po deblu, da je videti krastavo, les nad rano je umazano lisast in ker pri rani sok zastaje, začne onde poganjati novi brsti. Ako je drevo bilo zdravo in močno, životari še nekaj časa, a navadno se v tako kmalu naselijo še drugi kvarljivci, ki je popolnoma uničijo. In prav zaradi tega je véliki bôrov rilčkar takó škodljiv, ker drugim zajedavcem pot pripravlja.

Da se bôrovemu rilčkarju kolikor mogoče ustavi škodljivo delo, treba mu je pred vsem vzeti priliko, to je parobke, da ne more na nje postaviti svoje zalege. Na sečnjah, kjer je blizu smrekovo ali bôrovo mladovje, ne smejo se parobki puščati

v zemlji, temveč izrijejo naj se s koreninami vred, in jame naj se zopet z zemljo zamečejo, da hrošč ne najde odsekanih koncev koreninskih. Pri smrekovih parobkih naj se odstranijo tudi koreninske veje, ki so časi kakor vrví po tleh razpete. To delo se najbolje opravlja jeseni in po zimi, ko smo se poprej prepričali, da je zalega v parobkih in koreninah. Samo ob sebi se razumeva, da je na sečnjah treba pospraviti vse vrhove, vejevje in kar je družih odpadkov.

Z druge strani je pa tudi pametno hrošču, ko smo mu vzeli parobke, narejati nastave, na katere poklada svojo zalego. V ta namen so posebno dobre bôrove ali smrekove rakle, ki so seženj dolge in imajo gladek lub. Zakopljejo se napošev v zemljo takó, da je en konec za kacega pol metra pod zemljo, drugi pa gleda kaka dva palca iz zemlje. Po dve ali tri rakle zagrebi blizu skupaj in poleg stavi káko znamenje, da jih potem ne zgrediš. Jeseni jih odgrebi in sežgi z zalego vred.

Sečnja, s katere si spravil les in si pozneje počistil tudi parobke, leží naj še eno leto pusta, in potem še le jo posej ali z nova zasadi. Ako delaš takó, zatrl boš rilčkarja kmalu na toliko, da škoda ne bode več občutna.

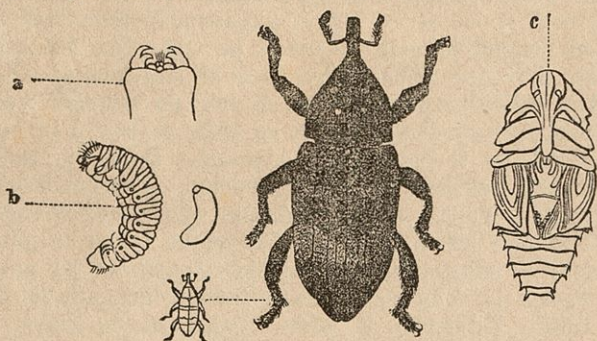
Ako se pa kacega leta hrošč pokaže v nenavadno velikem številu, bodi si, da se je vzgojil na domačih tléh, bodi si, da je roj od drugod priletel, takrat je pa treba tudi hrošče loviti in moriti. Lové se najbolj z bôrovimi ali smrekovimi skorjami. Večji kosi take skorje položé se namreč po tléh takó, da notranja plat leží na zemlji, in da se hitro ne osuše in ne skrčijo, obtežé se s kameni ali s prstjó. Dobro je tudi pod skorjo postaviti nekoliko drobnih, ravnokar odlomljenih bôrovih ali smrekovih vejic. Hrošči pod take skorje hodijo radi žret ter se zbirajo v velikem številu, in vsako toliko se pobirajo. Za to delo je najugodnejši čas zgodaj zjutraj, ali pa proti večeru. Skorja je dolgo časa dobra, takó dolgo namreč, dokler se ne osuší. Zategadelj je bôrova boljša od smrekove. Prav takó kakor skorja služijo tudi nova bôrova ali smrekova polena, ki se s skorjo navzdol obrnena potlačijo v zemljo. Ako ni tega niti onega pri roci, dobri so v lov tudi za moško stegno debeli in do štiri pedí dolgi zvezki ravnokar nalomljenih in povezanih smrekovih ali bôrovih vejic.

Dobro se lové tudi v grabne, ki so do dve pedí globoki in eno péd široki, a na dnu izkopljejo se na vsak seženj še globokejše jame, ki se prekrijejo z bôrovimi ali smrekovimi vejicami. Prav je, ako se ves graben nastelje z drobnimi tacimi vejicami. Graben in jamice morajo se vsak dan pre-

gledati in hrošči pobrati. Taka lov se zmerom dobro plača, s tem več, ker se pri tej priliki pobere tudi mnogo drugih škodljivcev. Vso nabrano sodrgo je treba domá uničiti, najboljše storiš, ako jo popariš ali v ogenj pomečeš.

Mali bôrov rilčkar.

Mali bôrov rilčkar je na prvi pogled velikemu močno podoben, samo da je malo ne na polovico manjši. Ako ga bolj na drobno pregledamo, najdemo mu tudi še druge razločke. Nalomljene tipalnice vsajene so v obel rilček skoro v sredi. Ovratnik je takó dolg kakor širok in navspred precej zóžen. Ščitek je okrogel in vzvišen, pičkasto progaste pokrovke so samo malce širše od ovratnika, pokrivajo ves zadek, a na konci nekoliko režé. Stegna so brez zobca, a golenice imajo močan trnček. Barve je smolaste, a ves, razen glave in rilca, potresen je z belo rumenkastimi lúskicami, a največ na spodnji plati. Ščitek je belo dlakav, ovratnik ima pri sredi štiri bele pike, pokrovke pa dva belo rjasta pasa, katerih prvi je v sredi nekoliko pretrgan, drugi pa onde najširši. Pri starih hroščih so pike in pasi več ali menj ogoljeni.

Mali bôrov rilčkar,

a) usta, b) ličinka povečana in v pravej velikosti, c) buba povečana, v sredi hrošč povečan in v pravej velikosti.

Tudi mali rilčkar objeda sočne mladike, ali ta škoda ni znatna. Toliko večji kvar pa dela v mladosti kot ličinka, ki živi in vrta po bôrovcih. Najljubša so mu 4 do 12 letna, posamično stoječa drevesa. Hrošč se prikaže vzpomladi iz zimovališč in obgrizuje nekaj časa bore, sem ter tje tudi smreke in mecesne, pa, kakor smo uže rekli, ne stori posebne

škode. Čim toplejše biva vreme, tem živahnejši je hrošček. Ko se je sparil, začne samica nesti jajca, toda ne na parobke in korenine, kakor samica vélicege bôrovega rilčkarja, temveč živim mladim bôrovcem na debela, navadno istim, katere je prej objedala. Izvalivše se ličinke zabodejo se skozi lub v les in vrtajo po njem navzdol rove, ki z ličinko vred prihajajo vedno širši. Dospевša blizu dna je dorasla in tu si od strugotin napravi neko ležišče, v katerem se zabubi. Naša druga podoba kaže nam mlad bôrovec, v katerega dno se je zabubilo več borovih rilčkarjev. Buba počiva le nekoliko tednov, in navadno še jeseni istega leta izide hrošč, prekljuvavši se skozi lub. Pri ugodnem vremenu pohaja nekaj časa po borovji, potem pa si na dnu kacega debela poišče zimski stan.

Bôru táko zajedanje hudo dé, uže nekoliko ličink vrtajočih po njem, ga umorí. To se zgodi tem bolj gotovo, ker tudi hrošč navadno objeda tisto ráklo, katerej je izročil svojo zalego. K temu je treba še pomniti, da se v taka, uže zajedana debela prerada vseli še druga glodajoča skrunoba. Bolehav bôr ovadi se uže okolo kresa po velih iglicah, ki pozneje povsem porudečé. Časi boluje drevo samo po enej strani, na tistej namreč, na katerej dolbejo ličinke.

Bolehav bôre (mrlike) je treba izruvatí ali posekati in sežgati. To pa se mora zgoditi kmalu potem, ko so se škodljivci ovadili, ker drugače bi utegnili hrošči prej izleteti. Ž njimi vred zgorí tudi množina drugih kvarljivcev.

Poleg malega bôrovega rilčkarja nahajajo se tu in tam še nekateri drugi podobni, ki so vsi več ali menj škodljivi.

Jelšev rilčkar.

Izmed velicega krdela škodljivih rilčkarjev naj omenimo še jelševega, ki časi v mladem jelševji (olševji) strahovito

Bube malega bôrovega rilčkarja v ležišči.

gospodari. Vélik je po priliki kakor mali bôrov rilčkar. Rilec mu je valjast in tako dolg, kakor ovratnik in glava skupaj, ali od zgoraj ga ni videti, ker ga pod se podviije in položi v širok žlebič med prednjimi nogami. Ovratnik je širši nego dolg, a vendar ožji nego pokrovke. Za čudo trdi hrošč je temno rujav ali črn, a zadnja tretjina pokrovk, stegna pri sredi in ovratnik ob stranéh so gosto z belkastimi luskami pokriti. Ovratnik in prednji dve tretjini pokrovk so posuti s šopki črnih lusk, in zategadelj je hrbet videti bradavičav.

Zgodaj vzpomladi poseda hrošček po jelšah (olšah), sem ter tje tudi po topolah, vrbah in brezah. Ako le malce zganeš vejo, na katerej sedi, ali ako se mu le približaš, hitro se spustí in pade na zemljo. Najrajši objeda enoletne mladike in jih ogloda krog in krog, da jih potem veter polomi. No škoda, ki jo naredí hrošč, je na sploh majhna in človek bi mu jo lahko pregledal, ko bi v mladosti toliko ne zagrešil. Samica namreč polaga svoja jajca posamično na dvoletne, triletne in štiriletne jelševe šibe, bodi si črna ali bela jelša. Izvalivša se ličinka gloje najprej po lubu, potem se zabode za lub in vrta, navzgor gredé, zmerom globokeje v les. Iz rova navzven naredí si odušek, iz katerega se siplje črvojedina in blato, po čemer se ličinka ovadi. Šiba, ki po več tacih gostov redí v sebi, hira in vsahne, ali pa jo veter ulomi. Do jeseni je preobrazba gotova in hrošček se pokaže časi uže jeseni, ali pa v rovu čaka pomladi.

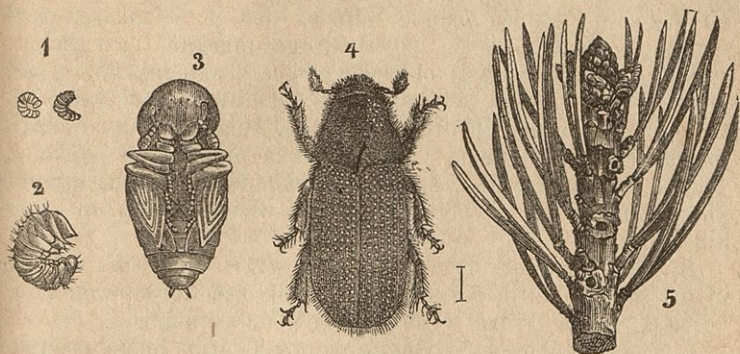
Jelševega rilčkarja je treba vzpomladi otepati v podstavljen dežnik, a pri tem delu moraš biti hiter in oprezen, ker sicer ti uže prej popadajo z vej, predno si prišel do njih. Bolj v živo ga primeš, ako po leti, meseca julija in avgusta, posečeš in sežgeš šibe, v katerih se po črvojedini ovaja njegova zalega.

Bôrov zalúbnik.

V bôrovem gozdu se pasejo mnogovrstni mrčesi, o nekih terih smo uže poročali, drugi pridejo še le na vrsto. Nobeden pa bôra tako neusmiljeno ne obdelava, kakor zalúbnik. V mladosti ga zajeda pod lubom, pozneje mu kvari vrh in mladike, ter ga časi tako obreže in oklesti, da dobí drevo vso drugo podobo.

Oglejmo si najprej hudodelca. Naša podoba kaže nam hroščka jako povečanega. Trupla je valjastega in glave skoro ni nič videti izpod ovratnika, samo betičaste ali kijaste tipalnice strčé izpod njega. Ovratnik je navspred zóžen, zadaj je pa malo ne takó širok kakor pokrovke. Te so pikčasto

progaste, med progo in progo je pa vrsta predrobnih grbic. Ščitek je mičken, trivoglat in malce vdrt. Mladi hrošček je rumen, pozneje porjaví ali tudi počrni, samo tipalnice in stopala ostanejo rjaste. Ves je tenko dlakav.

Bôrov zalúbnik,

1 ličinka v pravej velikosti, 2 ličinka povečana, 3 buba, povečana, 4 hrošč povečan, 5 konec navrtanega bôrovega brsta.

Zgodaj vzpomladi, pri lepem vremenu uže prve dni meseca marca prihajajo hroščki iz zimskih stanov in pohajajo po novih parobkih, po posekanem lesu in po deblih, katera je veter podrl ali sneg polomil. Tu se zaplodé in samice se zavrtajo v lub. Stara debela z debelim in raskavim lubom so jim ljubša nego mlada z gladko skorjo. Ako so se pa zalúbniki močno razpasli in razmnožili, ne ostanejo na povénehih in bolehavih drevesih, temveč se polotijo tudi stoječih in zdravih. Samica prevrtavši se pod lub, dolbe tu navpične, po prst dolge rove in napravi nad vsacim dve ali tri okenca, skozi katera prihaja zrak. Ob vsakej strani rova izdolbe kacic dvajset plitkih jamic in v vsako položi po eno jajce. Za nekaj časa izvalé se blede rumenkastim črvičem podobne ličinke, in te si dolbejo postranske, sem ter tje zvite rove, ki bivajo z rastočo ličinko vedno širši, in naposled se v prostornem konci, v tako imenovanej zibeli, zabubijo. Te zibeli so navadno v lubu, ne pa v belini. Meseca julija, časi pa tudi še le avgusta so hroščki razviti, pregrizejo se iz zibeli in izleté. Na lubu je potem vse polno drobnih luknjic in deblo je videti, kakor bi bilo s svincem (šibrami) št. 9. obstreljeno.

Precej potem, ko je hrošček prišel iz legla in malce pogledal v svet, loti se družega malopridnega dela. Blizu svo-

jega rojstvenega kraja poišče žive bôrovce, stari so mu ljubši od mladih, in jih začne kvariti. Izbere si namreč mladiko, navrta jo do stržena in gre žroč za njim navzgor, časi pa tudi navzdol. Iz ljuknice teče smola in se strdi okolo nje, ali takó, da jamica ostane odprta. Ko je v mladiki požrl stržen, pride ven in se poloti druge mladike, časi pa tudi starše, s češarki (storži) obložene vejice. Take mladike potem veter polomi in kjer je mnogo teh škodljivcev, leží jeseni vse polno vejic po tléh in drevo je videti, kakor bi bilo obrezano in se potem rado usuší. Ako mladika ni prav do popka izvrtana, zaceli rana časi, sosebno na mladem drevesu, mladika pa nekam čudno oteče in drugo leto zažene goste šope kratkih iglic.

Takó gospodari do zime. Zdaj ostavi vrhove in mladike in gre v dno starih dreves, kjer si tik nad koreninami dolbe do ličja sezajoče rove, v katerih žedí do pomladi.

Iz zalúbnikovega življenja si vsak sam lahko posname nauk, kako je grdega kvarljivca treba v strah prijeti. Pred vsem je v bôrovem gozdu treba gledati, da je čist, da po njem ne ležé odsekani vrhovi in veje, niti drevesa, ki jih je vihar izruval ali sneg podrl. Tudi napravljena drva in parobke je treba za časa, namreč do marca iz gozda spraviti. Les, ki bi se vozil iz gozda pozneje, ko se je zalúbnik uže zaplodil, treba je obeliti, to je lub ali skorja se mora olupiti in sežgati. Takisto se mora storiti z lesom, ki leží v gozdu, pa se ne more za časa pospraviti. Olupiti moraš pa drevesa najdalje do kresa.

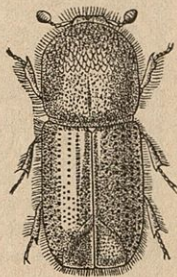
Nekateri gozdnarji puščajo tu in tam po gozdu kako polomljeno drevo, ali če ni taci, povenejo (posekajo) nalašč nekoliko debel in jih pusté ležati. Zalúbniki prihajajo in odlagajo na nje svojo zalego. Samo ob sebi se razumeva, da je tudi take nastave treba za časa obeliti in lub z zalego vred sežgati.

V družbi z opisanim zalúbnikom nahaja se pogostoma tudi **mali bôrov zalúbnik**, ki pa ni skoro nič manjši in tudi drugače ga je težko ločiti od navadnega. Zato ga tudi ne bomo na drobno opisovali, samo toliko povemo, da ima svoja legla zmerom pod tencim in gladkim lubom, tedaj ali na mladih raklah ali pa visoko pod vrhom starih dreves. Glavni rov, ki ga napravi samica pa ni navpik, temveč vodoravno položen in ima tako podobo . Postranski rovi, ki jih delajo ličinke so pa navpik, tedaj baš nasprotno od navadnega zalúbnika.

Smrekov zalúbnik.

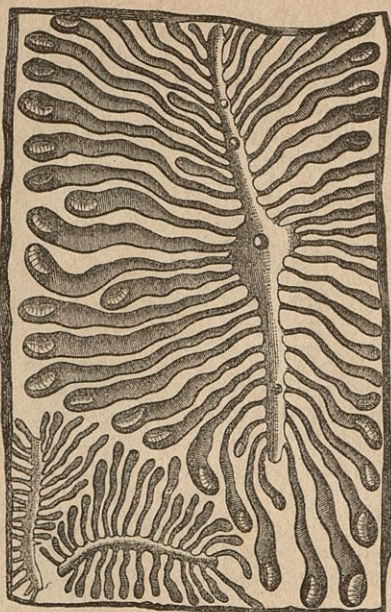
Še večja beda, nego je bôrov zalúbnik bôrovim, je smrekov zalúbnik smrekovim gozdom. Leta 1783. usušil je na nemškem Harz-u nad dva milijona debel, pred nekoliko leti uničil je v Šumavi na Češkem prostrane lesove in tudi pri nas je tu in tam grdo gospodaril. Zarad njega je država izdala posebne ukaze, kakó se ima zatirati, in vsak gospodar, ki v svojem gozdu temu škodljivcu pride na sled, dolžan je to oblastim nemudoma ovaditi. V Šumavi je trajalo več let in trebalo je trdega dela, predno so ga ukrotili. Država sama je morala poseči vmes in pripomoči z denarji.

Ko človek vidi hroščka pred seboj, težko mu je verjeti, da more ta mala stvarca človeku delati tolikšno preglavico. Smrekov zalúbnik je bôrovemu v velikosti in tudi drugače močno podoben. Razloča se najbolj po ovratniku in po pokrovkah. Ovratnik je skoz enako širok in spredaj nad glavo lepo zakrožen in zrnat, samo zadaj ima po sredi ozko in gladko črto. Pokrovke so nad zadkom vdrte, kakor bi bile uščipnene in ob robu tega uščipka stojé na vsakej strani štiri zobci, od katerih je tretji najmočnejši. Rujav je, časi bledejsi, časi temnejši, a vsega so obrasle rumene dlačice. Samica je nekoliko večja in sirša od samca.

Smrekov zalúbnik,
(6krat povečan).

Vzpomladi, navadno meseca aprila in maja, prihaja zalúbnik iz zimskega stana, ki je navadno tudi njegovo leglo in leta okolo. Roji so časi takó velikanski, da so videti kakor meglice, in veter jih časi zanese daleč od njih rojstvenega kraja. Iščejo si pripravnega mesta, kamor bi odložili svojo zalego. Najljubša mu je smreka, poredkoma ga je najti na bôru ali na kacam drugem lesu. Otodi podrti debela so mu najljubša, ako ni taci, gre tudi na stoječa, toda na bolehaava rajši nego na povsem zdrava, takisto rajši na stara nego na mlada. Ako mu je na izber, izvoli si v gozdu solnčno in suho stran, in gora mu je ljubša od ravnine. Ko si je visoko kje na deblu dobil mestece po vseči, zavrta se pod lub do beline, tu si samec in samica zdolbeta najpred malo večjo izbico in odtod naprej začne oplojena samica navzgor dolbsti glavni rov in ob njegovih stranéh na vsaka dva milimetra polagati po eno jajce, torej prav takó, kakor smo to

Rovi smrekovega zalúbnika.

uže prej omenili pri bôrovem zalúbniku. Potem se samica povrne zopet v izbico in od nje navzdol začne vrtati drug enak rov in tudi vanj odloží po nekoliko jajec, vsega vkup do sto. Ličinke, izvalivše se iz njih, dolbejo v stran vsaka svoj rov in se na razširjenem konci naposled zabubijo. Naša podoba kaže nam tako leglo smrekovega lubadarja, v sredi je izba z vhodom, navzgornji rov ima dve, navzdolnji pa eno okence, skozi katero prihaja zrak. Na levi strani spodaj ste dve legli necega zalubnika druge vrste, ki tudi smreke zajeda.

V osmih do dvanajstih tednih, kakor je namreč

vreme, dovršena je vsa preobrazba in hrošči se pregrizejo skozi lub in pridejo na dan. Navadno se zaplodijo kmalu potem, in če je vreme ugodno, pride pod jesen še drug zarod, katerega hrošči prezimijo v leglu ali pa tudi zunaj v parobkih, pod raskovo skorjo i. t. d. Ako se je pa drugi zarod zakesnil, prezimijo ličinke ali bube, iz katerih še le drugega poletja pridejo hrošči. Bube in hrošči so jako trdnega življenja, tudi najhujša zima jih ne umorí. Iz plavljenega lesa, ki je tri tedne ležal zamrznjen v vodi, prišli so hrošči vendar o pravem času na dan. Zategadelj je po leti na enem in istem deblu pod lubom najti h krati ličinke, bube in hrošče. In ker vsak zarod svojo zalego, ako je le mogoče, izroča najrajši tistemu deblu, na katerem se je sam izlegel in zredil, zato se ne bodemo čudili, ako je časi drevo pod lubom vse razoroženo in razjedeno. V Šumavi na Českem šteli so 1874. leta na enem štirjaškem metru po 1400 do 4800 ličink.

Ni čudo, da smreka, katero na tisoče in tisoče zalúbnikov zajeda na najobčutljivejšem mestu, začne bolehati. Od vrha navzdol rumené iglice in s časom porudeče, lub pa siví in

se rad lupi. Ako potrkaš na deblo, pada iz premnožih luknjic bela črvojedina.

Smrekov gozd je treba imeti zmerom pod pazko, ker smreka ima mnogo neprijateljev in je zelo občutljiva. Paziti in zatirati je treba vsakovrsten mrčes, tudi tak, kateri sam ob sebi toliko ne škoduje, ali je vendar zategadelj nevaren, ker s svojim zajedanjem drevesa slabí in jih pripravlja zalúbniku v žretje. Tudi drugače se mora v gozdu umno gospodariti. Pri sekanji je gledati na to, da veter v gozdu ne dobí premaha in tudi na to, da se ne delajo visoki parobki. Les, ki so ga viharji polomili, nagnili ali podrli, je treba hitro iz gozda spraviti, ali če to ni mogoče, ga vsaj olupiti. Obeliti je treba tudi vse parobke, ki so se s kakeršnega koli vzroka naredili visoki. Kadar se pod olupljeno skorjo nahaja zalega, sežge naj se skorja na mestu. Tudi odpeljan les se mora preiskati in, ako treba, obeliti, ker izkušnja uči, da v vaséh in mestih iz tacega lesa izlezli hrošči večkrat prav daleč najdejo pot v smrekov gozd. Kadar se z debel lupi skorja, razgrne naj se pod njimi kaka plahta, da padajo hrošči in bube na njo in se tem bolj gotovo pokončajo. Tudi močne veje naj se pregledajo, ker na njih nahajajo se časi zalúbniki druge vrste, in ako se kaj tacega opazi, sežgó naj se tudi veje.

Ako pri vsem tem zalúbnika ni moči ustrahovati, ako se celó opazuje, da se vse v dilj razširja, potem ga je treba loviti v nastave. Tri tedne ali mesec dni predno hrošček rojí, poseka se po gozdu nekoliko slabših smrek, katerim se oklestijo veje in potem se položé na kámene, na parobke ali na kake druge podklade, takó da jih zalúbnik od vseh strani lahko navrta. Kjer se v gozdu nahajajo novi lomi ali podrtine, služi lahko to drevje v nastave ter ni treba sekati novih. Veje naj se pa oklestijo tudi tem, samo na pol podrte smreke, ki imajo nekoliko korenin še v zemlji, pusté naj se, kakeršne so.

Ker se zalúbniki ne razvijajo vsi h krati, temveč rojijo vse poletje, treba je vsako toliko posekati nekaj novih debel, in sicer tem več, čim hujše pritiska škodljivec. Nastave pregleduj vsako toliko časa in kakor hitro opaziš, da so matični rovi uže dodelani in se ličinke v njih razvijajo, oguli jih in sežgi lub, kakor je bilo zgoraj rečeno. Kraj vsega tega imej oči zmerom odprte in preiskuj tudi še stoječa zdrava drevesa, kajti tudi teh se polotí zalúbnik, ako se je močno zapasel. Tedaj tudi najzdravejša drevesa niso več varna pred njim. Ako je stvar dospela tako daleč, takrat je treba sekati vse vprek,

Škodljive živali.

kar je napádenega. Toda razumen gospodar tu ne bode sekal mrlik (usušenih debel), iz katerih so hrošči uže izleteli, temveč prva skrb mu bode, da zatre zalego v zelenih deblih, da se iz teh ne širi dalje. Pred vsem bode tedaj sekal debela, v katerih se zalúbnik še ni do hrošča razvil ter ga bode z lubom vred v ognji pokončal.

Takó so delali tudi v Šumavi od leta 1869. do 1874. in so naposled vendar zmagali zalúbnika, potem ko mu je v žrtev palo na milijone debel. Sama graščina Krumlovska potrosila je v svojih prostranih gozdih (do 30.000 hektarov) od 1869. do 1874. leta nad 100.000 gld. na delavce, ki so skorjo lupili in požigali. Samo na krumlovski grajščini uničil je zalúbnik 633 hektarov (1100 oral) najlepšega gozda.

Jelov zalúbnik je na polovico manjši od smrekovega, komur je drugače podoben. Razen velikosti razloča se v tem, da ima samec zadaj na vdrtih pokrovkah ob strani šest do sedem zobcev, od katerih sta drugi in peti največja in nekoliko zakrivljena. Nahaja se prav pogostoma v jeli, tu in tam tudi v mecesnu. Pred nekoliko leti se je bil v trnovskih cesarskih gozdih (nad Gorico) močno zaplodil in gozdnarji so imeli mnogo opraviti, predno so ga omagali. Živí in se vede kakor smrekov, toda rovi so mu vodoravni (————) kakor pri malem borovem zalúbniku. Zatirati ga je prav takó, kakor smrekovega.

O **vrtnem zalúbniku** smo uže govorili na 160. strani ter smo povedali, da v vrtilah zajeda posebno jablane in hruške ter jih navadno pokončá uže v prvem letu. Tudi tukaj ga moramo omeniti, ker takisto kvari mlade hraste, javorje in bukve. Napadena drevesca je treba tekoj, kakor se škoda opazi, vzeti iz zemlje in sežgati.

Lesni zalúbnik ali belínar.

Vsi dozday opisani in še mnogi drugi zalúbniki, katerih tukaj ne moremo navajati, imajo svoja legla pod skorjo med lubom in ličjem. Tukaj pa imamo še enega, ki se od vseh prejšnjih loči v tem, da vrta naravnost v belino, tedaj v les. Belinar je na sploh podoben drugim zalúbnikom, toda zadaj na pokrovkah ni uščipnen in ovratnik je še bolj okrogel in luskavo nagrbančen. Pokrovke so po sredi ob švu in na vnanjem robu temnejše in večkrat imajo še po sredi temno progó.

Belinar roji zgodaj vzpomladi in samica vrta rove naravnost v les, bolj ali manj globoko. V tencih raklah privrta do stržena. Potem poklada ob stranéh v zdolbene jamice svoja jajca, vseh skupaj kacic trideset. Ličinke dolbejo potem napik na matični rov ravne postranske rove, ki pa niso nič daljši nego je ličinka, ki se potem onde tudi zabubi. Leglo ima tedaj tako podobo:

Mogli bi je primerjati lestvi. Dalnji razvitek je kakor pri drugih zalúbnikih. Kakeršno je vreme in kakor so druge okolnosti mrčesu več ali manj ugodne, ima na leto en sam ali pa tudi dva zaroda. Napada jele (hoje), smreke, pa tudi mecesne in borovce. Les, ki je bil po zimi posekan, bodi si olupljen ali ne, in se ni za časa spravil iz gozda, trpi največ od belnarja. Časi so debela kakor sito preluknjana in tak les hitro izgubi na vrednosti. Debelejši les za stavbe mora se v taci gozdih, kjer belnar gospodari, sekati vzpomladi, ko mezga stopa v drevje, ali malo poprej in se mora potem olupiti. Izkušnja uči, da se belnar tacega lesa ne loti, bodi si, ker se les otore hitreje suši, bodi si, ker je vse deblo kakor s smolo namazano.

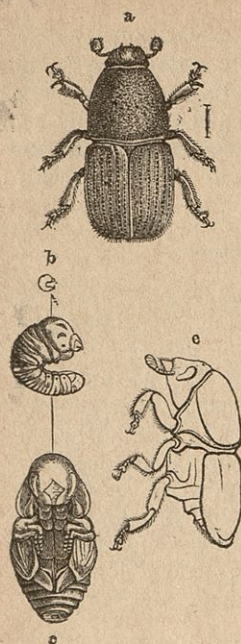
Kakor druge zalúbnike treba je tudi belnarja loviti v nastave, a ker zalege nema pod lubom, temveč v lesu, ne zadostuje, ako drevesa, ki so ti rabila v nastave, samó olupiš, temveč vsa moraš sežgati ali pa v oglje pokuhati.

Brestov líkar.

Tudi listnato drevje ima pod lubom svoje posebne zaje-davce, ki se po svojej vnaujosti od zalúbnikov razlikujejo. Pravimo jim líkarji. Na sploh vendar listnato drevje ne trpi toliko in tudi ni takó občutljivo kakor igličnato. Samo mlada drevesa se vsled líkarjev hitro posušé, stara pa živé leta in leta z líkarji vred, ne da bi se jim posebno poznalo. Največ trpé breza, brest in jesen, hrast uže ne toliko, bukev pa najmenj. Da so pa líkarji sadnim drevesom jako škodljivi, čuli smo v IV. poglavji, kjer smo se seznanili z dvema škodljiv-cema, namreč s svetlim in raskavim líkarjem.

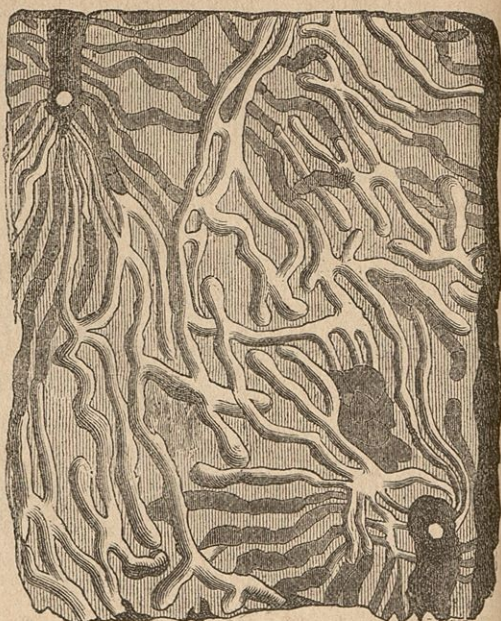
Ker so ti vsi líkarji po postavi in v življenji tako podobni, da jih je večkrat težko razločati, govorimo tukaj samo o brestovem, katerega tudi bralcu stavimo v podobi pred oči.

Vsacega líkarja bodeš najhitreje spoznal, ako ga pogledaš

Brestov líkar.

a) hrošč povečan, b) ličinka v pravej velikosti in povečana, c) buba poveč., e) hrošč od strani.

Rovi brestovega líkarja

od strani. Zadek mu je namreč spodaj napošev prirezan in je trebuh mnogo krajši nego hrbtne pokrovke. Poglej podobo pri e. Drugače je podoben zalúbnikom, samo da glava strči naprej. Ovratnik je precej ploščat, navspred zóžen ter spredaj in zadaj ravno odrezan in tenko pikčast. Pokrovke so skoro štirivoglate, nič širše od ovratnika in samo malce daljše. Ščitek, ki se izza ovratnika vriva med pokrovke, je velik in trivoglat. Črn je, pokrovke pa in noge in tipalnice so rusaste.

Meseca maja pohajajo líkarji po brestih in samica napravi si pod lubom kratek rov in klade vanj jajca, kakor to delajo zalúbniki. Ličinke so na prvih treh členih močno nabrekle, kakor je na povečanej podobi videti pri b. Rovi, ki jih vrtajo ličinke, so navadno mnogo daljši od mátičinega in so sem ter tje iz-

previti, kakor kaže naša podoba. V teh rovih prezimijo ličinke in brestov líkar ima po tem takem na leto en sam zarod.

Líkarju so stara drevesca bolj po volji, ali loti se tudi mladih in zdravih ter jih malo po malo zamorí. Ker ima leglo visoko na deblu ali pa v vejah, ni ga tako hitro opaziti, v starih drevesih ovadi ga navadno odpadajoči lub.

Močno napadena drevesa moraš čim prej tem bolj odstraniti. Tudi nastave bi mnogo koristile in pripomogle v zator.

Bôrova grízlica.

Grízlica kot kvarljivka nam ni nova prikazen. Razen prvih treh imeli smo še v vsakem poglavji ž njimi opraviiti. Izmed naših gozdnih dreves je zopet bôr in sicer edini on, ki ima tudi to gloto pri sebi na hrani.

Bôrova grízlica je po priliki velika kakor naša muha, samó da je bolj debela in ploščata in da ima kakor vse grízlice štiri krila. Samica je nekoliko večja, ima črno glavo in na njej tenke, malce nazobčane tipalnice, po truplu je rumeno in črno pegasta in pasasta. Samec ima češljaste tipalnice in je razen rumenih nog ves črn.

Bôrova grízlica se prikaže s pomladjo. Živahni samci rojijo nad bôrovimi vrhovi, samice pa leno lazijo po mladikah in vsajajo jajca v bôrove iglice s pomočjo pilastega bodalca. Ž njim namreč razporje iglico in potakne v zarezo podolgovato, blede, zelenkasto jajčece in potem rez pogladi in zamaže. Takó pospravi v eno iglico deset do dvajset jajec, potem gre na drugo iglico, s te na tretjo in takó dalje, da je preskrbela vsa jajca, katerih ima kacic 120. Ko se ličinke izvalé, regne iglica in ličinke jo začnó objedati in ostanejo takó dolgo skupaj, dokler imajo hrane, potem se razlezejo. S prva glojejo iglico ob robéh in puščajo srednje rebro, pozneje pa žró vse sčínoma. Gosenici podobna ličinka ima 22 nog in je zamazano rumenkasto zelena, predno se leví, pa temno zelena. Glava je rusa in črno pegasta, nad vsako trebušno nogo ima nadpičju podobno morogo (;) in po vsem truplu je črno pikčasta, kakor zaprašena. Dorasla se skrči in zaprede na vejici v sivkast, sodčku podoben zapredek, iz katerega za štirinajst dní prodre grízlica v drugem zarodu. Časi pa bube v zapredkih zastarajo in grízlica pride še le družega ali celó tretjega leta na dan. Ličinke družega zaroda žró istoletne iglice in se dorasle na tléh pod mahom zapró v rujave zapredke, v katerih prezimijo in se še le prihodnje pomladi zabubijo.

Bôrova grízlica.

a) žuželka (dvakrat povečana), b) ličinka, c) buba.

Grízlica žre najrajša na slabih, zaostalih in grmastih bôrovcih stoječih ob potih in na kraji gozda. Zategadelj tudi ni posebno škodljiva. No kadar se močno razpase, napada tudi odrasla in zdrava drevesa in jim uniči mladike, da se usuše. Do tega vendar pride redko kedaj, ker ličinka ostane jeseni dolgo na drevji in ker je precej občutljiva, gre je v slabem in mrzlem vremenu mnogo po zlu. Ako se je vendar v kakem kraji črez mero namnožila, mora tudi človek na njo roko vzdigniti. Najizdatniše jih zatiraš, ako vzpomladi meseca maja in jeseni meseca septembra obiraš gosenice. Takrat je namreč še vsa zalega skupaj, pozneje se razlezejo. Z nizkih drevesec, katera človek lahko z roko doseže, otepajo ali otresajo se gosenice v kako posodo. Večja debela je treba stresati, da gosenice pocepajo na tla, in potem se poberejo ali pa pohodijo. Jeseni pomečejo vetrovi in deževje sila gosenic na tla, ki se potem v kup zgnetene še dolgo časa tišče ob deblu. Takrat jih je treba pokončavati. Po zimi, dokler ne zapade sneg, in vzpomladi pobirajo naj se zapredki pod mahom. K temu delu dobri so tudi otroci in slabotne ženske, a koristno je tem več, ker se ob tej priliki pobere in uniči še tudi velika množina drugih škodljivcev. Pridni pomagači pri zatiranju so tudi ptiči, ako jih pustiš z mirom in tudi skrbiš, da jih drugi ne vznemirjajo brez potrebe.

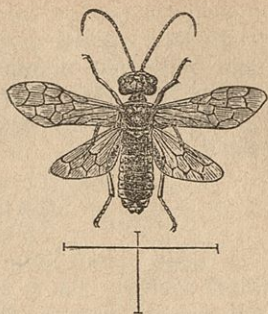
Bôrova grízlica predíca.

Grízlica predíca je znatno večja od navadne bôrove, in ima po priliki velikost naše mesarske muhe. Samica je črna in po glavi in na plečih rumeno morogasta, na širocem in ploščatem zadku ob stranéh rudeča. Tudi noge in tipalnice so rudeče. Nekoliko manjši in tanjši je samec, pisan tudi takó, ali rumenih morog nema toliko.

Ta grízlica prihaja še le o polovici meseca maja in samica prileplja svoja podolgovata na obéh koncéh zašiljena jajca posamična na bôrove iglice. Tudi nje ličinka je gosenici podobna, ali razloča se od navadne bôrove grízlice v tem, da

ima samo šest prsnih nog, trebušnih pa nič in prav na konci ima še dva, nožicam podobna rogljička. Nje glava je rujavkasta in temno pikasta, kratke tipalnice črne in rumeno kolobarčaste. Truplo je časi bolj zeleno, časi bolj rumeno, a spodaj zmerom jasnejše. Po hrbtu in ob vsakej strani se jej vleče temnejša proga, in pod stransko progo še rumena črta. Nekaj posebnega ima tudi v tem, da prede. Kakor se izvalí iz jajca, začne jesti in ob enem tudi presti. Od tenke svilaste preje napravi si med iglicami prozoren spredek, v katerem tičí in žre. Kadar nema več hrane, izleze polagoma iz spredka, odgrizne si eno iglico blizu pri dnu in jo povleče za seboj v spredek in potem jo žre po volji. Povsod, koder hodi prede prejo in s časom je vejica, na katerej se nahaja in žre od spodaj proti vrhu, vsa opredena. Navadno žró samo stare iglice, ako so pa v velikih množicah, oklestijo vse, da so veje popolnoma gole. Z oglodanih vej pomaknejo se na više stoječe in spredki so zmerom očitnejši, ker blato in odgriznene iglice v njih zastajajo. Dorasla ličinka spustí se ob niti z drevesa na tla, zarije se v zemljo, kjer si napravi in izgladi jamico, v katerej prezimi gola kakor je in še le prihodnje pomladi preobrazi se v bubo.

Predíci so najljubši 30 do 40letni borovci, a dokler žró posamične, ne more se o škodi skoro govoriti. Drugače je pa stvar takrat, kadar se mrčes razmnoží in se poloti tudi mladega brstja, sosebno, ako se žretje in pustošenje ponavlja skozi več let. Taka debela začnó vsihati in človek se mora tedaj geniti. Jeseni se naženejo svinje v gozd ali pa se zemlja okolo objedenih dreves prekoplje. Vzpomladi, predno grízlica rojí, zabijejo se okoli objedenega borovja do poltretji meter visoki borovi koli ali rakle, ki so obeljene in s katranom namazane. Roječe grízlice sedajo rade na te kole in se pilepljajo na nje. Vsako toliko časa je treba polovljene pomoriti in, če je treba, pomaz ponoviti. S tem

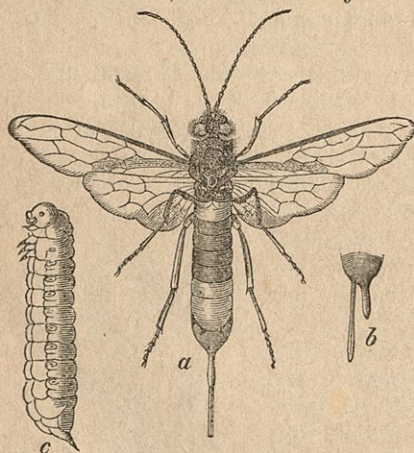
Bôrova grízlica predíca, spodaj nje ličinka.

se pokončá mnogo mrčesa, ali vendar je treba tisto in še drugo leto zatirati gosenice. Drevesa in, če to ne bi dosti izdalo, tudi veje morajo se močno stresati in pod nje se razprostre kaka plahta, da se gosenice laže najdejo in bolj gotovo pokončajo. Z največjim uspehom se to delo opravlja zjutraj zgodaj.

Vélíka lesna ôsa.

Glede velike lesne ôse gozdnarji niso enacih misli. Nekateri menijo, da je zelo škodljiva in da v velikem številu tudi zamori drevesa. Resnica je, da so časi smrekovi parobki pa tudi stoječe smreke vse izprevrtane po lesnih ôsah. Drugi zopet pravijo, da lesna ôsa sama ob sebi, če tudi se nahaja v večjem številu, ne uniči drevesa, temveč da pri tem samo pomaga drugim zajedavcem, da je prej končajo. No bodi si stvar takó ali takó, toliko je gotovo, da je žival zelo nevšečna in tudi škodljiva uže zastran tega, ker tiči večkrat v uže podelanem lesu in pride v stanovanjih iz novega poda ali pohištva na dan, naredivši v njem veliko luknjo.

Vélíka lesna ôsa.

a) žuželka (samica), b) konec zadka od strani, c) ličinka (nar. vel.)

Lesna ôsa je velika žuželka valjastega trupla, ki se okončuje v bodico, pod katero ima samica še daljše bodalce, s katerim vsaja jajca. Truplo je črno, rumene so samo tipalnice, noge od kolén počemši in dve lisi izza očí. Pri samici sta na zadku prva dva in zadnji trije obročki zgoraj rumeni, samec je po vsem zadku razen zadnjega črnega obročka zamazano rumen. Po glavi in po prsih je črno dlakav.

Velika lesna ôsa leta po leti glasno brneč, in samica zvrtá z bodalcem skozi lub globoko jamico in položí vanjo po eno jajce. Bodalce

vrta takó hitro, da je v petih minutah eno jajce preskrbljeno, a pravijo, da jih ima več nego sto. Najrajša jih vsaja smrekam

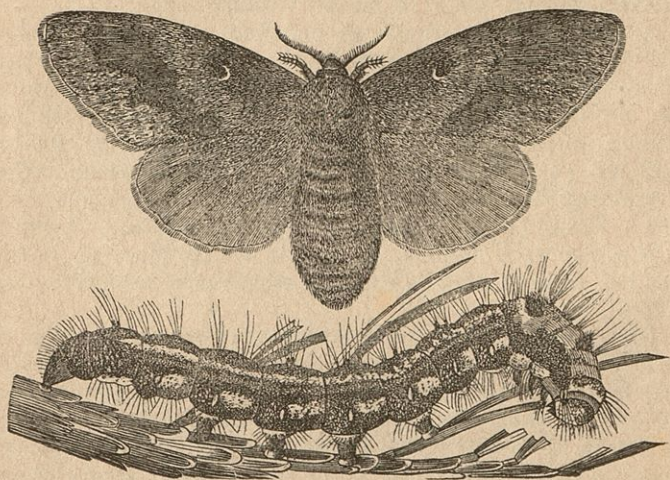
pod lub, časi pa tudi jelkam. Ličinke so bele, mesnate in imajo šest prsnih nog in zadaj kratko bodico. Z močnimi čeljustimi grizejo les in delajo dolge, zavite, s črvojedino napolnjene rove. Takó živé najmenj dve ali tri leta, naposled se konci rova zabubijo in preglodavši se skoz les in lub pridejo obe na dan.

Ose same ni môči loviti. Zatirati se more le s tem, da se odstranijo parobki in medla bolehana drevesa, katerim najrajša izroča svojo zalego. Debla, na katerih so videti velike okrogle luknje, hranijo gotovo v sebi še mnogo ličink, zategadelj jih je treba spraviti iz gozda in za drva razcepiti.

Bôrov prelec.

Bôrov gozd menda nema hujšega neprijatelja, nego je bôrov prelec, katerega vidiš tu z gosenico vred v pravej velikosti upodobljenega. V barvi se močno izpremina. Prednja krila so belkasto, rujavkasto ali rudečkasto siva, izza srede imajo precej širok rjast pas, v sredi pa belo piko. Zadnja krila so sivo rudečkasta. Manjši samec ima širše češljaste tipalnice in je temnejši.

Metulj leta nekaj po kresu. Neokretna in lena samica sedi po deblih, živahnejši samec pa leta v mraku in po noči. Nekoliko dní pozneje začne samica nesti jajca. Najljubši so jej

Bôrov prelec in njega gosenica.

(Nar. vel.)

stari borovci, rastoči na peščenih in suhih tléh. Prileplja jih po več skupaj na razkavo skorjo, mlademu borovji pa med veje in iglice. V višavo ne gre, ker je pretežka. Jajca, katerih samica znese do dve sto, so okrogla, s prva zelena, kesneje osiva. Za kake tri tedne izvalé se gosenčice, ki najprej pojedó lupine jajca, iz katerega so se izlegle, potem pa splezajo kvišku proti vrhu. Tu začnó tekoj objedati iglice in žró tje do pozne jeseni. Ko nastopijo mrazovi, gredó po deblu navzdol ali pa se spusté ob niti na zemljo ter si poiščejo pripraven zimski stan. Najrajše se zavlečejo pod mah, ki raste v blazinicah, ali pa pod steljo. Tu si naredé jamico, zvijejo se v koláč in otrpnejo. Ako ni maha ali stelje, stisnejo se ob kak parobek ali ob kako korenino. Ko so šle zimovat, bile so na pol dorasle, ali pa še ne.

Na pomlad se zemlja ogreje, gosenice oživé in se napotijo zopet na drevesa. Nekaj dní ne jedó nič, toliko večja je pa požrešnost pozneje. Jesenskega žretja na drevesih ni znati, ker takrat so gosenice še premajhne, toliko očitnejša je pa škoda zdaj, ker gosenica potrebuje zmerom več in žre blizu do kresa. Nekdo je preračunal, da vsaka gosenica potrebuje okoli 1000 iglic. Potem se ni čuditi, da so v krajih, kjer se ta metulj močno razpase, razhodni gozdi po leti do poltí objedeni. Ako primanjka bôra, dobra je za silo tudi smreka ali mecesen, družega listja se pa ne dotakne.

Gosenico je od družih jej podobnih lahko razpoznati po dveh lepo modrih, žametastih lisah, na drugem in tretjem obročku. Sivkasta je ali rujavkasta in s temnejšimi lisami pisana. Na vsakej strani ima dve vrsti bradavic, iz katerih rasto krajše in daljše ščetinaste dlake. Dorasla zaprede se med vejicami ali pa tudi na deblu v neki volnast, umazano belkast ali rujavkast zapredek, v katerem počiva temno rujava, skoro valjasta buba. Za tri tedne izpreza se iz nje metulj. V gozdih, kjer je prelec dobil premah, ne razvija se takó pravilno, in onde je po leti h krati najti jajca, gosenice razne velikosti, bube in metulje.

Škoda, ki jo bôrov prelec napravi, je časi neizmerna, ker gosenica žre dvakrat na leto in sicer ogolí drevesa večkrat do poltí, da si več ne opomorejo in poginejo in to tem bolj gotovo, ker za gosenice pridejo radi tudi zalúbniki. Gosenica je kosmata in nje kosmatine imajo v sebi neko hudino, zató ptice ne marajo toliko za njo, kar je se vé da samo mrčesu v prid.

Borovega prelea je treba na vse kriplje zatirati. Pod zimo, predno zapade sneg, pobirajo naj se gosenice v zimskih ležiš-

čih, po leti zapredki po vejah in na deblih, pozneje metulji in tudi jajca, ki so toliko debela, da jih je mōči lahko opaziti. Metulji sedé zmerom na tistej strani debela, ki je od vetra in dežja obrnena. Z mladih dreves se otresajo in pobirajo gosenice, kakor je bilo uže večkrat nasvetovano. Časi je treba kak močno okužen zavod (del gozda) tudi zažgati, da pogori do tal. Zlasti se ima to zgoditi takrat, ko so se gosenice zaprele in je velika nevarnost, da bi se metulji širili dalje po bližnjih, še zdravih zavodih. Samo ob sebi se razumeva, da se ima to zgoditi z največjo previdnostjo in skrbljivostjo, da ogenj ne poseže črez odločeno mejo.

Z največjim uspehom pa v novejšem času zatirajo preleca s kolomazom. Zgodaj vzmoladi namreč, ko so gosenice še v zimskih ležiščih, ogladi se z rezilom raskavi lub na ped široko okoli in okoli debela in potem se gladina namaže z navadnim kolomazom. Pômaz brani mladim gosenicam pot na drevo, na kupe se zbirajo pod njim in naposled poginejo. Ako se kolomaz začne sušiti, ni več lepek, in pomaz je treba ponoviti. Kolomaz se vé da je treba imeti uže pripravljen. Da se pa potrebna množina tega mazila za časa more oskrbeti, potrebno je v napadenih gozdih, da se jeseni za poskus namaže nekaj debel, ki se potem vsak dan pregledujejo in navzdol potujoče in na kolomazu ujete gosenice štejejo. Ako se jih je na vsacem deblu na črez ujelo deset, tedaj je na pomlad treba misliti na mazanje.

Na vso srečo ima pa bôrov prelec med drugimi žuželkami, sosebnó med znanimi nam najézdniki toliko neprijateljev, da ga naposled omagajo ali ga vsaj na toliko ustrahujejo, da škoda po njem storjena, ni takó ogromna. Še več nego najezdiki, pomorí jih neka bolezen, ki gre kakor kuga po gosenicah. To je namreč neka plesen, ki se zavrže v njih, se jako hitro razvija in umorí vsako napadeno gosenico.

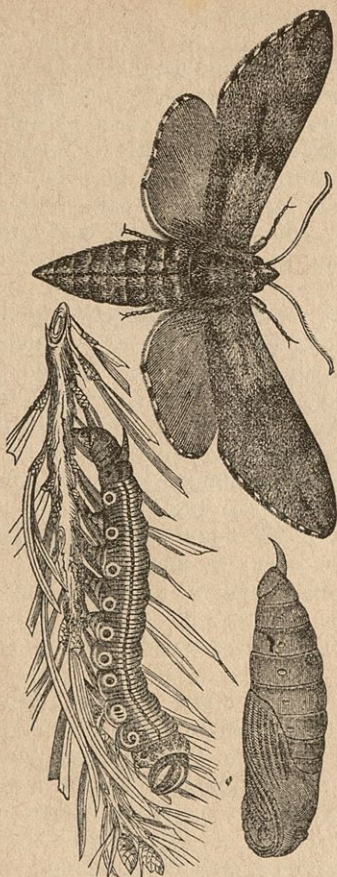
Bôrov veščec.

V družbi s prejšnjim nahaja se še drug, tudi precej velik metulj, ki pa niti z daleč ni takó škodljiv kakor prelec. V misli nam je bôrov veščec. Dolga in ozka prednja krila so na pepelnastem dnu črno morogasta, mnogo manjša zadnja pa rujavkasto siva. Debeli, na konci prirezani zadek ima bele in črne, v sredi pretrgane pase.

V borovih gozdih videva se metulj meseca junija. Po dnevi sedí mirno na deblih in drží krila v podobi strehe zlo-

Metulj, gosenica in buba (nar. vel.)

Bôrov veščec.

žena ali pa nekoliko razprta. Proti večeru oživi in leta močno brneč od cveta do cveta. Oplojena samica prilepi potem svoja jajca na bôrove iglice, po kacic deset na eno. Gosenica je gola in ima šestnajst nog in črnkast rožiček na predzadnjem obročku. S prva je rumenkasta, pozneje rujavkasto zelena in vzdolž petkrat rumeno, po sredi hrbta pa ruso progasta. Očitne dúšnice ob stranéh so rudeče in črno obrobene. Ako jo primeš v roko, meče se s prednjim koncem sim ter tje in pušča iz gobca neki rujav sok. Do jeseni žre iglice, a ko je dorasla, gre z drevesa in se pod njim na tleh zabubi v usnjasto, temno rujavobubo.

Gosenica je sicer na boru škodljiva, ali sama ob sebi ga nikdar ne zamori. Tudi se nikoli takó silno ne razpase, kakor nekateri drugi metulji.

O priliki, ko se iščejo gosenice bôrovega preleca v zimskih ležiščih, poberejo se lahko tudi veščeceve bube ter se z onimi vred pokončajo.

Prstenčar.

O prstenčarji smo govorili v IV. poglavji ter smo ga prištevali najškodljivejšim metuljem na sadnem drevju. Tukaj pride zopet na vrsto, ker kvarljivec se večkrat nahaja tudi na gozdnih drevesih, posebno na hrastih, gabrih, brestih, na glogu in na črnem trnu. Škoda tu sicer nikoli ne more biti tolika, kakor po vrtilih, ali časi se vendar močno razpase. Zatirati ga

je treba uže zategadelj, ker je zmerom nevarnost, da iz gozda zaide v vrte. Podrobno ga tukaj ne bomo opisavali. Vse, kar je o njem vedeti treba, najdeš v tej knjigi na 165. strani.

Hrástova sprevôdnica.

Ta metulj je na posebno slabem glasu, nekaj zatô, ker je njega gosenica po hrastikih časi zeló škodljiva, nekaj pa, ker je strupena. Kar se zadnjega svojstva tiče, pisali smo o njem uže v I. poglavji na 33. strani, kamor zavračamo bralca tudi glede opisa. Tukaj porečemo dve, tri besede o gosenici kot gozdnej kvarljivki.

Sprevôdnica živí na hrastji, toda ne povsod. Kjer se po-kaže, razmnoží se navadno silno in ogolí hraste, stare in mlade, do poltí. Res da se objedeni hrasti zopet obrstijo, ali mnogo jih boleha vsled goseničnega žretja, veje vsihajo in mnogo drevesec gre popolnoma po zlu. Ako jim zmanjka hrastja, razkropé se po drugih drevesih, kajti nobeno listje se jim ne upira, ako ni tega, polotijo se celó pôljšćine.

Rekli smo v I. poglavji, da se gosenice držé po dnevi zmerom na kupu ter da so preprežene z neko lahko prejo. Te kupe je treba tretí in mečkati, se vé da ne z golimi rokami. Sploh je pri tem delu treba velike opreznosti. Delavec naj si natakne rokavice, rokave naj si spodaj zaveže, hlače naj vtakne v škornje, vrat naj si zavije in tudi črez usta in nos naj si zaveže kako ruto. Pozneje, meseca julija, ko so se gosenice zabubile skupno v velikem zapredku, obirajo naj se te mošnje z dreves in sežigajo na mestu. Pa tudi pri tem delu človek ni nikdar dosti previden in oprezen.

Razen hrastove sprevôdnice ste še dve drugi, živeči obe na borih. Navadne bôrove sprevôdnice gosenica drží se tudi v kupih na drevji, toda dorasla gre na tla, katera preprede s svilnatimi nitimi in se onde tudi zabubi. Gosenične dlake so takisto strupene in gosenica hodi tudi v sprevodih na žretje. Pri nas je še nisem videl.

Laška sprevôdnica nahaja se v deželah okoli Srednjega morja, v Dalmaciji, na Laškem i. t. d. Tudi ta dela na borih velike mošnjaste spredke in v vsakem živí vsa zalega ene matere.

Smrekov prelec ali mniška.

Imenuje se smrekov prelec, ker se največkrat nahaja na smreki, ali takó pa vendar ni na njo navezan, kakor bi človek lahko sodil po imenu. Jako je muhast in kjer smreke raste pomešane med borovci, živí časi samo na teh in se onih niti ne dotakne. Toliko je pa gotovo, da je največ škode naredil na smreki, ki je, kakor uže vemo, mnogo mečja in občutljivejša od bora. Časi se nahaja pa tudi na listnatem drevju in kadar se je močno razpasel, ne dela nobenega razločka več.

Smrekov prelec.

(Nar. vel.)

Mniška je gobavcu ali žvagarju (glej na 166. str.) zelo podobna, samo da med samcem in samico ni tolikšnega razločka, in da samica nema zabreklega in z rujavo dlako obrastene zadka. Prednja krila so bela in s črnimi, nepravilno izverženimi pasastimi črtami našarana, zadnja pa jasno sivkasta.

Pri nas mniška, če se tudi nahaja tu in tam, ni-

koli nema tistega pomena, kakor na Ruskem, Poljskem in Nemškem. Ne more ga imeti uže zaradi tega ne, ker pri nas ni tacihih prostranih smrekovih in bôrovih gozdov, kakor onde. Neizrečena preglavica bila je mniška imenovanim deželam počenši od 1845. leta, ko se je v velikanskih množicah pojavila na Uralu in se od onod širila proti zapadu vse do leta 1860. Na Poljskem si leta 1852. mnogi vlástelji niso vedeli drugače pomagati, da so požgali cele gozde, samo da bi se rešili tega mrčesa. Leta 1853. nabrali so v enem samem gozdnem okraji (Rothebude) od avgusta do maja družega leta blizu tri cente jajec (okolo 150 milijonov) in poldrugi milijon letécih samíc. Ali pri vsem tem je bilo v istih gozdih 1854. leta zopet vse pod gosenicami in na tisoče juter najlepših gozdov je šlo po zlu. Ljudém je upalo srce, videli so, da vse delo ne izdá prav nič. Ali vláda je vendar dala ukaz, da se imajo gnezda mladih gosenic iskati in zatirati. Do 18. maja se je to tudi prav pridno delalo, ali vse je bilo zastonj. Navzlic vsemu temu razširila se je gosenica po vsem okraji in do 12. julija, ko je ne-

hala žreti, opustošila je in do konca uničila osem sto oral smrekovega gozda. Poleg smreke je šel gaber gosenici najbolj v slast. V pasjih dneh je bilo zopet vse pod metulji. Pobirali so jih, kar se je dalo, ali delo je šlo prepočasi od rok, zato so po opustošenih gozdih po noči kurili, kar pa vendar ni imelo pričakovanega uspeha, dasi je mnogo metuljev zgorelo. Edino to dobro so imeli ti ognji, da so samice onde po golih deblih odkladale svojo zalego in da niso dalje letele. Jajec je bilo pa v strašanskih množicah, debela so bila vsa ž njimi pokrita, da so imela še drugo skorjo od jajec. Pa ne samo smreke, temveč tudi druga drevesa, celó nizke zelí in trave, lesene ograje in tudi opaži na hišah, s kratka vse je bilo pod jajci. In takó je s pomladjo 1855. leta oživeló toliko gosenic, kakor jih svet menda še ni videl. Po vejah jih je bilo na kupe, da so se pod njih težo šibile. Blato je padalo takó gostó, da je bilo slišati, kakor bi šel močen dež in po tléh je ležalo po tri do šest palcev na debelo. Gosenica je zdaj žrla vse vprek, kar jej je prišlo pod zobe. Do 27. junija je bilo samo v tem okraji (Rothebude) črez 10.000 oral črnega gozda do polti oglodanega in drugih 5000 oral močno poškodovanih. Mrčes pa še ni bil dorasel in do konca julija je šlo vsega skup 20.000 oral gozda, največ smrekovega, po zlu. Metuljev je bilo potem toliko, da je bil gozd videti, kakor bi ga bil sneg zapadel in kadar se je vzdignil kak roj, zdelo se je človeku, kakor bi s snegom najhuje melo. Na Ruskem je bila škoda še veliko večja. Preračunali so, da je v vseh teh letih mniška ugonobila do devet milijonov hektarov gozda in da se je zarad nje posekalo sto in deset milijonov kubičnih metrov lesa, in sicer na Ruskem 96 milijonov, na Pruskem pa 14 milijonov.

Mniška leta konci julija in samica potika svoja jajca za raskav smrekov ali bôrov lub po pet do petdeset skupaj. Pri tem delu se jej zadek stanjša in močno podaljša, zato so jajca na luskavem lubu dobro skrita. Najdeš jih le, ako odtrgaš lusko, okrogla jajca so rusa in se bronasto izpreminajo. Meseca aprila izvalé se rumene gosenice, ki pa hitro počrné. Nekaj dní ostanejo skupaj — časi do šest dní — potem še le gredó v vrh na iglice. Žró pa jako potratno, borove iglice odvržejo velik kos, takisto pojedó listji navadno samo dno okolo petlje. Dorasla gosenica je gobavčevej podobna. Precej kosmata je, dlake so navadno rudečkasto, časi pa tudi zelenkasto sive in stojé na rudečih in modrih bradavicah. Na drugem obročku ima žametasto liso in od nje vleče se po hrbtu temno

rujava proga, ki je pa na osmem obročku in na konci sedmega in v začetku devetega pretrgana z jasnejšo liso. Buba je temno rujava in se izpremina bronasto ter leži v prav rahlem spredku ob deblu ali pa med iglicami.

Če tudi se redko kedaj prigodí, da bi se mniška takó namnožila, kakor je bilo zgoraj opisano, jo je vendar povsod, kjer se nahaja, imeti pod pazko. Kakor bi se kje pokazala v večjem številu, morala bi se zatirati. To se najbolje zgodi, ako se pobirajo jajca, za kar je čas od meseca septembra do aprila. Najbolje je, ako se pod drevesom tesno okolo debla razprostre kakeršno koli prostiralo in se potem raskava skorja z zalego vred s kacim kratkim nožem ali z rezilnikom postrže z drevesa. Jajca se pomečejo na planem v ogenj, toda po malem, ker silno pokajo.

Z uspehom se pokončujejo tudi mlade gosenčice s prva, dokler so še skupaj v gnezdu. Drevesa se pregledujejo od tal do vrha in kjer se najde tako gnezdo, zmesí se z roko, ki je oblečena v rokavico ali ovita s kako cunjó. K temu delu se vé da so potrebne tudi lestve. Naposled je treba tudi metulje loviti in mečkati. Da se pa s tem delom ne zamudí preveč časa, pokončujejo naj se le samice, katere se vsak otrok hitro naučí razločevati od samcev. V slabem vremenu in pa zgodaj zjutraj jih je pobirati in tretí, ker takrat sedé mirno.

Konečno še omenimo, da je od mniške do konca oglo-dane smreke kar mogoče hitro posekati in obeliti, nekaj ker tak les rad hitro gnije, nekaj pa, ker se vanj drugi škodljivci, zlasti zalúbniiki radi naselijo. Bôr ni tako občutljiv, dostikrat si še opomore, ako tudi je izgubil tretjino, časi celó, ako je izgubil polovico iglic.

Bukov prelec ali rusorepka nahaja se menda pri nas povsod, toda zmerom le posamična in nikoli škodljiva, kolikor je meni znano. Ne žíví pa samo na bukvi, temveč tudi na raznem drugem listnatem drevji, sosebnó na hrastu, pa tudi na sadnih drevesih. Toda samo na bukvi se časi takó razmnoží, da je res škodljiva. Pa kakor smo uže rekli, zgodí se to pri nas prav poredkoma.

Gosenica je takó očitna in nenavadna, da jo človek hitro zagleda, ako se kje nahaja v večjem številu. Lepo rumena je in ima na četrtem, petem, šestem in sedmem obročku precej dolge ščetke od rumene dlake, na enajstem pa še daljši, rožičku podoben čopek rudečkaste ali ruse barve. Odtod tudi drugo ime: rusorepka. Zareze med ščetskami so črno žametaste,

pokažejo se posebno, kadar se gosenica zvije. Osmi, deveti in deseti obroček imajo ob hrbtu na vsakej strani tudi tako črno morogo. Polna je bradavic, iz katerih raste dolge dlake. Mlada je skoro črna.

Izvali se kmalu po kresu. S prva se spušča po niti na tla, ako se strese drevo, na katerem žre. Kadar je večja, ne prede niti, temveč cepne na tla, zvije se in leži za-mrtno. Dorasla gre z drevesa in se zabubi meseca oktobra na tleh pod mahom in resjem v precej gostem ali vendar prozornem spredku.

Meseca maja in junija letajoči nočni metulj je umazano belkast in na prednjih krilih rujavkasto sivo zaprašen. Prek njih gredo trije rujavkasti, nepravilno zobčasti pasi, a na spodnji strani ima vsako krilo rujavkasto pego. Zadnja krila so čisteje bela z zabrisanim temnim pasom v sredi. Samica znese belkasta jajca posamična na debela.

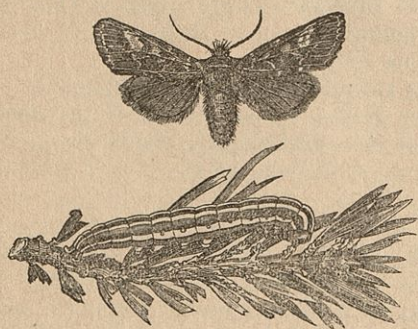
Kjer bi bilo potrebno zatirati rusorepko, mečkajo naj se jeseni gosenice, ko pridejo z dreves v dno debela in se tu, zlasti pri slabem vremenu, nekaj časa držé skupaj, predno se gredo zabubit. Kjer tla niso preveč zarastena, iskale bi se s pridom tudi hube.

Góbavec ali **žvagar** ne dela škode samo na sadnem drevju (išči na 166. strani), temveč tudi na raznem listnatem in časi celo na igličnatem, kajti ni je morebiti gosenice, kateri bi šlo vse tako v slast, kakor gobavčevej. V Gorici našel sem jo celo na smokvi, čegar trdo usnjasto listje se drugače gosenicam upira. V svojem dejanji in nedejanji je góbavec kot metulj in gosenica najbolj podoben smrekovemu prelcu ali mniški. Zato ga je pa tudi prav tako treba v strah prijemati in zatirati, ako bi se kje črez mero namnožil. Ob slabem vremenu (v dežji) iščejo gosenice zavetja, zategadelj je dobro, ako se jim tu in tam obesi kaka stara cunja ali suknena krpa. Izkušnja je potrdila, da se tačas gosenice rade skrivajo in zbirajo pod take nastave.

Zlatoritka je bila opisana tudi že poprej (na 168. str.) in prišteta najškodljivejšim mrčesom na sadnem drevju. Biva pa tudi na hrastih, na bukvah, na gabrih in brestih. In ker je zmerom nevarnost, da metulj iz gozda ali z blizu hiš rastočih dreves ne preletí v vrte, mora se povsod gonobiti, kar ni težko, ker gosenice stanujejo po zimi v tako velicah in očitnih zapredkih, da jih je že z daleč videti.

Bôrova môra.

Na železnici med Zgorêlicami in Berlinom ustavile so 1867. leta gosenice vlak, da ni mogel naprej. Črez železniški tîr lezla je namreč tolika množica gosenic, da je od maščobe strtih bil takó gladek, da so se kolesa le vrtela, a prijemala niso. Bila je gosenica bôrove môre. Iz tega lahko vsak presodi, koliko mora po teh krajih biti mrčesa, ako se ga na železniškem tiru toliko nakopiči. Pri nas kaj tacega ni mogoče, ker nemamo prostranih bôrovih gozdov. Ali nahaja se vendar, in tudi pri manjšem številu je škoda, po njej storjena, večkrat prav znatna.

Bôrova môra.
(Metulj in gosenica.)

Bôrova môra je jako živo pisana in se od drugih sorodnic razloča v tem, da se tudi po dnevi prav živahno preletava. Prednja krila imajo na rumenkasto rudečem, cimetastem dnu belkasti ali višnjasti, s polumesecev zloženi verižnici in bele, sivo obsenčene lise. Zadnja krila so sivkasto rujava, belo in rujavo resasta. Oprsje je iste barve kakor prednja, zadek pa kakor zadnja krila. Spodaj so vsa krila

rujavkasto siva s temnimi mesečastimi lisami v sredi. Na raztegljaj meri blizu 40 milimetrov, samec je nekoliko manjši.

Metulj leta zgodaj vzpomladi, časi uže meseca marca, in seda tudi na vrbove mačice, srkajoč onde sladčico. Oplojene samice prilepljajo potem svoja blede zelenkasta jajca v vrh bôra na iglice, in sicer po šest do osem na vsako. Najljubši so jej mladi borovci. Meseca maja izvalé se gosenčice in te gredó tekoj na mlado brstje, ki prav tačas začne poganjati. Tu se zarijejo takó globoko, da jih od zunaj ni môči opaziti.

Ali brstovi začnó sehneti in odmrjó. Drugo leto sicer zopet poganjajo iz nožnice, toda na slabih tléh, in če k temu še nastopi suho poletje, hira drvo bolj in bolj, in naposled se usuši.

Gosenica je rumenkasto zelena in ima vzdolž tri bele proge, eno posred hrbta in po eno na vsakej strani, a pod to še eno pomarančasto. Glava je rujava in temno morogasta. Mlade gosenčice so vse zelene. Meseca julija so dorasle in gredó z drevesa ter se pod njim v mahu ali v zemlji zabubijo brez zapredka.

S pridom se bôrova môra zatira, ako se od meseca avgusta počenši pobirajo svitlo rujave bube pod mahom in pod nastilom. Zlasti v rahlej prsti, ki se je naredila s segnitéga parobka, nahajajo se rada cela gnezda. Prašiči, zagnani obsevré v gozd, opravijo to delo tudi prav dobro. Kjer bi se môra nenavadno zapasla, treba bi jo bilo stresati z dreves na prostirala in ker gosenica s pomanjkanja hrane potuje, bilo bi dobro kopati grabne in jo va-nje loviti in onde pokončavati. No povsod, kjer se je pokazala v večjih množicah, pritiskali so tudi v neverjetnem številu razni njeni neprijatelji, sosebno najezdiki, ter so jo v kratkem času malo ne zatrli. Največ pa jih pomorí neka plesen.

Bôrov pedíc.

Ko je bôrova môra dorasla in šla z drevesa, pokaže se na njem pogostoma še neka gosenica, ki je na prvi pogled môrovej prav podobna, ker je tudi zelena in belo in rumeno progasta. Razloča se vendar od te in tudi od drugih podobnih, da ima zeleno glavo in samo deset nog. Izvalí se meseca julija, ali še le avgusta se ovadi z žretjem. Žre namreč prav razmetno in potratno, kajti iglicó pregrizne pri sredi, zgornjo polovico zavrže in tudi od spodnje le malo pojé. To je pa zopet dobro, da se največ drží starih enoletnih iglic, in še le potém, ko starih ni več, loti se tudi letošnjih. Ob lepem vremenu spušča se rada ob niti navzdol in pleza zopet nazaj, kakor za kratek čas. Doraste navadno še le meseca novembra, dà, časi je še celó decembra na vejicah. Tedaj se spustí ob niti na zemljo in se tu zabubi, prav takó, kakor je bilo o bôrovej môri povedano.

Mesec maj ali junij dá metulja. Ta je lepo, ali po spolu različno pisan. Samčeva krila so belkasto rumena in temno rujavo obrobljena, ali ta rob je jako širok, takó da ga je več, nego svetlega dna. Spodaj so prednja krila kakor zgoraj, samo bledejša, zadnja so pa spodaj svetlo rujava in imajo belo, proti robu širšo črto in dva rujava pasa. Samčeve tipalnice so nitkaste. Metulji letajo jako živahno tudi o belem dnevu

po mladem gostem borovji. Samica prileplja svoja drobna, zelena jajčka po vrsti na iglice.

samec,

samica.

Bôrov pedíc,

Bôrovega pedíca
gosenica in buba.

Škoda, narejena po bôrovem pedícu, navadno ni posebno velika. Mrlik vsaj je za njim prav malo, in še te imajo na vesti največ drugi škodljivci — zlasti zalúbniki, — ki se radi selijo na oslabela drevesa. Po samem pedícu se bôr navadno opomore, če tudi nekako hira in v rasti zastaja. Opazuje se posebno to, da objedeni bôri drugo leto časi za mesec dní pozneje poganjajo in novo brstje je zmerom revno in kratko. Pa vendar se ni treba prenageliti s sekanjem, tudi tedaj ne, ako so bili bôri do

polti objedeni. Če drugega leta pedíc izostane in če tudi drugi kvarljivci ne pritisnejo, mogoče je še zmerom, da se zavod opomore in popravi.

V zator se drugega ne dá storiti, nego pobirati bube pod drevjem, ali pa puščati v gozd svinje, ki ga bolje očistijo nego človeške roke.

Bôrov sukáč.

Bôrov ter bôrov, pa spet bôrov, brez konca in kraja! Tu rilčkar, tam zalúbnik, zdaj grízlica taka, zdaj spet drugaka. Pa zopet na izmeno prelec in veščec, pedíc in sukáč, da ne govorimo o drugih njegovih zajedavcih nižje vrste. Ko ga človek vidi, kakó pust in dolgočasen stojí na slabih peščenih tleh, nikoli bi ne mislil, da je takó sladák.

O sukačih smo uže govorili na več mestih. Vsi so bili majhni metuljčki, katerih gosenice živé med vsúkanimi listi,

ali pa tudi v sadovih in popkih. Bôrovega sukáča gosenica pa biva v brstji na mladih borovcih. Metuljček pride na svet po leti, a da si je živo pisan, ga človek prav lahko zgreši, tem več, ker po dnevi mirno žedí med iglicami. Na večer ožíví in obletava bôrove vršiče in samica polaga posamična jajca na vrhovne popke. Izvalivša se gosenica gloje okolo popkov, toda pred zimo na njih ni znati še nobene škode. Obgrizeni popki so le bolj s smolo zaliti nego drugi zdravi. Ko je gosenica tukaj prezimila, loti se vzpomladi mladega brsta in se ovadi s tem, da se napadeni brst začne kriviti in sicer tem bolj, čim daljši je. Večkrat pokončá tudi več bližnjih brstov. Opaziti je ni takó lahko, ker dela skrita pod neko odejo s smole in preje. Vkrivljeni brsti, ki so samo od ene strani poškodovani, poravnajo se pozneje zopet, ali vendar se jim še leta in leta pozná, ker so nenavadno dolgi in visé v stran. Vršič pa, katerega je gosenica izprevrtala in razorala, usuší se in odpade, a na njegovem mestu požene iz nožnic več novih. Táko drevo nema potem pravega vrha, videti je metlasto in ne vzraste več v lepo deblo, temveč ostane kakor zamorjeno in grmasto ali čumasto, zlasti na slabej zemlji.

Bôrov sukáč je na prednjih krilih rumenkasto rudeč, kakor opeka, a prek njih gredó nepravilne valovite črte, ki se srebrasto leščé in tu in tam na modro izpreminajo. Zadnja krila so rujavkasto siva. Spodaj je metulj temno siv in na prednjih krilih ob gornjem robu belo in rudeče lisast.

Bôrov sukáč.
(Nar. vel.)

Gosenica je s prva temno rujava, pozneje svetlejša, samo glava, tilnik in pločice na prsnih nogah so svetlo črne. Dorasla zabubi se onde, kjer je žrla in za mesec dní preobrazi se metulj.

Proti temu škodljivcu človek nema pomagala. Edino, kar moreš storiti je, da meseca maja in junija odščipneš in sežgeš vsak brst, ki se kriví. To pa se vé da móči je izvesti samo v malem. Kjer se je v večjih zavodih razširil sukáč, gospodari navadno takó dolgo, dokler ga najezdniki ne ukončajo.

Tudi jela ali hoja ima svojega sukáča, ki vzpomladi zajeda mlado brstje, da se vse skríví in se usuší. Zelena gosenica z rujavo glavo in spredaj belo obrobjenim tilnikom

tičí med iglícami v lehkem spredku, kjer se tudi zabubi. Jelov sukáč ima pepelasta prednja in rujavkasto siva zadnja krila ter so prednja ruso lisasta in morogasta, kakor omramorjena.

Jelov sukáč je zeló škodljiv in težko se ga je rešiti. Najbolje je, ako se napadena drevesa za časa odstranijo, da se metulj ne razletí po okolici.

Našli so ga tudi na smreki.

Smrekov sukáč žíví kot gosenica v smrekovih vréh pod lubom, navadno pod drugim križem. Onde gloje sem ter tje in lub je nad njegovimi rovi nekoliko vzdignen. Pred zimo ga človek ne opazi, vzpomladi pa ga ovadi obila smola in blato, viseče v opredenih nitih pod križem. Dorasla gosenica zabubi se v rovu in okolo kresa izpreza se metulj. Ako rovi ne gredó okolo in okolo debla, hira smreka nekaj časa, s časom pa si zopet opomore. Kadar je pa debelece okrog in okrog objedeno, usuší se vrh prav gotovo.

Metuljček ima na zelenkasto rujavih prednjih krilih dve srebrasti črti take podobe: $\ll \gg$, blizu vnanjega kota precej veliko, ali nekoliko zabrisano oko in ob sprednjem robu štiri pare belih ključic. Zadnja krila so sivo rujavkasta in s sivimi, na konci belkastimi résicami obrobljena. Gosenica je blede rudečkasta, na glavi in tilniku jasno rujava, a na zadnjem obročku ima dve vrsti bradavičic. Dolga je blizu 11 milimetrov.

Smrekov sukáč napada mlade smreke, na katerih škodljivca kmalu opaziš in lahko umoriš, ako ga poiščeš v rovu pod privzdignenim lubom. To pa je môči narediti samó na posamičnih drevesih.

Mecésnov sukáč polaga svoja jajca na mecesnove vejice in izvalivše se na pomlad gosenčice živé v brstji. Dorasle se zabubijo po vejah ob raskavej skorji ter si pripredejo tudi suhih iglic. Brstje zarudí in rudeči vrhovi uže z daleč ovajajo škodljivca. No mecésen ni posebno občutljiv in pozneje požene novo brstje, ali škoda je vendar, ker drevo v rasti zastane. Kjer se pa žetje ponavlja leto za letom, gredó tudi stara debla po zlu.

Gosenica (9 milimetrov dolga) je črna, dorasla pa nagiblje nekoliko na zeleno. Metuljeva prednja krila so svetlo siva in rujavo omrežena, zadnja pa rujavkasto siva in svetleje obrobljena.

Rjasti hrastov sukáč.

Prve dní meseca maja l. l. prinesel mi je gospod Povše, vodja slovenskega oddelka tukajšnje kmetijske šole, nekoliko uže suhih hrastovih vršičev, na katerih ni bilo nobenega zdravega lista. Popki in brsti so bili zgrizeni, med njimi je bilo polno gosenčjega blata in vse je bilo z ostanki oglodanega listja, s katerega je bila zelena meča ostrgana, spolsteno v gnusne svalke. Po teh svalkih, zlasti pa ob véjicah videvale so se sivkaste spredene cevke polne blata. Očividno je bilo, da je v njih stanovala gosenica, ali zdaj so bile vse prazne. Bržčas so gosenice iz njih pobegnile, ko so se vršiči posušili. Ker mi je bilo rečeno, da se je ta mrčes pod sv. Valentinom močno razpasel, šel sem drugi dan gledat, kaj je na stvari. In res je med sv. Mavrom in med Ravnim bilo nekoliko sto hrastov, desetletnih do dvajsetletnih, popolnoma objedenih in na njih polno omenjene nesnage. Mnogo ceví je bilo tudi tukaj praznih, a v družih je tičala gosenica, kakor je bilo videti uže dorasla, hoteča se zabubiti. Vzel sem jih nekoliko seboj domov, ali dozdej še nobena ni dala metulja. Hrast pa je bil takrat uže zagnal novo brstje.

Po vsej priliki je bila to gosenica rjastega hrastovega sukáča. Bila je rujavkasto bela z zelenkastimi vzdolžnimi črtami in s črno glavo. Gotovega se vendar nič ne more reči, predno ne vidimo metulja. Ta je na prednjih krilih rjast ali pa rudečkasto siv in z rumenimi ali rudečimi luskami poprskan. Ob sprednjem robu ima dve rusi ali črni lisi in eno tako tudi pri sredi. Zadnja krila so temno siva, časi tudi belkasta. Na raztegljaj meri 16—18 milimetrov.

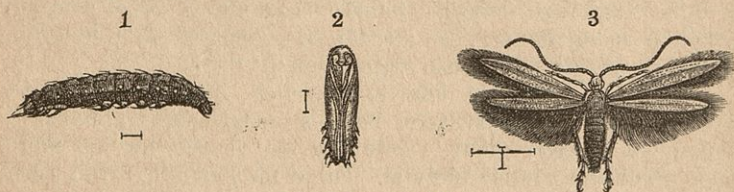
Samo ob sebi se razumeje, da je ta gosenica hrastu škodljiva, in ako se več let ponavlja žretje, mora iti po zlu. Druzega se proti temu škodljivcu pač ne dá storiti, nego da se vzpomladi obirajo svalki in spredki, dokler so gosenice in bube še v njih.

Še bolj navaden je na hrastu **zeleni hrastov sukáč**, lep, majhen metuljček, čegar prednja krila so jasno zelena, zadnja pa siva, a oboja z belkastimi resami obrobljena. Gosenica je zamazano zelena, črnoglava, črnopikasta in nekoliko kosmata. Iz prezimivših jajec izvalé se gosenčice, ki se polotijo popkov in razvijajočih se brstov, pozneje pride pa tudi listje na vrsto. Gosenice predejo in se tudi ob nitih rade spuščajo navzdol, a zabubijo se na drevesu med izjedimi.

Mecêsnov mólj.

Poleg mnogih neprijateljev, ki zajedajo splazi vse igličnato drevje, tedaj tudi mecêsen, ima to lepo drevo še necega posebnega kvarljivca, ki je zatira in zadržuje v rasti. Ta hudo-delec je tem nevarnejši, ker je skoro gotovo, da se tacih oslabeledih in v rasti zaostalih mecêsnov posebno rada prime neka goba, vsled katere deblo obolí in pogine. Bolnemu drevesu regne lub, iz njega se cedí smola, rana počrni in se kakor neki smetljaj ali rãk širi zmerom dalje. Mecêsen se začne v vrhu sušiti in gre po zlu.

Ta nepridiprav je premièken metuljček, neki mólj, kakeršnih smo uže več našli med škodljivci. Tu pred nami ga imamo mnogo povečanega, a črte poleg njega kažejo nam njega pravo velikost. Krila so mu pepelasta ali tudi nekoliko rujavkasto siva in se svetijo kakor svila, a dolge rese so medle, rekše, ne svetijo se. Nitkaste tipalnice so dolge kakor teló, zadnje noge kosmate in s trni obrastene.

Mecêsnov mólj,
1 gosenica, 2 buba, 3 metuljček (vse povečano).

Mecêsnova vejica
z móljevimi mešički.

Mecêsnov mólj leta meseca maja, v gorah tudi pozneje, in sicer po dnevi v solnènem svitu. Žuta, lepo rebrasta jajčeca polaga samica posamièno na iglice. Predrobna siva gosenèica, izvalivša se iz jajca, zavrtá se tekoj v iglico in vrta po njej. S prva vrta jako polagoma in še le proti jeseni se začnó izjedene iglice beliti in je taèas moèno napadeno drevo videti, kakor bi bilo z drobnim belim cvetjem posuto. Vsaka taka iglica je na štiri do sedem milimetrov dolgosti popolnoma izotlena in zato tudi bela. Kakor je znano, odpadejo mecesnu iglice pod zimo, a predno

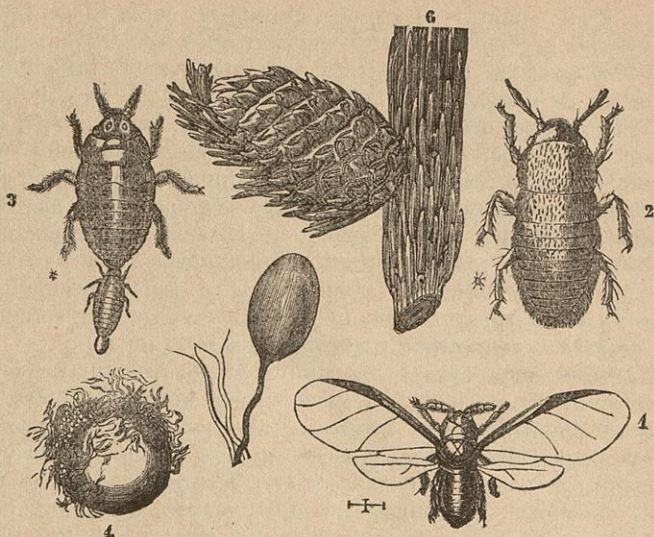
se to zgodi, napravi si vsaka gosenčica od izotljene iglice mešiček ali vrečico. Najprej odgrizne iglici vrh, potem zleze v otlo cev nazaj in jo odreže tudi spodaj, ter takó tiči v majhnem, na obéh koncéh odprtem tulci. Kadar leze, pomoli glavo in prsne nožice iz porujavelega tulca, zadaj pa izpada blato. V tem tulci zavleče se zdaj na vejah ali na deblu pod lišaj ali v lubove razpoke, kjer čaka pomladi. Živalca je podobna majhnemu ječmenovemu zrnju. Ko pa začne na novo poganjati v šopkih stoječe iglice, je gosenčica zopet na njih ter vrta in dolbe, kakor jeseni, samo hitreje, ker je večja. Tulca pa ne popusti več, a kjer jej je ta kmalu premajhen, privzame si še enega in od obéh naredí večjega, ter se naposled dorasla v tem zabubi, priprédi ga h kakej iglici.

Mecêsnovemu mólju so najljubši 40 do 50 letni mecêsni. Škoda po njem storjena bila bi še večja, ko bi metuljček ne bil takó občutljiv proti mrazu. Takó pa jih pozni mrazovi mnogo pokončajo in tudi gosenic mnogo pogine, če pridejo ob lepem vremenu iz zimskih stanov, še predno je brstje pognalo. V gozdu ga človek ne more v strah prijeti, k večjemu bi se na posamičnih drevesih po zimi mogel lub ostrgati in onde prezimujočih gosenic očistiti.

Na mecêsnu živi še neki drug mólj, čegar gosenica dolbe pod lubom v vrhu nad lanjskem križem. Hudodelca je znati po tem, da se vrhovni popki nič ne razvijejo, temveč ostanejo, kakeršni so bili po zimi.

Smrekova ušica.

Na igličnatem drevju bivajo neke posebne ušice, ki se od navadnih, nam uže znanih ušic razločajo v tem, da imajo kratke tipalnice in noge in so sploh bolj zajetnega in tršastega trupla, in da nimajo sóčnic na hrbtu. Tukaj omenjamo samo smrekovo ušico, ki dela na njej češarkom (storžem) podobne nákaze ali hrge, ki so s prva zelene, pozneje pa porujavé. Ušica brez kril, kakor jo vidimo v podobi pri 2, prezimi, z belo volno odeta, v dnu luskavih smrekovih popkov. Vzpomladi zabode svoje sesalce v popek, pije sok, in ko se je nekolikokrat prekožila, doraste. Zdajci znese onde kupček rumenih, na tencih nitkah nasajenih jajčec ter je pokrije z belo volno. V tem se je začel razvijati brst, ušica pa zabada v njem iglico za iglico in namesto, da bi se brst razvil, kakor bi moral, naredí se od njega zgoraj omenjena nákaza, rekše, če-

Smrekova ušica,

1 krilata ušica, 2 mlada ličinka, povečana in v pravej velikosti, 3 starša ličinka, ki se je baš prekožila, 4 kupček jajec, pokrit z volno, 5 posamično jajce, jako povečano, 6 češarku podobna hrga.

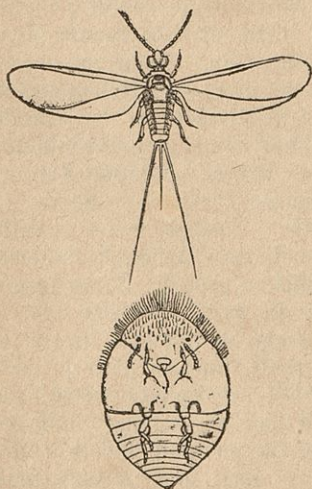
šarku podobna hrga, ki ima na konci navadno šopek iglic. Podoba nam kaže pri 6 táko hrgo. V tem je stara uš poginila, iz jajec so se pa izvalile mlade, ki gredó na hrgo in se jej kolikor mogoče globoko zarijejo za luske ter se prisesajo na nje. Po 10 do 20 jih sedí večkrat skupaj pod eno lusko. Tu ostanejo takó dolgo, da so malo ne dorasle. Hrga je v tem tudi dozorela ter se po luskah razpokala. Zdajci ušice prilezejo na dan, prekožijo se še zadnjikrat ter se meseca julija ali avgusta izpremené v krilate ušice, kakeršno imamo v podobi pri 1 pred seboj. Krilate ušice se zaplodé, odložé svoja jajca na vejice in iglice ter jih pokrijejo z volno, potem pa poginejo. In iz teh jajec izvalivše se ušice prezimijo in plodé drugo leto rod naprej, kakor je bilo zgoraj razloženo.

Ušica napada najrajša mlade smreke, ki so kakorkoli uže poškodovane in zategadelj hirajo. V dobri zemlji sicer drevo naposled premaga uš, ali v rasti je vendar le zaostalo.

Druzega se proti smrekovej ušici pač ne dá storiti, nego da se odstranijo in sežgó hrga, dokler niso regnile, to je, dokler so mlade ušice še notri.

Smrekov kápar.

Na konci tega poglavja naj omenimo še necega čudnega škodljivca, o kateršem do zdaj nismo imeli prilike govoriti. Pred zimo najdemo na smreki časi v dnu letošnjih brstov in med iglicami neke rumenkaste oblice ali kroglice, kakor nam jih kaže podoba. Te oblice so na prvi pogled vsemu drugemu bolj podobne, nego kakej živalci. Kadar si jih pa na drobno ogledamo, opazimo na trebušnej strani sesalce, s katerim se je na vejico prisejala za vse svoje življenje. Vidi se tudi neke grbe, ki spominajo na noge. Stvar je podobna kakej jagodi in sedi tudi nepremično na istem mestu. To je smrekov kápar. Vzpomladi, meseca maja, osmucavajo se okolo njih druge živalce, ki pa samicam — kajti to so one oblice — niso prav nič podobne. Te imajo namreč dve krili, kakor truplo dolge tipalnice in v zadku dve dolgi ščetini in med njima še eno krajšo. Dolge so samo 1 milimeter, a na raztegljaj merijo do 3 milimetre. To so samci, ki pa kmalu poginejo. Oplojena samica nabrekne, da je naposled debela kot grah, a pri tem biva vedno temnejša ter je naposled skoro črna. V njej je polno jajec, gotovo 1000 in tudi več, a vse pokriva s svojim životom, tudi potem še, ko je nad

Smrekov kápar,
zgoraj samec, spodaj samica,
oba povečana.

Smrekova vejica s samicami
káparjevimi.

svojo zalego poginila. Skorja se začne malo po malo krušiti in mladina začne vreti izpod svoje mrtve matere, ter se razleze po bližnjih iglicah. Ličinke so poltne barve. Samci so jajasti in jako ploščati, ter ostanejo črez zimo na iglicah, pokriti s tenko kožico, kakor z necim ščitom, pod katerim se tudi vzpomladi preobrazijo v bube in te v krilate živalce. Obla samica se pa tekoj prisesá in se dalje nič ne izpremina.

Káparju so najljubše mlade smreke. Na teh se časi takó zapase, da jih tudi ukončá. Proti njemu ni druge pomoči, nego nabirati samice, a to se mora zgoditi, predno so ličinke oživele, tedaj meseca junija.

VIII.

Živali škodljive vinogradom.

Ako ima uže pusti borovec in kisli hrast toliko čestilcev med živalimi, kaj ne bi jih imela sladka vinska trta, katerej ves človeški rod zasluženó hvalo daje, katerej se vse voljno poklanja ter jo dejansko čestí. Ne bodemo se torej čudili, ako nas veščaki zagotavljajo, da se blizu štiri sto raznih živali pase na vinskej trti in na njenem sadu. Toda ne ustraši se, dragi bralec, tega števila in ne misli, da ti bodemo tu naštevali in na drobno opisovali vsako živalco, ki se je kedaj našla na trsu. Ne! govorili bodemo samo o najnavadnejših in najškodljivejših mrčesih. Lokave lisice, tihotapne kune in dolgočasnega jázbeca niti ne omenjamo, če tudi je znano, da jeseni vsi trije radi hodijo v grozdje. Takisto se ne mislimo muditi pri brinovkah, škvorcih, drozdih in vrabcih, ki si dostikrat jemljó obilo desetino v najslajšem grozdji. Samo mimogred imenujemo dolgoúhlega zajca, ki po zimi izjeda oka, in nekatere polže, ki se vzpomladi pasejo na mladem brstji. O njih smo uže na drugem mestu rekli, kar se nam je zdelo potrebno. Tudi o [znanih škodljivcih, o ôsah in sršenih naj zadostuje, kar smo v IV. poglavji na 186. strani o njih povedali. Samó to naj še dostavimo, da po ôsah načete vinske jagode v deževnem vremenu začnó gniti in je potem škoda toliko večja.

Vinogradski rezáč.

Vinogradski rezáč je močno podoben našemu govnaču ali govnoobrbcu, katerega pogostoma videvamo brbati po živalskem, zlasti po konjskem blatu. Do 20 milimetrov dolgi in 12 milimetrov široki hrošč je črn in medlo svetel. Močne čeljusti so klesčaste in strče naprej, ovratnik je takó širok kakor pokrovke in samo malo krajši.

Ta škodljivec prebiva po suhih in peščenih vinogradih. Na Primorskem ga ni in tudi na Kranjskem ne, vsaj kolikor je meni znano. Mogoče je pa, da se nahaja v Radgonskem in Ljutomerskem okraji na Štajarskem. Toliko je vsaj gotovo, da na Ogrskem in v Sremu dela veliko škodo. Hrošč biva v zemlji, in kjer je te živali mnogo, onde so tla vsa preluknjana. Samec sedi rad pred svojo luknjo, a kakor se kaj zgane ali potrese, zbeži hitro v dno. V dežji ga ni nikoli videti, v lepem vremenu se pa navadno pokaže med osmo in deseto uro zjutraj in potem zopet med tretjo in peto uro popoldne. Vzpomladi, ko začne vinska trta poganjati, je posebno živahen. Ako ne čuti nobene nevarnosti, spleza hitro na trs in mu odščipne mladiko, ki mu je najbolj pri roki in se mu zdí pripravna ter jo ritensko gredé zvleče v svojo luknjo. Takó izgine mladika za mladiko pod zemljo. S tem skrbi za svoje mladiče. Ti se namreč hranijo z uvelim in gnijočim vinskim brstjem. Ko so se zaplodili in mladiče oskrbeli, poginejo. Meseca julija rezáčev ni več videti, na pomlad pa stopi nov zarod na njihovo mesto.

Rezaču ni môči lahko do živega, ker je jako hiter in oprezen in biva globoko v zemlji. Najbolje bi morebiti bilo, ako bi jih v luknjah z vodo ali pa z gnojnico zalivali. Mokrota jim ne ugaja, voda jih prežene iz lukenj in potem jih je treba samo pobirati in moriti.

Trsni zeleni hrošč.

Tu in tam nahaja se časi na vinskej trti v večjem številu hrošč, ki je po priliki velik (14 milimetrov dolg) kakor prosníca ali ivanjšček (išči stran 201.), toda je bolj jajčaste podobe in ves zelen in svetel kakor kovina, samo betičaste tipalnice so ruse. Glava in ovratnik sta gosto in drobno pikčasta, pokrovke pa prav plitvo brázdičave.

Trsni zeleni hrošč nahaja se v Primorji časi v velikih množicah in dela škodo, ker objé trsu listje do golih reber.

Onde se prav pogostoma nahaja še neka druga, tej zeló podobna vrsta, ki pa navadno živi na vrbah, a kadar se jako razmnoži, napada i drugo drevje in tudi vinsko trto.

Pokončavati ga je treba kakor pomladnega hrošča ali kebra.

Trsni rilčkar.

Ko vzpomladi začne trs odganjati, pohajajo po njem raznovrstni rilčkarji in si dadó opraviti okolo mladih brstov, katere več ali menj obgrizejo ali celó do konca uničijo. V raznih krajih so tudi razni rilčkarji, ki se ukvarjajo s tem malopridnim delom, a vsi so si močno podobni, ne samo po vnanjosti, temveč tudi po škodljivosti. Zato jih tudi tukaj ne mislimo podrobno naštevati in opisavati.

Brázdasti
rilčkar.

Rilčkar, ki ga tukaj vidimo v podobi pred seboj, je brazdasti rilčkar. Izbrali smo ga, ker je najškodljivejši. Kajti ne objeda samo mladik, kakor drugi, nego zajeda trto tudi na koreninah. Ko je namreč nekaj časa po trti rogovilil, zaplodí se in samica gre potem v zemljo, kjer odloží svoja jajca raznim rastlinam, in tudi vinskej trti, na korenine. Izvalivše se ličinke so breznoge in z rusimi, vkrívljenimi kocinami obrastene. Po več njih sedí na korenini in jej obgrizuje mehke in nežne žilice, vsled česar začne trs hirati in veneti. Ličinke prezimijo, žró vzpomladi še nekaj časa, potem se zabubijo in v štirinajstih dnéh pridele rilčkar iz zemlje.

Brázdasti rilčkar je črn in nagiblje malce na rujavo, a na pokrovkah je z sivo rumenkastimi lúskicami poprskan. Pokrovke so globoko brazdaste in z zrní posute. Tudi ovratnik, ki je takó dolg kakor širok, je gosto zrnat. Stegna imajo pred koncem kratek zobec.

Rilčkarje je treba pridno obirati s trsov, posebno uspešno je to delo zvečer. Bolehavim trtam je treba korenine pregledati in ličinke, ako bi se onde našle, odstraniti in pokončati.

Vinogradski zavijáč.

Ta škodljivec je naš star znanec. Govorili smo o njem uže na 154. strani in ga onde tudi opisali. Tukaj ga moramo zopet omenjati, ker na vinskej trti dela mnogo večjo škodo nego na hruškah ali kutnjah. Prvič kvári listje s tem, da

mu zgoraj ostrže zeleno mečo, a to bi mu človek še pregledal, ko bi vsaj zarod pustil z mirom. Pa ne! Vso mladiko z listjem in grozdíčem vred povene in vsuče v tenke, smodkam podobne zvítke. Vanje odklada samica svoja jajca in izvalivše se bele ličinke živé v zvítku, ki pozneje navadno s trte pade na zemljo, kjer se potem dorasle ličinke zabubijo. Meseca avgusta pokažejo se uže novi hrošči, ki pa sedaj ne delajo vidne škode, toliko večjo pa vzpomladi, ko trs zopet poganja.

Kjerkoli vidiš tak zvítek, bodi si na trti, bodi si na tléh, poberi ga in vrzi v ogenj. Koristno delo je tudi loviti hrošče, toda človek mora biti jako uren in spreten, da ga prestreže v káko podstavljeno posodo, ker tekoj se spustí in pade na tla, kakor začuti najmanjšo nevarnost.

Vinogradski pisár.

Na Francoskem in na Ogerskem dela po vinogradih veliko škodo neki majhen, šest milimetrov dolg in polčetrtri širok hrošček, katerega Francozje imenujejo pisár, in sicer zató, ker strže s trsnega listja zgornjo mečo do spodnje kože, da nastanejo po listji zavite maroge, ki so kakovim črkam podobne. Pri nas nahaja se vinogradski pisár gotovo tu in tam, ali dosle ni bilo mnogo slišati o njem.

Pisár je črn hrošček in ima ruse, žametaste pokrovke. Glava je vsa skrita pod okroglim ovratnikom in na korenu rudeče tipalnice so na polovico krajše od trupla. Navadno se pokaže konci meseca maja in struže, kakor je že bilo povedano, mlado listje. Kadar mu je to pretrdo, polotí se tudi mehkega brstja in celó grozdíčev. Za čudo je sumljiv. Kakor se mu primakneš na nekoliko korakov, uže se zvrne s trsa, pritají se in obleží za-mrtvo. Na tleh ležečega je težko najti, najbistrovidnejše okó ga lahko pregleda.

Pa ne samo hrošč, temveč tudi njega ličinka kvari trto. Ta živí namreč v zemlji na trtnih koreninah, vsled česar trta slabeva in hira. Vsaj na Ogerskem so jo našli v zemlji, žročó na koreninah, Francozje pa o tem nič ne vedó.

Pisárja loviti je težava. Najbolj v živo bi ga prijeli, ako bi zasledovali zalego, bodi si jajca, katera menda odlaga na listje in na mladike, bodi si ličinke na koreninah. Vsak hira-joč trs je treba izkopati in po koreninah na drobno pregledati.

Trtni kučec ali lesotoč.

Z Goriškega in z Dolenjskega prihajale so letos od vinogradnikov tožbe, da jim trte kvari neki hrošček, ki vrta po lesu. Vsled tega posuši se trta in rozge se lomijo.

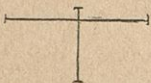
Kvarljivec je trtni kučec in spada v vrsto lesotočev, ki so nam znani iz tretjega poglavja. Trtni kučec je pet do šest milimetrov dolg in tri milimetre širok. Veliki zbočeni ovratnik je črn in garbast (zrnat), truplo valjasto, pokrovke so rujave, malce svetličaste in na lahko pikčaste. Tudi trocepne tipalnice in noge so rujave.

Vzpomladi navrta samica okó na rozgi in se zadolbe v les. Tu si napravi rov, v katerem se zaplodí, potem vrta dalje in dela rove na okrog in vzdolž ter polaga va-nje svoja jajca. Izvalivše se ličinke so kosmate in dolbejo najrajše od glavnega rova navzdol. Do zime so ličinke dorasle in navadno prezimijo kot hube, časi so pa hrošči uže jeseni gotovi. Rove dela trtni kučec najrajši nad kacicim kolencem ali nad kako rogovilo. Po zimi ali vzpomladi, ko se trta obrezuje in veže, opazi se škoda prav lahko. Rozge so namreč ali suhe, ali pa se lomijo pod roko, ki jih hoče uviti in vezati. Onde, kjer se je rozga ulomila, opaziš zmerom tudi izotljene rove in po njih hube in hrošče. Škodljivec nahaja se pa tudi v hrastih. V cesarskem gozdu blizu Matavuna v Istri usušil je 1855. leta tridesetletnim do petdesetletnim hrastom vrhove.

Razumeva se, da je vse take poškodovane in lomke rozge treba skrbno zbirati in na mestu sežigati. Vinogradniku, ki je količkaj pazlív, ni se od kučca bati kake večje škode.

Trsni sukáč.

Huda škodljivca

Trsni sukáč.

na vinskej trti sta dva mičkena metuljčka, dva sukača. Trsni sukáč nahaja se po Francoskem, Nemškem, na Ogerskem, zlasti v Banatu, pa tudi pri nas, če prav ne v tolikej množavi, kakor v prej imenovanih deželah. Prednja krila so skozi enako široka in prsteno rumena ter se nekoliko izpreminajo na zelenkasto zlato. Prek njih gresta dva rjasta pasa in tudi na korenu se nahaja neka lisa iste barve. Omenjena rjasta pasa sta časi nejasna, kakor raztrgana

in pri samici navadno povsem zabrisana. Zadnja krila so sivkasto rujava in rumeno resasta. Pipala so trikrat daljša od glave in strčé naprej.

Metuljček se pokaže meseca julija in se preletava od trte do trte. Samica znese meseca avgusta 20 do 60, s prva zelenkastih, pozneje rujavih jajec v kupčkih na zgornjo stran listja. Iz njih se še iste jeseni izvalé gosenčice, ki pa zdaj ne morejo storiti nikakeršne škode. Pod zimo spusté se ob niti navzdol in si poiščejo pripravne kotičke za trsnim lubom, v pokah in razah trtnega kolja in brajdnih opór, tu se zapredejo in takó prezimijo. Ko pa na pomlad trta zažene, izidejo gosenčice iz zimskega stana, zlezejo v vrh trsov, kjer spredejo nekoliko listov z zarodom vred in začnó žreti. Listje jim gre bolj v slast, nego zarod, a tudi ta gre po zlu, ker je zapreden in se ne more razcevesti.

Do 25 milimetrov dolga gosenica je s prva zelenkasto rumena, pozneje več ali menj zelena, razen svitlo črne glave in tilnika. Vzdlž jej gredó tri jasnejše ali temnejše proge in posuta je z belimi pikicami, iz katere vsake raste kocinica. Ako jo kaj vznemirja, požene se in odskoči.

Na polovico dorasla gre iz prvega spredka in se namesti niže kje na rozgi. Tu si zvleče in zveže nekoliko listov in ostane v njih do kresa, potem se onde zabubi in v štirinajstih dneh izide kot metulj. Buba je kostanjeve barve in ima na tencem konci osem, navznoter zavitih kaveljcev.

Kjer se je po vinogradih ta kvarljivec zapasel, treba ga je na vse kriplje zatirati. Največ bodeš opravil, ako meseca avgusta iščeš in mešliš po listji jajca, ki so dosti očitna. Kadar leta metulj, zakurijo naj se ognji ali pa se postavijo tu in tam plitvice z oljem in z gorečo lučco v sredi. Metulji se na lučcah osmodé ali se utopé v olji. Samo ob sebi se razumeje, da je tudi koristno obirati gosenice v spredkih in v zimskih zapredkih. O tem povemo še kaj več pri naslednem škodljivci.

Grozdni sukáč ali kiselják.

Prav takó škodljiv je še manjši grozdni sukáč. Po vinogradih, kjer se je vgnezdil, vzame znatni del priroda in tudi vino izgubi po njem na dobroti.

Grozdni sukáč je še manjši od trsnega sukača. Prednja krila so jasno rumena, a po sredi gre prek njih ostro omejen pas svinčene barve. Ta pas je na goranjem robu najširji,

proti dolanjemu robu se pa zožuje, a proti korenu stoji za njim še nekoliko temnih pik. Zadnja krila so sivkasto rjavá, pri samei jasnejša, nego pri samici. Pipala so kratka in strčé naprej kakor kljunček. Truplo, pipala in tipalnice so rumene kot slama.

Kiseljak ali
grozdni sukáč.

Konci meseca aprila ali prve dni meseca maja, kakor je namreč vreme, pride metuljček iz prezimivše bube na dan. Po dnevi se skriva pod listje, po noči pa leta živahno okolo tje do svetlega jutra. Kmalu potem odloži samica svoja bela in svitla jajca na mladi zarod. Za štirinajst dni izvali se gosenčica in zvleče s svilastimi nitkami nekoliko cvetnih popkov skupaj in, sredi njih sedeča, požre jih polagoma. Ko je z enim ograbkom gotova, napravi si drugega in tretjega, ter naposled, ko se je v tem nekolikokrat prekožila, doraste in se spusti ob niti navzdol ter se zabubi v belem spredku za trsovim lubom in po drugih kotičkih, časi pa tudi onde, kjer je žrla.

Gosenica je s prva bela, glavo ima pa črno in po hrbtu rudečkasto progo. Ob stranéh in zadaj je nekoliko kosmata. Pozneje je rusa in meri dorasla 12 milimetrov.

Uže sredi meseca julija leta metulj drugega zaroda, ki je se vé da mnogo številnejši od prvega. Oplojene samice polagajo jajca na grozdne jagode, ki so zdaj uže precej debele. Najljubše so jim trte z gosto nabitimi grozdi in z mehkiimi jagodami. Mlada gosenčica zavrtá se v jagodo in onde nastane modra pika in sredi nje luknjica, skozi katero se je škodljivka zadolbla v jagodo in skozi katero tudi izriva blato, ki potem pogostoma na nitkah visí ob jagodi.

Gosenici ena jagoda ni dovolj, temveč gre od jagode do jagode. Izjedena jagoda se usuší in odpade, pri mokrem vremenu pa gnije in se skisa. Ako se v trgatvi take jagode ne obirajo, temveč se grozdje mestí, kakeršno je, potem je vino kislo in nestalno. Odtod tudi ime: kiseljak.

Metuljčki naj se lové, kakor je bilo pri trsnem sukáci nasvetovano.

Jako koristno je pokončavanje gosenic pomladnega zaroda. Gosenica se poišče sredi očitnega spredka in se zmestí. Še hitreje gre to delo od rok, ako na gosenico kanemo kapljico neke tekočine, ki jo gotovo umorí. Tekočino si napravimo, ako obarimo prostega tobaka in tej obari pridenemo trideset odstotkov vinskega cveta (spirita) in pet do šest odstotkov

pátoke. Pri tem nam dobro služi orodje, s katerim se v šivalne stroje olje kaplje, samo da naj bode nekoliko večje. Najbolje pa storiš, ako zatiraš bube v zimskem stanu s tem, da odrgneš in odstraniš s trt ves stari mrtvi lub in očistiš vse poke in globelice na trsu in na kolji. Pri tem delu dobro služijo dratene krtače in nalašč za to napravljene dratene roka-vice. Ako ni teh pri roci, dober je tudi nož, ki pa ne sme biti oster. Vse, kar se je s trt zgulilo ali odrezalo, mora se pobrati in sežgati. Sploh je pa tudi v vinogradu gledati, da je čist in da imajo mrčesi v njem kolikor mogoče malo skrivališč.

Vinogradska ušica ali trtna uš.

Vsi trsni rezači, zavijači in sukači skupaj ne zadajejo vinogradnikom toliko strahú, kolikor sama trtna uš. Povsod, kjer se sadi ta plemeniti grm, povsod se govori o njej kot o največji nesreči, katera more zadeti vinorodne kraje, povsod se skrbno ogledujejo in preiskujejo bolehave trte, časopisi vestno poročajo o vsakem koraku, ki ga ta ameriški mrčes naredi na evropskem zemljišči. Veliki, nekdanji imoviti okraji zdvajajo, ko vidijo, da so uničeni njihovi prekrasni vinogradi, ki so jim leto za letom dajali gotove in obile dohodke. Od leta do leta množi se število okuženih krajev, in če pojde takó naprej, v nevarnosti je vse evropsko vinstvo, a kaj to pomenja, razumel bode vsak, ako mu povem, da se v Evropi na čez vsako leto pridela vina v vrednosti okolo 1300 milijonov goldinarjev.

Trtno uš nam je poslala Severna Amerika, ki je nje prava domovina. Znana je stvar, da so se izjalovili vsi poskusi, ki so šli na to, da bi se naše domače vinske trte udomačile v Ameriki. Vsi ti nasadi šli so po zlu; eni preje, drugi pozneje. Dolgo se ni vedelo, zakaj Amerika ne prija naši vinskeji trti, a zadnja leta se je dokazalo, da je vzrok temu trtna uš.

Od 1858. do 1862. leta začeli so v Evropo uvažati ameriške trte (kolči) in 1865. leta jela se je po nekaterih krajih na Francoskem kazati neka bolezen na trtah, ali s prva ljudje niso mnogo pazili na njo. Toda bolezen se je širila naglo in je vzbudila splošno pozornost in leta 1868. zasledil je profesor Planchon trtno uš na koreninah in je v njej našel vzrok te nove bolezni. Kakó hitro se ta nesreča širi od vinograda do vinograda, pokazalo se je najbolj na

Francoskem v okraji Vacluse, ki je imel 30.000 hektarov vinograda. Bolezen so zapazili 1866. leta in tri leta pozneje je bilo 6000 hektarov uničenih; 1874. leta zamorila je uš uže 25.000 hektarov in 1876. leta ostalo je le še 2000 hektarov neokuženih. V taci krajih, kjer se je trtna uš takó razpasla, je ni mogoče do konca zatreti. Na Francoskem na pr. zdaj nobeden več na to ne misli, temveč učenjaki in vinogradniki poskušajo zdaj vse mogoče, kakó bi se dalo poleg trtne uši živeti. Francoska vlada obljubila je 300.000 frankov kot darilo onemu, ki bi izúmil gotov pomoček proti vinogradski ušici. Učenjaki, vinogradniki in tudi drugi, katere je mikalo lepo darilo, belili so si glave, kaci 1500 pomočkov je bilo uže naznanjenih in priporočanih, ali darila ni še nobeden dobil.

Dandenes nahaja se trtna uš v Evropi uže po vseh vinskih deželah. V Avstriji zasledili so jo najprej 1872. leta v Klosterneuburgu blizu Dunaja. Zatrosila se je po ameriškanih trtah, ki so 1868. leta bile naravnost iz Severne Amerike naročene. Če tudi so uničili vse napadene trte in tudi drugače vse mogoče storili v zator tega strahovitega mrčesa, vendar mu niso mogli do živega. Leta 1877. je bilo onde uže 40 hektarov okuženih in ni dolgo tega, ko so časopisi poročali, da so letos tudi po družih krajih v dunajske okoliči prišli na sled groznej škodljivki. Pozneje se je našla trtna uš še v Kapelah na Štajarskem blizu hrvaške meje in v Piranu v Istri. Na Hrvaškem jo imajo v Pušči, ne daleč od štajarske meje, na Ogerskem pa se je uže po mnogih krajih udomačila.

Vinogradska ušica

a krilata žuželka, *b* nekrilata sesajoča (obe jako povečani),
c najtanjše trsove koreninice z ózlastimi oteklinami pri *d* in *e*.

Vinogradska uš je močno podobna navadnim ušicam, o katerih smo v tej knjigi na več krajih govorili. Tudi v tem se strinja ž njimi, da se nahaja v več oblikah. Telo je jajčaste podobe, ima tri pare nog in s treh členov sestavljene tipalnice, a zadnji člen je daljši od prvih dveh. Namesto cévastega sesala ima tri ščetine, katere zabada v trto ter po

njih pije sok. Kadar jej ne rabijo, utakne jih v poseben tók na trebušnej plati. Tri rudeče pikice, kakor jih ima navadna trtna uš spredaj na vsakej strani, so oči. Barve je različne, časi bolj rumene, časi bolj rujave, kakor nanese razvoj in letni čas. Tudi v velikosti je razlika, toda i največja meri samo nekaj malega čez 1 milimeter.

Čujmo zdaj, kakó se razvija trtna uš. Začnimo z zimo.

Po pol milimetra dolge in rujave uši sedé po zimi precej globoko po trtnih koreninah v večjih ali manjših tropih. Sesalne ščetine imajo zabodene v korenino, noge pritegnene k truplu in tipalnice položene po sebi. Takó žedé vso zimo, ne da bi se kaj genile ali premeknile. Najrajše se držé po koreninah na taci mestih, kjer je lub odstopil od lesa ali pa, kjer ga nič ni. Kakor hitro začne vzpomladi solnce zemljo ogrevati, gane se tudi trtna uš, ter se premesti na mlade koreninice. Tu sleče staro rujavo kožo, dobí gladko rumeno in začne sama ob sebi jajca nesti, ne da bi se bila poprej zaplodila. Jajca so bledorumena in ležé v kupčkah. Vsaka uš jih znese 30 do 40. Iz njih se izvalé mlade uši v kaci desetih dnéh; ako je dosti toplo, tudi v petih dnéh. Mlada uš je rumena in svojej materi vsa podobna. Tudi ona se prisesá na korenino, prekoži se nekolikokrat, doraste in začne tudi jajca leči. Takó se mrčes plodí vse poletje tje do jeseni, ko zahladí. Mraz še le ustavi to čudno plodovitost. Proračunali so, da se od ene same trtne uši od meseca marca do oktobra nakotí 25 milijonov uši.

Po leti prikažejo se na koreninah med ušmí in med jajci še neke druge uši, ki so različne od navadnih. Tanjše so in pomarančaste barve, a na stranéh imajo dve temni krpici. Tudi imajo daljše noge in oči niso s tréh rudečih pík sestavljene, kakor pri koreninski uši, temveč so velike in z mnogih očesec zložene. Take uši imenujemo bube, ker se preobrazijo v krilate ušice. Po trsu namreč zlezejo kvišku in pridejo nad zemljo. Tu se zadnjikrat slečejo, dobé krila in odleté. To se zgodi po leti, preje ali pozneje, kakor je namreč vreme. Toplo in suho vreme pospešuje razvitek, hladno in mokro ga zdržuje. Tudi krilata ušica znese brez ploditve nekoliko jajec — pravijo, da največ štiri — na spodnjo stran trsovega lista, najrajša v kot, kjer se križata dve rebri. Ta jajca so dvojne velikosti in se razlikujejo tudi v barvi, večja so namreč blede rumena, manjša pa rusa. Za kaci deset dní izvalé se iz večjih rumene, iz manjših pa rudečkaste živalce. Prve so samice, druge pa samci, oboje spolno razvite. Podobne so

koreninskem ušém, toda nemajo niti sesalnega orodja, niti se slačijo in živé samo kake tri ali štiri dni brez vse hrane. Te živalce potujejo na starejši les ter se zaplodé in potem znese vsaka samica po eno samo jajce, ki je razmerno prav veliko in iste barve kakor trsov lub, zato ga ni lahko najti. Ta jajca prezimijo na trsu in se zategadelj imenujejo o z i m n a, da se razločajo od onih, katera ležejo koreninske uši skozi vse poletje. Kjer pa okolnosti ušém niso ugodne, niti ne pride do spolnega razploda, temveč uši se držé le na koreninah in se množé pod zemljo brez spolne ploditve.

V drugej polovici meseca aprila razporje se ozimno jajce in iz njega prileze nekrilata uš, ki nekaj časa pohaja po trti, pije tu in tam, se slači in naposled gre navzdol na korenino in začne brez ploditve nesti jajca, prav takó, kakor smo uže zgoraj čuli o koreninskeji ušici.

Iz ozimnega jajca izvalivša se ušica pa ne gre vselej pod zemljo, temveč časi ostane na listji in mu pije sok. Onde, kjer je uš zabodla list na gornjej strani, izpahne se na spodnjej plati bradavici podobna hrga, ki je navzgor odprta. V tej hrgi stanuje ušica in raja jajca, iz katerih prihaja nov zarod. Ta tudi zbada listje in dela nove hrge, a naposled potuje pod zemljo in se nastani na koreninah.

V Ameriki so take, v hrgah na listji bivajoče uši prav navadne, tudi na Francoskem so jih opazovali po nekaterih krajih, pri nas jih pa dosle še niso našli.

Trta, katero zajedajo uši, hira malo po malo in naposled se usuši. Nasledki ušnega zajedanja pokažejo se najpred na koreninah. Na koncéh najtanjših nitkastih koreninic naredé se neke ozlom podobne otekline, ki pozneje, sosebno po zimi začnó gniti. Pa tudi starejše veje na korenini nabreknejo tu in tam ter so videti, kakor bi gomolje po njih vísele. Tudi te nabrekline naposled zagnijó, izgubé lub in počrné. Razumno je vsacemu, da se taka trta ne more prav hraniti in bolezen se jej pozná kmalu tudi nad zemljo. Rozge so od leta do leta krajše in slabejše, takisto tudi listje, zarod gre vedno na menj in naposled trs zamre povsem.

Toda bolezní ni znati precej v prvem letu. Mogoče je celó, da trta, dasi bolehná, rodí še v drugem in celó v tretjem letu nekoliko, potem pa vidno gine. Od napadenih ali uže zamrlih trt širi se bolezen vedno dalje na okrog. Sredi vinograda nastanejo temna mesta, ki so uže z daleč vidna in bivajo od leta do leta večja. Okoli tacega ušnega legla stojé bolehave trte, ki so tem boljše, čím bliže so središču, a onde, kjer

stojé zadnje bolehave trte in začenjajo zdrave, vsaj na videz zdrave, onde je največ uší.

Kjer se je mrčes vgnezdil, širi se hitro od trte do trte in sicer prehajajo uší pod zemljo, zlasti ako je rahla, s korenín napadenega trsa na korenine sosednih trsov. Pa tudi vrh zemljé so uže o toplem solnčnem vremenu videvali potovati uší, časi v velikih množicah. Največja preglavica so pa vinogradnikom krilate uší, na katere človek niti ne more vzdigniti roke. Sama ob sebi sicer ne letí posebno daleč, ali treba je pomisliti, da vsak veter lahko odnese táko majhno, velekrilato živalco. In takó se lahko zgodí, da se bolezen pokaže v kacam oddaljenem vinogradu, kjer bi je bil človek najmanje pričakoval. A najhuje pri tem je še to, da takrat, ko je bolezen očitna, se je uš tu uže udomaćila in se gotovo tudi uže dalje pomeknila.

Največ pa pripomore človek v razširjanje trtne uší. Človek, ki dela v okuženem vinogradu, odnese prav lahko kako uš, bodi sí z orodjem, bodi si na obleki in jo potem lahko zatrosi v zdrav vinograd, ako ga pot vodi skoz-nj. Najlaže se pa mrčes zatrosi po trsji, ki se iz okuženega kraja prodaje in razpošílja po svetu. Zato so vse države, ki imajo v svojih deželah kaj vinstva, ukrenile posebne zakone (postave), ki prepovedujejo izvažanje trsja iz okuženih krajev in nadrobno ukazujejo, kakó je delati, ako se pokaže ta škodljiv mrčes. Vsak vinogradnik, ki začuti trsno uš v svojem vinogradu, mora to brez odloga naznaniti okrajnemu glavarstvu. Kdor bi tega ne storil, more se mu prisoditi globa do 100 goldinarjev.

Kakó in s čim je treba vinogradsko ušico zatirati, tega tukaj ne bomo na drobno razkladali. To stvar jemlje povsod država v roke.

Trsni kápar.

Na starih trsih, sosebno po brajdah (látnikih) nahaja se prav pogostoma trsni kápar, katerega pa ni lahko opaziti, ker je iste barve kakor trsov lub. Kápar se prisesá na trto in se ne premakne več z mesta. Podoben je majhnej grbi, sedečej na lubu. Ako si ga blíže ogledaš, vidiš, da je živalca pokrita z rujavim ščitom, kakor z neko kápico, zato ga menda v goriškej okolici imenujejo káparja. Meseca maja je pod kápico ob robéh videti vse polno rudečkastih jajec, ki so zavita kakor v neko belo volno. Po tej volni se kápar najprej

ovadi. Te kapaste živalce so zgol samice, vsi drugačni pa so samci. Ti so jako mičkeni, krilati in imajo konci zadka dve dolgi repni ščetini. Mlade živalce izvalé se okolo kresa iz jajec in so s prva brez ščita ter jako gibke in živahne, a samice se kmalu prisesajo in ne gredó več z mesta.

Kaparji slabé trto, ker jej pijó potrebni sok. Močno napadene trte očisti jeseni ali vzpomladi s tem, da jim oddrgneš ves ostareli mrtvi lub in jih potem še z apnom pobeliš.

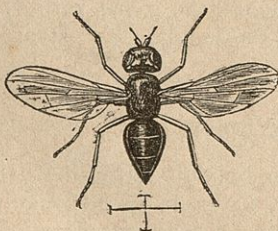
Trsna pršica.

Trsna pršica je povsod navadna zajedavka vinske trte, toda na njej ne dela posebne škode, ako se ni črez mero razpasla. Živalca živí na spodnji strani listja, in onde, kjer je zabodla v listno mečo, izbuhnejo se mehurci ali brbonci, ki pa ostanejo zeleni. Spodaj so globelice pokrite z belimi, svilastimi dláčicami, in na prvi pogled bi vsak sodil, da je to neka plesen. Za tako je tudi dolgo časa veljala. Med dláčicami se skrivajo pršice, katerih pa z golim očesom nikoli ni môči videti. Pod zimo gredó pršice zimovat pod luske na zimskih popkih.

Od prevelike množine trsne pršice listje vene in gine.

Na konci podajemo še dve podobi, ki ste prepozno došli, zatorej ni bilo mogoče, uvrstiti jih na pravem mestu.

Mrkvarica.

[Na strani 232.

Zelena čebúlarica.

Na strani 234.

Imeník opisanih živali.

- Bélas, der Birnspinner o. der Schwan, *Liparis auriflua* 169.†
 Belín glógov, der Baum- o. Heckenweissling, *Pieris crataegi* 161.
 Belín kápusov, der grosse Kohlweissling, *Pieris brassicae* 214.
 Belín répični, der Rübsaatweissling, *Pieris napi* 217.
 Belín repni, der kleine Kohlweissling oder Rübenweissling, *Pieris rapae* 217.
 Belínar, glej: zalúbnik lesni 290.
 Bôbar, der Bohnenkäfer, *Bruchus granarius* 115.
 Bodúlja, die Stechfliege, *Stomoxys calcitrans* 142.
 Bolha, der Floh, *Pulex irritans* 37. [nemorum 211.
 Bolháč rumeno progasti, der gelbgestreifte Erdhoh, *Haltica*
 Bolháč zelski, der Kohlerdfloh, *Haltica oleracea* 210.
 Bolháč zlatoglavi, der Raps-Erdfloh, *Haltica chrysocephala* 211.
 Brámor, die Maulwurfsgrille, *Gryllotalpa vulgaris* 202, 276.
 Bróskvarica, die Kohlfiege, *Anthomyia brassicae* 233.
 Brstodèr, der Grünrüssler, *Phyllobius* sp. 158.
 Brvica, glej: vrtoğlavec 106.
 Brzec žitni, der Getreidelaukäufer, *Zabrus gibbus* 246.
 Bučela, die Biene, *Apis mellifica* 33.
 Cvetodèr hruškov, der Birnstecher, *Anthonomus piri* 158.
 Cvetodèr jabolčni, der Apfelblüthenstecher, *Anthonomus pomorum* 157.
 Čáplja siva, der Fischreiher, *Ardea cinerea* 92.
 Čebúlarica siva, die graue Zwiebelfliege, *Anthomyia antiqua* 232.
 Čebúlarica zelena, die Zwiebel-Mondfliege, *Eumerus lunulatus* 232.
 Črv podzemeljski, der Regenwurm, *Lumbricus terrestris* 242.
 Čudák, der Aprikosenspinner o. der Sonderling, *Orgyia antiqua* 171.
 Dihór, der Iltis, *Foetorius putorius* 69.
 Dlákár, der Haarling, *Trichodectes* sp. 102.
 Dlêsk, der Kernbeisser, *Fringilla coccothraustes* 151.
 Gàd, die Viper, *Vipera Berus* 21.
 Glagólka, die Gamma-Eule, *Plusia gamma* 220.
 Glista navadna, der Spulwurm, *Ascaris lumbricoides* 52.
 Glista otročja, der Pfriemenschwanz o. Madenwurm, *Oxyuris vermicularis* 55.
 Glista ovčja, der Schafwurm, *Strongylus filaria* 105.
 Glista ptičja, *Syngamus trachealis* 105.
 Glista velikanska, der Palisadenwurm, *Eustrongylus gigas* 55.
 Góbavec, der Schwammspinner, *Liparis dispar* 166, 305.
 Góger, der Pelzkäfer, *Dermestes pellis* 117.
 Govedo, das Rind, *Bos taurus* 19.
 Gráhar, der Erbsenkäfer, *Bruchus pisi* 114.
 Grízlica bôrova, die Kiefernblattwespe, *Lophyrus pini* 293.

- Grízlica češpova, die Pflaumensägewespe, *Hoplocampa fulvicornis* 183. [brata 184.
- Grízlica črešnjeva, die Kirschblattwespe, *Eriocampa adum-*
- Grízlica hruškova, die Birnblattwespe, *Lyda piri* 185.
- Grízlica jabolčna, die Apfel-Sägewespe, *Hoplocampa testudinea* 184. [Lyda stellata 294.
- Grízlica, predíca bôrova, die Gespinnst-Kiefernblattwespe,
- Grízlica repna, die Rübenblattwespe, *Athalia spinarum* 230.
- Grízlica režéna, die Halmwespe, *Cephus pygmaeus* 248.
- Hrošč pomladni, der Maikäfer, *Melolontha vulgaris* 152, 198, 245, 275.
- Hrošč, trtni zeleni, der Weinlaubkäfer, *Anomala vitis* 317.
- Hržíca, črna žitna, die Hessenfliege, *Cecidomyia destructor* 253.
- Hržíca hrúškova, die Birngallmücke, *Cecidomyia nigra* 188.
- Hržíca, listna hrúškova, die Birnblatt-Gallmücke, *Cecidomyia piri* 188. [tritici 255.
- Hržíca, rumena žitna, die gelbe Weizenmücke, *Cecidomyia*
- Ivánjšček, glej: prosníca 201, 245. [Bacchus 157.
- Jabkodèr bagreni, der purpurrothe Apfelstecher, *Rhynchites*
- Jabkodèr zlati, d. goldgrüne Apfelstecher, *Rhynchites auratus* 157.
- Kalín, der Gimpel, *Fringilla Pyrrhula* 151.
- Kápar smrekov, die Fichtenschildlaus, *Coccus racemosus*, *Lecanium racemosum* 315.
- Kápar trsni, die Rebschildlaus, *Coccus vitis* 327.
- Keber, glej: hrošč pomladni.
- Kiselják, glej: sukáč grozdni.
- Kléščarica, glej: strígalica. [sulcicollis 213.
- Kljunotáj brazdasti, der Kohlgallen-Rüssler, *Ceuthorrhinchus*
- Klôp golobji, die Randzecke, *Argas reflexus* 48.
- Kobľica selka, die Zugheuschrecke, *Oedipoda migratoria* 259.
- Kočič, išči: prasiček.
- Komár, die Stechmücke o. Gelse, *Culex pipiens* 35.
- Konj, das Pferd, *Equus Caballus* 21.
- Koreníčarica, die Wurzelfliege, *Anthomyia radicum* 234.
- Kováč, glej: pókalica 205.
- Kozák, der geränderte Schwimmkäfer, *Dytiscus marginalis* 93.
- Kragúlĵ, der Hühnerhabicht, *Astur palumbarius* 82.
- Kríkovec, glej: muren.
- Krokar, der Rabe, *Corvus corax* 86.
- Krompírjevec amerikanski, der Colorado-Kartoffelkäfer, *Doryphora decemlineata* 207.
- Krpelj, die Vogelmilbe, *Dermanyssus avium* 102.
- Kršelĵ, die Filzlaus, *Pediculus pubis* 43.
- Krúšnar, der Brodklopfkäfer, *Anobium paniceum* 128.
- Kúkec, der Trotzkopf o. die Todtenuhr, *Anobium pertinax* 126.
- Kúkec trtni, der Weinstockbohrkäfer, *Sinoxylon muricatum* 320.

- Kuna belica, der Haus- o. Steinmarder, *Mustella foina* 71.
 Kuna zlatica, der Edel- o. Baummarder, *Mustella martes* 71.
 Kurjak, der Haftpuss, *Liotheum* sp. 102.
 Lasica mala, das kleine Wiesel, *Foetorius vulgaris* 70.
 Lasica velika, das grosse Wiesel o. Hermelin, *Foetorius ermineus* 71.
 Lasnica, die Trichine, *Trichina spiralis* 56.
 Lasoglav, der Peitschenwurm, *Trichocephalus dispar* 55.
 Lekar, der Linsenkäfer, *Bruchus lentis* 115.
 Lesotoc trtni, glej: kucec trtni.
 Lesnikar, der Nussbohrer, *Balaninus nucum* 160.
 Likar brestov, der Rüstern-Splintkäfer, *Scolytus destructor* 291.
 Likar raskavi, der runzelige Stutzbohrkäfer, *Eccoptogaster rugulosus* 159. [pruni 159.
 Likar svetli, der glänzende Stutzbohrkäfer, *Eccoptogaster*
 Lisica, der Fuchs, *Canis vulpes* 71.
 Lopusnik, der Hülsenwurm, *Taenia echinococcus* 66.
 Lubadar vrtni, der ungleiche Borkenkäfer, *Bostrychus dispar* 160.
 Maca divja, die Wildkatze, *Felis Catus* 73.
 Medved, der Bär, *Ursus arctos* 1.
 Mehurnjak cloveski, glej: lopusnik 66.
 Mesicar, die Haarbalgmilbe, *Demodex folliculorum* 51.
 Metulj jeterni, der Leberegel, *Distoma hepaticum* 60, 103.
 Mis dimasta, die Brandmaus, *Mus agrarius* 112.
 Mis gozdna, die Waldmaus, *Mus silvaticus* 112.
 Mis pohisna, die Hausmaus, *Mus musculus* 111.
 Misi 150.
 Mniska, glej: smrekov prelec 302.
 Modras, die Sandviper, *Vipera Ammodytes* 21. [cephala 169.
 Modroglavka, der Brillenvogel o. Blaukopf, *Diloba coerulescens*
 Mokar, der Maikäfer, *Tenebrio molitor* 116.
 Molj broskvin, die Kohlschabe, *Plutella cruciferarum* 230.
 Molj creshnev, die Pflaumenmotte, *Argyresthia ephippella* 182.
 Molj jabolcni, die Apfelbaum-Gespinnstmotte, *Hyponomeuta malinella* 181.
 Molj krznarski, die Pelzmotte, *Tinea pelionella* 133.
 Molj mecensnov, die Lerchenminirmotte, *Coleophora laticella* 312.
 Molj mocni, die Mehlmotte, *Tinea lacteella* 133.
 Molj ostruzni, die Obstblattschabe, *Coleophora hemerobiella* 183.
 Molj perni, die Möbelsmotte, *Tinea biselliella* 134.
 Molj suknarski, die Kleidermotte, *Tinea sarcitella* 130.
 Molj zitni, die Kornmotte, *Tinea granella* 119.
 Mora bôrova, die Kieferneule, *Trachea piniperda* 306.
 Mora grahova, die Erbseneule, *Mamestra pisi* 228.
 Mora kapusova, die Kohleneule, *Mamestra brassicae* 217.
 Mora lobodna, die Gänsefuss-Eule, *Mamestra chenopodii* 220.

- Môra njivska, das Ausrufzeichen, *Agrotis exclamationis* 251.
 Môra ozimna, die Wintersaateule, *Agrotis segetum* 249.
 Môra peteršiljeva, die Wildblattich-Eule, *Mamestra dysodea* 220.
 Môra povrtna, die Gemüse-Eule, *Mamestra oleracea* 219.
 Motilj jeterni ali metulj jeterni 60, 103.
 Mravlje 145.
 Mrena, die Barbe, *Barbus fluviatilis* 27.
 Mrkvarica, die Möhrenfliege, *Psila rosae* 234.
 Muha črešnjeva, die Kirschfliege, *Trypeta cerasi* 187.
 Muha konjska, die Pferdelausfliege, *Hippobosca equina* 101.
 Muha mēсна, die Brummfliege o. blaue Fleischfliege, *Musca vomitoria* 140.
 Muha oljkova, die Olivenfliege, *Trypeta oleae* 187.
 Muha pohišna, die Stubenfliege, *Musca domestica* 136.
 Muha španska, die spanische Fliege, der Pflasterkäfer, *Lytta vesicatoria* 29.
 Muha špargova, die Spargelfliege, *Platyparea poecilloptera* 235.
 Muha zēlenska, die Sellerieflye, *Piophilila apii* 235.
 Múren, die Feldgrille, *Gryllus campestris* 263.
 Mušica bučelarska, die höckerstirnige Buckelfliege, *Phora in-crassata* 143. [pus 257.
 Mušica strnska, das bandfüssige Grünauge, *Chlorops taenio-*
 Mušica vinska, die Essigfliege, *Drosophila funebris* 143.
 Mušica zelenóka, glej: mušica strnska.
 Muzejnik, der Cabinetkäfer, *Anthrenus museorum* 118.
 Obàd deževni, die Regenbremse, *Haematopa pluvialis* 160.
 Obàd goveji, die Rinderbremse, *Tabanus bovinus* 99.
 Obad zlatoóki, die Blindbremse, *Chrysopa coecutiens* 100.
 Obloústnik, die Kreismundschnecke, *Cyclostomus elegans* 242.
 Obrezác, der Zweigabstecher, Giebelstecher, *Rhynchites conicus* 156.
 Ogórčica pšenična, das Weizen-Aelchen, *Anguillula tritici* 266.
 Ogórčica režéna, das Roggen- o. Kardenälchen, *Anguillula dipsaci* 268.
 Omládar, išči obrezác 156.
 Orel belorepec, der Seeadler, *Haliaëtus albicilla* 80.
 Orel planinski, der Steinadler, *Aquila fulva* 77.
 Osa, die Wespe, *Vespa vulgaris* 33, 186.
 Osa, vélika lesna, Riesenholzwespe, *Sirex gigas* 296.
 Ostroríl zeleni, der Raps-Mauszahnrüßler, *Baris chloris* 214.
 Ostružnik, glej: mólj ostružni 183.
 Pavlínček dnevni, das Tagpfauenaugen, *Vanessa Jo* 270.
 Pedíc bôrov, der Kiefernspanner, *Fidonia piniaria* 307.
 Pedíc, mali zimski, išči: zmrzlikar mali 173.
 Pedíc, veliki zimski, glej: zmrzlikar veliki 176.
 Pérjevec, der Federling, *Philopterus* sp. 102.

- Pes, der Hund, *Canis familiaris* 16.
 Péсарica, Runkelfliege, *Anthomyia conformis* 234.
 Pisár vinogradski, der Weinstockfallkäfer, *Eumolpus vitis* 319.
 Podánčica, išči: otročja glista 55.
 Podgana belica, die egyptische Ratte, *Mus alexandrinus* 110.
 Podgana črnica, die Hausratte, *Mus rattus* 169.
 Podgana sivka, die Wanderratte, *Mus decumanus* 110.
 Podlásica ali mala lásica 70.
 Pókalica poljska, der Saat-Schnellkäfer, *Agriotes segetis* 205, 245.
 Polž opasani, *Helix cincta* 242.
 Polž poprskani, *Helix aspersa* 242.
 Polž vrtni, die Weinbergsschnecke, *Helix pomatia* 241.
 Polži, 239.
 Pôskok, glej: pókalica 205.
 Prasiček, die Mauerassel, *Oniscus murarius* 238.
 Prelec bôrov, der Kiefernspinner, *Gastropacha pini* 297.
 Prelec bukov, der Buchenspinner o. Rothschwanz, *Liparis pudibunda* 304.
 Prelec hmeljev, der Hopfenspinner, *Epialus humuli* 269.
 Prelec smrekov, der Fichtenspinner o. die Nonne, *Ocneria monacha* 302.
 Priščnjak, išči: muha španska 29. [lis 201, 245.
 Prosnica, der Brachkäfer o. Junikäfer. *Rhizotrogus solstitia-*
 Prsténčar, der Ringelspinner, *Gastropacha neustria* 165, 300.
 Pršica krompirjeva, die Kartoffelmilbe, 126.
 Pršica mlečna, die Milchmilbe, *Acarus lactis* 126.
 Pršica močna, die Mehlmilbe, *Acarus farinae* 126.
 Pršica ólova, die Biermilbe, 126.
 Pršica sirska, die Käsemilbe, *Acarus siro*. 125.
 Pršica slanínska 126.
 Pršica trsna, die Rebenmilbe, *Phytoptus vitis* 328.
 Répičar, der Raps-Glanzkäfer, *Meligethes aeneus* 212.
 Rezáč vinogradski, der Rebenschneider, *Lethrus cephalotes* 317.
 Ríbica, der Zuckergast, *Lepisma saccharina* 130.
 Rilčkar jelšev, der Erlenrüsselkäfer, *Cryptorhynchus lapathi* 283.
 Rilčkar kratkoglaví, der Kurzkopf, *Strophosomus Coryli* 278.
 Rilčkar, mali bôrov, der kleine Kiefernüsselkäfer, *Pissodes notatus* 282. [abietis 279.
 Rilčkar, véliki bôrov, der grosse Kiefernüsselkäfer, *Hylobius*
 Rilčkar véliki črni, der grosse schwarze Rüsselkäfer, *Otiorhynchus niger* 277. [catus 318.
 Rilčkar trsni, der gefurchte Lappenrüssler, *Otiorhynchus sul-*
 Ris, der Luchs, *Felis Lynx* 13.
 Salátarica, die Salatfliege, *Anthomyia lactucae* 233.
 Senénec, die Heumilbe, *Leptus autumnalis* 50.
 Sírarica, die Käsefliege, *Piophilha casei* 142.

- Sklenokrílec jabolčni, der Apfelbaum-Glasflügler, *Sesia myopaeformis* 164.
- Skôbec, der Sperber, *Astur nisus* 84.
- Skôkica hruškova, der Birnblattfloh, Birnsauger, *Psylla piri* 197.
- Skôkica jabolčna, der Apfelblattfloh o. Apfelsauger, *Psylla mali* 197.
- Skorpion 45.
- Slaninar, der Speckkäfer, *Dermestes lardarius* 116.
- Slinar poljski, die Ackernacktschnecke, *Limax agrestis* 239.
- Slivodër, der Pflaumenbohrer, *Rhynchites cupreus* 156.
- Slivotòč, der Pflaumenrüssler, *Magdalis pruni* 159.
- Sokol selec, der Tauben- o. Wanderfalke, *Falco peregrinus* 80.
- Sokolìč, der Lerchenfalk, *Falco subbuteo* 81.
- Sotonëič marelični, die Aprikoseneule, *Acronycta tridens* 176.
- Sprevôdnica bôrova, der Kiefern-Prozessionsspinner, *Cnethocampa pinivora* 301.
- Sprevôdnica hrastova, der Eichen-Processionsspinner, *Cnethocampa processionea* 33, 301. [pytiocampa 301.
- Sprevôdnica laška, der Pinien-Processionsspinner, *Cnethocampa*
- Sraka, die Elster, *Pica caudata* 87.
- Srákoper rujavi, der Neuntödter, *Lanius collurio* 91.
- Srákoper veliki, der grosse Würger, *Lanius excubitor* 90.
- Srbec, die Krätzmilbe, *Sarcoptes scabiei* 48.
- Sršen, die Hornis, *Vespa crabro* 31, 186.
- Stenica, die Bettwanze, *Acanthia lectularia* 39.
- Stenica dvopikčasta, die zweipunktige Wiesenwanze, *Capsus bipunctatus* 226.
- Stenica grbava, die Birn-Buckelwanze, *Tingis piri* 225.
- Stenica pozemska, die zweifarbige Erdwanze, *Cydnus bicolor* 225.
- Stenica zelska, die Kohlwanze, *Eurydema oberacea* 224.
- Stréharica, išči: strígalica. [cus 123.
- Striček, die Hausgrille oder das Heimchen, *Gryllus domestici-*
- Strígalica, der Ohrwurm, *Forficula auricularia* 236.
- Strúgulja, išči: strigalica.
- Sukáč bôrov, der Kiefertriebwickler, *Retinia buoliana* 308.
- Sukáč grahov, der Erbsenwickler, *Tortrix dorsana* 229.
- Sukáč grozdni, der Traubenwickler o. Sauerwurm, *Conchylis ambiguella* 321.
- Sukáč jelov, der Tannenwickler, *Tortrix histrionana* 309.
- Sukáč mecêsnov, der Lärchenwickler, *Grapholitha pinicolana* 310.
- Sukáč, rjasti hrastov, der braune Eichenwickler, *Teras ferrugana* 311. [xylostean 179.
- Sukáč, rujavo lisasti, der braune fleckige Wickler, *Tortrix*
- Sukáč, rusi popkov, der rothe Knospenwickler, *Grapholitha ocellana* 181.
- Sukáč slivov, Schlehenwickler, *Grapholitha pruniana* 180.

Sukáč smrekov, der Fichtenwickler, *Grapholitha pactolana* 310.
Sukáč sivi popkov, der graue Knospenwickler, *Grapholitha cynobastella* 180.

Sukáč trsni, der Springwurmwickler, *Tortrix Pilleriana* 320.

Sukáč usnjasti, der ledergelbe Wickler, *Tortrix ribeana* 180.

Sukáč, zeleni hrastov, der grüne Eichenwickler, *Tortrix viridana* 311. [ata 172.

Šárec, der Harlekin o. Stachelbeerspanner, *Zerene grossulari-šćipavec*, der Skorpion, *Scorpio europaeus* 45.

Ščurek, die Küchenschabe, *Blatta orientalis* 120.

Ščurek ameríkanski, die Riesenschabe, *Blatta americana* 122.

Siják zaprašeni, der graue Kurzhals, *Brachideres incanus* 278.

Škárjica, glej: strigalica.

Šoja, der Eichelheher, *Garrulus glandarius* 88.

Švaba, die Schwabe, *Blatta germanica* 122.

Tihotápec, der Kräuterdieb, *Ptinus fur* 120.

Tončič češpov, der Pflaumenwickler, die Pflaumenmade, *Carpocapsa funebrana* 179.

Tončič jabolčni, der Apfelwickler, die Obstmade, *Carpocapsa pomonana* 177.

Trakúlja gologlava, der gestreifte Bandwurm, *Taenia medio-canellata* 66.

Trakúlja ozka, der gemeine Bandwurm, *Taenia solium* 61.

Trakúlja široka, der breite Bandwurm o. Grubenkopf, *Bothriocephalus latus* 66.

Travníca, der Oelkäfer, Maiwurm, *Meloe proscarabaeus* 30.

Trdogláv, glej: kúkec 126.

Uholáz, išči: strigalica.

Uš bela, die Kleiderlaus, *Pediculus vestimenti* 42.

Uš bučélina, die Bienenlaus, *Braula coeca* 101.

Uš na glavi, die Kopflaus, *Pediculus capitis* 42.

Uš ovčja, die Schaflausfliege, *Melophagus ovinus* 101.

Uš trtna, glej: ušica vinogradska.

Ušica breskova, die Pfirsich-Blattlaus, *Aphis persicae* 194.

Ušica bróskvina, die Kohlblattlaus, *Aphis brassicae* 227.

Ušica črešnjeva, die Kirsch-Blattlaus, *Aphis cerasi* 194.

Ušica grahova, die Erbsenblattlaus, *Aphis ulmariae* 228.

Ušica grozdíčeva, die Johannisbeer-Blattlaus, *Aphis ribis* 194.

Ušica hmeljeva, die Hopfenblattlaus, *Aphis humuli* 272.

Ušica koruzna, die Maiswurzellaus, *Pemphigus Zeae Maidis* 265.

Ušica krvava, die Blutlaus, *Schizoneura lanigera* 195.

Ušica mákova, die Mohnblattlaus, *Aphis papaveris* 226.

Ušica, rusa jabolčna, die röthliche Apfelblattlaus, *Aphis sorbi* 193.

Ušica slívova, die Pflaumen-Blattlaus, *Aphis pruni* 194.

Ušica smrekova, die Fichtenlaus, *Chermes abietis* 213.

Ušica vinogradska, die Reblaus, *Phylloxera vastatrix* 323.

Ušica zelena jabolčna, die grüne Apfelblattlaus, *Aphis mali* 193.
 Ušica žitna, die Getreideblattlaus, *Aphis cerealis* 265.
 Vešča bróskvina, der Kohlzünsler, *Botys forficaris* 223.
 Vešča močna, der Mehlzünsler, *Asopia farinalis* 136.
 Vešča proséna, der Hirsezünsler, *Botys silacealis* 252.
 Vešča répična, der Rübsaat-Pfeifer, *Scopula margiaritalis* 221.
 Vešča súšna, die Dürrobtschabe, *Phycis elutella* 136.
 Vešča tolščarska, der Fettzünsler, *Pyralis pinguinalis* 136.
 Vešča voščárska, die Wachsmotte, *Galleria mellionella* 135.
 Veščec bôrov, der Kiefernswärmer, *Sphinx pinastri* 299.
 Vídra, der Fischotter, *Lutra vulgaris* 75.
 Vír, der Uhu, *Strix bubo* 84.
 Volk, der Wolf, *Canis lupus* 10.
 Vrán, išči: krokar.
 Vrtoglavec, der Drehwurm, *Taenia coenurus* 106.
 Zajec, der Feldhase, *Lepus timidus* 150.
 Zalúbnik bôrov, der Kiefernbastkäfer o. Waldgärtner, *Blastophagus (Hylesinus) piniperda* 284.
 Zalúbnik, bôrov mali, der kleine Kiefernbastkäfer, *Blastophagus minor* 286.
 Zalúbnik jelov, der Tannenborkenkäfer, *Bostrychus curvidens* 290.
 Zalúbnik lesni, der Nadelholzborkenkäfer, *Bostrychus lineatus* 290.
 Zalúbnik smrekov, der Fichtenborkenkäfer, *Bostrychus typographus* 287.
 Zalúbnik vrtni, išči: lubádar.
 Zapljívkarica, die Schmeissfliege, *Sarcophaga carnaria* 141.
 Zavijáč, Blattwickler o. Rebenstecher, *Rhynchites betuleli* 154, 318.
 Zavrtáč, der Weidenbohrer, *Cossus ligniperda* 163.
 Zelenko bukov, der grüne Prachtkäfer, *Agrilus viridis* 276.
 Zlatoritka, der Goldafter, *Liparis chrysorrhoea* 168, 305.
 Zmrzlíkar mali, der kleine Frostpanner, *Acidalia brumata* 173.
 Zmrzlíkar veliki, der grosse Frostpanner o. Blatträuber, *Hibernia defoliaria* 176.
 Zmrzlíkar višnjev, der Weichselspanner, *Hibernia bajaria* 177.
 Zôlj goveji, die Dasselfliege, *Hypoderma bovis* 96.
 Zôlj konjski, die Pferde-Magenfliege, *Gastus equi* 95.
 Zôlj ovčji, die Schafbremse, *Oestrus ovis* 98.
 Živica, išči: prasiček.
 Žúžek, der Korn-Rüsselkäfer o. der schwarze Kornwurm, *Calandra granaria* 113.
 Žvágár, išči: góbavec.

